

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļa

EPIDEIKTISKIE TEKSTI MENANDRA „RĒTORIKĀ”

PROMOCIJAS DARBS

Autore: Ilona Gorņeva

Studenta apliecības nr.: ig09307

Darba vadītāja: profesore *Dr. philol.* Vita Paporinska

RĪGA 2015

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē laika posmā no 2009. līdz 2014. gadam. No 2012. līdz 2014. gadam darbs tapis ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” Nr. 2009/0138/ 1DP/1.1.2.1.2./09/IPIA/VIAA/004

EIROPAS SAVIENĪBA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Eiropas Sociālā fonda projekts „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” Nr. 2009/0138/ 1DP/1.1.2.1.2./09/IPIA/VIAA/004.

Saturs

Apzīmējumu saraksts.....	1
Ievads	3
Promocijas darba rezultātu aprobācija.....	15
1. Rētorikas dalījums un epideiktiskā rētorika.....	20
1.1. Grieķu teorētiskie teksti	21
1.2. Romiešu teorētiskie teksti	28
2. Menandrs Rētors: autors, autorība, liecības un pētījumi	37
3. Menandra „Rētorika”: epideiktisko tekstu klasifikācija un formsaturiskās likumsakarības.....	50
3.2. Klasifikācijas principi Menandra „Rētorikā”	51
3.2. Himnas: veltījuma teksti dieviem.....	55
3.3. Runas: veltījuma teksti mirstīgo pasaulei.....	71
3.3.1. Impērijas vide un cilvēks sabiedrībā	71
3.3.2. Cilvēka dzīves ritums.....	99
3.3.3. Atsevišķi runu un slavinājumu veidi	132
4. Epideiktiskie teksti teorētiskās domas līdzstatījumā: Menandra „Rētorika”, Pseudodionīsijs un rētorikas mācību grāmatu (<i>progymnasmata</i>) teksti	147
Galvenie pētījuma rezultāti un perspektīvas	159
Secinājumi.....	161
Bibliogrāfija	164
1. pielikums. Epideiktisko tekstu klasifikācija Menandra „Rētorikā”	177
2. pielikums. Epideiktisko tekstu saraksts Menandra „Rētorikā”	178
3. pielikums. <i>MENANΔΡΟΥ ΠΗΤΟΡΟΣ ΠΡΟΣ ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ</i>	182
Caput I – pirmā nodaļa.....	182
Caput II – otrā nodaļa	187

Apzīmējumu saraksts

- Ald.** *Rhetores Graeci*. Vol. I: Aldus Pius Manutius. Venetiis: Aldus, 1508.
- BR** *Der Rhetor Menandros und seine Schriften von Conrad Bursian*. München: Akademische Buchdruckerei von F. Straub, 1882.
- ChW2** *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Vol. II. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1835.
- ChW3** *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Vol. III. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1834.
- ChW9** *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Vol. IX. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1836.
- HR** *Menandri Rhetoris commentarius de encomiis ex recensione et cum animadversionibus A. H. L. Heeren*. Goettingae: Dieterich, 1785.
- NC** *Menandri Rhetoris de genere demonstrativo libri duo a Natale de Comitibus translati*. Venetiis apud Petrum Bosellum, 1558.
- RW** *Menander Rhetor edited with translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson*. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Sp2** *Rhetores Graeci ex recognitione Leonardi Spengel*. Vol. II. Lipsiae sumptibus et typis B.G. Teubneri, 1854.
- Sp3** *Rhetores Graeci ex recognitione Leonardi Spengel*. Vol. III. Lipsiae sumptibus et typis B.G. Teubneri, 1861.
- UR** *Dionysii Halicarnasei quae exstant*. Vol. II / ediderunt Hermannus Usener et Ludovicus Radermacher, Opuscula, editio stereotypa editionis prioris (1904–1929). Erschienen: Stutgardiae: Teubner, 1965.

Atsevišķas piezīmes par pierakstu, izmantojot piedāvāto apzīmējumu sarakstu:

- 1) pēc tekstiem oriģinālvalodā, kuriem tiek piedāvāts arī autores tulkojums, seko šāda norāde, piemēram, **ChW9, 200, 13** vai **ChW9, 200, 13; 210, 5**: šādā pierakstā **ChW9** apzīmē izdevumu, **200** un **210** – lappuses numuru, **13** un **5** – rindu attiecīgajā

lappusē. Ja atsauce veikta uz attiecīgajā izdevumā piedāvāto zinātnisko komentāru, ievadrakstu vai veltījuma vārdiem, tiek norādīts tikai izdevums un lappuse, neminot konkrētu rindu;

2) UR izdevuma gadījumā aiz komata norādīts attiecīgā teksta paragrāfs, nevis lappuse. Citas norādes uz oriģināltekstu sniegtas saskaņā ar aplūkoto tekstu izdevumu un tajā izmantoto marķējumu un tekstu izkārtojumu, kā arī sekojot vispārpieņemtajiem apzīmējumiem / saīsinājumiem klasiskās filoloģijas jomā.

Ievads

πειθοῦς δημιουργός ἐστὶν ἡ ῥητορικὴ

Plat. Gorg. 453a¹

Lai gan mūsdienu pasaulē ir rasti dažādi veidi, kā uzrunāt un ietekmēt cilvēku prātus, vārda spēks joprojām nav zaudējis savu nozīmi. Arī šodien tas uzskatāms par iedarbīgu cilvēka pārliecināšanas līdzekli, kas ir jākopj un jāattīsta, – to rāda reklāmas saukļi, aģitācijas, runas politiskajā arēnā, privāti un publiski apsveikumi un to sastādīšanas māksla. Cilvēks joprojām mēģina atbildēt uz jautājumu, kas padara pateikto un/vai uzrakstīto vārdu neaizmirstamu un baudāmu, kā pārliecināt auditoriju, vajadzības gadījumā iedvesmot, varbūt darīt uzmanīgu, likt aizdomāties, smieties vai krasi mainīt tās viedokli.

Runas, kas mutiskā vai rakstiskā veidā tiek prezentētas noteiktai auditorijai, jau no antīkajiem laikiem ir ietekmējušas, mainījušas un turpina mainīt pasauli. To apliecina, piemēram, mūsdienās izdoti krājumi, kuros apkopotas ievērojamu cilvēku teiktās runas, kas laiku griežos izrādījušās izšķirošas, ietekmējot cilvēku domas un no tām izrietošos notikumus².

Antīkajā pasaulē vārdam bija liels spēks: vārda mākslas praktiķi un teorētiķi tiecās radīt pilnīgi pašpietiekamu pārliecināšanas līdzekli un atklāt nākamajām paaudzēm, kā to izstrādāt vai pārstrādāt no jauna, pielāgot mainīgajai pasaules aintai, jo, mainoties sociāli politiskajam fonam, mainās arī teiktā vārda veidols. Aplūkojot teorētisko šķērsriezumu, redzams, ka runas māksla antīkajā pasaulē lielos vilcienos izgājusi visus attīstības līkločus caur meklējumiem noteiktu jēdzienu nosaukšanā līdz pat dzīvotspējīgas teorijas izveidošanai. Mihails Gasparovs (*Михаил Гаспаров / Mihail Gasparov*)³ raksta: „[Rētorika], ko radīja konkrēta, praktiska nepieciešamība tiesvedībā un pārvaldē, drīz

---

¹ Citāta tulkojums: *rētorika ir pārliecības radītāja*. Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press, 1903. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DGorg.%3Asection%3D453a> [skatīts 16.07.2012].

² Piemēram, viens no šādiem krājumiem tulkots arī latviešu valodā – skat.: Montefjors S. S. *Runas, kas izmainīja pasauli*. Rīga: Avots, 2011. Izdevums angļu valodā: Beare E. (ed.) *501 Must-Know Speeches*. London: Bounty Books, 2009.

³ Šeit un turpmāk promocijas darba **pamattekstā** kirilicā rakstītais tiek norādīts arī latīņu valodā transliterētā pierakstā (aiz slīpsvītras pēc teksta kirilicā). Sadaļā „Bibliogrāfija” aiz katras bibliogrāfijas vienības, kas uzrādīta kirilicā, iekavās ir sniegts arī tās transliterētais variants latīņu alfabētā, tāpēc zemsvītras atsaucēs šāda transliterācija papildus netiek pievienota. Promocijas darbā kirilicas transliterācija ir īstenota sasaņā ar tiešsaistē www.translit.cc pieejamo rīku (*universal transliterācijas veids*).

ieguva visaptverošu pilnīgumu, iekšēju vienotību un pabeigtību, kas tik veiksmīgi asimilējās antīkās kultūras kopējā sistēmā.”⁴

Šeit un turpmāk **vārda mākslas teorijas apzīmējumam antīkajā pasaulē** lietota **leksēma rētorika**, kas fonētiski atbilst grieķu leksēmas *ῥητορικὴ* (*rētorikē*)⁵ izrunai. Tikmēr **ar vārdu savienojumu vārda māksla tiek saprasta vārda/runas teorija un prakse visplašākajā nozīmē**, kādu var novērot antīkajos tekstos. Savukārt **daiļruna vai runa ir teorijas pretstats**. Runa var būt paredzēta konkrētam priekšlasījumam, tā var tikt sacerēta savu prasmju pilnveidošanas un izkopšanas labad (vingrināšanās nolūkos), kā arī pastāvēt kāda cita daiļdarba ietvaros (sal., piemēram, runas antīkajos prozas un dzejas tekstos).

Tomēr, tā kā antīkajā pasaulē teorija cieši saistīta ar praksi (un otrādi), teorētiskā un praktiskā robežas dažbrīd var būt grūti nošķiramas. Pētot rētoriku, tas ir vērā ņemams faktors. Antīkās vārda mākslas pētnieks Džordžs A. Kenedijs (*George A. Kennedy*) raksta: „Rētorika, to strikti definējot, ir pārliecināšanas māksla, ko praktizē oratori vai raksturo teorētiski un runas skolotāji. Šī pamatizpratne var tikt paplašināta, aptverot mākslu kā tādu, kuras mērķis ir izmainīt attieksmi noteiktā klausītāju vai lasītāju auditorijā. Rezultātā izriet tas, ko es saucu par sekundāro rētoriku: kritisku vai estētisku teoriju, kas tiešā veidā nav saistīta ar pārliecināšanu, bet kas raksturo tādu sacerējumu radīšanas tehniku, kas radusies no minēto aspektu [pārliecināšanas, estētikas – *I. G.*] kritiskas koncepcijas. Visos šajos lietojumos rētorika ir abstrakcija; tās konkrētā izpausmes forma pamatā ir daiļruna, taču var būt arī citas literārās formas [..].”⁶ Patiesi, rētorikas nosacītais atspēriena punkts ir tieksme pārliecināt un būt pārliecināšanai – kā norāda Donalds Rasels (*Donald A. Russell*), pārliecība

---

⁴ Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, 2000, стр. 471.

Šeit un turpmāk svešvalodas citātiem – promocijas darba autores tulkojums latviešu valodā.

⁵ Lēksēma *rētorika*, strādājot ar antīkās senatnes tekstiem, tiek iedzīvināta/aprobēta latviešu valodas vidē. Lietojuma piemērus sk., piemēram, Rūmniece I. Antīka teorētiska teksta termini latviešu valodas vidē (tulkojot Aristoteļa “Rētoriku”). *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. *Valodniecības raksti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2012, 310. lpp.; Laizāns M., Lāms O. Aristoteļa „Runas mākslas” (Rētorikas) latviskošanas pieredze – sengrieķu substantivējumu tulkošana. *Valoda: nozīme un forma 4. Kategoriju robežas gramatikā*. LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums, red. A. Kalnača, I. Lokmane. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 93. lpp.

Tādējādi, lai gan tas nav pašmērķis, latviešu valodā, lietojot leksēmu *rētorika*, šādā veidā, iespējams, saskatāms arī pretstatījums vai nošķīrums no leksēmas *retorika*, kas jaunlaikos ieguvusi arī negatīvu konotāciju. Par retorikas negatīvo nozīmju attīstību sk., piemēram: Foss S. K. *Rhetorical Criticism: Exploration and Practice*. Prospect Heights, IL: Waveland Press, 2004, pp. 3–4; Тюпа В. Металингвистика как новая риторика. *Интеллектуальный язык эпохи*. Редактор С. Н. Зенкин. Москва: Новое литературное обозрение, 2011, стр. 158.

⁶ Kennedy G. A. *The Art of Rhetoric in Roman World 300 B.C.–A.D. 300. A History of Rhetoric*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1972, p. 3.

arī ir rētorikas gala produkts⁷. Tā kā rētorika tiecas radīt noteiktu pārliecību, to var dēvēt arī par veiksmīgas saziņas mācību, kas skata noteiktu tekstu un runātāja uzvedības modeļa ietekmi uz mērķauditoriju⁸. Savukārt V. Tjupa (*Βαλεριῦ Τῦονα / Valerij Tjupa*) norāda: „Eiropā kopš antīkās pasaules laikiem, ko raksturoja grieķiskais, rētorika, kas jau skolā bija bāzes disciplīna, patiesi kalpoja par domāšanas un saziņas *kultūras gramatiku*, rietumeiropiešu intelektuālajai dzīvei piedāvājot *epistemoloģisku ietvaru*.”⁹

Tikmēr dažādu literāro formu iesaiste rētorikas analīzē paver iespēju skatīt saturiskā un formālā izpildījuma ziņā atšķirīgu tekstu kopumu. **Menandrs Rētors (turpmāk Menandrs)** (*Μένανδρος Πήτωρ*), mūsu ēras trešā gadu simteņa teorētiķis, savos traktātos, kas apzīmēti ar kopējo nosaukumu „Rētorika”, pievēršas šādu tekstu izpētei, antīkās pasaules kontekstā piedāvājot jaunus teorētiskus redzējumus, kas likumsakarīgi saistāmi ar attiecīgās kultūrtelpas kopējiem literārajiem procesiem.

Pretstatā izvērstajai antīkajai tradīcijai jau kopš 4. gadsimta pirms mūsu ēras, kad saskaņā ar Aristoteļa (*Ἀριστοτέλης*) „Rētoriku” tika šķirta tiesu, politiskā un epideiktiskā daiļruna/runa¹⁰ vai, precīzāk, tiesu, politiskā un epideiktiskā rētorika, Menandrs visu uzmanību velta tieši epideiktiskajiem tekstiem, to klasifikācijai un izvērstai analīzei. Līdz pat mūsu ēras 5. gadsimtam Menandra devums ir vienīgais pieejamais **sistemātiskais** materiāls, kas skata šādus jautājumus. Turklāt, balstoties rētorikas tradīcijā, tiek fiksēta arī kopējā rētorikas koncepcija, sniedzot norādes par epideiktisko tekstu vietu tajā. Menandra

---

⁷ Russell D. A. *Criticism in Antiquity*. Bristol: Bristol Classical Press, 2001, p. 115.

⁸ Sk., piemēram, rētorikas pētnieka prof. Ričarda Nordkvista (*Richard Nordquist*) atzinumus par rētorikas galvenajām kompetencēm, piemēram, Nordquist R. *What is Rhetoric? Definitions of Rhetoric in Ancient Greece and Rome*. Pieejams tiešsaistē: <http://grammar.about.com/od/rhetoricstyle/a/claodefhrhetoric.htm> [skatīts 11.02.2014]. Menandra „Rētorikas” nostādnes izmantojamas arī vēlīno ceremoniālo un retorisko rituālu (Romas impērijā, Bizantijā) pētniecībā: Lauer M. L. *Ceremonial and Religious Functions of Epideictic Genres*. Pieejams tiešsaistē: https://getd.libs.uga.edu/pdfs/lauer_maceio_i_200705_phd.pdf [skatīts 11.04.2014].

⁹ Тјупа В. Металингвистика как новая риторика. *Интеллектуальный язык эпохи*. Редактор С. Н. Зенкин. Москва: Новое литературное обозрение, 2011, стр. 158.

¹⁰ Klasiskajā filoloģijā pieņemts, ka grieķu apzīmējums *ἐπιδεικτικὸς λόγος* (*epideiktikos logos*) modernajās valodās tiek atveidots, sekojot izrunas tradīcijai (piemēram, *epideiktiskā runa*, *epideiktiskie teksti* u. tml.). Viens no šā termina tulkojumiem latviešu valodā varētu būt *svinīgā runa*, taču šā vārdu savienojuma nozīme drīzāk attiecināma uz grieķu klasiskā perioda tekstiem (piemēram, bērnu runām), jo vēlīnajā antīkās pasaules posmā tendences mainās, proti, notiek nozīmes paplašināšanās, tostarp iegūstot arī neitrālāku saturisko piepildījumu (piemēram, saruna vai sarunveida runa). Tāpat, kā apliecina vēlīnā teorētiskā doma, apzīmējums *epideiktisks* var tikt attiecināts gan uz prozas, gan uz dzejas sacerējumu vai arī kādu tā daļu, tādējādi aktualizējot epideiktisko tekstu konceptu. Epideiktisko tekstu vienojošais elements meklējams to raksturlielumos, kas ir slavinājums un/vai nopelums. Šie raksturlielumi tiek nosaukti jau pirmajos rētorikas traktātos un nezaudē aktualitāti arī antīkās pasaules vēlīnajā laika posmā, tiesa, gan izvēršot slavinājuma un nopeluma skaidrojumu, gan arī papildinot ar citiem raksturlielumiem. Leksēma *epideiktisks* paver plašas interpretācijas iespējas, līdz ar to padarot sarežģītu tās tulkojumu, lai atbrīvotos no grieķisma lietojuma. Promocijas darbā šeit un turpmāk tiks lietots grieķu cilmes vārds *epideiktisks*, attiecīgo nozīmi (atkarībā no attiecīgā laika perioda un aplūkoto tekstu specifikas) precizējot darba izklāstā.

„Rētorika” ir materiāls, kas ļauj novērtēt attiecīgās jomas transformācijas, kā arī ir nozīmīgs izziņas avots Bizantijas un renesanses teorētiķiem¹¹.

Antīkās pasaules vēlīno autoru darbi, uz kuriem attiecināma arī Menandra „Rētorika”, ir eklektiski – tos ietekmējuši gan pirmie rētorikas jautājumiem veltītie grieķu traktāti, gan hellēnisms, gan romiskā kultūrvidē. Šo ietekmju sajaukšanās sekmē arī izmaiņas epideiktiskajā rētorikā. Epideiktiskā vārda māksla savu uzplaukumu sasniedz tad, kad kļūst aktuāls indivīda pārdzīvojums. Tomēr, tā kā Menandra dzīves laiks saistāms ar imperatoru Romu, teorētiķis nevar atļauties atklāti deklarēt, ka politiskā runa ir zaudējusi savu aktualitāti. Tāpēc promocijas darbā tiek izvirzīta **hipotēze, ka vēlīnajā rētorikas attīstības posmā epideiktiskā vārda māksla pārņem un asimilē lielāko daļu vārda mākslas funkciju, kļūstot par universālu formu**. Tiek pavērts ceļš arī tādām jēdzienam kā epideiktiskie teksti (prozas un dzejas tekstu sasaistes un nošķīruma jautājumi, epideiktiskās daiļrunas jaunā funkcionalitāte). Menandra „Rētorika” paver iespēju rētoriku skatīt tieši šādā šķērsgriezumā.

Menandra „Rētorikas” izklāsts ir sprāgs – teorētiķis balstās savā pieredzē, to pašu rosinot darīt arī tiem, kas pievēršas viņa daiļradei. Tādējādi Menandra vēstījums ļauj noprast gan to, kādas runas viņa dzīves laikā varēja tikt un, visticamāk, arī tika praktizētas, gan arī to, kā un ko varēja un vajadzēja teikt imperatoru Romā. Līdz ar Menandra tekstu izpēti paveras iespēja izprast, kādā veidā ar vārda mākslas starpniecību darbojās indivīda pašrealizācijas shēma imperatoru Romā. Menandra piedāvātais skatījums ir savdabīgs raksturīgās etiķetes atainojums, kas ļauj apzināt attiecīgā laika posma kultūras procesus. Ņemot vērā dažādās kultūrvides, likumsakarīgs kļūst pieņēmums, cik ļoti šāds runas sagatavošanas veids atšķiras no tā, ko kādreiz bija postulējis Aristotelis vai, precīzāk, kas bija aktuāls grieķu klasiskā perioda runu teicējiem un līdz ar to arī teorētiķiem. Šis apstāklis arī nosaka **pētījuma aktualitāti**, proti, Menandra „Rētorika” vienotā teorētiskā paradigmā apkopo sava laika vārda mākslas formālo un saturisko daudzveidību, ko pārstāv epideiktiskie teksti. Promocijas darbā tiks gūts plašs ieskats ne tikai paša Menandra tekstu izpratnē, bet arī procesos, kas notiek vēlīnajā rētorikā. Šie procesi ietekmē arī vispārēju literatūrteorētiskās domas virzību – tāvad rētoriku var uzskatīt par antīkās literatūrteorētiskās domas stūrakmeni. Literatūrteorētiskās domas pilnveide un dažādošanās antīkās pasaules kontekstā neapstājas ar pirmajiem grieķu teorētiķu traktātiem, rētorikas pamatnostādņu formulējumiem vai, piemēram, hellēnisma novitāti. Indivīds turpina savu pašizpaušmes

---

¹¹ Sk., piemēram, Harsting P. The Golden Method of Menander Rhetor. The Translation and the Reception of the *περί ἐπιδεικτικῶν* in the Italian Renaissance. *Analecta Romana Instituti Danici*, No. 20, 1992, p. 139.

ceļu, un, kā to pierāda Menandra „Rētorika”, teorētisks teksts, reflektējot praksi, paver iespējas izpētīt kopējo vārda mākslas virzību noteiktā laika posmā.

Promocijas darbā skaidroti, komentēti Menandra teksti, kas paredz arī noteiktu tekstu fragmentu un terminu nozīmē lietotās leksikas tulkojumu latviešu valodā. Protams, ir jāņem vērā tas, ka šādiem tulkojumiem promocijas darbā lielā mērā piemīt metavalodas potenciāls un to virsuzdevums ir antīkā teorētiskā teksta zinātnisks skaidrojums un interpretācija. Tajā pašā laikā promocijas darbs, pievēršoties antīkās pasaules vēlinajiem tekstiem, papildina latviešu valodā izstrādāto antīko teorētisko tekstu pētījumu klāstu, kas perspektīvā, aktualizējot pētījumu, var būt arī vērā ņemams pamats potenciālajam Menandra „Rētorikas” zinātniski komentētam izdevumam latviešu valodā.

Promocijas darba zinātnisko **novitāti** nodrošina apstākļi, ka, neraugoties uz to, cik būtisks avots vēlinās rētorikas ainas izveidošanā ir Menandra „Rētorika”, tās izpēte jaunlaiku zinātniskajā literatūrā ir pieticīga (atsevišķi pētījumi vai pieminējumi pētījuma ietvaros uzrādīti darba 2. nodaļā). Menandrs ir atzīts sholiju autors (Menandra sarakstīti ir Aristeja (*Ἀρισταῖος*) Panatenaju runas komentāri, viņš veicis arī Dēmostena (*Δημοσθένης*) runu dalījumu, turklāt Dēmostena tekstiem sastādītie sholiji gandrīz pilnā apmērā ir Menandra veikums), tāpēc Menandra skatījums zinātnisko domu ir saistījis tik lielā mērā, cik lielā mērā tas ir atspoguļojis klasisko autoru daiļradi (skatīt 2. nodaļu). Menandra „Rētorikā” vērojamā domas patstāvība un vērtība antīkās vārda mākslas teorētiskajā paradigmā ir atstāta bez pienācīgas uzmanības.

Tādējādi promocijas darba mērķis ir apzināt un izpētīt epideiktiskās rētorikas likumsakarības un izpausmes Menandra „Rētorikā”, iepazīt epideiktisko tekstu klasifikāciju un izveides principus, kā arī novērtēt to nozīmi antīkās tradīcijas kontekstā.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- 1) fiksējot un izvērtējot epideiktiskās rētorikas izpratnes un attīstības modeli, izsekot rētorikas domas virzībai no klasiskā perioda rētorikas tekstiem līdz vēlinajiem rētorikas traktātiem, kā arī veikt šo tekstu tipoloģisku salīdzinājumu epideiktiskās vārda mākslas kontekstā;
- 2) izpētīt Menandra „Rētorikas” tekstu materiālu oriģinālajā (sengrieķu) valodā, noteikt to izklāsta metodoloģiju un saturiski strukturālās likumsakarības kontekstuālā skatījumā;

- 3) veicot epideiktisko tekstu analīzi, identificēt epideiktiskās vārda mākslas transformāciju likumsakarības Menandra „Rētorikā”, novērtēt to nozīmi antīkās tradīcijas kontekstā.

Promocijas darba **teorētisko pamatu** veido **rētorikas vēstures studijas**, īpaši akcentējot **kultūrvēsturisko** un **strukturālo** pieeju. Apzināti gan antīkie avoti¹², gan arī jaunlaiku teorētiskā doma, kuras atainojumam būtiski Dž. A. Kenedija pētījumi. Proti, viņa darbiem, kas veltīti vārda mākslas izpētei antīkajā pasaulē sērijā „Rētorikas vēsture” (*A History of Rhetoric*), raksturīgs plašs faktu un tendenču izvērtējums, ļaujot apzināt vārda mākslas kopainu antīkajā pasaulē, kā arī salīdzināt atšķirīgas antīkajai pasaulei raksturīgas kultūrvides, kas būtībā arī kļūst par rētorikas vēstures virsuzdevumu. Dž. Kenedija prioritāte nav atsevišķu antīko autoru un viņu darbu padziļināts izvērtējums, bet gan noteiktu atziņu iekļaušanās nosacītajā rētorikas sistēmā. Pētnieks norāda, ka rētorika pētāma gan kā vēsturisks fenomens, gan kā atsevišķa disciplīna, bet, iespējams, veiksmīgākā pieeja ir šo abu aspektu apvienojums¹³. Alekseja Loseva (*Алексей Лосев / Aleksej Losev*) monumentālajos un joprojām aktuālajos pētījumos, kas veltīti antīkās estētikas jautājumiem, rētorikas joma ir novērtēta jaunā pacēlumā, turklāt distancējoties no savrupi rētoriskā skatījuma (tiek akcentēts kultūrvēsturiskais aspekts). Būtiskas ir arī Mihaila Gasparova atziņas, kas gūtas, pētot antīkās poētikas un rētorikas specifiku. M. Gasparovs norāda uz rētorikas polaritāti, apšaubot veiksmīgu vienotas rētorikas sistēmas izveidi¹⁴. Tas ļauj priekšplānā izvirzīt noteiktu autoru – teorētiķi, kā arī viņa redzējumu rētorikas jomā. Nozīmīgākais darbs, kas veltīts tieši epideiktiskajiem tekstiem, ir Teodora Burgesa (*Theodore C. Burgess*) pētījums „Epideiktiskā literatūra” (*Epideictic Literature*), kas ir vienīgais tik plaša mēroga grieķu epideiktisko tekstu pārskats un strukturējuma izvērtējums. T. Burgess pievēršas arī termina nozīmē lietotās leksikas formēšanās jautājumiem un, izmantojot strukturālu pieeju, īpašu uzmanību velta klasiskā perioda tekstiem un to nozīmei epideiktiskās rētorikas attīstībā. Terminoloģijas skaidrojumam promocijas darba izstrādē būtisks ir Johana Kristiana Gotlība Ernesti (*Johann Christian Gottlieb Ernesti*) leksikons grieķu un latīņu valodā, kurā norādīta grieķu teorētiskajos tekstos apzinātā leksika un tās

---

¹² Par pētījumā izmantojamiem **primārajiem avotiem** uzskatāmi Menandra „Rētorikas” izdevumi oriģinālvalodā un tulkojumos. Pētījumā izmantotos **sekundāros avotus** pārstāv visi pārējie antīkie teksti (gan oriģinālvalodā (sengrieķu, latīņu), gan tulkojumos modernajās valodās), kas nepieciešami Menandra „Rētorikas” skaidrojumam un komentēšanai, kā arī epideiktiskās rētorikas analīzei, tās izvērtējumam diahroniskā aspektā. Uz sekundārajiem avotiem attiecināmas arī antīkajos tekstos sastopamās liecības par Menandru un viņam piedēvētajiem tekstiem.

¹³ Kennedy G. A. Review Article: The Present State of the Study of Ancient Rhetoric. *Classical Philology*, Vol. 70, No. 4, 1975, p. 278.

¹⁴ Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, 2000, стр. 424.

nozīmju skaidrojums diahroniskā aspektā (terminoloģija kā attiecīgā rētorikas attīstības posma apliecinātāja un strukturējuma kritērijs).

Tā kā promocijas darbā tiek pētīti antīkie teorētiskie teksti, kas veltīti rētorikas jomai, un to izpratnei nepieciešams literatūrzinātnisko un valodniecisko pieeju apvienojums, par promocijas darba **metodoloģisko pamatu** izmantota:

- 1) **filoloģiskā tekstu analīzes metode**, kuras pamatā ir Ludmilas Babenko (*Людмила Бабенко / Ljudmila Babenko*), Jurija Kazarina (*Юрий Казарин / Jurij Kazarin*), Ņinas Arutjunovas (*Нина Арутюнова / Nina Arutjunova*), Iļjas Galperina (*Илья Гальперин / Il'ja Gal'perin*) teorētiskie darbi, kas paredz saturisko un formālo teksta aspektu līdzvērtīgu izvērtēšanu, interpretatīvu pieeju, ņemot vērā leksiski semantiskos aspektus, kā arī sižetiskos pavērsienus un atklāsmes līdz ar teksta autora pozicionējumu. Šāda pieeja īpaši būtiska klasiskās filoloģijas jomā, jo formsaturiskā analīze nodrošina visaptverošu teksta kvalitāšu apzināšanu: tiek iegūts potenciāls atklāt antīkā teksta daudzās šķautnes. J. Kazarins arī uzsver kultūras konteksta, teksta veseluma (formālā un saturiskā pašpietiekamība), sistēmiskuma un struktūras nozīmi¹⁵;
- 2) **strukturālā analīze**, ko Natālija Ņikoļina (*Наталья Николina / Natalija Nikolina*), atsaucoties uz Mihaila Giršmana (*Михаил Гиршман / Mihail Girshman*), Mihaila Bahtina (*Михаил Бахтин / Mihail Bahtin*) un Jurija Lotmana (*Юрий Лотман / Jurij Lotman*) tēzēm, sasaista ar filoloģisko tekstu analīzes metodi (proti, veseluma un daļas – struktūras vienības – aspekts būtisks arī filoloģiskā tekstu analīzē), vienlaikus arī atzīstot veseluma dalīšanas neizbēgamību zinātniskā tekstā: „Jebkura zinātniskā analīze paredz veseluma sadalīšanu noteiktos elementos, respektīvi, veseluma saskaldīšanu. Tas rada draudus pētīt tikai atsevišķa veseluma elementus. Lai gan šāda pieeja ir neizbēgama, tās izklāstā ir obligāts darba veseluma izvērtējums, faktoru, kas rada attiecīgo māksliniecisko iespaidu, kopuma apzināšana. Līdz ar to izšķirtie elementi atklājas sasaistē un attieksmēs. Tādējādi filoloģiskā tekstu analīze pieprasa teksta funkciju sistēmu. Analīzes priekšmets var būt arī noteikts teksta fragments, kas aptver vienu no vienotā mākslinieciskā kopuma elementiem

---

¹⁵ Казарин Ю.В. *Поэтический текст как система*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999, стр. 9–10. Тāpat sk. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. *Филологический анализ текста: практикум*. Москва: Академический проект, 2004.

Savukārt par leksiskā materiāla analīzes nozīmīgumu filoloģiskā tekstu analīzes ietvaros sk., piemēram, Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. *Лингвистический анализ художественного текста*. Теория и практика. Практикум. Москва: Флинта, Наука, 2004; Арутюнова Н. Д. *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры, 1999; Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва: КомКнига, 2007.

(piemēram, laiks, telpa), taču arī tam vajag būt skatītam sistēmisko likumsakarību kontekstā.”¹⁶ Antīkā oriģinālteksta izpētē veseluma izvērtēšanai ir būtiska nozīme, tomēr jāņem vērā, ka veselums nav monolīts. Teksta radītāja un auditorijas saikne, laika un telpas dažbrīd visai trauslās robežas, teksta mākslinieciskais formējums, zemteksti ar semantiskām rotaļām interpretācijas radīšanas procesā nepieļauj noteiktu elementu izlaišanu;

- 3) **salīdzinoši tipoloģiskā un kontekstuālā analīze** (Viktors Žirmunskis (*Виктор Жирмунский* / *Viktor Zhirmunskij*), Aleksandrs Veselovskis (*Александр Веселовский* / *Aleksandr Veselovskij*), Maikls Sandermaiers (*Michael Sundermeier*)), kas ļauj gan kvalitatīvi izvērtēt tekstu transformācijas diahroniskā aspektā, gan arī piedāvāt attiecīgā teksta sinchronu skatījumu. Runājot par antīkās literatūras specifiku un konteksta nozīmi tajā, M. Sandermaiers norāda: „Neviena literatūra nerodas tukšā vietā. Tas pats nosaka tās lasīšanu vai kādu citu pieredzi. Tā kā nav zināms tā sacerēšanas konteksts, darbs var tikt pārprasts. Literārais artefakts (tātad teksts) vienmēr pastāv tikai kontekstā, turklāt, sākot ar brīdi, kad tas tiek radīts, līdz brīdim, kad tas tiek lasīts. Daiļdarba konteksts veidojas no diviem aspektiem: sacerēšanas konteksta un interpretācijas konteksta. Sacerēšanas konteksts ir viss, ko zina autors, interpretācijas konteksts ir tas, kas zināms lasītājam. Lasītāja zināšanas lielākā vai mazākā mērā aptver autora sacerēšanas kontekstu.”¹⁷ Antīkā teksta interpretācijas sarežģītību nosaka lasītāja un autora dažādās kultūrvides. Autora pieminētās reālijas un jēdzieni, personas un to atziņas mūsdienu lasītājam un vērtētājam allaž ir liels izaicinājums, jo bieži attiecīgā informācija nav pieejama vai arī saistāma ar vairākiem paralēliem vai pat pretrunīgiem skaidrojumiem, kas rezultējas dažādos interpretācijas scenārijos. Arī A. Veselovskis, skatot literatūras pētniecības perspektīvas, akcentē salīdzinoši tipoloģiskās analīzes nozīmīgumu: „[...] atšķirībā no teorijām, kas vispārina kādus literatūras faktus, viņš izvirzīja teoriju par salīdzinošu vēsturisku pētījumu, kas

---

¹⁶ Николина Н. А. *Филологический анализ текста*. Москва: Издательский центр „Академия”, 2003, стр. 5. Pieejams tiešsaistē: http://efremov.professorjournal.ru/c/document_library/get_file?p_l_id=23938&folderId=70748&name=DLFE-2993.pdf [skatīts 10.02.2014].

¹⁷ Sundermeier M. *On Reading Ancient Literature: The Text and the Context*. 1995. Pieejams tiešsaistē: http://efremov.professorjournal.ru/c/document_library/get_file?p_l_id=23938&folderId=70748&name=DLFE-2993.pdf [skatīts 11.02.2014].

attiecināms uz pasaules literatūru apzināšanu.”¹⁸ Īstenojot rētorikas vēstures studijas, aktuāla kļūst literārā teksta attīstības teorija, kas, sekojot V. Žirmunskā redzējumam, veidojas dažādu literāro tekstu un pieredžu mijiedarbības rezultātā¹⁹; šāda mijiedarbe atklājas salīdzinoši tipoloģiskajā analizē;

- 4) **bibliogrāfiskā metode**, kas darba kontekstā īpaši vērsta uz avotu deskriptīvu izvērtējumu, tādējādi rodot sasaisti ar rētorikas vēstures studijām un kultūrvēsturisko pieeju. Šī metode promocijas darba izstrādē izmantota sporādiski.

Minētās metodes bijušas pamatā visa promocijas darba izstrādē, taču dažas no tām var prevalēt atsevišķas nodaļas ietvaros vai arī tikt kombinētas.

Pētījuma uzsākšanai un veiksmīgai izpildei nepieciešams vērā ņemams darbs ar Menandra tekstiem oriģinālajā (sengrieķu) valodā. Darba gaitā apzināti visi Menandra tekstu izdevumi oriģinālvalodā (to skaitā arī 1508. gada pirmizdevums²⁰), kā arī izdevumos piedāvātie komentāri. Promocijas darbā atsevišķi Menandra „Rētorikas” atslēgvārdi līdzās oriģinālvalodai var būt norādīti arī latīņu valodā, jo, izstrādājot darbu, apzināts arī vienīgais zināmais Menandra „Rētorikas” pilna apjoma teksta tulkojums latīņu valodā²¹, kas datējams ar 16. gs. vidu²². Tā kā latīņu tulkojumā par pamatu izmantots Menandra tekstu pirmizdevums, caur to ir iespēja novērtēt Menandra „Rētorikas” interpretāciju, piemēram, terminoloģijas atveidē un līdz ar to arī tās izpratnē, tādējādi pilnīgojot šo tekstu reprezentējumu klasiskajās valodās. Tomēr, tā kā Menandra tekstu oriģinālvaloda ir sengrieķu valoda, promocijas darbā sniegtie autores tulkojumi veikti no oriģinālvalodas (bez

---

¹⁸ Петрова Н. В., Лашина Е. Б. Экскурс в историю интертекстуальности. *Язык, культура, коммуникация*. Вестник ИГЛУ, 2012, №2. Pieejams tiešsaistē: http://www.islu.ru/files/rar/2012/vestnik_2012_219_el_bib.pdf [skatīts 01.10.2013].

Sk. arī Веселовский А. Н. *Историческая поэтика*. Ред., вступ. ст. и прим. В. М. Жирмунского. Ленинград: Гослитиздат, 1940.

¹⁹ Петрова Н. В., Лашина Е. Б. Экскурс в историю интертекстуальности. *Язык, культура, коммуникация*. Вестник ИГЛУ, 2012, №2. Pieejams tiešsaistē: http://www.islu.ru/files/rar/2012/vestnik_2012_219_el_bib.pdf [skatīts 01.10.2013].

Тāpat sk. Жирмунский В. М. К вопросу о формальном методе. *Вальцель. Проблема формы в поэзии*. Пг.: Academia, 1923, стр. 1–23.

²⁰ *Rhetores Graeci*. Vol. I: *Aldus Pius Manutius*. Venetiis: Aldus, 1508.

²¹ Manuskriptu tradīcija saglabājusi arī īsu Menandra „Rētorikas” fragmenta tulkojumu latīņu valodā. Latīņu valodā iztulkota „Rētorikas” sadaļa, kas veltīta monodijai. Tulkotājs un tulkojuma veikšanas laiks nav zināms. Šis tekstu fragments pieejams vienīgi manuskripta veidā (pergaments), manuskripts ar kodu *MS Rossiano 442* glabājas Vatikāna bibliotēkā (*Biblioteca Apostolica Vaticana*), bet manuskripts ar kodu *MS C 61* glabājas Augusta bibliotēkā (*Biblioteca Augusta*) Perudžā, Itālijā. Manuskriptos iekļautais fragments tiek vērtēts kā pirmais iespējamais Menandra „Rētorikas” tulkojuma mēģinājums. Harsting P. The Golden Method of Menander Rhetor. The Translation and the Reception of the *περί επιδεικτικῶν* in the Italian Renaissance. *Analecta Romana Instituti Danici*, No. 20, 1992, p. 140.

²² *Menandri Rhetoris de genere demonstrativo libri duo a Natale de Comitibus translati*. Venetiis apud Petrum Bosellum, 1558.

pastarpinājuma caur otro klasisko valodu, proti, latīņu). Tie uzrādīti slīprakstā. Atsevišķi norādītām sengrieķu leksēmām vai vārdu savienojumiem, kuri nepārsniedz piecus vārdus un kuru tulkojums netiek uzrādīts disertācijas teksta izklāstā, līdzās tiek dots arī autores piedāvātais tulkojums latviešu valodā. Lai darītu tulkojumu vieglāk uztveramu un atsevišķās situācijās izvairītos no divdomības, kvadrātiekvās papildus pievienotas leksikas vienības, kuras nav sastopamas atbilstošajā oriģinālteksta fragmentā. Tekstiem, kas oriģinālvalodā pārsniedz piecus vārdus, tulkojums norādīts attiecīgajā lappusē zemsvītras atsaucē.

Pārējie antīkie teksti (izņemot Menandra „Rētoriku”) var tikt apzināti gan tulkojumos modernajās valodās, gan arī attiecīgajā oriģinālvalodā (sengrieķu vai latīņu valodā). Antīko tekstu tulkojumi var tikt skatīti gadījumos, kad to dziļākai izpratnei nav nepieciešams arī leksiskais materiāls (piemēram, sižeta vadlīniju pārstāsts). Terminoloģijas u. c. jautājumi, kur būtisks leksiskais materiāls un tā tulkojums, vienmēr aplūkoti oriģinālvalodā ar autores piedāvātu tulkojumu latviešu valodā.

Pamatā par Menandra tekstu avotu izmantots Kristiana Valca (*Christian Walz*) izdevums²³, jo tajā salīdzinājumā ar pārējiem ir sakārtotākā komentāru sistēma, kā arī pārskatāms vispārējais teksta izklāsts un struktūra, kas atvieglo atsaukšanās iespējas uz šo izdevumu, kā arī padara atsauces vieglāk pieejamas un pārbaudāmas promocijas darba lasītājam²⁴. No sākotnējās ieceres par pamata avotu Menandra „Rētorikas” citātiem izmantot Alda Manucija (*Aldus Manutius*) pirmizdevumu nācās atteikties tajā izmantotās rakstības dēļ. Piemēram, grieķu burtkopas *ov* tajā atveidotas ar latīņu burtam *m* līdzīgu simbolu, kas uzrakstīts starp rindām virs attiecīgajā vārdā izlaistās burtkopas, bet divskanis *ει* atveidots kā ar vertikālu domuzīmi nosvītrotā vārda beigu pozīcijas sigma (*ς*). Šāda teksta sistēmiska atveide būtu apgrūtināša. Taču Menandra tekstu pirmizdevums darbā ir ņemts vērā, un atsauces uz to rodamas komentāros līdzās pārējiem izdevumiem. Attiecīgās Menandra „Rētorikas” teksta redakcijas vai piedāvātie lasījumi tiek norādīti, izmantojot darbā piedāvāto saīsinājumu sistēmu.

Galvenie faktori, kas nosaka Menandra „Rētorikas” teksta izpratnes grūtības, ir leksikas semantika, kas tiek lietota antīkajā teorētiskajā tekstā (turklāt Menandra „Rētorika”

---

²³ *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatores et auctores*. Vol. IX. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1836. Turpmāk norādes uz šo izdevumu tiek sniegtas saskaņā ar apzīmējumu sarakstu (ChW9).

²⁴ ChW9 komentētā izdevuma lapas parametri ir 201 x 119 mm. Menandra „Rētorika” (2 traktāti) tajā aizņem 204 lappuses. Sp3 izdevumā (Teubner) bez komentāriem Menandra tekstu apjoms ir 115 lappušu. Salīdzinājumam – Aristoteļa „Rētorika” (Teubner) ar zemsvītras komentāriem aizņem 227 lappuses (Aristotelis *Ars Rhetorica*, ed. A. Roemer. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1885). Bez zemsvītras komentāriem (Teubner) Aristoteļa „Rētorikas” apjoms ir 159 lappuses (Aristotelis *Ars Rhetorica cum adnotatione Leonardi Spengel*. Vol. I. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1867).

attiecināma uz antīkās pasaules vēlīno laikposmu, sākot ar mūsu ēras 3. gs., kur vērojamas izmaiņas dažādos valodas slāņos), kā arī mūsdienu zinātniskās domas pieticīgās iestrādes vēlīnā laikposma epideiktiskās vārda mākslas izpētē. Antīkās literatūras pētījumos par nosacītu kanonu allaž tika uzskatīti klasiskie teksti, bet pārējais materiāls – lielākoties par perifēru literatūras slāni. Šāda nostāja vērojama arī nedaudzajos un pārsvarā fragmentārajos Menandra „Rētorikas” tulkojumos no sengrieķu valodas. Pie tiem pieskaitāms jau iepriekš minētais tulkojums latīņu valodā, kā arī 1553. gadā izdots tulkojums itāļu valodā. Līdz 1981. gadam šie bija vienīgie divi mēģinājumi pilnā apmērā aptvert Menandra „Rētoriku” (abi teksti balstās Alda Manūcija pirmizdevumā). 1981. gadā Menandra „Rētorika” iznāk angļu valodā Donalda Rasela un Naidžela Gaja Vilsona (*Nigel Guy Wilson*) tulkojumā²⁵, kurā, neraugoties uz ieguldīto darbu, vienlaikus redzamas arī grūtības, ar kurām tulkotāji saskārušies, tekstu pārnesot mērķvalodā. Lai gan tulkojumu izpēte nav izvirzīta par šā promocijas darba uzdevumu, izpētes gaitā tiek konstatēti un norādīti autores redzējumā atšķirīgi vērtējamie aspekti (teksta struktūra, gramatiski vērojumi, satura interpretācija Menandra „Rētorikas” kontekstā u. tml.). Atsevišķi Menandra „Rētorikas” fragmenti (sadaļas, kas aplūko bēru runu) ir tulkoti arī franču valodā (1861. gads)²⁶. Runām veltītās teorijas daļas fragmenti publicēti arī vācu valodā (1885. gads)²⁷, krievu valodā tulkoti Menandra „Rētorikas” I traktāta fragmenti, kas saistāmi ar himnas teoriju (1991. gads)²⁸. Tulkojumu un līdz ar to arī pašu antīko tekstu pieejamība sekmē to pētniecību un sistēmisku apzināšanu Eiropas kultūras telpā, taču antīkā teorētiskā teksta fragmentārs tulkojums ir vērtējams divējādi: no vienas puses, tas, protams, sniedz kaut nelielu ieskatu antīkās pasaules teorētiskajā domā, bet, no otras puses, fragmentārs skatījums liedz novērtēt darbu kopumā ne tikai vispārīga satura aspektā, bet arī leksikas semantiskajās niansēs, jo antīkais teorētiskais teksts vairās sniegt konkrētas jēdzienu definīcijas, tās atklājas tikai plašākā kontekstā, iztirzājumos, piemēros. Promocijas darba izstrādē oriģinālvalodā apzināta visa Menandra „Rētorika”, un piedāvātais fragmentu tulkojums, atlasītais piemēru materiāls izriet no darba kopējā konteksta un visaptveroša leksikas izvērtējuma.

---

²⁵ *Menander Rhetor edited with translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson*. Oxford: Clarendon Press, 1981.

²⁶ Caffiaux H. *De l' orasion funebre dans la Greece paienne*. Valenciennes Lemaitre, 1861.

²⁷ Volkmann R. *Die Rhetorik der Griechen und Römer in systematischer Übersicht*. Leipzig: Nachdruck Hildesheim, 1885.

²⁸ Рубцова Н. В. Менандр Лаодикейский и его сочинение „О торжественном красноречии”. *Античная поэтика*. Москва: Наука, 1991.

Promocijas darba **struktūru** veido četras nodaļas. Pirmajā nodaļā „Rētorikas dalījums un epideiktiskā rētorika” sniegts teorētisks izvērtējums par epideiktiskās rētorikas attīstību un transformācijām antīkajā pasaulē. Tiek aplūkoti pirmie grieķu rētorikas traktāti un tajos paustās atziņas (Anaksimena jeb Pseidoaristoteļa *Rhetorica ad Alexandrum* un Aristoteļa „Rētorika”), kā arī rētorikas traktāti latīņu valodā (romiešu teorētiskie teksti), kas skata rētorikas dalījumu un diskusiju tā sakarā, kā arī pievēršas epideiktiskās rētorikas nosacītajam definējumam (traktāts *Ad C. Herennium de ratione dicendi* jeb *Rhetorica ad Herennium* („Gajam Herennijam par runāšanas mācību” jeb „Rētorika Herennijam”), Cicerona (*M. Tullius Cicero*) darbi *De Inventione* („Par [materiāla] sameklēšanu”) un *De Oratore* („Par oratoru”), Kvintiliāna (*M. Fabius Quintilianus*) *De Institutione Oratoria* („Par oratora audzināšanu”). Tādējādi tiek parādīts teorētiskais fons, kas skaidro epideiktiskās rētorikas vietu un lomu kopējā rētorikas ainā. Tāpat pirmajā nodaļā izvērtētas antīkās teorētiskās domas par epideiktisko rētoriku, kurā – pretstatā tiesu un politiskajai rētorikai – prevalē vispārīgums, konkrētu uzdevumu trūkums pretstatā tiesu un politiskajai rētorikai. Pirmajā nodaļā vēl netiek skarti Menandra piedāvātie teorētiskie uzskati, tāpat netiek aplūkotas arī tā sauktās rētorikas rokasgrāmatas (*progymnasmata*), kas vairumā gadījumu ir hronoloģiski tuvākas Menandra „Rētorikai”. Rētorikas vingrinājumiem ar Menandra „Rētoriku” saskatāmas arī tipoloģiskas līdzības, tāpēc šie teksti skatīti sasaistē ar Menandra teorētiskajiem uzskatiem (skatīt 4. nodaļu). Nodaļas izstrādē izmantoti antīko tekstu avoti, kā arī atbilstošie jaunlaiku zinātniskie pētījumi. Pirmās nodaļas metodoloģisko satvaru pārsvarā veido salīdzinoši tipoloģiskā, kontekstuālā un strukturālā analīze.

Otrā nodaļa „Menandrs Rētors: autors, autorība, liecības un pētījumi” sniedz informāciju par Menandru un viņa tekstiem, no mūsdienās pieejamo liecību perspektīvas skatot autora un autorības jautājumu, kas, līdzīgi citiem antīkās pasaules autoriem, arī Menandra gadījumā nebūt nav viegli identificējams. Liecības ir neskaidras, un tiek atstāts plašs lauks interpretācijām. Otrajā nodaļā, apkopojot informāciju par Menandru un viņa tekstiem, uzskaitīti un aplūkoti arī jaunlaiku pētījumi, kas vērsuši uzmanību Menandra daiļrades jautājumiem. Otrās nodaļas izstrādē, rodot sasaisti ar kultūrvēsturisko pieeju, pārsvarā izmantota salīdzinoši tipoloģiskā un kontekstuālā analīze, kā arī bibliogrāfiskā metode.

Trešajā nodaļā „Menandra „Rētorika”: epideiktisko tekstu klasifikācija un formsaturiskās likumsakarības” uzmanība veltīta Menandra teorētiskajiem vērojumiem. Aplūkota epideiktisko tekstu klasifikācija, tās saturiskās īpatnības. Menandra piedāvātajai epideiktisko tekstu klasifikācijai ir pakārtots arī viss nodaļā iekļautā materiāla izklāsts, tādā veidā atainojot gan likumsakarības, gan arī problēmjaudājumus šāda dalījuma ietvaros.

Menandra „Rētorika” analizēta, ņemot vērā tās atsevišķo daļu tematisko saistību, kas kalpo par galveno kritēriju atsevišķu teksta vienību līdznostatījumam. Līdzās epideiktisko tekstu klasifikācijas principiem nodaļā pievērsta uzmanība epideiktisko tekstu funkcionalitātei un raksturlielumiem.

Atšķirībā no citiem vārda mākslas teorijai veltītajiem darbiem (skatīt, piemēram, 1. nodaļu) Menandra „Rētorika” vairās no vispārinātiem skaidrojumiem, tuvojoties praktiskām norādēm, sniedzot konkrētus padomus un izstrādātu teksta vienības struktūru, ko jebkurš runas sastādītājs, mācoties no Menandra priekšrakstiem, varētu pārņemt un pielāgot savām vajadzībām. Tā ir Menandra „Rētorikas” savdabība antīkās vārda mākslas teorijas kontekstā. Skatot atsevišķas teksta vienības un veidu, kā teorētiskās tās pasniedz savam provizorisksajam lasītājam, trešās nodaļas struktūra pakārtota šim praktisko norāžu principam. Nodaļā izmantota filoloģiskā tekstu analīzes metode, strukturālā, kā arī salīdzinoši tipoloģiskā un kontekstuālā analīze.

Ceturtajā nodaļā „Epideiktiskie teksti teorētiskās domas līdzstatījumā: Menandra „Rētorika”, Pseudodionīsijs un rētorikas mācību grāmatu teksti” Menandra „Rētorika” skatīta vēlīno teorētisko tekstu kontekstā. Nodaļā analizētas līdzības un atšķirības epideiktiskās rētorikas izvērtējumā, kā arī Menandra devuma specifika un nozīmīgums šādā kontekstā. Tādējādi promocijas darbs iesākas ar antīkās teorētiskās domas vispārīgiem priekšstatiem par rētorikas dalījumu (1. nodaļa), bet noslēdzas ar Menandra „Rētorikas” salīdzinājumu ar pārējiem attiecīgā laikposma teorētiskajiem tekstiem par rētorikas jautājumiem, ļaujot novērtēt Menandra piedāvātā skatījuma briedumu. Nodaļā pārsvarā izmantota strukturālā un salīdzinoši tipoloģiskā un kontekstuālā analīze.

Promocijas darbs rezultējas secinājumos, darbā iekļauti arī pielikumi, kuros uzrādīts Menandra „Rētorikas” tekstu dalījums, kā arī izvērstāki tekstu fragmenti, to tulkojums latviešu valodā un komentāri.

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Referāti zinātniskās konferencēs

1. Starptautiskā akadēmisko disciplīnu konference *International Journal of Arts and Sciences (IJAS) Conference for Academic Disciplines* Ka Foskari Universitātē (*Ca' Foscari University*), referāta tēma „Dievišķais un cilvēciskais epideiktiskajā rētorikā: Menandra Rētorika tekstu liecības” (*Divine and Human in the Epideictic Rhetoric: Textual Evidences of Menander Rhetor*), Venēcija, Itālija (30.06.2014–03.07.2014).

2. Daugavpils Universitātes 56. starptautiskā zinātniskā konference, referāta tēma „Kāzu runu cikls Menandra *Rētorikā*”, Daugavpils, Latvija (09.04.2014–11.04.2014).
3. Liepājas 20. starptautiskā zinātniskā konference „Aktuālas problēmas literatūras zinātnē”, referāta tēma „Dzejas un prozas valence Menandra Rētora traktātos”, Liepāja, Latvija (27.03.2014–28.03.2014).
4. Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences Klasiskās filoloģijas sekcija, referāta tēma „Imperatora slavinājums Menandra *Rētorikā*”, Rīga, Latvija (27.02.2014).
5. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Rusistikas un slāvistikas nodaļas starptautiskā zinātniskā konference „Atpūta kultūras tekstos”, referāta tēma „Kā sastādīt dzimšanas dienas runu: antīko teorētisko tekstu liecības”, Rīga, Latvija (22.11.2013).
6. Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes un Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes 2. starptautiskā jauno lingvistu konference *Via scientiarum*, referāta tēma „Slavinājuma iezīmes antīkajā daiļrunas teorijā: Menandrs Rētors un daži rētorikas mācību grāmatu teksti (*progymnasmata*)”, Liepāja, Latvija (07.03.2013).
7. Liepājas 19. starptautiskā zinātniskā konference „Aktuālas problēmas literatūras zinātnē”, referāta tēma „Bēru runu cikls antīkajā daiļrunas teorijā”, Liepāja, Latvija (21.03.2013).
8. Almati Antīkās pasaules izpētes centra un Sanktpēterburgas Humanitāro zinātņu arodbiedrību universitātes 10. starptautiskā konference „Antīkās pasaules problēmjaudājumi un mūsdienas”, referāta tēma „Himnas Menandra *Rētorikā*: klasifikācija un interpretācijas pieredze” (*Гимны в Риторике Менандра: классификация и опыт интерпретации / Gimny v Ritorike Menandra: klassifikacija i opyt interpretacii*), Almati, Kazahstāna (30.03.2013).
9. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences Klasiskās filoloģijas sekcija, referāta tēma „Rētorika literārā tekstā” (līdzautori V. Paparinska, L. Bodniece, T. Herings), Rīga, Latvija (28.02.2013).
10. Klasisko filologu zinātniskās sadarbības projekta *Colloquium Balticum* 11. starptautiskā konference *Colloquium Balticum*, referāta tēma „Priekšstats par epideiktisko atzaru Menandra Rētora tekstos” (*The Image of Epideictic Branch According to Menander Rhetor*), Lunda, Zviedrija (09.11.2012).

11. 4. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference „*ANTIQUITAS VIVA 2012: ΠΑΙΔΕΙΑ* – izglītība un izglītošanās antīkajā pasaulē, vērtību mantojums”, referāta tēma „Lietderīgākā rētorikas forma Menandra Rētora traktātos” (*The Most Useful Rhetorical Form in Treatises Attributed to Menander Rhetor*), Rīga, Latvija (26.10.2012).

12. 9. starptautiskā jauno zinātnieku konference „Arhīvs humanitāro zinātņu sistēmā”, referāta tēma „Menandra Rētora traktāti, to izdevumi un kāda vēstule mecenātam”, Rīga, Latvija (29.–30.11.2012).

13. Liepājas 18. starptautiskā zinātniskā konference „Aktuālas problēmas literatūrzinātnē”, referāta tēma: „*Homo Novus* antīkās rētorikas teorijā: Menandrs Rētors”, Liepāja, Latvija (1.–2.03.2012).

14. Almati Antīkās pasaules izpētes centra un Sanktpēterburgas Humanitāro zinātņu arodbiedrību universitātes 9. starptautiskā konference „Antīkās pasaules problēmjaudājumi un mūsdienas”, referāta tēma „Epideiktiskā daiļruna un tās transformācijas sengrieķu teorētiskajos tekstos no klasiskā perioda līdz mūsu ēras 3. gadu simtenim” (*Эпидейктическое красноречие и его приобщения в теоритических текстах по древнегреческой риторике от классики до 3 века нашей эры / Epideikticheskoe krasnorechie i ego priobrazhenija v teoriticheskikh tekstah po drevnegrecheskoj ritorike ot klassiki do 3 veka nashej jery*), Almati, Kazahstāna (30.03.2012).

15. Klasisko filologu zinātniskās sadarbības projekta *Colloquium Balticum* 10. starptautiskā konference *Colloquium Balticum*, referāta tēma „Menandrs Rētors un viņa traktāti: rētorikas jēdziens” (*Menander Rhetor and his Treatises: the Concept of Rhetoric*), Viļņa, Lietuva (11.–12.11.2011).

16. Daugavpils Universitātes 53. starptautiskā zinātniskā konference, referāta tēma: „Publiskās bērnu runas tradīcija antīkās pasaules kultūras telpā”, Daugavpils, Latvija (13.–15.04.2011).

17. Almati Antīkās pasaules izpētes centra un Sanktpēterburgas Humanitāro zinātņu arodbiedrību universitātes 8. starptautiskā konference „Antīkās pasaules problēmjaudājumi un mūsdienas”, referāta tēma „Nopēluma aspekti Menandra traktātā „Par epideiktisko daiļrunu”” (*Аспекты порицания в трактате Менандра „ΠΕΡΙ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ” / Aspekty poricanija v traktate Menandra „ΠΕΡΙ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ”*), Almati, Kazahstāna (26.03.2011).

Konferenču tēzes

1. Gorņeva I. Kāzu runu cikls Menandra Rētorikā. *Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences tēzes*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 139.–140. lpp. (ISBN 978-9984-14-667-6). Pieejams tiešsaistē: www.dukonference.lv [skatīts 26.09.2014].

2. Gorņeva I. Lietderīgākā rētorikas forma Menandra Rētora traktātos. *4. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference „ANTIQUITAS VIVA 2012: ΠΑΙΔΕΙΑ – izglītība un izglītošanās antīkajā pasaulē, vērtību mantojums”*. Konferences programma un referātu kopsavilkumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 18., 35. lpp (ISBN 978-9984-45-581-5)

3. Gorņeva I. *Publiskās bērnu runas tradīcija antīkās pasaules kultūras telpā*. Tēzes. *Daugavpils Universitātes 53. starptautiskās zinātniskās konferences tēzes*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011. (ISBN 978-9984-14-522-8). Pieejams tiešsaistē: www.dukonference.lv [skatīts 26.09.2014].

Zinātniskās publikācijas

1. Gorņeva I. Bēru runu cikls antīkajā daiļrunas teorijā. Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: rakstu krājums, 19. Atb. red. Edgars Lāms. Liepāja: LiePA, 2014, 45.–57. lpp. (ISSN 1407-4729)

2. Gorņeva I. Slavinājuma iezīmes Menandra Rētora traktātā „Par epideiktisko daiļrunu”. *Via Scientiarum: starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums*. 2. laidniens. Sastādītājas S. Sviķe, Z. Veidenberga. Ventspils, Liepāja: Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 85.–95. lpp. (iesniegts un pieņemts 2013. gadā).

3. Gorņeva I. Lietderīgākais runas veids: Menandra Rētora traktātu liecības. *ANTIQUITAS VIVA 4: STUDIA CLASSICA*. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 75.–83. lpp. (ISBN 978-9984-45-791-8)

4. Gorņeva I. Homo Novus antīkās daiļrunas teorijā: Menandrs Rētors. *Aktuālas problēmas literatūrzinātnē*. Rakstu krājums, 18. Atb. redaktors E. Lāms. Liepāja: LiePa, 2012, 102.–109. lpp. (ISSN 1407-4729)

5. Gorņeva I. Publiskās bērnu runas tradīcija antīkās pasaules kultūras telpā. *DU 53. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2012, 50.–58. lpp. (ISBN: 978-9984-14-563-1)

6. Горнева И. Э. Гимны в Риторике Менандра: классификация и опыт интерпретации. *Проблемы античного мира и современность: Межвузовский*

научный сборник, отв. ред. канд. полит. наук, доц. В. Н. Вдовин. Вып. IV. Алматы: Санкт-Петербургский Гуманитарный университет профсоюзов, 2013, стр. 67–86. (ISBN: 978-601-7073-28-2) / Gorneva I. Je. Gimny v Ritorike Menandra: klassifikacija i opyt interpretacii. Problemy antichnogo mira i sovremennost': Mezhvuzovskij nauchnyj sbornik, отв. ред. канд. полит. наук, доц. V. N. Vdovin. Vyp. IV. Almaty: Sankt-Peterburgskij Gumanitarnyj universitet profsojuzov, 2013, str. 67–86. (ISBN: 978-601-7073-28-2)

7. Горнева И. Э. Эпидейктическое красноречие и его приобращения в теоритических текстах по древнегреческой риторике от классики до 3 века нашей эры. *Проблемы античного мира и современность: Межвузовский научный сборник*, отв. ред. канд. полит. наук, доц. В. Н. Вдовин. Вып. III. Алматы: Санкт-Петербургский Гуманитарный университет профсоюзов, 2012, стр. 41–53. (ISBN: 978-601-7073-28-2) / Gorneva I. Je. Jepidejkticheskoe krasnorechie i ego priobrazhenija v teoriticheskikh tekstah po drevnegrecheskoj ritorike ot klassiki do 3 veka nashej jery. Problemy antichnogo mira i sovremennost': Mezhvuzovskij nauchnyj sbornik, отв. ред. канд. полит. наук, доц. V. N. Vdovin. Vyp. III. Almaty: Sankt-Peterburgskij Gumanitarnyj universitet profsojuzov, 2012, str. 41–53. (ISBN: 978-601-7073-28-2)

8. Горнева И. Э. Аспекты порицания в трактате Менандра „ΠΕΡΙ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ“. *Проблемы античного мира и современность: Межвузовский научный сборник*, отв. ред. канд. полит. наук, доц. В. Н. Вдовин. Вып. II. Алматы: Санкт-Петербургский Гуманитарный университет профсоюзов, 2011, стр. 32–42. (ISBN: 978-601-7073-24-4) / Gorneva I. Je. Aspekty poricanija v traktate Menandra „ΠΕΡΙ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ“. Problemy antichnogo mira i sovremennost': Mezhvuzovskij nauchnyj sbornik, отв. ред. канд. полит. наук, доц. V. N. Vdovin. Vyp. II. Almaty: Sankt-Peterburgskij Gumanitarnyj universitet profsojuzov, 2011, str. 32–42. (ISBN: 978-601-7073-24-4)

1. Rētorikas dalījums un epideiktiskā rētorika

Antīkajā pasaulē spēja izteikties tika uzskatīta par funkcionālu līdzekli cilvēka vēlmei un varēšanai apliecināt un izcīnīt savu vietu sabiedrībā. Vienlaikus tā ir arī spēcīgs cilvēka pašizpaušmes līdzeklis. Tā kā cilvēka pašizpaušmes iespējas laiku griežos bija mainīgs lielums, teiktajam un/vai rakstītajam vārdam tā visplašākajā nozīmē nav bijis citu alternatīvu kā vien pielāgoties attiecīgajai sabiedriski politiskajai situācijai. Kā norāda Aleksejs Losevs, rētorikas joma ir viena no tām, kas antīkajā pasaulē izpelnījās īpašu uzmanību – tā novērtējama kaut vai pēc salīdzinoši lielā teorētiska satura traktātu skaita, kas nonākuši līdz mūsdienām (kurpretim, piemēram, no antīkās arhitektūras teorētiskās literatūras saglabājies tikai viens darbs, bet glezniecībai un skulptūrai veltīti darbi vispār nav nonākuši līdz mūsu dienām)²⁹. **Rētorikas jautājumu izpratne un pārzināšana savā ziņā sakārto un nošķir dažādās cilvēka dzīves jomas.** Viens no būtiskākajiem jautājumiem, kas skar rētorikas jomu, ir tās kompetenču dalījums, rētorikas veidu jeb atzaru izšķiršana. Tādējādi teorētiskā līmenī tiek sakārtota vārda mākslas prakse, kas savukārt sniedz iespēju padziļināti attīstīt katru no izšķirtajiem rētorikas veidiem. Šīs tendences iezīmējas, skatot rētorikas galvenās vadlīnijas. To ietvaros īpaši pateicīga ir tieši epideiktiskā rētorika, kurā arī ir vērojamas visizteiktākās transformācijas.

Jaunlaiku teorētiskā doma, pētot epideiktisko rētoriku, balstās seno grieķu un romiešu teorētiskajos redzējumos, tajā pašā laikā norādot, cik grūti definējama tā ir. Valters Bīls (*Walter Beale*) raksta: „Tradicionāli rētorikas jēdziens *epideiktisks* ir tikpat problemātisks kā gramatikas jēdziens *teikums*: pastāv stingra vienošanās, ka šāda kategorija eksistē un kas tajā ietilpst, bet tradicionālais skaidrojums norāda vien kādas īpašības un funkcijas, visaptverošs skaidrojums tā arī nav radies.”³⁰ V. Bīla salīdzinājums ir gaužām izteiksmīgs: līdzīgi teikumam, kuru līdz tā beigu pieturzīmei var papildīt dažāds saturs (gan satura, gan apjoma, gan intonācijas ziņā), arī epideiktiskā runa (un epideiktiskā rētorika) pieļauj dažādību, bet par tās nosacīto pieturzīmi kalpo divi epideiktiskās rētorikas raksturlielumi – slavinājums un nopelums –, kurus nosauc antīkā teorētiskā doma. Šajos raksturlielumos, kā norāda Selesta Mišela Kondita (*Celeste Michelle Condit*), arī balstās visas teorijas³¹, kas

²⁹ Лосев А. *История античной эстетики. Ранний эллинизм*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.davids-buendler.kz/node/132> [skatīts 03.01.2013].

³⁰ Beale W. Rhetorical Performative Discourse: A New Theory of Epideictic. *Philosophy & Rhetoric*. Vol. 11, Nr. 4, 1978, p. 221.

³¹ *visas teorijas* – ar to saprotot gan antīko teorētiku teiktās atziņas, gan arī mēģinājumus identificēt epideiktisko rētoriku arī modernajā sabiedrībā, to saistot ar plaši interpretējamu komunikācijas aktu. Condit C. M. The Functions of Epideictic: The Boston Massacre Orations as Example. *Communication Quarterly*. Vol. 33, No. 4, 1985, p. 284.

saistāmas ar epideiktisko vārda mākslu³². Tādēļ allaž aktuāls ir antīkās teorētiskās domas izvērtējums, saprotot, kādā veidā attiecīgie rētorikas raksturlielumi tiek noteikti un piemēroti: ir jāapzina rētorikas dalījums, ar to saistītā problemātika un izpētes perspektīvas. Raksturlielumi atklāj rētorikas, precīzāk, katra rētorikas veida (tostarp epideiktiskās rētorikas) funkcijas. Tā kā promocijas darbā izvirzītā hipotēze nosaka, ka antīkās pasaules vēlinajā laika posmā epideiktiskā rētorika pārņem un asimilē lielāko daļu rētorikas funkciju, rētorikas raksturlielumu izpēte palīdz identificēt funkciju daudzveidību, kas laika gaitā potenciāli maina savu piederību savrupam rētorikas veidam un uzkrājas tieši epideiktiskajā rētorikā. Tāpat, lai noteiktu epideiktiskās rētorikas lomu, ir jāizvērtē veselums, proti, izpratne par rētoriku un tās dalījumu, kurā savukārt atbalstu rod arī vēlīnie antīkās pasaules teorētiķi. **Ja arī pats dalījums netiek pārņemts vai arī tiek citādi interpretēts, pirmie teorētiskie teksti kalpo par ierosmi tam, lai rētorikas izpētei un apzināšanai piemērotu klasifikāciju, kas ne tikai atbilst attiecīgās teorētiskās domas priekšstatiem, bet arī sakārto to, dara saprotamu mērķauditorijai, tādējādi nodrošinot teorijas dzīvotspēju.** Teorētiskās domas tieksme pēc jomas sakārtošanas vērojama gan grieķu, gan romiešu tekstos.

1.1. Grieķu teorētiskie teksti

5. gs. otrā puse p. m. ē. un 4. gs. p. m. ē. ir daiļrunas spožākā uzplaukuma laiks Atēnās – polisā, kurā grieķu demokrātiskā vide pieprasīja izcilu pārliecināšanas mākslu. Līdz ar to piektā gadsimta otrā puse p. m. ē. uzskatāma par laiku, „kad daiļruna kļūst par literāro žanru ar savām pilnvērtīgām tiesībām”³³. Pilsoņa spēja aizstāvēt savas tiesības un pastāvēt par saviem politiskajiem uzskatiem lielā mērā arī noteica viņa vietu sabiedrībā. Praktiskā lietojuma nozīme radīja nepieciešamību daiļrunas jautājumus sakārtot un analizēt arī teorētiskā līmenī. Tāpēc rētorikas nozīme antīkās pasaules kontekstā nevar būt pārvērtēta. Raksturojot grieķu kultūrvidi, kā arī pievērsoties rētorikas attīstības sākumiem antīkajā pasaulē, amerikāņu zinātnieks Dž. A. Kenedijs raksta: „Viena no grieķu pamatinteresēm bija rētorika. Klasīki atzīst šo faktu, nožēlo to un aizmirst. Kā nekā grieķi taču atbalstīja arī dzīvnieku upurēšanu, homoseksualitāti, atšķaidītu vīnu un gaiļu cīņas. Taču mēs nekad nesapratīsim grieķus, neizprotot, kas viņos ir tik īpašs. Vislabāk mēs viņus varam izzināt caur literatūru, bet, tā kā literatūra tika lielā mērā veidota ar rētorikas

---

³² Ibid. Sk. arī Chase J. R. The Classical Concept of Epideictic. *Quarterly Journal of Speech*, No. 47, 1961, pp. 293–300.

³³ Kennedy G. A. *Oratory. The Cambridge History of Classical Literature*. Volume I: *Greek Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 498.

palīdzību, mums vajadzētu papulēties izprast, kā viņi šo mākslu ir sapratuši. Savos pirmsākumos un sākotnējos nolūkos rētorika bija dabiska un krietna: tā radīja skaidrību, dzīvesprieku un daiļumu, tā likumsakarīgi izrietēja no klasiskajam prātam raksturīgajām kvalitātēm un attiecīgajiem nosacījumiem.”³⁴ Iespējams, domājot par klasiķu attieksmi pret rētorikas jomu, Dž. Kenedija izteikums var būt pretrunīgi vērtēts, tomēr atziņa par rētorikas lomu grieķu kultūrvīdē precīzi raksturo situāciju. Tas attiecināms arī uz teorētisko recepciju, kas, vēloties sakārtot un sistematizēt uzkrāto pieredzi, rodas kā likumsakarīga reakcija praktizētajai cilvēka pašrealizācijai.

Ar 4. gs. p. m. ē. datējami arī divi rētorikas tematikai veltīti traktāti, kas saglabājušies līdz pat mūsdienām. Viens no tiem ir rētorikas traktāts *Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*, kas gan plašāk pazīstams ar tā nosaukumu latīņu valodā *Rhetorica ad Alexandrum* („Rētorika Aleksandram”). Lai gan šā darba autora identificēšana nav viegls uzdevums, traktāta autorība tiek saistīta ar Anaksimenu (*Ἀναξιμένης*) vārdu. Turklāt rētorikas dalījuma kontekstā saistošs šķiet fakts, ka tieši dalījuma sistēma ir noteikusi šādu autorības atzinumu. Rētorikas pētnieks Deivids Mērhadijs (*David Mirhady*) raksta: „Sākot ar Petru Viktoriju (*Petrus Victorius*) 1548. gadā, lielākā daļa pētnieku identificē Anaksimenu no Lamsakas kā šī darba [*Rhetorica ad Alexandrum – I. G.*] autoru. Tomēr šī identifikācija balstās pieņēmumā, ka traktāta pirmais teikums ticis izmainīts, lai lielākā mērā līdzinātos Aristoteļa tekstam, bet patiesībā ievadvārdi noteica tikai divus [rētorikas] veidus – politisko un tiesu rētoriku. Viktorijs konstatēja gan to, ka Kvintiliāns ir atsaucies uz Anaksimenu (3.4.9.), gan arī to, ka *Rhetorica ad Alexandrum* izšķir septiņus runas veidus (*εἶδη*), tomēr Kvintiliāns apgalvo, ka Anaksimens izdala tikai divus veidus (*generales partes*): *iudicialis* un *contionalis*³⁵. Patiesi, Kvintiliāns skaidri parāda Anaksimenu kā grieķu teorētiķi, kurš neatbalsta Aristoteļa trejādo [rētorikas dalījuma] sistēmu.”³⁶ Dž. Kenedijs komentē arī traktāta nosaukuma formulējumu *Rhetorica ad Alexandrum* (*Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*), pieņemot, ka „tas pārņemts no traktāta ievaddaļā ievietotās vēstules, kas satur Aristoteļa vēršanos pie Aleksandra Lielā”³⁷. Citviet šī ievadvēstule tiek atklāti

---

³⁴ Kennedy G. A. *The Art of Persuasion in Greece. A History of Rhetoric*. Vol. 1. Princeton: Princeton University Press, 1963, p. 3.

³⁵ *iudicialis* un *contionalis* tulkojumā no latīņu valodas – ‘tiesu’ un ‘apspriedes’.

³⁶ Mirhady D. Aristotle, the *Rhetorica ad Alexandrum* and the tria genera causarum. In: Fortenbaugh W., Mirhady D. (eds.) *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*. Rutgers University Studies in Classical Humanities, Vol. VI. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1994, p. 57.

³⁷ Kennedy G. A. *A New history of Classical Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press, 1994, p. 49.

nosaukta par viltojumu³⁸, tādējādi noraidot jebkādus potenciālos pieņēmumus par to, ka traktāta *Rhetorica ad Alexandrum* autors varētu būt Aristotelis.

Otrs traktāts ir Aristoteļa *Τέχνη ῥητορική* („Rētorika” jeb „Rētorikas māksla”), kas arī kļūst par visvairāk pētīto rētorikas traktātu, kurš sarakstīts sengrieķu valodā. Tas ir viens no grieķu pamattekstiem, kas savā ziņā visai stingušā formā tiek nodots tālāk un attiecināts arī uz vēlīnajām tendencēm vārda mākslas nostādnēs plašākā un šaurākā nozīmē. Tajā pašā laikā aktuālas teorijas, kas skata Aristoteļa „Rētorikas” un traktāta *Rhetorica ad Alexandrum* kopējās iezīmes, pieņem, ka traktātus vieno kāds kopējs pirmteksts, balstoties kurā gan Aristotelis, gan darba *Rhetorica ad Alexandrum* autors izstrādājuši savu teorētisko redzējumu³⁹.

Abos traktātos uzmanība pievērsta rētorikas dalījumam, tātad nosacīto rētorikas kompetenču nošķīrumam. Epideiktiskā rētorika netiek aplūkota izolēti, bet gan pilnībā iekļaujoties teorētiķu piedāvātajā sistēmā, tādēļ svarīga kopējās ainās (rētorikas dalījums) apzināšana.

Traktāts *Rhetorica ad Alexandrum*, par spīti tam, ka tajā paustais daudzējādā ziņā būtu uzskatāms par vērtīgu materiālu un tajā, iespējams, meklējamas senākas tradīcijas pēdas⁴⁰, piedāvā sarežģītāku rētorikas dalījumu, ja to salīdzinām ar klasiski vienkāršo, bet ietilpīgo Aristoteļa shēmu. Tādēļ arī traktāts *Rhetorica ad Alexandrum* mūsdienu zinātniskās domas pētījumos tiek atspoguļots drīzāk kā sekundāras nozīmes darbs.

Traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* tiek piedāvāts izvērsts rētorikas dalījums (Anax. I, 1–3)⁴¹. Traktātā izšķirti tikai divi rētorikas veidi: politiskais (*δημηγορικὸν εἶδος*) un tiesu jeb tiesvedības veids (*δικανικὸν εἶδος*)⁴². Šādam dalījumam, kurā ietverti abi minētie rētorikas veidi, traktātā tiek piedāvāts vēl izvērstāks nošķīrums, kas arī pilnīgo rētorikas dalījuma formulējumu. Zīmīgi, ka, salīdzinot šīs nostādnes ar Aristoteļa „Rētoriku”, var novērot līdzības terminoloģijā, arī tās jēdzieniskajā papildījumā, kas ir pateicīgs vērojums jau minētajai abu rētorikas traktātu pirmteksta teorijai, taču dalījuma sistēma ir atšķirīga,

---

³⁸ Foster E. S. *De Rhetorica ad Alexandrum. The Works of Aristotle*. Oxford: Clarendon Press, 1951, 1420a, 1st comment.

³⁹ Mirhady D. (ed.) *Influences on Peripatetic Rhetoric. Essays in Honor of William W. Fortenbaugh*. Leiden: Brill, 2007, pp. 1–24, sk. arī Mirhady D. Aristotle and Anaximenes on Arrangement. *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, Vol. 29, 2011, pp. 293–304. Pieejams: <http://www.sfu.ca/personal/dmirhady/arrangement.pdf> [skatīts 23.01.2014].

⁴⁰ Par tradīcijas senumu sk., piemēram, Zulick M. D. *The Art of Speech: Rhetoric in the Ancient World, Two Rhetorical Handbooks*. Pieejams tiešsaistē: <http://users.wfu.edu/zulick/300/COM300.html> [skatīts 23.12.2012].

⁴¹ Šeit un turpmāk Anaksimēna teksta avots oriģinālvalodā – *Anaximēnis Ars Rhetorica quae vulgo fertur Aristotelis ad Alexandrum*, edidit M. Fuhrmann. Lipsiae in Aedibus B.G. Teubneri, 1966.

⁴² *Δημηγορικὸν εἶδος* – [burtiski] ‘politiskais [runas] veids’; *δικανικὸν εἶδος* – [burtiski] ‘tiesu [runas] veids’.

turklāt teorētisko vērojumu īpatsvars sliecas tiesvedības virzienā. Tāpēc traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* tiek izvērstas rētorikas dalījums septiņos veidos, turklāt trīs veidi attiecināmi uz tiesvedības jomu: (1) rosinājuma jeb pamudinājuma runas veids un (2) tam pretējais atrunājošais jeb no noteiktas rīcības atturošais runas veids (*προτροπεπτικὸν εἶδος* un *ἀποτροπεπτικὸν εἶδος*), kas jēdzieniski iegūst politiskās rētorikas iezīmes; **(3) slavinošais un (4) nopelošais rētorikas veids (*ἐγκωμιστικὸν εἶδος* un *ψεκτικὸν εἶδος*), kas jēdzieniski attiecināms uz epideiktisko rētoriku, lai gan patī leksēma *epideiktisk* (*ἐπιδεικτικός*) traktātā netiek lietota⁴³; (5) apsūdzības un (6) aizstāvības veids (*καταγορικὸν εἶδος* un *ἀπολογητικὸν εἶδος*), kā arī (7) iztaujāšanas, nopratināšanas runas veids (*ἐξεταστικὸν*⁴⁴ *εἶδος*), kas jēdzieniski aptver tiesu rētoriku.**

Jāatzīst, ka traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* piedāvātais rētorikas dalījums ir grūti pārskatāms, tāpat nav skaidri uztverami dalījuma kritēriji – respektīvi, nav rodams pamatojums, kāpēc šajā darbā primāri ir izdalīti divi rētorikas veidi, kas tiek sadalīti vēl septiņos. Iespējams, tā pamatā ir pragmatiski iemesli, proti, primāri tiek izdalīta politiskā un tiesu rētorika, kas klasiskajā senatnē ir bijusi praktiski izmantojama, taču **epideiktiskā daiļruna, kas savu izpausmi rod tikai kādā svinīgā notikumā, svētkos, vēl nav skaidri definēta un pat nosaukta – traktātā tai tiek uzrādīti tikai raksturlielumi, kuri, sākot ar Aristoteļa „Rētoriku”, tikuši attiecināti uz epideiktisko rētoriku.** Uz to norāda arī Dž. A. Kenedijs, apgalvojot, ka antīkajā pasaulē epideiktiskās runas bijušas savdabīgas izrādīšanās (*epideixeis*)⁴⁵. Par to liecina arī vienas saknes grieķu verba *ἐπιδείκνυμι* nozīmes (parādīt, izrādīt, izrādīties)⁴⁶. Tādējādi **attiecībā uz klasisko periodu epideiktiskās runas varētu dēvēt arī par savdabīgām *parādes* vai pat *izrādīšanās* runām.**

⁴³ Jāpiebilst, ka traktātā sastopams vārdu savienojums *ἐπιδεικτικὸν γένος*, bet jāņem vērā brīdinājums, ka tā lietojums ir uztverams ar lielu piesardzību, jo, visticamāk, ievietots, lai tekstu tuvinātu autoritatīvajai Aristoteļa „Rētorikai” un tajā piedāvātajam rētorikas dalījumam. Russel D. A., Wilson N. G. *Epideictic Practice and Theory*. In: *Menander Rhetor*. Translation and commentary by D. A. Russel and N. G. Wilson. Oxford: Clarendon Press, 1981. p. xxi; Hinks D. A. G. *Tria Genera Causarum*. *The Classical Quarterly*, Vol. 30, No. 3/4 (Jul.-Oct., 1936), p. 171.

⁴⁴ Tiesvedības kontekstā zīmīgas leksēmas *ἐξεταστικὸν* nozīmes, piemēram, *τὸ ἐξεταστικὸν* ‘samaksa tiesnesim par sava pienākuma veikšanu’, bet īpašības vārds *ἐξεταστικός* – ‘tāds, kas jautā vai nopratina’. *Greek-English Lexicon*. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. Oxford: Clarendon Press, 1855.

⁴⁵ Kennedy G. A. *The Art of Persuasion in Greece. A History of Rhetoric*, Vol. 1. Princeton: Princeton University Press, 1963, p. 152.

⁴⁶ *Greek-English Lexicon*. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. Oxford: Clarendon Press, 1855.

Tajā pašā laikā traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* piedāvātais dalījums rosina domāt arī par saistību ar citu tendenci, kas vērojama vēlīnajos traktātos⁴⁷, kuros tiek norādīts uz epideiktiskās rētorikas visai neskaidro dabu. Lai gan slavinājumam un nopēlumam – epideiktiskās rētorikas raksturlielumiem, kuri tiek izdalīti traktātā *Rhetorica ad Alexandrum*, – tematiski ir plašas izpausmes iespējas, epideiktiskajai rētorikai atšķirībā no tiesu runas, kas tiek teikta tiesvedībā, un politiskās runas, kas saistās ar pārvaldes jomu, nav konkrētas piesaistes. Piemēram, pilsonim var tikt veltīts tiklab slavinājums par pareizu izvēli vai rīcību sabiedriskā labuma veicināšanā, kā nopēlums par atbalstu kādam nelabvēlīgam politiskajam spēkam. Slavinājums un nopēlums ir aktuāls arī literārajā polemikā. Katrā ziņā traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* netiek sniegti detalizēti izvērsumi, atstājot visai plašas iespējas interpretācijām un pieņēmumiem.

Lai arī epideiktiskā rētorika var tikt skaidrota dažādi, bez ievērtības nevar atstāt faktu, ka traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* ir minēti divi galvenie epideiktiskās rētorikas raksturlielumi (proti, slavinājums un nopēlums), kas saglabājas arī vēlīnajos rētorikas jautājumiem veltītajos sacerējumos (sk., piemēram, promocijas darba 3.1. nodaļu). Tiek piedāvāts arī īss skaidrojums:

*Kopumā ņemot, slavinājuma paveids ir gan domu, gan veikumu, gan izcilu runu pastiprinājums [burtiskā tulkojumā ‘paaugstinājums’ – I. G.] un nevis pretmetu apvienošana, turpretim nopēluma paveids ir pretējs, tas ir izcilo [veikumu] pavājinājums, bet slikto – pastiprinājums.*⁴⁸

Pretstatā traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* piedāvātajam rētorikas dalījumam Aristotelis izstrādā pārskatāmu un saturiski ietilpīgu sistēmu. Tādējādi, sākot ar Aristoteļa „Rētoriku”, tiek ieviests nu jau par tradīciju kļuvušais trejādaļais dalījums:

- 1) *δικανικός λόγος*⁴⁹ – tiesu runa;
- 2) *δημηγορικός λόγος* – politiskā runa;
- 3) *ἐπιδεικτικός λόγος* – epideiktiskā runa.

Aristoteļa „Rētorikā” var novērot katra rētorikas veida kompetences attiecībā uz laika nogriezni vai procesuālajām iezīmēm. Edvards Korbets (*Edward P. J. Corbett*) raksta: „Tiesu rētorikā laika nogrieznis vērsts uz pagātni, tās procesuālais aspekts ir apsūdzība un

⁴⁷ Pieņēmums saistāms, piemēram, ar Menandra „Rētoriku”, kurā epideiktiskie raksturlielumi, pēc paša autora atzinuma, ir vienlīdz labi izmantojami arī politiskajā rētorikā – sk., piemēram, ChW9, 247, 1–21.

⁴⁸ *Συλλήβδην μὲν οὖν ἐστὶν ἐγκωμιαστικὸν εἶδος προαιρέσεων καὶ πράξεων, καὶ λόγων, ἐνδόξων ἀὔξεις καὶ μὴ προσόντων συνοικείωσις, ψεκτικὸν δὲ τὸ ἐναντίον τούτῳ, τῶν μὲν ἐνδόξων ταπεινώσις, τῶν δὲ ἀδόξων ἀὔξεις.* 3,1.

⁴⁹ Šeit un turpmāk par Aristoteļa teksta avotu oriģinālvalodā tiks izmantots: Aristotelis *Ars Rhetorica cum annotatione Leonardi Spengel*. Vol I. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1867.

aizstāvība; politiskajā rētorikā laika nogriezis – iedarbības sfēra – ir nākotne, bet procesuālais aspekts – pamudināšana jeb rosināšana un atrunāšana; epideiktiskās rētorikas laika nogrieznis vērsts uz tagadni, bet procesuālais aspekts ir slavinājums un nopēlums.”⁵⁰

Aristoteļa „Rētorikā” sastopama leksēma ἐπιδεικτικός (piemēram, ἐπιδεικτικὸς λόγος ‘epideiktiskā runa’ vai ἐπιδεικτικὴ λέξις ‘epideiktiskā izteiksme’). Runājot par leksēmas *epideiktisks* lietojumu Aristoteļa „Rētorikā”, T. Burgess norāda: „Aristotelis ar savu klasificēšanas instinktu, kā tas itin bieži notiek viņa „Rētorikā”, paņem kādu vārdu, kas iepriekš lietots kādā tālā un vispārējā nozīmē Platona (Πλάτων) daiļradē vai arī ar izteiktāku nozīmi Isokrāta (Ἰσοκράτης) tekstos, un padara to par funkcionālu terminu ar noteikta satura tematisko lauku.”⁵¹ Patiesi, Isokrāta daiļradē netiešā veidā ir rodami visi trīs Aristoteļa nosauktie runu veidi⁵², taču šādam uzskaitījumam ir sporādisks, varētu pat teikt – instinktīvs raksturs, kam pietrūkst teorētiska vispārinājuma. **Tajā pašā laikā šāds pieminējums norāda uz rētorikas ciešo, pat nesaraujamo saikni ar praktiskajām norisēm.** Savukārt Kristīne Oraveka (*Christine Oravec*), analizējot leksēmas ‘epideiktisks’ lietojumu Aristoteļa „Rētorikā”, norāda: „Terminu ‘epideiktisks’ Aristotelis manto no priekšgājējiem, kuri to lietoja, lai apzīmētu kādu uzstāšanos ar runu, nenosaucot noteiktu runas veidu vai runas saturisko piepildījumu. [...] [Aristotelis] asociēja epideiktisko ar slavinājuma un nopēluma saturisko piepildījumu, tādējādi [epideiktiskajai rētorikai – I. G.] sniedzot no tiesu un politiskās rētorikas neatkarīgu tematiku. Tāpat tiek apgalvots, ka termins ‘epideiktisks’ ir darināts no [verba] aktīvās formas *epideiknunai*, nevis no atgriezeniskās – *epideiknusthai*. Iespējams, tas lielākā mērā uzsver prezentējamo tēmu, bet nevis paša runātāja dotības. No šāda vērojuma izriet, ka Aristotelis epideiktisko runu ievirza tā, lai runātājs aktīvi „demonstrētu” slavinājuma un nopēluma tematiku, nevis savu – runātāja – parādīšanu.”⁵³

---

⁵⁰ Corbett E. P. J. Introduction. *The Rhetoric and Poetics of Aristotle*. New York: The Modern Library, 1984, p. xiii.

⁵¹ Šādu slavinājuma vietņu uzskaitījumu apkopo T. Burgess: Burgess T. C. *Epideictic Literature*. New York: Garland Pub., 1902, p. 105.

⁵² Runājot par Isokrātu, T. Burgess norāda arī piemērus, kur attiecīgie runu veidi ir nosaukti: “Isokrāta runā *Contra Sophistas* (9) atrodam terminu πολιτικούς λόγους. Divdesmitajā paragrāfā [Isokrāts] šos vārdus atkārtu, kā arī piemin δικανικούς λόγους, citkārt norādīts πρὸς ἀγῶνας (Antid. 1; Panath. 271). Vārdu savienojums συμβουλευόντα λόγον (Phil. 18) uzvedina uz terminu συμβουλευτικός λόγος. [...] Darbības vārdu ἐπιδεικνυμι Isokrāts lieto 39 reizes, [...] lietvārds ἐπίδειξις lietots 12 reizes, turklāt 9 no tām vārdu savienojumā ἐπίδειξιν ποιῆσθαι, kas liecina par stabili vārdu savienojumu. [...] Adverbs ἐπιδεικτικῶς parādās gan tikai vienreiz [...]” Sk. Burgess T. C. *Epideictic Literature*. New York: Garland Pub., 1902, pp. 98-98. Tādējādi Isokrāta tekstos saskatāmi terminoloģijas iedīgļi tam, kas vēlāk (Aristoteļa „Rētorikā”) tiek formulēts kā tiesu, politiskā un epideiktiskā rētorika.

⁵³ Oravec C. Observation in Aristotle's Theory of Epideictic. *Philosophy & Rhetoric*. Vol. 9, Nr. 3, 1976, p. 164.

Saskaņā ar Aristoteļa „Rētoriku” epideiktiskā rētorika sastāv no šādiem raksturlielumiem (T. 14. 1414 b. 30–31): (1) ἔπαινος ‘slavinājums, uzslava’; (2) ψόγος ‘nopēlums, kauninājums’. Zīmīgi, ka epideiktisko izteiksmi Aristotelis uzskata par vispiemērotāko rakstītajam vārdam (*epideiktiskās runas izteiksme ir visvairāk piemērota rakstīšanai*⁵⁴). Epideiktiskās rētorikas kontekstā Aristotelis norāda arī uz tām kopīgajām vietnēm⁵⁵, kas raksturo šāda veida runu: εὐγένεια ‘labā izcelsme’, πολυφιλία ‘sabiedriskums, draudzīgums’, χρηστοφιλία ‘krietnība’, εὐτεκνία ‘labā pēctecība’, πολυτεκνία ‘bagātīga pēctecība’, ἐνεργία ‘krietnība darbos’, ὑγίεια ‘veselība’, κάλλος ‘daiļums, skaistums’, ἰσχὺς ‘spēks’, μέγεθος ‘diženums’, δύναμις ‘ietekme’, δόξα ‘slava’, τιμή ‘gods’, εὐτυχία ‘laime’, ἀρετή ‘visaptverošs tikums’.

Aristoteļa piedāvātais slavinājuma skaidrojums ir izvērsts un niansēts, turpretim otrs nozīmīgākais raksturlielums – nopēlums –, kaut arī netiek pilnībā ignorēts⁵⁶, iztirzāts daudz mazāk. Šāds princips pēc būtības nav nekas pārsteidzošs, jo Aristoteļa „Rētorikā” teorētiskās atziņas mijas ar cilvēka dzīves vērtību apcerējumu, kurā autors cenšas izvairīties no negatīvā.

Vietņu uzskaitījums nosaka Aristoteļa vērojumu, kas paredz noteiktu struktūras ievērošanu⁵⁷:

*Vēstījuma daļa epideiktiskajās [runās] ir nevis pēc kārtas, bet pa daļām.*⁵⁸

Kā redzams, pirmajos rētorikas traktātos epideiktiskā rētorika nav izpelnījusi īpaši lielu uzmanību. Dotās vadlīnijas ir vispārīgas, pretendējot drīzāk uz uzskaitījumu, nevis mērķtiecīgu analīzi. Galvenā atziņa, ko rezumē abi aplūkoti traktāti, ir šāda: izšķirami divi raksturlielumi (slavinājums un nopēlums), kas arī atklāj epideiktiskās rētorikas būtību.

⁵⁴ ἡ μὲν οὖν ἐπιδεικτικὴ λέξις γραφικωτάτη Γ XII, 1413b.

⁵⁵ Apzīmējums *kopīgās vietnes* vai *vietnes* šeit un turpmāk promocijas darbā lietots, latviski atveidojot grieķu terminus *τόποι (topoi)* vai *loci communes* (burtiski ‘kopīgās vietas’). Terminam *topos* vai *topoi* antīkajā pasaulē bija dažādas izpratnes. Kā norāda epideiktisko runu pētnieks Džons Žolkovskis (*John E. Ziolkowski*), tam ir vismaz trīs nozīmes: (1) vispārīgs tēmas apzīmējums jeb nosaukums, (2) truisma apzīmējums, (3) argumentācijas pamatprincips (šādā nozīmē šis termins lietots arī Aristoteļa darbos (sk. Rhet. 2.22-23), izdalot 28 topoi jeb pārliecināšanas sastāvdaļas). Terminu *topos*, pārtulkojot latīņu valodā kā *loci communes* vai *sedes argumentorum*, attīstīja romiešu autori (*Ziolkowski J. E. Thucydide and the Tradition of Funeral Speeches at Athens*. New York: Arno Press, 1981, p. 56). Jebkurā gadījumā attiecīgās leksēmas izpratne noteiktā darbā (it sevišķi, ja ir runa par antīkajiem teorētiskajiem tekstiem) ir atkarīga no lasītāja interpretācijas. Šajā darbā ar *vietni* vai *kopīgo vietni* tiek saprasts vispārīgs noteiktas tēmas apzīmējums.

⁵⁶ Piemēram, Aristotelim raksturojot runas epideiktiskās runas ievadu, tiek minēts Gorgija piemērs (slavinājuma iesaiste) un Isokrāta piemērs (nopēluma iesaiste).

⁵⁷ Krievu literatūrzinātnieks Sergejs Averincevs (*Сергей Аверинцев*) arī pievēršas runas struktūras aktualitātei, sk. Аверинцев С. С. Аристотель и античная литература. *Риторика*. Книга III. Перевод Аваринцева С. С. Москва: Наука, 1987, стр. 216.

⁵⁸ Διήγησις δ' ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ἐστὶν οὐκ ἐφεξῆς, ἀλλὰ κατὰ μέρος (Γ16).

T. Burgess norāda: „[Abas] rētorikas nav uzskatāmas par norādījumu kopumu, kurus varētu izmantot skolnieks īstas runas sacerēšanai. Tās drīzāk ir pamats, kurā šādi norādījumi varētu tikt balstīti.”⁵⁹

Traktāts *Rhetorica ad Alexandrum* aktualizē rētorikas iekšējo dalījuma principu, kamēr Aristoteļa *Rētorika* šo dalījumu padara gan viegli uztveramu, gan funkcionālu, gan arī saturiski visaptverošu. Šīs trīs kvalitātes arī kalpo par iemeslu Aristoteļa piedāvātā rētorikas dalījuma dzīvotspējai, bet, pievēršoties epideiktiskajai rētorikai, tā kļūst par stabilu vienību rētorikas sistēmā.

1.2. Romiešu teorētiskie teksti

Epideiktiskās rētorikas koncepcijas iedīgli formējas klasiskā perioda Atēnās. Aristoteļa devums visaptveroši iezīmē rētorikas dalījumu un kompetences. Šī teorētiskā doma iesakņojas un nostiprinās, taču tās pēctecība tekstos, kas nonākuši līdz mūsdienām, ir vērojama ar lielu laika pārrāvumu. Līdz ar to nav iespējams izsekot tiešai tradīcijas attīstībai. Hellēnisms, kas iezīmē grieķu kultūras izplatību, tostarp literatūras vērtību apzināšanu un sistematizēšanu, nav saglabājis tekstus, kas skartu šādus rētorikas jautājumus. Vienīgi vēlīnāku autoru darbos pieejamas atsauces uz atsevišķiem autoriem un hellēnismam raksturīgajiem rētorikas procesiem.

No Romas kultūrvidi raksturojošiem rētorikas traktātiem rētorikas dalījumam īpaša uzmanība pievērsta traktātā *Ad C. Herennium de ratione dicendi* jeb *Rhetorica ad Herennium*⁶⁰, Cicerona darbos *De inventione*⁶¹ un *De oratore*, kā arī Kvintiliāna *De institutione oratoria*⁶².

---

⁵⁹ Burgess T. C. *Epideictic Literature*. New York: Garland Pub., 1902, p. 107.

⁶⁰ *Rhetorica ad Herennium* – anonīma autora darbs, kas attiecināms uz 1. gadu simteni pirms mūsu ēras (*terminus post quem* – 8. gadu desmits pirms mūsu ēras, *terminus ad quem* – 5. gadu desmits pirms mūsu ēras). Darba nosaukums radies pēc tā adresāta Herennija [Herennius I, 3]. Līdz pat 15. gadsimtam par darba autoru tiek uzskatīts Cicerons, taču Rafaels Regijs (*Raphael Regius*) šo pieņēmumu pierāda kā nepatiesu. Sk. Landfester M. *Rhetorica ad Herennium*. *Brill's New Pauly Supplements I. Volume 2: Dictionary of Greek and Latin Authors and Texts*. Edited by: in collaboration with Manfred Landfester, Brigitta Egger. Pieejams tiešsaistē: http://www.blonline.nl/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-2/rhetorica-ad-herennium-COM_0194 [skatīts 01.06.2012].

⁶¹ *De inventione* – Cicerona agrīnais darbs, datējams ar pirmo gadu simteni pirms mūsu ēras (domājams, 90., 80. gadi). Sarakstīšanas laiks ļoti tuvs traktātam *Rhetorica ad Herennium*, joprojām aktuāla diskusija par hronoloģisko attiecību starp šiem darbiem. Pretēji *Rhetorica ad Herennium*, kas sniedz salīdzinoši visaptverošu skatījumu, Cicerons pievēršas atsevišķiem rētorikas aspektiem. Sk., piemēram, Caplan H. Introduction. *Ad C. Herennium de ratione dicendi* with an English translation by Harry Caplan, Heinemann. London, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1964, p. xxv; Dugan J. Cicero's Rhetorical Theory. *The Cambridge Companion to Cicero*. Ed. by Catherine Steel. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 27.

⁶² *De institutione Oratoria* – Kvintiliāna (m. ē. 1. gs.) darbs 12 grāmatās, kas veltīts izglītības un rētorikas jautājumiem. 72. gadā Kvintiliāns kļūst par vienu no rētorikas teorētiķiem, kas saņem imperatora Vespasiāna

Harijs Keplans (*Harry Caplan*), traktāta *Rhetorica ad Herennium* tulkotājs angļu valodā, norāda uz rētorikas attīstības kopsakarībām: „Grieķu vārda māksla tiek ieviesta Romas vidē Skīpiona Jaunākā⁶³ laikā, tāpat latīņu valodā sarakstītie traktāti nonāk aprītē periodā, kas saistāms ar brāļu Grakhu⁶⁴ vārdu. Tikmēr Katona, Antonija un citu romiešu autoru darbi nav saglabājušies līdz mūsdienām. Gajam Herennijam adresētais traktāts [...] ir rētorikas māksla latīņu valodā, ko varam novērtēt arī mūsdienās. Līdzīgi Cicerona nepilnīgi saglabātajam darbam *De Inventione*⁶⁵, kas hronoloģiski ir ļoti tuvs šim traktātam, *Rhetorica ad Herennium* ataino hellēnismam raksturīgo rētorikas skolu. Tajā pašā laikā [jāņem vērā, ka] traktāta *Rhetorica ad Herennium* autors, kombinējot romiešu garu ar grieķu mācību, grieķu vārda mākslu atveido latīņu ietērpā. Tas ir tehnisku paņēmienu kopums, sistemātisks un formāls savā izkārtojumā. Izklāsts ir visai neizteiksmīgs, bet pārsvarā skaidrs un rūpīgs.”⁶⁶ Cītkārt, akcentējot traktātu *Rhetorica ad Herennium* un *De inventione* saistību ar hellēnisko tradīciju, tiek norādīts arī uz trejādo rētorikas dalījumu: „Patiesi, traktāta *Rhetorica ad Herennium* un *De inventione* pamatā ir vērojams kāds hellēnisma avots, kas, kā liekas, sniedz pilnīgu un atbilstošu visu triju [rētorikas] veidu izklāstu.”⁶⁷ Tādējādi ir novērtējama teorētiskās domas dzīvotspēja.

Traktātā *Rhetorica ad Herennium* norādīts, ka runātāja pienākums (*oratoris officium* I, 2)⁶⁸ ir pārzināt trīs rētorikas veidus, kurus traktāta autors arī nosauc:

Ir trīs [rētorikas] tematikas veidi, kurus oratoram vajag pārzināt: demonstratīvais⁶⁹, apspriedes un tiesvedības.⁷⁰

---

atbalstu. Kvintiliāna darbība, kas rezumējas viņa mācībā *De institutione Oratoria*, līdz pat mūsu ēras 5. gadu simtenim Romas impērijā nosaka izglītības/izglītošanās galvenās tendences. Uz īsu brīdi šī tradīcija tiek atdzīvināta 12. gs. Francijā. 14. gs. beigās humānistu atkal pievēršas Kvintiliāna tesktiem. Sk., piemēram, Honeycutt L. *The History of Quintilian's Text*. Pieejams tiešsaistē: <http://eserver.org/rhetoric/quintilian/history.html> [skatīts 01.06.2012]; Gill N. S. Marcus Fabius Quintilianus. *Classical History*. Pieejams tiešsaistē: <http://ancienthistory.about.com/od/romans/p/mquintilian.htm> [skatīts 01.06.2012].

⁶³ Skīpijans Jaunākais (*Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus (Numantinus)*) dzimis 185./184. g. p. m. ē., miris 129. [?] g. p. m. ē. Sk., piemēram, Scipio Africanus the Younger. *Encyclopaedia Britannica*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/529059/Scipio-Africanus-the-Younger> [skatīts 01.06.2012].

⁶⁴ Brāļi Grakhi – Tibērijs un Gājs Grakhi (*Tiberius, Gaius Gracchus*), kuru aktīvas darbības laiks sabiedriski politiskajā dzīvē saistāms ar 2. gs. otro pusi pirms mūsu ēras. Tibērijs un Gājs Grakhi ir Skīpiona Jaunākā mazbērni. Sk., piemēram, Forsythe G. E. Gracchi And Their Reforms. *Ancient Rome*. Pieejams tiešsaistē: http://history-world.org/gracchi_and_their_reforms.htm [skatīts 01.06.2012].

⁶⁵ Cicerons, netieši atsaucoties uz savu agrīno veikumu *De inventione*, savā darbā *De Oratore* to nosauc par nepabeigtu un raupju (incohata ac rudia I, 2, 5). Sk. Cicero. *De Oratore*. Pieejams tiešsaistē: <http://thelatinlibrary.com/cicero/oratore1.shtml> [skatīts 01.06.2012].

⁶⁶ Caplan, H. *Introduction*. Ad C. Herennium de ratione dicendi with an English translation by Harry Caplan, Heinemann, Harvard University Press in London, Cambridge, Mass, 1964, p. vii

⁶⁷ Hinks D. A. G. Tria Genera Causarum. *The Classical Quarterly*. Vol. 30, No. 3/4 (Jul.-Oct., 1936), p. 176.

⁶⁸ Šeit un turpmāk traktāta *Rhetorica ad Herennium* avots oriģinālvalodā – *Incerti auctoris de ratione dicendi ad C. Herennium libri IV ed. F. Marx*. Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri, 1894.

Iespējams, bez ievēribas nevar atstāt faktu, ka demonstratīvais veids (*genus demonstratiuum* I, 2) šajā uzskaitījumā tiek nosaukts pats pirmais. Kā norāda autors, demonstratīvais veids satur kādas noteiktas personas (*aliquis certa persona* I, 2) **slavinājumu** (*laus* I, 2) vai **nopēlumu** (*vituperatio* I, 2). **Šo divu raksturlielumu – slavinājuma un nopēluma – izšķirums rāda demonstratīvās runas atbilstību epideiktiskajam rētorikas veidam, ko minējis Aristotelis.** Iespējams, tieši tādēļ H. Keplans traktāta *Rhetorica ad Herennium* tulkojumā vārdu savienojumu *genus demonstratiuum* pārceļ angļu valodā, izmantojot grieķu cilmes vārdu, proti, tas tiek tulkots kā *epideictic*⁷¹ ‘epideiktisks’.

Apspriedes veidā (*genus deliberatiuum* I, 2, *consultatio* I, 2) izšķirama **pierunāšana** vai **pārliecināšana** (*suasio* I, 2), kā arī **atrunāšana** (*dissuasio* I, 2), bet tiesvedības veids (*genus iudicale* I, 2, *controversia* I, 2) paredz **apsūdzību** (*accusatio* I, 2), kā arī **prasību ar aizstāvību** (*petitio cum defensione* I, 2).

Tādējādi traktātā *Rhetorica ad Herennium* rodama atbilstība Aristoteļa norādītajiem rētorikas veidiem: demonstratīvais atbilst epideiktiskajai rētorikai, apspriedes veids atbilst politiskajai runai un tiesvedības veids – tiesu runai. Šo atbilstību vēl uzskatāmākā veidā atklāj Cicerons savā darbā *De inventione*:

*Bet Aristotelis, kurš šai [rētorikas – I. G.] mākslai vislielākā mērā lietderīgu mācību un izdaiļojumus ir sagādājis, uzskatīja, ka rētora pienākums ir būt ziņošam par triju veidu lietām: demonstratīvo, apspriedes un tiesvedības. Demonstratīvais veids ir tas, kas izsaka kādas noteiktas personas slavinājumu vai nopēlumu; apspriedes veids ir tas, kas ir klātesošs sabiedriskā appsriedē un kam piemīt kāda [noteikta] viedokļa paudums; tiesvedības veids ir tas, kas atbilst kādai tiesas prāvai, un tas sevī ietver apsūdzību un aizstāvību vai prasību un noraidījumu. Un visbeidzot arī mūsu viedoklis ir tāds, ka oratora mākslai un spējai ir jābūt saprastai ar šāda trīsdaļīga satura atklāsmi.*⁷²

---

⁶⁹ *demonstratīvais* – atveide latviešu valodā, ņemot vērā latīņu leksēmu *demonstrativus, a, um* (pēc analogijas ar grieķu terminu *ἐπιδεικτικός* – epideiktisks).

⁷⁰ *Tria genera sunt causarum, quae recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudicale.* (I, 2)

⁷¹ *Ad C. Herennium de ratione dicendi* with an English translation by Harry Caplan, Heinemann. London, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1964, p. 5.

⁷² *Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, de m o n s t r a t i v o, d e l i b e r a t i v o, i u d i c i a l i. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem aut vituperationem; deliberativum, quod positum in disceptatione civili habet in se sententiae dictionem; iudiciale, quod positum in iudicio habet in se accusationem et defensionem aut petitionem et recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars et facultas in hac materia tripertita versari existimanda est.* (I, 7) Šeit un turpmāk par Cicerona darba *De inventione* avotu oriģinālvalodā izmantots *Cicero: de Inventione – The Latin Library*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/inventione.shtml> [skatīts 01.06.2012].

Lai gan rodas iespaids, ka Aristoteļa nosauktie trīs rētorikas veidi, starp kuriem ir arī epideiktiskā rētorika, bez ierunām ir iesakņojušies arī romiskajā vidē un katra rētorikas veida funkcionalitāte ir skaidra, antīkajā pasaulē bija aktuālas diskusijas par iespējamo rētorikas dalījumu. Liecības par šādu diskusiju saskatāmas arī Cicerona daiļradē, piemēram, dialogā *De oratore* (II, 10)⁷³, kurā sarunas dalībnieki apspriež attiecīgās runas kompetences un iespējas tajās izmantot teorētiskos priekšrakstus. Tāpat traktātā *De inventione* (I, 8) Cicerons min Hermagoru (*Ερμαγόρας*, 1. gs. p. m. ē.), kura darbi gan nav saglabājušies līdz mūsdienām, taču, sekojot antīko autoru atsaucēm, nākas secināt, ka Hermagors nav ietekmējies no Aristoteļa uzskatiem.⁷⁴ Neraugoties uz to, Cicerons, kā to bija iespējams novērtēt, savā darbā *De inventione* nepārprotami nosauc trīs rētorikas veidus. Tiesa, ir vērojamas atšķirības tajā, kā tieši šie veidi ir apzīmēti. Traktātā *Rhetorica ad Herennium* rētorikas veidi latīņu valodā tiek nosaukti par *genera causarum* (I, 2), kas, no vienas puses, rosina domāt par kaut kādiem tēmu veidiem, dalījumu, kam par pamatu izvēlēts runas saturā balstīts nošķirums (ņemot vērā šo apsvērumu, tika piedāvāts tulkojums iesaistītajam citātam), tomēr, no otras puses, caur leksēmu *causa* paveras plašas tulkojuma un līdz ar to arī jēdzieniskās interpretācijas iespējas. Leksēmas *causa* nozīme var tikt tverta plašākā mērogā, ar to saprotot vispārēju priekšrakstu (gadījumu, nosacījumu)⁷⁵, kas raksturo vienu vai otru rētorikas veidu.

Cicerona darbā *De inventione* saistībā ar rētoriku tiek lietota arī leksēma *materia* (*viela, temats, veidols, saturs*, saglabājot latīņu cilmes vārdu – *matērija, materiāls* I, 7)⁷⁶, norādot, ka trejādaļs dalījums tiek īstenots šāda satura, materiāla ietvaros. Zīmīgi, ka Cicerons runā arī par mākslas saturu/materiālu, lietojot analogiju, kas tipoloģiski tiek pārcelta arī uz rētorikas jomu:

Bet par mākslas saturu (materiālu) mēs saucam to, no kā katra māksla un tās spēja, kas tiek ietverta mākslā, sastāv, līdzīgi kā par medicīnas materiālu mēs saucam slimības un ievainojumus, jo no visām šīm lietām medicīna sastāv, tāpat tās lietas, kurās oratora māksla un spēja tiek aptverta, mēs saucam par rētorikas mākslas saturu (materiālu). (I, 7)⁷⁷

---

⁷³ Cicero. *De oratore* in two volumes. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1942. Sk. Hinks D. A. G. *Tria Genera Causarum. The Classical Quarterly*, Vol. 30, No. 3/4 (Jul.-Oct., 1936), p. 176.

⁷⁴ Sk. arī Hinks D. A. G. *Tria Genera Causarum. The Classical Quarterly*, Vol. 30, No. 3/4 (Jul.-Oct., 1936), p. 176.

⁷⁵ Iespējamus tulkojumus dažādos kontekstos sk., piemēram, Дворецкий И. Х. *Латинско-Русский словарь*. Москва: Русский язык, 2002, стр. 128.

⁷⁶ *Ibid.*, 474. lpp.

⁷⁷ *Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars et ea facultas, quae conficitur ex arte, versatur, ut si medicinae materiam dicamus morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur, item, quibus in rebus versatur ars et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricae nominamus.*

Uz to, ka Cicerons, izšķirot rētorikas trīs veidus, lieto vārdu savienojumu *genera causarum*, nevis *tria genera rhetorices* (trīs rētorikas veidi), kā tos mēdz saukt citi teorētiķi (*De institutione oratoriae* III, 3, 14), norāda arī Kvintiliāns⁷⁸. Diemžēl Kvintiliāna izklāstā neseko paskaidrojums tam, kuri autori tiek asociēti ar šiem „citiem teorētiķiem”. Nav norādīts arī, par kuru Cicerona darbu ir runa, taču noprotams, ka ar šo atsauci uz Cicerona tekstu Kvintiliāns saprot viņa dialogu *De Oratore*, kurā Krass (*L. Licinius Crassus*), vēršoties pie Sulpīcija (*P. Sulpicius Rufus*), izklāsta arī rētorikas veidus (I, 31). Krass min vienu veidu, kas ir sakāms tiesvedībā (*in iudiciis* I, 31), vienu veidu, kas sakāms apspriedēs (*in deliberationibus* I, 31), un vienu veidu, ko pats saskaita kā trešo (*genus tertius* I, 31), tiesa, **bez kopīga nosaukuma, taču ar paskaidrojumu, ka tas tiek sacerēts par godu cilvēkiem, kas ir jāslavē vai arī jānopeļ** (*laudandis ac vituperandis hominibus* I, 31). Tas savukārt sasaucas ar nu jau izšķirtajiem epideiktiskās (vai, izmantojot latīņu cilmes vārdu, demonstratīvās) rētorikas raksturlielumiem.

Kopumā ņemot, visuzskatāmāk diskusiju par rētorikas veidiem ataino tieši Kvintiliāns. Vispirms viņš atsaucas uz teorētiķiem, kuri izšķir trīs rētorikas daļas (*partes rhetorices* III, 3): slavinājuma daļu (*pars laudativa* III, 3), apspriedes daļu (*pars deliberativa* III, 3), kā arī tiesvedības daļu (*pars iudicialis* III, 3). Šādā izklāstā ar slavinājuma daļu acīmredzot tiek saprasta epideiktiskā jeb demonstratīvā rētorika. Tajā pašā laikā Kvintiliāns ar piesardzību izsakās par leksēmas *pars* (daļa) lietojumu. Teorētiķis precizē, ka, runājot par rētorikas dalījumu, daži autori, ieskaitot Ciceronu, lieto vārdu *veidi* (*genera* III, 3), nevis *daļas* (*partes* III, 3). Kvintiliāns izvērš savu domu, sakot, ka daļas paredz tikai materiāla, satura (*materia* III, 3), bet ne visas mākslas (*ars* III, 3) nošķirumu, bet ar mākslu šajā tekstvietā nepārprotami tiek saprasta rētorikas māksla, kas ir plašāk tverama par noteiktu tematisku piepildījumu. Turklāt, kā novēro Kvintiliāns, katrā no rētorikas veidiem ir jābūt klātesošiem šādiem kritērijiem: tēmas izvēle, materiāla atlase (*inventio* III, 3), materiāla izkārtojums (*dispositio* III, 3), izteiksme, izklāsts (*elocutio* III, 3), iegaumēšana, atmiņa (*memoria* III, 3), kā arī attiecīgās runas priekšlasījums (*pronuntiatio* III, 3). Tātad attiecīgos rētorikas veidus nevar nošķirt tikai tematiski, ir jāņem vērā arī to struktūra. Kvintiliāns izsaka atzinību par Cicerona lietoto vārdu savienojumu *genera causarum* (III, 3), tādējādi liekot noprast, ka tas nebūt nenozīmē tikai materiāla nošķirumu. Šādu Kvintiliāna vērojumu patiesi var attiecināt uz Cicerona dialogu *De oratore*, bet tas

---

⁷⁸ Šeit un turpmāk par Kvintiliāna darba *De institutione oratoriae* avotu oriģinālvalodā izmantots *The Institutio Oratoria of Quintilian*. Books I-III with an English translation by H. E. Butler. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1920.

nevieš skaidrību Cicerona traktāta *De inventione* kontekstā, kur tiek lietots izteikums *mākslas matērija, mākslas saturs (materia artis I, 7)*, bet tālāk seko rētorikas dalījums. Protams, šajā gadījumā iespējama situācija, ka Cicerons jēdzienam *materia* piešķir daudz plašāku saturu nekā Kvintiliāns. Arī Cicerona iesaistītā analogija paver interpretācijas iespējas, attālinoties tikai no specifiski saturiskā kritērija. Tomēr, lai kā tas arī būtu, Kvintiliāna precizējums par leksēmu lietojumu apstiprina pieņēmumu, ka teorētiskā doma rētorikas dalījumā izmantoja dažādus kritērijus, to skaitā arī saturisko.

Kvintiliāna apsvērumi par rētorikas dalījumu nebūt nebeidzas ar iepriekš minētajiem argumentiem. Teorētiskais precizē:

Bet notiek strīds, vai ir trīs vai vairāki [rētorikas veidi]. [Tomēr] nav apšaubāms, ka gandrīz visi lielākās autoritātes senie rakstnieki seko Aristotelim [...]. (III, 4)⁷⁹

Neraugoties uz Aristoteļa autoritāti un visai ietilpīgo rētorikas dalījumu, ko viņš piedāvā, Aristoteļa nošķirums balstās noteiktos premetos⁸⁰. Patiesībā jau traktātā *Rhetorica ad Alexandrum* novērojams šis antitēzes princips: apsūdzība un aizstāvība, pierunāšana un atrunāšana, kā arī slavinājums un nopēlums. Ja pieļaujam, ka pastāv tikai trīs rētorikas veidi, to raksturlielumi tiek reducēti uz šiem trim antitēžu pāriem. **Taču, ja tiesu un politiskās rētorikas kontekstā minētie lielumi lielā mērā sedz visu tematisko lauku (vismaz pēc dziļākās būtības), tad epideiktiskā rētorika rada neskaidrības.** Kvintiliāns rētorikas dalījumam veltītās diskusijas ietvaros uzdod likumsakarīgu jautājumu:

Patiesi, ja slavināšanas un nopelšanas pienākumu mēs attiecinām uz trešo [rētorikas] daļu, uz kuru tad [rētorikas] veidu mēs sevi varēsīm attiecināt tad, kad žēlojamies, mierinām, labvēlīgi noskaņojam, pamudinām, biedējam, iedrošinām, sniedzam norādījumus, skaidrojam šaubīgus izteikumus, stāstām, lūdzam žēlastību, pateicamies, sveicam, pārmetam, lamājam, aprakstām, norīkojam, apsveicam, vēlamies, izsakām viedokli un daudz ko citu? (III, 4)⁸¹

Runātāja uzdevums ir aptvert ārkārtīgi plašu pārdzīvojumu paleti. Spēja saskatīt ne tikai kontrastus, bet arī pārdzīvojumu pustoņus, niansēti izjust un runā izdzīvot reljefu

---

⁷⁹ *Sed tria an plura sint ambigitur. Nec dubie prope omnes utique summae apud antiquos auctoritatis scriptores Aristotelem secuti [...].*

⁸⁰ Zīmīgi, ka Kvintiliāns min arī Protagoru (*Πρωταγόρας*, 5. gs. p. m. ē), kurš arī runājis par rētorikas nošķirumu, izmantotjot antitēzi, tiesa, viņa dalījums bijis pārāk vispārīgs. Protagors to iedalījis jautājuma daļā (*pars interrogandi* III, 4), atbilde daļā (*pars respondentis* III, 4), norīkojuma, pavēles daļā (*pars mandandi* III, 4), kā arī lūdzuma daļā (*pars precandi*, *εὐχολή* III, 4). Protagora piedāvātais dalījums rētorikas kontekstā neguva atbalstu.

⁸¹ *Nam si laudandi ac vituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere versari videbimur cum querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, praecipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, plurima alia?*

pasaules ainu – tas arī ir veiksmīgas runas kritērijs. Neraugoties uz šādu argumentu, Kvintiliāns pats pievienojas Aristoteļa piedāvātajam rētorikas dalījumam, to nosaucot par drošāko ceļu. Netiek aizmirsts arī par epideiktisko/demonstratīvo rētoriku:

Arī mums drošākais [ceļš] ir sekot vairumam autoru, un to, kā liekas, saka saprāta balss. Un, patiesi, kā jau es minēju, ir viens [rētorikas] veids, kas sastāv no slavinājuma un nopēluma, bet tas ir nodēvēts par slavinājumu, ņemot vērā [šāda pretstatījuma] labāko daļu. Citi to sauc arī par demonstratīvo [veidu]. Domājams, ka abi nosaukumi ir no grieķu vārdiem radušies, jo [grieķu valodā] par enkomiasisko vai epideiktisko [veidu to] sauc. (III, 4)⁸²

Tāpat zīmīga ir Kvintiliāna norāde, ka romiešiem ir paradums (*mos Romanus* III, 7) slavinājumam un nopēlumam piešķirt arī praktisku nozīmi. Kvintiliāns arī paskaidro savu apgalvojumu, sakot, ka, piemēram, arī tiesāšanās procesā ir iekļaujams slavinājums un nopēlums, turklāt tā ir ierasta prakse. Līdzīgi ir arī ar senāta spriedumiem (III, 7).

Kāpēc Kvintiliāns izšķiras pievienoties trejādajam rētorikas dalījumam? Trīs nosauktie raksturlielumu pāri ir tikai viens aspekts, kas nosaka rētorikas dalījumu. Līdzīgi Aristotelim arī Kvintiliāns runā par katram rētorikas veidam atbilstošo laika nogriezni, attiecīgi nošķirot pagātnes, nākotnes un tagadnes ietekmes sfēru (III, 4). Tiesa, pretstatā E. Korbeta piedāvātajai Aristoteļa „Rētorikas” interpretācijai⁸³, Kvintiliāns demonstratīvajai rētorikai piedēvē pagātnes laika nogriezni, kamēr apspriedes rētorikai atbilstoša ir nākotnes sfēra, proti, apspriede aktuāla tad, ja tiek lemts par kaut kādiem nākotnes notikumiem (III, 4). Laika kompetence, raksturlielumu atbilstība, kā arī no tiem izrietošā ietekme uz auditoriju – visi šie aspekti ir vērā ņemami. Turklāt, domājot par raksturlielumiem, ir skaidrs, ka trīs nosauktie pāri ir tikai redzamākā daļa (ne velti arī Aristoteļa „Rētorikā” tiek iezīmētas arī epideiktiskās rētorikas kopīgās vietnes). Ir jābūt kādam virskritērijam, kas nosaka dalījumu, pārējais ir pielāgojams un maināms. Tādējādi slavinājums un nopēlums kļūst par tādu nosacītu virskritēriju gan traktātā *Rhetorica ad Herennium*, gan Cicerona darbos, kā arī Kvintiliāna izvērtējumā.

---

⁸² *Nobis et tutissimum est auctores plurimos sequi et ita videtur ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus, quo laus ac vituperatio continetur, sed est appellatum a parte meliore laudativum: idem alii demonstrativum vocant. Vtrumque nomen ex Graeco creditur fluxisse; nam ἐγκωμιστικόν aut ἐπιδεικτικόν dicunt.*

⁸³ Sk. 25. lpp.

Kopsavilkums un secinājumi

Antīkā teorētiskā doma kopš grieķu klasiskās senatnes pievērš uzmanību rētorikas dalījuma/klasifikācijas jautājumiem. Teorētiskie vērojumi ir likumsakarīgs vārda mākslas praktiskās izpausmes rezultāts. Tajā pašā laikā, ja teorētiskās domas postulētās nostādnēs tiktu saprastas tikai kā rezultējošs izvērtējums vai savdabīga atskaite, antīkās pasaules kontekstā teorētiķu sniegums netiktu pienācīgi novērtēts. **Rētorikas dalījums ataino antīkās teorētiskās domas briedumu, ko savukārt sekmē praktizēto vārda mākslas formu daudzveidība un briedums. Rētorikas dalījuma piedāvājums ir mērķtiecīga vēlme atklāt šo formu daudzveidību, atvieglot to sekmīgu apgūšanu, kā arī tiekties pēc pilnības to atklāsmē.** Domājams, tieši ar šādu tieksmi ir skaidrojams antīkās domas skrupulozums un pat principialitāte teorētisko jautājumu izvērtējumā. Joma ir pārāk svarīga, sociāli un politiski atbildīga, lai pret to izturētos vieglprātīgi, tāpēc laiku griežos diskusijas par rētorikas dalījumu nerimst.

Tomēr, kā tas bija vērojams aplūkotajos rētorikas traktātos, kas pievēršas rētorikas dalījuma jautājumiem, sniegtajām norādēm ir gaužām vispārīgs raksturs. Tas, lai gan netraucē aplūkot būtiskus vārda mākslas jautājumus, liedz iespēju novērtēt noteikta veida runas sastādīšanas procesu. Teorētiskā doma lielā mērā ir aizņemta ar pamatjautājumu formulēšanu, pievēršoties to iztirzājumam. Teorētiķis sevi nostāda tādā kā attālinātā vērotāja pozīcijā. **Šāds attālinātais vērotājs ir lielākā mērā tendēts aprakstoši nosaukt lietas (atbildot uz jautājumiem *kas tas ir?* un *kāds tas ir?*), nevis skaidrot, kā to panākt vai izveidot. Epideiktiskā (latīņu tekstos *demonstratīvā*) rētorika ir viena no lietām, kas šādā veidā tiek nosaukta un izdalīta.** Teorētiķi parāda rētorikas dalījuma sarežģītību, nosaka katra rētorikas veida raksturlielumus un lielākā vai mazākā mērā diskutē par piedāvātajiem dalījuma kritērijiem.

Lai gan teorētiskajos tekstos rodamas liecības par diskusiju rētorikas dalījuma kontekstā, antīkā teorētiskā doma par veiksmīgāko atzīst Aristoteļa piedāvāto trejādo rētorikas dalījumu, kurā epideiktiskā rētorika ieņem stabilu pozīciju. Par tās galveno papildījumu tiek nosaukts slavinājums un nopelums (epideiktiskās rētorikas raksturlielumi). Tomēr, slavinājumam un nopelumam izvirzoties epideiktiskās rētorikas priekšplānā, kļūst skaidrs, ka, lai gan lielākoties vārdā nenosaukti, pastāv vēl vairāki elementi, kas ir tikpat būtiski veiksmīgai runas sagatavošanai. Ja tiesu un politiskā rētorika tomēr aptver skaidru tematisko loku, ko definē konkrēta uzdevuma raksturlielumi (aizstāvība un apsūdzība, pierunāšana un atrunāšana), epideiktiskā rētorika, kas paredz slavinājumu un nopelumu, uz šāda fona šķiet visai izplūdusi un neskaidra. Epideiktiskās rētorikas neskaidro dabu īpaši akcentē Kvintiliāns, uzdodot rētorisku jautājumu, kur tad paliek vēl vesela emociju gamma,

uzdevumu kopums, kas raksturo cilvēka realitāti (mierinājums, žēlums, dusmas utt.). Kontekstuāli kļūst skaidrs, ka, lai gan attiecīgo rētorikas veidu raksturlielumi uz šīm emocijām un uzdevumiem nenorāda, visi minētie aspekti ir klātesoši un vārda mākslu raksturojoši. Tāpat rodas likumsakarīgs jautājums, kuram rētorikas veidam šī papildu funkcionalitāte (mierinājums, žēlums, dusmas utt. izsaukšana) būtu visnepieciešamākā. Zināmu atbilstību var rast visos trijos rētorikas veidos⁸⁴, taču atkal jāņem vērā fakts, ka tiesu un politiskajai rētorikai ir salīdzinoši konkrētākas robežas. Epideiktiskajai rētorikai netiek norādīts ierobežojošs virsuzdevums, tieši tādēļ rodas tik liels vilinājums papildu emocionālo slodzi un uzdevumus uzticēt tieši šim rētorikas veidam, ko, kā tas bija novērojams, Kvintiliāns arī it kā nevilšus dara (III, 4).

Šajā nodaļā aplūkoti traktāti skata būtiskus rētorikas jautājumus, taču to starpā epideiktiskā rētorika nebūt neieņem privileģētu stāvokli. Epideiktiskās rētorikas apraksts ir abstrahēts, kas arī attaisno tās satura un uzdevumu dažādo interpretāciju. Tieši šis aspekts būtiski atšķir epideiktiskās rētorikas izvērtējumu mūsu ēras 3./4. gadu simteņa teorētiskajā skatījumā, ko pārstāv Menandra traktāti (skatīt 3. nodaļu).

---

⁸⁴ Sk., piemēram, Līsija tiesu runas un Dēmostena „Filipikas” (politiskās daiļrunas paraugs): Lysias. *On the Murder of Eratosthenes etc.* Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0154:speech%3D1> [skatīts 01.02.2013];

Demosthenes *Philippic*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0070:speech%3D4> [skatīts 01.02.2013].

2. Menandrs Rētors: autors, autorība, liecības un pētījumi

Antīkās literatūras kontekstā runāt par autoru un autorību allaž ir izaicinājums. Liecības lielākoties ir skopas un grūti novērtējamas vai pat apšaubāmas. Tas attiecināms pat uz autoriem, kuri iekļauti tā sauktajā antīkās literatūras kanonā⁸⁵, nemaz nerunājot par tiem, kas palikuši ārpus tā. Līdzīgs liktenis piemeklē antīkās pasaules vēlinos autorus, pie kuriem pieder arī Menandrs Rētors. Attālinoties Senās Grieķijas un Romas literatūras augstākā uzplaukuma laikiem, Atēnu kultūrvidē ap 4. gs. p. m. ē., Augusta principāta Romā, antīkās literatūras aina kļūst arvien neviendabīgāka. Tikpat lielā mērā tas sakāms arī par autora un autorības jautājumiem.

Lai gan Menandrs (grieķu val. *Μένανδρος*) ir bijis izplatīts personvārds grieķu kultūras telpā, literatūrzinātnieku lokā visplašāk zināmais Menandrs ir vienīgais Atēnu jaunās komēdijas pārstāvis, kura darbi, kaut arī, protams, nepilnā apjomā, ir saglabājušies līdz mūsdienām.⁸⁶ Tomēr, ņemot vērā orientējošo periodizāciju, ievērojamo komediogrāfu Manandru, kurš dzimis Atēnās ap 342. gadu p. m. ē.,⁸⁷ no Menandra Rētora šķir gandrīz septiņi gadu simteņi.

Pakavējoties pie Menandra vārda izplatības antīkajā kultūrā, var minēt vēl vismaz divus Menandrus, kas atstājuši pēdas antīkās pasaules laiku griežos. Viens no tiem ir Menandrs Pirmais, kurš 2. gs. p. m. ē. valdīja vienā no hellēņu jaunizveidotajām valstīm pēc Maķedonijas Aleksandra iekarojumiem ziemeļrietumu Indijā, kur viņš bija pazīstams ar indiešu vārdu Melinda.⁸⁸

Tāpat saskaņā ar Hārpera Klasiskās senatnes vārdnīcu viens no Menandriem bijis arī „Bizantijas vēsturnieks, kas dzīvojis mūsu ēras 6. gadu simtenī un sarakstījis Romas impērijas vēsturi no 559. līdz 582. gadam, pavisam sagatavojot astoņas grāmatas, no kurām atsevišķas daļas tika saglabātas un izdotas Bekera (*Bekker*) un Nibūra (*Niebuhr*) izdevumā”⁸⁹.

---

⁸⁵ Par kanonu veidošanos un nostabilizēšanos antīkajā pasaulē sk., piemēram, Finkelberg M., Stroumsa G. G. (eds.). *Homer, the Bible, and Beyond. Literary and Religious Canons in the Ancient World.* (Jerusalem Studies in Religion and Culture, 2). Leiden and Boston: Brill, 2003, pp. 102–115.

⁸⁶ Новоаттическая комедия. Менандр. Подготовлено по изданию Чистякова Н. А., Вулих Н. В. *История античной литературы.* 2-е изд. Москва: Высш. школа, 1971. Pieejams tiešsaistē: <http://www.sno.pro1.ru/lib/chistyakova/35.htm> [skatīts 01.06.2012].

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Raksturojot hellēnisma specifiku, Menandru I min, piemēram, L. Djakovs (Дьяков Л. Эллинистический мир. *Искусство*, № 07/2006. Pieejams tiešsaistē: <http://art.1september.ru/article.php?ID=200600704> [skatīts 01.06.2012.]), tāpat sk. Arī: Парибок А. В. *Вопросы Мелинды.* Москва: Наука, 1989.

⁸⁹ Peck H. T. *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*, 1898. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062> [skatīts 06.06.2011].

Tomēr šajā gadījumā runa ir par Menandru Rētoru, kas pazīstams arī kā Menandrs no Laodikas (jeb Menandrs Laodikietis). Informācija par Menandru ir skopa. Tiešas liecības, **pirmkārt**, saistāmas ar īsu ierakstu Bizantijas laika Sudas vārdnīcā:

*Menandrs no Laodikas, kas atrodas pie Likas upes, sofists, sarakstīja komentārus par Hermogēna [rētorikas] mākslu un Minukiāna [rētorikas] vingrinājumu rokasgrāmatām, kā arī par citiem darbiem.*⁹⁰

Tomēr, balstoties uz šīm rindām, tiek noteikts Menandra dzīves laika *terminus post quem*. Tādējādi Menandra dzīves laiks, visticamāk, attiecināms uz laikposmu pēc Hermogēna (*Ερμούγεννης*, m.ē. 2. gadsimta beigas) un Minukiāna (*Μινουκιανός*, m.ē. 3. gadsimts). Iespējams, Menandrs bijis Minukiāna skolnieks.⁹¹ Tāpat arī fakts, ka Menandra vārds saistīts ar Laodiku pie Likas, būtībā mums nesniedz nekādu izsmeļošu informāciju par Menandra izcelsmi, skaidrs ir tikai tas, ka viņa vārds saistāms ar kādu teritoriju ziemeļrietumu Mazāzijā.

Otrkārt, Menandra vārds minēts vēlīnajos darbos, kas veltīti rētorikas jautājumu apcerēšanai. Šīs atsauces datējamas ar laikposmu pēc mūsu ēras 10. gadsimta⁹², kas savukārt, ja pieņemam, ka Menandra dzīves laiks saistāms ar mūsu ēras 3. gadsimtu, ir vismaz septiņus gadsimtus vēlākas par pašu autoru. Divas no šādām atsaucēm rodamas Doksopatra⁹³ (*Joannes Doxopater*)⁹⁴ komentāros Aftonija (*Αφθόνιος*) rētorikas mācību grāmatām.⁹⁵ Viena atsauce sastopama anonīma autora darbā, kas veltīts runas struktūrai un sastādīšanas pamatprincipiem.

---

⁹⁰ *Suda Μένανδρος* (M 590): *Μένανδρος* Λαοδικεὺς τῆς παρὰ τῷ ποταμῷ Λύκῳ, σοφιστὴς ἔγραψεν ὑπόνημα εἰς τῆς Ἑρμογένους τέχνην καὶ Μινουκιανοῦ προγυμνάσματα καὶ ἄλλα.

Šeit un turpmāk atsauce uz Sudas vārdnīcu no: *Suda On Line and the Stoa Consortium*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.stoa.org/sol/edinst.shtml> [skatīts 07.02.2012].

⁹¹ Uz to norāda krievu zinātniece Ņina Rubcova (*Нина Рубцова*), kas meklējusi informāciju par Menandra traktātiem antīkās himnas rētorikas ietvaros (Рубцова Н. В. Менандр Лаодикейский и его сочинение „О торжественном красноречии”. *Античная поэтика*. Москва: Наука, 1991, стр. 158).

⁹² Heath M. *Menander. A Rhetor in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 124.

⁹³ Joanna Doksopatra dzīves laiks saistāms pat ar 11. gadsimtu. Sk.: J. Panella J. R. *Rhetorical Exercises from Late Antiquity: A Translation of Choricus of Gaza's Preliminary Talks and Declamations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Pieejams tiešsaistē: <http://www.nnrh.dk/RR/rr-pdf/82.7-11.pdf> [skatīts 07.02.2012].

⁹⁴ Tā kā vārda rakstība grieķu valodā atšķiras pat viena izdevuma ietvaros (ChW2), Doksopatra vārds norādīts latīņu valodā saskaņā ar ChW2 komentāriem (lpp. v). Latīņu valodā vārda rakstības varianti netika novēroti, kas liek domāt par tā stabilo formu.

⁹⁵ Aftonija teksti datējami ar mūsu ēras 4. gadsimtu, tātad hronoloģiski salīdzinoši tuvu Menandra dzīves laikam. Sk. *Malcolm Heath's Translation of Aphthonius Progymnasmata*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.rhetcomp.gsu.edu/~gpullman/2150/Aphthonius%20Progymnasmata.htm> [skatīts 07.02.2012].

Atsauces Doksopatra komentāros:

- (1) [...] *par visām šīm lietām būs ziņošāks, skatot Menandra grāmatu „Par epideiktisko rētoriku”* [...].⁹⁶

Šī tekstvieta Doksopatra komentāros ir būtiska, jo tiek norādīti arī dažādi epideiktisko runu veidi, kā arī vēstīts par himnu dalījumu, proti, ja lasītājs grib būt ziņošs par šīm lietām, tad viņam ir jāvēršas pie Menandra.

- (2) [...] *un to tu atradīsi paskaidrotu Menandra grāmatā „Par epideiktisko rētoriku”* [...].⁹⁷

Atsauce anonīma autora darbā:

- (3) [...] *bet par sarunveida runu un tamlīdzīgām lietām labāk tu iemācīsies no Menandra grāmatām, kuras ir nosauktas „Menandra Rētora „Rētorika”*”.⁹⁸

Diemžēl šāda veida atsauces par pašu Menandru nesniedz nekādu papildinformāciju. Pateikts tikai tas, ka epideiktisko tekstu sakarā ir skatāmi viņa darbi. Tāpat, spriežot pēc konteksta, savā jomā tie tika uzskatīti par informatīviem.

Britu literatūrzinātnieks Malkolms Hīts (*Malcolm Heath*) norāda, ka, visticamāk, Menandrs kādu laiku ir izglītojies Atēnās.⁹⁹ Šis pieņēmums gan balstīts apstākļi, ka Menandrs pats savos tekstos visai bieži un cildinoši atsaucas uz Atēnām, it sevišķi – dodot padomus par to, kā pieklātos runāt. Atsauksšanās uz Atēnām, atēniešiem raksturīgajām īpašībām un būtībā visu atēnisko, Menandraprāt, piešķir runai *īpašu saldmī* (*γλυκύτης πολλή* ChW9, II, IV, 253, 7 „pilnā jeb pilnīgā saldme”). Tomēr, zinot Atēnu lomu rētorikas attīstībā, kā arī kopējā tālaika izglītošanās procesā, šāds atzinums nebūtu uzskatāms par neko pārsteidzošu. Pavisam iespējams, ka Menandrs pats izglītošanās un/vai izglītošanas nolūkos arī devies Atēnām.

Tādējādi saskaņā ar liecībām Menandra devums ir nosacīti dalāms divos virzienos: komentāru sastādīšana, kā arī teorētiska rakstura apcerējumi par epideiktiskajiem tekstiem. Abi virzieni antīkās literatūras kontekstā ir neapšaubāmi vērtīgi, taču Menandra daiļrades pētniecībā tie netiek vienlīdz spēcīgi atainoti.

Menandra devuma pētniecībā vērojami četri nosacīti virzieni. **Pirmkārt**, ir vērtēts Menandra devums grieķu klasisko tekstu skaidrojumā, komentēšanā. Šim jautājumam

---

⁹⁶ [...] *περι τούτων δὲ πάντων ἐντελέστερον εἶση, τῷ περὶ ἐπιδεικτικῶν ἐντυχῶν τοῦ Μενάνδρου βιβλίῳ* [...] (ChW2, 415, 17–19).

⁹⁷ [...] *καὶ τοῦτο εὖροις μὲν Μένανδρον ἐν τῷ περὶ ἐπιδεικτικῶν βιβλίῳ διδάσκοντα* [...] (ChW2, 450, 2–3).

⁹⁸ [...] *περὶ λαλιᾶς δὲ καὶ τῶν τοιούτων μάθης πλατύτερον ἐν τοῖς τοῦ Μενάνδρου, ἃ ἐπιγράφονται Μενάνδρου ῥήτορος περὶ τέχνης ῥητορικῆς* (ChW3, 572, 22–24).

⁹⁹ Heath M. *Menander. A Rhetor in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2004, pp. 93–94.

uzmanību velta vācu pētnieks Vilhelms Niče (*Wilhelm Nitsche*) 26 lappušu garā apcerējumā, kas publicēts Ķelnes ģimnāzijas gadagrāmatā no 1882. līdz 1883. gadam.¹⁰⁰ Par Menandra veikumu tiek uzskatīti Aristeja „Panatenaju runas” komentāri, kā arī visu Dēmostena runu dalījums. V. Niče norāda, ka visi sholijs, kas pieejami un attiecināmi uz Dēmostena tekstiem, ir Menandra sastādīti.¹⁰¹ Menandru kā rētoru kontekstā skata arī Malkolms Hīts, pievēršoties kultūrvēsturiskajam fonam, bet paša Menandra teksti skatīti margināli. No vienas puses, autors norāda, ka Menandrs ir autoritāte epideiktiskajā rētorikā, no otras puses, Menandra skatījums uz epideiktiskajiem tekstiem tiek reducēts uz šauru kontekstu: lielā mērā akcentēta Menandra ieinteresētība Dēmostena tekstos, caur to postulējot teorētiķa vispārēju redzējumu par rētorikas jautājumiem.¹⁰² Protams, grūti noliedzams, ka teorētiķa darbs un pastiprināta uzmanība noteiktiem tekstiem tiešā vai netiešā veidā var ietekmēt (un ietekmē) redzējumu par literārajām norisēm, tomēr ne mazāk svarīgs ir paša autora devums, ko būtu vēlams aplūkot nevis fragmentāri un izlases veidā, bet skatot teorētiskos tekstus kā kopumu, turklāt neignorējot Menandra raksturoto himnas dalījumu (sk. nodaļu 3.2.), kas ir daļa no epideiktiskajiem tekstiem.

Kopumā vērojama tendence, ka ieinteresētība Menandra darbībā lielā mērā sniegsies tiktāl, cik daudz informācijas tā varējusi sniegt par vispāratzītiem antīkās literatūras pīlāriem. Tas novērojams arī minētajā M. Hīta pētījumā. Tomēr, lai gan sholiju sastādīšana nepārstāv to Menandra darbības loku, kas saistāms ar patstāvīga un sistemātiska apcerējuma veidošanu, sholijs atklāj autora dziļo izpratni par grieķu klasiskajiem tekstiem, kā arī tām norisēm, kas vērojamas rētorikas jomā. Turklāt Dēmostena vārds atkal saista Menandru ar Atēnu kultūrvidi.

Tā kā Menandra devums nebūt neaprobežojas tikai ar sholiju sastādīšanu, saskarsme ar Menandra tekstiem, **otrkārt**, rodama Atēnu klasiskā perioda bēru runas sakarā. Joahims Zofels (*Joachim Soffel*), atainojot Menandra „Rētorikas” vietu un lomu šā daiļrunas veida teorētiskajā pamatojumā, piedāvā triju Menandra izšķirto bēru runu veidu tulkojumu vācu valodā, kā arī veido komentārus šiem tekstiem.¹⁰³ Sava darba ievadā J. Zofels pauž izbrīnu, ka, neraugoties uz ilgo antīkās pasaules izpētes ceļu, Menandra teksti cauri laikiem ir

---

¹⁰⁰ Nitsche W. Der Rhetor Menandros und die Scholien zu Demosthenes. *Jahresbericht über das Köllnische Gymnasium für das Schuljahr*. Berlin: Gaertner, 1882–1883.

¹⁰¹ Uz V. Ničes pētījumiem norāda vācu zinātnieks Joahims Zofels (*Joachim Soffel*), sk. Soffel J. *Die Regeln Menanders für die Leichenrede in ihrer Tradition*. Meisenheim am Glan: Hain, 1974, S. 54.

¹⁰² Heath M. *Menander. A Rhetor in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2004, pp. 184–213.

¹⁰³ Soffel J. *Die Regeln Menanders für die Leichenrede, in ihrer Tradition dargestellt, herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Meisenheim am Glan: Hain, 1974, S. 126–269.

pamanījušies palikt nepētīti.¹⁰⁴ Tā iemesls, visticamāk, ir pētnieku orientēšanās un koncentrēšanās lielākoties uz antīkās pasaules literāro kanonu, veltot tam plašus pētījumus, apcerējumus, tulkojumus un komentārus. Tomēr antīkā pasaule ir neviendabīgs lielums. Vārda māksla nav izņēmums. Menandra devums trāpīgi parāda tās mainīgumu, sniedzot arī pamatojumu antīkās domas dzīvotspējai – tā nemitīgi citādojas un pielāgojas.

Treškārt, Menandra daiļrade ir pētīta itāļu renesanses un antīkās pasaules vēlīno tekstu recepcijas kontekstā. Renesanse ir laiks, kad īpaši būtiski kļūst arī praktiskie apsvērumi: praktisku padomu kopums daiļdarba sacerēšanā. Vatikāna manuskripti, ko skatījusi Pernille Hārstinga (*Pernille Harsting*), koncentrējoties uz Menandra „Rētorikas” recepciju, liecina par tiešu tās ietekmi Itālijā izkoptajā vārda mākslā.¹⁰⁵ P. Hārstinga raksta: „Neskaitāmie eiropiešu darbi par epideiktisko dzeju un rētoriku, kas saistāmi ar 15. un 16. gs., kalpo par attiecīgā laika posma sociālās un literārās prakses liecībām, kas saistāmas ar sociālās un literārās tradīcijas dzīvotspēju. [...] epideiktiskās poēmas un runas vispirms atklāja un noteica attiecības starp autoru un adresātu. Renesansē šādas sociālas uzvedības noteikumi literārajam ietērpam tika piemeklēti klasiskajā senatnē. Tomēr Aristoteļa, Cicerona un Kvintiliāna devums piedāvāja psiholoģisku un deskriptīvu skatījumu, nevis normatīvu epideiktisko tekstu pētniecību.”¹⁰⁶ Pētniece uzskata, ka Menandra tekstiem, piemīt normatīvisms, un pievēršas arī Menandra tekstu tulkošanas jautājumam latīņu un itāļu valodā¹⁰⁷. Lielākā uzmanība veltīta atsaucēm uz Menandra vārdu un tekstiem renesanses autoru darbos.

Ceturtkārt, Menandra Rētoras vārds parādās atsevišķos jaunlaiku pētījumos un komentāros, taču viņa teksti nav skatīti kā atsevišķs pētījuma avots. Vērojama tendence, ka, pētot vārda mākslas attīstību Romas impērijā, tiek meklēts teorētiskais pamatojums vai pārskatīti iepriekš rakstīti komentāri. Tāpēc Menandra teksti līdz šim nav pētīti kā kopums – ir aplūkoti tikai atsevišķi fragmenti salīdzinoši šaura jautājuma precizēšanai, piemēram, daiļdarba apjoma noskaidrošanas nolūkos (piemēram, Alans Kamerons (*Alan Cameron*),

---

¹⁰⁴ Ibid., S. 3.

¹⁰⁵ Harsting P. The Golden Method of Menander Rhetor. The Translation and the Reception of the *περὶ ἐπιδεικτικῶν* in the Italian Renaissance. *Analecta Romana Instituti Danici*, No. 20, 1992. pp. 139–157.

¹⁰⁶ Ibid., p. 139.

¹⁰⁷ Harsting P. The Golden Method of Menander Rhetor. The Translation and the Reception of the *περὶ ἐπιδεικτικῶν* in the Italian Renaissance. *Analecta Romana Instituti Danici*, No. 20, 1992, pp. 139–157; Harsting P. *Two Renaissance Translations of Menander Rhetor on Monody*. Pieejams tiešsaistē: <http://cimagl.saxo.ku.dk/download/67/67Harsting13-32.pdf/> [skatīts 13.09.2012].

Harsting P. *More Evidence on the Earliest Translation of Menander Rhetor on the Monody*. Pieejams tiešsaistē: <http://cimagl.saxo.ku.dk/download/70/70Harsting3-12.pdf/> [skatīts 13.09.2012].

Žakvelina Longa (*Jacqueline Long*)¹⁰⁸. Vispārīgos vārda mākslu raksturojošos darbos sastopami arī lakoniski Menandra „Rētorikas” atziņu pārstāsti¹⁰⁹, tiesa, tikai no „Rētorikas” runu daļas.

Tādējādi izveidojas situācija, ka, lai gan Menandra devums tiek uzskatīts par ievēribas cienīgu, tā pētniecībai ir tendenciozs raksturs. Zinātniskā doma sliecas skatīt Menandra daiļradi vai nu kā blakusproduktu klasiskajiem tekstiem (sholijiem), vai arī Menandra vārda saistību ar salīdzinoši daudz vēlīnākām literārajām tendencēm, turklāt orientēšanās uz iespējamo Menandra tekstu mantojumu ieņem marginālu pozīciju.

Kā tas bija redzams arī Sudas vārdnīcas ierakstā, Menandrs Rētors jeb Menandrs no Laodikas nav ticis saistīts ar paša sarakstītajiem darbiem, pat neraugoties uz to, ka antīkā tradīcija ir saglabājusi divus rētorikas jautājumiem veltītus traktātus, par kuru autoru tiek dēvēts Menandrs. Šī tradīcija lielā mērā turpinās līdz pat mūsu dienām, ko tostarp apliecina arī jau minētais M. Hīta pētījums.¹¹⁰ Turklāt, ja antīkajos tekstos bija parādījusies kāda atsauce uz Menandru, tas gandrīz vai automātiski tika attiecināts uz zināmāko no Menandriem, t. i., Menandru komediogrāfu. Šajā ziņā lielu soli sper itāliešu izcelsmes klasiskās filoloģijas speciāliste Rafaella Kribiore (*Rafaella Cribiore*), kuras devums attiecināms uz tekstu komentāru pārskatīšanu. Pētniece vēlreiz skata Dioskora enkomiju dzejā, kur autors, t. i., Dioskors, slavina kādu kungu, vārdā Romāns (*Romanus*), un uzdod jautājumu: vai tiešām tur pieminētais Menandrs ir asociējams ar komediogrāfu Menandru. Dioskors, kura dzīves laiks saistāms ar Bizantijas perioda sākumposmu, dzīvojis Vidusēģiptes pilsētā Afrodītē, pavadījis vairākus gadus Antinopolē, kā arī vairākkārt devies ceļojumos uz Konstantinopoli un, domājams, ir bijusi vispusīgi attīstīta personība. R. Kribiore, atsaucoties uz hrestomātisko A. Kamerona pētījumu¹¹¹, kas veltīts Bizantijas dzejnieku darbībai, norāda, ka Dioskors ieguvis „labāko juridisko, literāro un rētorisko izglītību”¹¹², kas bijusi tolaik pieejama. Menandru Dioskors piemin vienā no 38 poēmas vārsēm, precīzāk, poēmas ievaddaļā, kur, sekojot labākajām enkomija tradīcijām,

---

¹⁰⁸ Sk. 211. atsauci 85. lpp.

¹⁰⁹ Sk., piemēram, antoloģisku izdevumu *Classical Rhetorics and Rhetoricians: Critical Studies and Sources*. Ed. Ballif M., Moran. M. G. USA: Greenwood Publishing Group, 2005, pp. 250–255; arī šķirkļus vārdnīcās, leksikonos, piemēram: *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press. Pieejams tiešsaistē: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100149786> [skatīts 13.02.2014]; vispārējās rētorikas vēstures izklāstos, kur piedāvāts atsevišķu epideiktiskās rētorikas šķautņu izvērtējums, piemēram: Pepe C. *The Genres of Rhetorical Speeches in Greek and Roman Antiquity*. Leiden: Brill's Publishing House, 2013.

¹¹⁰ Ar to domāts Heath M. *Menander. A Rhetor in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

¹¹¹ Cameron A. *Wandering Poets: A Literary Movement in Byzantine Egypt*. Historia, Steiner, 1965.

¹¹² Cribiore R. Menander the Poet or Menander the Rhetor? An Encomium of Dioscoros Again. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, No. 48 (2008), pp. 98–99.

Dioskors norāda, cik grūti ir slavināt kādu tik ārkārtīgi cildināmu personu, par kādu neapšaubāmi Romāns būtu uzskatāms. Šādā kontekstā parādās Menandra vārda pieminējums:

*Ne katrs dižais orators, ja vien nav tik tiešām no dabas apdāvināts, [spēj] teikt jūsu cienīgu slavinājumu [...] ar trāpīgu izteikumu [τα.σινωσπε.επι...ι.σ¹¹³] kā runās prasmīgais, senais Menandrs.*¹¹⁴

Līdz pat 2008. gadam, kad R. Kribiore publicēja savu pētījumu par poēmu, praktiski bez jebkādas šaubu ēnas tika uzskatīts, ka Dioskors piemin komediogrāfu Menandru. R. Kribiore norāda, ka „tas fakts, ka Diodoram piederējis Kairas kodekss¹¹⁵ ar Menandra lugām, šķiet, mudināja zinātniekus gandrīz automātiski pieņemt, ka atsauce norāda tieši uz viņu”.¹¹⁶ R. Kribiore savā pētījumā, sniedzot argumentāciju, kāpēc pieminētais Menandrs tomēr būtu uzskatāms par Menandru Rētoru, norāda, ka teksta vispārējā izpratne un Menandra devums tieši praktiskās daiļrunas sfērā būtu likumsakarīgs pieņēmums par labu Rētoram. Turklāt, atsaucoties uz poēmas oriģināltekstu, tiek teikts, ka Romas periodā ir mainījusies grieķu vārdu *gudrs*, *vieds* (σοφός) un *gudrība*, *viedums* (σοφία) semantika, ar tiem apzīmējot prasmīgumu, prasmes, praktiski orientētas zināšanas¹¹⁷, ko savukārt ļoti pārlicinoši sniedz tieši Menandra Rētora teksts.¹¹⁸

Tādējādi līdz mūsdienām, minot Menandra Rētora vārdu kā autoru, ir nonākuši divi traktāti:

- 1) ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΠΗΤΟΡΟΣ ΠΡΟΣ ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ ΔΙΑΙΠΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ („Menandra Rētora [piedāvātais] epideiktiskās [rētorikas] daļjums, [kas veltīts] Genetlijam”);
- 2) ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΠΗΤΟΡΟΣ ΠΕΡΙ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ („Menandra Rētora [traktāts] par epideiktisko [rētoriku]”).

¹¹³ Bojāts teksts. Tā interpretēšana būtu atsevišķa pētījuma jautājums.

¹¹⁴ Ὑμῶν τὰς ἀξίας λέγειν οὐκ ἰκανός
[P] ῥήτωρ ἄριστος εἰ μὴ εὐφύης πάνν,
[I ι - -] λογισμὸν ἀκριβῆ
[O o...]. τα.σινωσπε.επι...ι.σην [-]
[Σ σο]φός παλαιός ὡς Μένανδρος τοῖς λόγοις.

¹¹⁵ The Cairo Codex of Menander (P. Cair.J.43227).

¹¹⁶ Cribiore R. *Menander the Poet or Menander the Rhetor? An Encomium of Dioscoros Again. Greek Roman and Byzantine Studies*, Nr. 48 (2008), p. 102.

¹¹⁷ Leksēmas σοφός tulkojuma salīdzinājumam Menandra tekstā sk. 3. nodaļu, sastatījums caur kopīgošanu, sk. pirmo piemēru (110. lpp.).

¹¹⁸ Cribiore R. *Menander the Poet or Menander the Rhetor? An Encomium of Dioscoros Again. Greek Roman and Byzantine Studies*, No. 48, 2008, p. 99.

Traktātu nošķirums un iespējamā sadale, kā to var arī sagaidīt, nav viennozīmīga. Pirmkārt, rodas jautājums, kas ir pirmā traktāta nosaukumā pieminētais Genetlijs. Kā minēts K. Valca Menandra tekstu izdevuma komentāros, Sudas vārdnīcā ir atrodams kāda Genetlija pieminējums, turklāt ar norādi, ka tas ir bijis Minukiāna skolnieks (ChW9, 127). Ja atceramies Sudas vārdnīcā minēto par Menandru, redzams, ka zināma konsekvence šādam skaidrojumam varētu būt. Tomēr pirmajā Menandra traktātu izdevumā, ko sagatavojis Alds Manucijs 1508. gadā un kas būtībā bija daudzu antīko rētoru *editio princeps*, Menandra pirmā traktāta nosaukums bijis šāds:

*Μενάνδρου ῥήτορος γενεθλίων διαίρεσις τῶν ἐπιδεικτικῶν.*¹¹⁹

K. Valca izdevumā šis nosaukums tiek nodēvēts par „nesaprotamu, bez jēgas” (*sensu carentem*)¹²⁰, kā arī tiek norādīts, ka nosaukumā ir veikts labojums (pievienots adverbs *πρὸς*, veikts labojums vārdā *γενεθλίων*, to pārveidojot par īpašvārdu *Γενεθλίον*), tādējādi arī formulējot traktāta pašreizējo nosaukumu. Savukārt Leonarda Špengela (*Leonhard Spengel*) izdevuma priekšvārdā norādīts:

*Menandra Rētora grāmata par slavinājumiem, kuras nosaukumu γενεθλίων, kas bija virsrakstā ielikts, Valēsijs trāpīgi uz πρὸς Γενεθλίον nomainīja [...].*¹²¹

Tātad Menandra Rētora traktātu nosaukuma interpretācija mainās 18. gs. pirmajā pusē, kad Valēsijs izdod komentārus un labojumus Alda Munīcija pirmizdevumam. Menandra Rētora pirmizdevums bija bez jebkādiem komentāriem, priekšvārda vai ievadrakstiem. Komentāru veidošana ir vēlāko izdevumu tradīcija. Tiesa, pirmizdevumā iekļauti divi satura rādītāji (latīņu un sengrieķu valodā). Satura rādītājs latīņu valodā ietver tikai autoru un darbu uzskaitījumu, kas ļauj novērtēt tos autorus, kuri tika atlasīti publicēšanai vienā izdevumā (iekļauti dažādu periodu teorētiķi, tostarp arī Aristotelis). Grieķu valodā satura rādītājs izvērsts, norādot arī darbu atsevišķās daļas. Latīniskajā satura rādītājā sadaļai *Menandri Rhetoris diuisio causarum in genere demonstrativo*, kas veltīta Menandra darbu apzīmēšanai, ir norādīta neprecīza lappuse (600.). Saskaņā ar šādu numerāciju Menandram netiek piedēvēta „Rētorikas” himniskā daļa – saskaņā ar satura rādītāju, tā dēvēta par kāda vārdā nenosaukta autora darbu. Tajā pašā laikā numerācija

---

¹¹⁹ Šā nosaukuma tulkojums jeb tulkojuma interpretācija nav viennozīmīga, iespējams, viens no tulkojuma variantiem: *Menandra Rētora izveidojušās (?) epideiktiskās rētorikas dalījums*.

¹²⁰ *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Edidit C. Walz. Vol. IX. Londini: Firmin, Didot, 1836, 127.

¹²¹ *Menandri rhetoris liber de laudationibus, cuius nomen γενεθλίων titulo impositum Valesius acute in πρὸς Γενεθλίον mutavit [...]. Rhetores Graeci ex recognitione Leonardi Spengel*. Vol. III, Lipsiae Sumtibus et Types B.G. Teubneri, 1856, xvii.

grieķu valodā, kā arī pats teksts himnisko daļu attiecina uz Menandra vārdu. Šādu niansi, protams, vienmēr var attiecināt arī uz izdevēja kļūdu, taču tajā pašā laikā paliek arī iespēja, ka šo tekstu autorība tikusi apšaubīta. Katrā ziņā vēlākie Menandra tekstu izdevēji Menandra tekstu nosacītajā „korporā” iekļauj arī himnisko daļu.¹²² Tātad tiek sekots grieķu valodā iespēstajam tekstam.

Domājot par iemesliem, kas raisa tik dziļas diskusijas pat darba nosaukuma kontekstā, jāņem vērā ļoti neskaidrā Menandra Rētorā traktātu rokrakstu tradīcija – „manuskriptos abi traktāti var sadalīties, kombinēties, atsevišķas to daļas var tikt pievienotas citu autoru darbiem”¹²³.

Menandra Rētorā manuskriptu tradīcija ir ārkārtīgi komplicēta. Ņina Rubcova, mēģinot izsekot manuskriptu sazarojumam, izdala trīs galvenās rokrakstu grupas:

- 1) *Codex Parisinus Graecus 1741*, orientējoši tiek datēts ar 10. gs., pieņemtais apzīmējums „P”, kā arī *Parisinus graecus 2423*, orientējoši tiek datēts ar 13. gs., pieņemtais apzīmējums „Z” (kodeksi glabājas Parīzes Nacionālajā bibliotēkā, un tie ir attiecināmi uz senākajiem rokrakstu slāņiem);
- 2) *Bibliotheca Laurentiana: Codex chartaceus 56.1*, orientējoši tiek datēts ar 14. gs., pieņemtais apzīmējums „M”, kā arī *Codex Chartaceus 81,8*, arī datējams ar 14. gs., pieņemtais apzīmējums „m” (tā sauktie Florences manuskripti);
- 3) *Parisinus graecus*, orientējoši datēts ar 14. gs., pieņemtais apzīmējums „p”, kā arī *Barocci*, aptuveni 13. gs., pieņemtais apzīmējums „B”.¹²⁴

Izvērtējot Menandra tekstu neviennozīmīgo rokrakstu tradīciju, kā arī liecības, šajā promocijas darbā Menandra teksti, kas nav attiecināmi uz viņa kā komentētāja darbību (komentāri – sholiji), tiks saukti par Menandra „Rētoriku” (Menandra tiešais devums vārda mākslas apcerē). Turklāt apzīmējums „Menandra „Rētorika”” sastopams arī liecībās.

Pievēršoties Menandra Rētorā un viņa daiļrades nosacītajai identitātei, jāmin arī kāda grūti datējama vēstule, ko kāds vīrs, vārdā Viktors, nosūta kādam Teognostam (par abām šīm personām nav pieejama nekāda informācija). Vēstule, kā liecina līdz šim veiktie pētījumi, ir vienīgā liecība no antīkās pasaules par to, ka Menandram ir bijuši **vairāki** darbi, kas veltīti rētorikas tematikai un **nav** saistāmi ar komentāru sastādīšanu. Respektīvi, **dažādi**

¹²² Aplūkoti divi dažādi pirmizdevuma eksemplāri. Viens acīmredzot iespiests un iesiets, orientējoties uz plašāku lasītāju loku. Otrs Prūsijas valdnieka Fridriha Vilhelma IV eksemplārs, kas 1847. gada 15. septembrī tika dāvināts Berlīnes Valsts bibliotēkai (*Staatsbibliothek zu Berlin*). Abos eksemplāros vērojama šī satura rādītāja nekonsekvence.

¹²³ Рубцова Н. В. Менандр Лаодикейский и его сочинение „О торжественном красноречии”. *Античная поэтика*. Москва: Наука, 1991, стр. 159.

¹²⁴ Ibid.

darbu nosaukumi ir minēti vienas liecības ietvaros, tātad darbu nosaukumu atšķirības nevar tikt interpretētas kā dažādas pieraksta tradīcijas u. tml. Vēstule saglabājusies ar bojājumiem, tulkojumā kvadrātiekvās norādītas rekonstruētās formas, tukšas kvadrātiekvās liecina, ka tekstu nav izdevies rekonstruēt (skatīt arī 112. zemspītras atsauci):

Manam kungam
un krietnajam brālim [Teognostam]
Viktors sveicienu sūta.
Vai tava daiļrunība varētu pagodināt ar atdošanu Ēlijam
P[ilam [?], skolmeistara vergam,
grāmatu, ko es biju iedevis tev
pēc brāļu būšanas, kad tu biji Hermopolē.
Patiesi, dievs zina, man ir ļoti liela vajadzība.
Tas ir Aleksandra Klaudija [darbs]
par oratoru Dēmostenu,
[] Menandra mākslu ātri
un metodes,
un enkomijus
ātri.

ATGĀDINĀJUMS TEOGNOSTAM
*NO VIKTORA.*¹²⁵

---

¹²⁵ *F2 P.Berol. 21849:*

τῷ κυρίῳ μο[v]
ἐναρέτῳ ἀδελφῷ [Θεογνώστῳ]
Βίκτωρ χαίρειν].
κατα[ξι]ούτῳ ἢ σὴ λογιότης διδόναι Ἡλία
π[υ]λῳ τῷ παιδί τοῦ κυρίου τοῦ γραμματι-
κοῦ τὸ βιβλίον ὅπερ δέδωκα τῇ σὴ ἀ-
δελφότητι τυγχάνοντι ἐπὶ τῆς Ἑρμουπο-
λιτῶν. οἶδεν γὰρ ὁ θεός, ἀναγκάζομαι
οὐχ ὡς ἔτυχεν / ἔστιν δὲ Ἀλεξάνδρου Κλαυ-
δίου τῳ [] εἰς Δημοσθένην τὸν ῥήτορα
[] Μενάνδρου τέχνην ἐν τάχι
καὶ μεθόδους
καὶ ἐγκώμια
ἐν τάχ[ει]

Aleksandrs Klaudijs, ko savā vēstulē piemin Viktors, arī ir gaužām mīklaina un grūti identificējama personība. Menandra gadījumā vēstule arī vairāk uzdod jautājumus nekā sniedz atbildes: kas ir vēstulē pieminētā Menandra *māksla*¹²⁶, kas *metodes*, kas *enkomiji*, vai un kā šie darbi ir saistāmi ar mūsdienās pieejamajiem rētorikas traktātiem (tātad liecība, ka Menandram patiesi ir bijuši vairāki darbi), kas saglabājušies ar Menandra Rētora vārdu. Tomēr, iespējams, ka vēstules lielākā vērtība ir nevis tajā, ka tā sniegtu precīzus formulējumus vai datus, pēc kā tik ļoti alktu mūsdienu pētnieks, bet gan paša vēstules rakstītāja attieksme. Viktoram ir liela vajadzība pēc Menandra tekstiem, kas viņam ir nepieciešami steidzīgā kārtā (*ἐν τάχει*)¹²⁷, kas varētu liecināt par to, ka Menandrs savā jomā ir bijis autoritāte.

Par Menandra autoritāti liecina arī abu traktātu tulkojums latīņu valodā (tātad teksta pārnese arī otrajā klasiskajā valodā), ko veicis Natals Konti (*Natalis de Comitibus*). Tulkojums tika publicēts Venēcijā 1558. gadā Petro Boselli (*Petrus Bosellus*) izdevniecībā, kur grāmatas nosaukumā Menandrs nodēvēts par *vistrāpīgāko un gudrāko oratoru* (*acutissimus ac sapientissimus rhetor*, latīņu val.).¹²⁸ Protams, no vienas puses, to var uzskatīt par savdabīgu grāmatas mārketinga pasākumu, bet, no otras puses, antīkā pasaule nav saglabājusi nevienu citu rētorikas teorijai veltītu darbu, kas būtu orientēts tikai un vienīgi uz epideiktiskās rētorikas savdabību. Tā ir neapšaubāma Menandra tekstu unikālā īpašība. Ne velti Natals Konti raksta savam labvēlim un mecenātam šādus vārdus:

Patiesi, šī rētorikas daļa, kas aplūko slavinājumu un nopelumu par atsevišķu [cilvēku] paveiktajām lietām, lielā mērā gan vēsturiskos sacerējumos, gan arī cita veida sarakstītajos [darbos] gūst virsroku, un neviens cits kā vien Menandrs par šo lietu nav auglīgāk un bagātīgāk rakstījis, [tāpēc] es arī domāju, ka man vajag viņu latīņu valodā pārceļt un tavai diženībai, tava talanta izcilības labad ar manu visdziļāko cieņu nosūtīt. Jo no šejienes kā no

---

ΥΠΟΜΝΗΣΤΙΚΟΝ ΠΡ(Ος) ΘΕΟΓΝΩ-

ΣΤΟΝ Π(ΑΡΑ) ΒΙΚΤΟΡ(Ος).

Maehler H. Menander Rhetor and Alexander Claudius in a Papyrus Letter. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 1974, pp. 305–311.

¹²⁶ Grieķu valodā *τέχνη*, ar ko, visticamāk, saprasta *rētorika* (*τέχνη ῥητορικὴ*).

¹²⁷ Maehler H. Menander Rhetor and Alexander Claudius in a Papyrus Letter. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 1974, pp. 305–311.

¹²⁸ *Menandri Rhetoris de genere demonstrativo libri duo*. Venetiis: apud Petrum Bosellum, 1558.

*visbagātākā avota, ja vien vēlēšies, tu pasmelsi tik ļoti daudzus šīs runas veida priekšrakstus.*¹²⁹

Natals Konti savā izteiksmē ir poētisks. Šī kvalitāte kopumā raksturo viņa sacerētās vēstules, kurām, ņemot vērā adresātu, protams, vajadzēja būt rakstītām tieši tādā formā. Vēstulē tulkotājs apcer vispārcilvēciskas vērtības, spriež par to, kas varētu būt mūžīgs šajā mainīgajā pasaulē. Materiālās vērtības izgaist, valdnieki nāk un iet, bet tikai slava, ko cilvēks var nest ar vārdu, paliek mūžībai.¹³⁰ Epideiktiskā rētorika veiksmīgi aptver slavinājuma tematiku, tieši tāpēc Menandra darbu tulkojums latīņu valodā ir tikai likumsakarīga izvēle.

Kopsavilkums un secinājumi

Ziņas par Menandra Rētorā dzīves gājumu ir niecīgas: orientējoši nosakāms vienīgi teorētiķa dzīves laiks (~ 3. gs.). Menandra devums rētorikas jomā, kā arī cildinošās atsauksmes par Atēnām raksturīgo vārda mākslu ir iemesls pieņemumam, ka autors pats ir devies uz Atēnām un tur kādu laiku uzturējies. Liecībās, kas nonākušas līdz mūsdienām, netiek runāts par Menandra dzīves gājumu, kādu, visticamāk, vēlētos redzēt mūsdienu cilvēks. Tomēr uzmanības lokā ir viņa darbi: vienā gadījumā komentāri, kur Menandra ieguldījums arī, bez šaubām, ir vērā ņemams, otrā gadījumā tiek minēti viņa paša sacerējumi, kas veltīti epideiktiskajai rētorikai. Zīmīgi, ka liecībās, kurās piesaukts Menandra vārds un viņa daiļrade, viscaur vērojams pozitīvs teorētiķa daiļrades vērtējums, tikpat pozitīvi tiek vērtēta tās potenciālā lietderība attiecīgās jomas censoņiem. Proti, Menandra devums ir vērtīgs, lai no tā mācītos, – tas antīkās kultūrvides kontekstā ir vērā ņemams kompliments. Menandra grāmatas tiek aizdotas, prasītas atpakaļ, kā arī rekomendētas lasīšanai, jo to saturs ir noderīgs.

Spriežot pēc vairākiem nosaukumiem vai, precīzāk, apzīmējumiem, kas tiek doti Menandra darbiem, visticamāk, Menandrs bija sarakstījis vairāk par diviem nosacītiem traktātiem, kas ir pieejami mūsdienās (kā jau minēts, abu traktātu kopums apzīmēts ar kopējo nosaukumu „Rētorika”). Lai gan pieejamajos tekstos, kas saistāmi ar Menandra vārdu, ir vērojams sistemātisks materiāla izklāsts, atsevišķas tā daļas autorības ziņā varēja

---

¹²⁹ *Cum vero pars ea eloquentiae, quae ad laudem, vituperationemque pro rebus gestis singulorum spectat, plurimum sibi tum in historijs, tum in caeteris etiam scriptionibus vendicavit, neque ullus copiosius & uberius ea de re scripserit, quam Menander, putavi mihi faciendum esse, ut eum in Latinum verterem, & ad amplitudinem tuam pro mea summa in te observantia, & pro singulari praestantia ingenii tui, mitterem. Hinc enim permulta hauries, si voles, tanquam ex plenissimo fonte, dicendi in eo genere praecepta.* (NC, 4. lpp.)

¹³⁰ Ibid.

tikt apšaubītas. Sazarotā manuskriptu tradīcija, kā arī teksti, kas nonākuši līdz mūsdienām, diemžēl liedz iespēju dziļāk izzināt šos tekstveides jautājumus.

Tāpat vērojama arī tendence Menandra „Rētoriku” novērtēt ar vērā ņemamu laika nobīdi (vismaz spriežot pēc pieejamo liecību hronoloģijas). Epideiktiskie teksti antīkajā pasaulē kļūst nozīmīgi salīdzinoši vēlu – imperatoru Romā. Acīmredzot turpmākajos gadsimtos nosacītais epideiktisko tekstu pieprasījums pieaug, konsekventi palielinot pieprasījumu arī pēc Menandra sacerējumiem. Aplūkoti teksti rosina izteikt šādu pieņēmumu.

3. Menandra „Rētorika”: epideiktisko tekstu klasifikācija un formsaturiskās likumsakarības

Rētorikas atainojums – tās uzdevumu un kompetenču tēlojums, attieksme pret tās varējumu – ir vērā ņemams attiecīgās laiktelpas liecinieks. Menandra „Rētorika” ir mēģinājums piedāvāt redzējumu par noteiktiem literārajiem procesiem imperatoru Romā. M. Gasparovs raksta: „Cilvēks iepazīst realitāti ar savu apziņu. Kamēr viņa apziņa sastop tikai nepārprotamus jēdzienus, rētorika viņam nav vajadzīga. Bet, līdzko starp skaidri saprotamām lietām parādās šaubīgās, tās pieprasa apspriedi vai nu pašam ar sevi, vai arī ar citiem cilvēkiem. Ar to arī sākas rētoriskais process.”¹³¹

Lai gan vārda mākslas teorijas pirmsākumi ir meklējami jau Grieķijas polisu sabiedrībā, periods, kas attiecas uz Menandra dzīves laiku, atkal paver iespēju jaunām interpretācijām, rodot, meklējot un pamatojot vārda lietojumu, spēku un iedarbību. Imperatoru Roma mainīja indivīda un sabiedrības attiecību modeli, līdz ar to tikai likumsakarīgi bija sagaidāmas izmaiņas arī vārda mākslas jomā. Radās šī nosacītā neskaidrība par vārda mākslas funkcionalitāti, kas kārtējo reizi pieprasīja attiecīgo uzskatu pārskatīšanu. Teorētisks izvērtējums sasauca ar šādu noskaņu. Tas tiecas meklēt alternatīvas tekstu klasifikācijā, mācīt un atklāt to izveides specifiku, turklāt virzoties no abstraktā uz konkrēto. Kamēr klasifikācija iezīmē kopējās aprises, materiāla izklāsts piešķir tekstu izpratnei dziļumu, rāda teorētiķa attieksmi, kā arī izaicina meklēt jaunus skaidrojumus. Tā rezultātā nevilšus mainās arī pati teorētiskā doma, kas pēkšņi kļūst maksimāli pietuvināta praksei. Nepietiek tikai ar noteiktu vadlīniju nosaukšanu un kontekstuālu to definējumu, teorija steidz sniegt praktiskus piemērus, alternatīvas, padomus, kas iederētos kādā noteiktā vārda mākslas realizācijas brīdī.

Menandra „Rētorika” šādā veidā apkopo visu epideiktisko tekstu atzaru. No vienas puses, šāds izvērtējums ir teorētisks, no otras puses, teorētiskais izvērtējums ir kļuvis citāds, tapis par savdabīgu trafaretu, kas lokāms un pielāgojams attiecīgajam dzīves brīdim. Rētoriskais process, par ko runā M. Gasparovs un kas rod savu atklāsmi pretrunīguma, neskaidrību un viedokļu dažādības plūsmā, uzdrošinās piedāvāt šo nosacīto paraugu – trafaretu –, kura esība jau pati par sevi nosaka zināmu robežu nospraušanu. Menandra „Rētorikas” kontekstā zīmīgi, ka tas savdabīgā kārtā netiecas mazināt parauga izmantošanas iespējas, ko savukārt nodrošina teorētiķa izklāsta maniere. Tā atklājas visā Menandra „Rētorikā”, izvērtējot katra parauga/trafareta saturisko piepildījumu. Nodaļas strukturējums

---

¹³¹ Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика.* СПб: Азбука, 2000, стр. 426.

pakļauts paša teorētiķa piedāvātajai epideiktisko tekstu klasifikācijai, kuras ietvaros tiek skatītas kopsakarības vai arī pretrunas. Neraugoties uz materiālā sastopamajām domas izpratnes neskaidrībām, ar ko gan jāreķinās, lasot jebkuru antīko teorētisko tekstu, tas ir sistēmiski organizēts, radot labvēlīgu augsni tieši šādai izpētes alternatīvai.

Šīs promocijas darba nodaļas strukturējums pakārtots Menandra piedāvāto epideiktisko tekstu klasifikācijai, tās ietvaros tiek atainoti arī attiecīgo tekstu raksturlielumi.

3.2. Klasifikācijas principi Menandra „Rētorikā”

Menandra „Rētorikas” izklāsta savdabība lielā mērā rodama teksta organizācijā. Teksts neveido vienlaidu vēstījumu, tam piemīt stingrs dalījums. Katrai daļai atbilst attiecīgo epideiktisko tekstu skaidrojums, kurā tiek stāstīts tikai un vienīgi par paredzēto tēmu, neatkāpjoties no pieteiktā jautājuma. Jēdzienu skaidrojums, teorētiķa attieksme pret izklāstīto materiālu atklājas tikai kontekstuāli, turklāt skatot pieteikto klasifikācijas specifiku. Lai gan teksta izklāsts un organizācija ir pilnībā vērsta uz **epideiktiskajiem tekstiem** (respektīvi, epideiktisko rētoriku), Menandrs velta uzmanību arī visai rētorikai kopumā, sava veida *universālajai rētorikai (rhetorica universa)*¹³². Proti, ievadot epideiktisko tekstu klasifikāciju, teorētiķis atsaucas arī uz trejādo rētorikas dalījumu, kas atbilst jau Aristoteļa „Rētorikā” piedāvātajam skatījumam, tād izšķirot (1) tiesu, (2) politisko un (3) epideiktisko daiļrunu:

*Visa rētorika ir iedalāma trijās daļās vai veidos vai, kā [šīs daļas] pieklājas saukt, tādās runās, kas tiek teiktas tiesvedībā par kopīgām jeb valstiskām lietām vai arī personīgiem jautājumiem, kā arī tādās runās, kuras tiek teiktas tautas sapulcēs vai padomēs, treškārt, epideiktiskās runās, kuras patiesi dēvē par cildinošām vai nopeļošām; bet tam, kurš [vēlas] mācīt, kā piedienas, vajag iestāties par tiem, kas darbojas ar trešo no minētajiem veidiem.*¹³³

Lai gan atsauce uz trim rētorikas veidiem jeb daļām ir uztverama visai formāli, tā ir zīmīga. Proti, neraugoties uz to, ka Menandrs pievēršas tikai un vienīgi epideiktiskajai

---

¹³² *Rhetorica universa* – visa rētorika, vispārējā rētorika. Tā NC izdevumā tiek tulkota grieķu frāze *ἅπαντα ῥητορικῆ* ‘visa rētorika’ (ChW9, 127, 1).

¹³³ τῆς ῥητορικῆς ἀπάσης τριχῶς διαιρουμένης, ὡς μέρεσιν ἢ εἵδεσιν, ἢ ὅπως δεῖ καλεῖν, εἰς τοὺς λόγους τοὺς ἐν δικαστερίοις ὑπὲρ κοινῶν ἢτοι δημοσίων, ἢ ιδίων, καὶ οὖς ἐν ἐκκλησίαις ἢ ἐν βουλαῖς διατίθενται, καὶ εἰς τρίτους τοὺς ἐπιδεικτικούς, οὖς δὴ ἐγκωμιαστικούς ἢ ψεκτικούς καλοῦσιν, ἀπολογεῖσθαι συμβαίνει ὑπὲρ τούτων τῶν τῆν τρίτην τάξιν εἰληφότων διδάσκουσιν ὀρθῶς. (ChW9, 127, 1, 128, 1–7)

Pirmās nodaļas (*Caput I*) pilnu tulkojumu, kā arī komentārus sk. pielikumā. Tā ir vienīgā sadaļa, ko teorētiķis velta vispārēju jautājumu apcerējumam, distancējoties no konkrēta epideiktiskā teksta specifiska raksturojuma.

rētorikai, tā ir būtiska sasaiste ar tradīciju, kuras aizsākumi meklējami klasiskā perioda teorētiskajās nostādnēs. Lai gan sabiedriski politiskā situācija un līdz ar to specifiskā kultūrvide un indivīda attiecības ar pārvaldes iekārtu antīkajā pasaulē ir mainīgas, rētorika, kas teorētiski reflektē vārda mākslas praktisko izpausmi, uzstājīgi piedāvā trīskāršo rētorikas dalījumu. Par spīti atsevišķām diskusijām par rētorikas dalījumu, ko atklāj arī Kvintiliāns savā teorētiskās domas izklāstā, trejādaļais rētorikas dalījums kļūst autoritatīvs. Šāda tendence nebūt neapstājas Menandra teorētiskajā skatījumā. Piemēram, arī Doksopatrs pievēršas rētorikas trīskāršajam dalījumam – tāpat mūsu ēras 11. gadsimtā tas joprojām ir aktuāls jautājums.

Saskaņā ar Doksopatra norādēm, rētorikas dalījums trijās daļās ir tik likumsakarīgs tāpēc, ka tas darbojas trijos līmeņos. Pirmais ir mītiskais līmenis. Protī, kāda dievišķa griba ir noteikusi pasaules kārtību, kas attiecīgi arī ir sadalīta noteiktās kompetencēs – dievišķās spējās. Ikviens šādas kārtības ietvaros var atrast sev atbilstošo spēju (ChW2, 90). Domājams, tieši tāpēc šāds pasaules modelis ir tik izdevīgs, tomēr izsmeļošāka informācija par šādu priekšstatu netiek dota. Kā cita alternatīva mītiskā līmeņa skaidrojumam tiek minētas dieva Hermeja darbības sekas – rētoriku attiecīgās daļās iedalījis Hermejs (ChW2, 91). Otrais līmenis saistāms ar dzejnieku daiļradi. Dzejnieki, slavējot dievus un cilvēkus, rada šos rētorikas veidus (ChW2, 91). Trešais ir vēsturiskais līmenis, kas, saskaņā ar Doksopatru, ļauj atskatīties vārda mākslas pirmsākumos, to saistot ar Sicīliju un Gorgija (*Γοργίας*) vārdu (ChW9, 91). No tā izriet, ka iemesli, kas nosaka rētorikas dalījumu, tiek interpretēti dažādi, bet Aristoteļa piedāvātā dalījuma shēma tiek saglabāta.

Menandrs nepaskaidro savu redzējumu par šāda rētorikas dalījuma cēloņiem, bet uzreiz pievēršas epideiktiskajai rētorikai, kas ir neapšaubāma viņa teorētiskās domas prioritāte. Nav arī nekādu norāžu par diskusiju rētorikas dalījuma kontekstā. Tajā pašā laikā Menandrs nepārprotami norāda uz epideiktiskā rētorikas veida svarīgumu, ar kuru arī ir jāsāk rētorikas mācīšanās – izziņa. Menandrs piedāvā izvērstu epideiktiskās rētorikas klasifikāciju. **Turklāt, ja, raksturojot rētorikas dalījumu trijās daļās vai veidos, Menandrs to kontekstuāli ataino, saistot tieši ar runu dalījumu, epideiktiskā rētorika uztverama plašāk. Tās vairs nav tikai runas, bet gan drīzāk izteiksmes veids, kas var atbilst dažādiem epideiktiskajiem tekstiem, kas tiek skatīti kā prozas un dzejas tekstu vienots veselums.** Šādā skatījumā kļūst zīmīgs arī Doksopatra vērojums, kurā cilvēciskais līmenis rētorikas dalījumā saistīts tieši ar slavinājuma – turklāt ar dzejnieku radīta slavinājuma – veidošanu (slavinājums kā viens no epideiktiskās rētorikas raksturlielumiem). Doksopatra komentāros slavinājumi tiek dalīti divās daļās: ir tādi, kas attiecas uz dieviem, un ir tādi, kas attiecas uz cilvēkiem. Līdzīgu atziņu par epideiktisko tekstu dalījumu piedāvā

Menandrs, kas atkal rosina domāt par rētorikas dalījuma jautājumu. Menandrs šādā veidā dala tikai epideiktisko rētoriku, kamēr Doksopatra komentārs uztverams vispārīgāk, to attiecinot uz visu rētoriku, liecinot par noteiktas rētorikas daļas saturisku dominanci.

Tādējādi – saskaņā ar Menandra norādēm – epideiktiskā rētorika var saturēt slavinājumu (*ἔπαινος* ChW9, 128, 12) vai nopēlumu (*ψόγος* ChW9, 128, 11), kas sakrīt arī ar Aristoteļa uzskatu. Nopēlums saskaņā ar teorētiska redzējumu ir nedalāma vienība:

*Nopēluma daļa ir nedalāma.*¹³⁴

Līdz ar to nopēluma tālākais izvērsums vairs nav iespējams. Turpretim slavinājums paredz daudzveidību. Pirmais slavinājuma klasifikācijas līmenis, ko piedāvā Menandrs, ir nošķīrums pēc nosacītā adresāta. Epideiktiskais teksts var būt veltīts dieviem, dievišķajai pasaulei (*εἰς τὰ θεῖα* ChW9, 129, 1), kā arī mirstīgo pasaulei (*εἰς τὰ θνητά* ChW9, 129, 2). Kā tas bija vērojams Doksopatra skatījumā, šis piedāvājums rod savu domas turpinājumu nu jau bez konkrētas atsauces tikai uz epideiktiskajiem tekstiem.

Saskaņā ar Menandra priekšrakstiem, veltījuma teksti dievišķajai pasaulei tiek saukti par himnām (*ᾠμνοῦς καλοῦμεν* ‘saucam par himnām’ ChW9, 129, 2–3). Himnas savukārt var būt iedalītas pēc adresāta (*διαίροῦμεν κατὰ θεὸν ἕκαστον* ‘mēs iedalām pēc katra dieva’ ChW9, 129, 3–4¹³⁵) un arī pēc himnas funkcijas. Tas gan atsevišķi netiek uzsvērts, bet ir novērojams kontekstuāli (funkcionālā identifikācija ChW9 135–158, skatīt, piemēram, arī 3.3. nodaļu). Tikmēr mirstīgo pasaulei veltītā slavinājuma klasifikācija nav tik pārskatāma. Vispirms tā paredz nošķīrumu starp dzīvo (*οἱ δὲ περὶ ζώων*¹³⁶ ‘[slavinājumi] par dzīvajiem’ ChW9, 130, 2–3) un nedzīvo, ar nedzīvo saprotot, piemēram, konkrētu vietu slavinājumu:

*[..] bet mirstīgo [pasaules] slavinājumi var būt veltīti pilsētām.*¹³⁷

Turklāt slavinājumu, kas veltīts ģeogrāfiskai vietai, Menandrs skaidro kā nedalāmu vienību:

*Slavinājums pilsētām un valstīm ir nedalāms, tāpēc mēs parādīsim atšķirības tehniskajos norādījumos.*¹³⁸

Citviet dzīvā un nedzīvā nošķīrums noteikts pavisam tieši, teorētisks konkretizē:

¹³⁴ [..] τὸ μὲν τοῦ ψόγον μέρους ἄτμητον [..] (ChW9, 128, 14).

¹³⁵ Frāze *mēs iedalām pēc katra dieva* izsaka domu, ka dalījums atbilst dievam, kam himna ir veltīta.

¹³⁶ Saskaņā ar ChW9 (130. lpp.) komentāriem, iespējams arī lasījums *οἱ δὲ περὶ ζώων θνητῶν*.

¹³⁷ [..] τῶν δ’ αὖ περὶ θνητῶν οἱ μὲν περὶ πόλεις γίνονται ἔπαινοι [..] (ChW9, 130, 1–2).

¹³⁸ Τὸ μὲν δὴ περὶ τὰς πόλεις καὶ χώρας ἄτμητον, διὸ τὰς διαφορὰς ἐν ταῖς τεχνικαῖς μεθόδοις ἐπιδειξόμεθα. (ChW9, 130, 3–5)

*Tāpat arī skaidri zinu, ka daži no senajiem sofistiem sāls un tamlīdzīgu lietu slavinājumus ir rakstījuši, bet šo daļu mums ir aptvēris dzīvo un nedzīvo lietu dalījums.*¹³⁹

Nedzīvā slavinājums, lai arī lielā visai plaši izvērsams, netiek atainots klasifikācijā. Sīkāku dalījumu izpelnās dzīvo pasaule, kas tiek iedalīta dievišķajā/nemirstīgajā (*περὶ ἀθανάτων* ‘par nemirstīgajiem / par nemirstīgo’ ChW9, 130), kā arī cilvēku pasaulē (*περὶ λογικῶν* ‘par valodu pārvaldošajiem’ ChW9, 130, 6) un dzīvnieku pasaulē (*περὶ ἀλογῶν* ‘par nerunājošiem / par tiem, kuriem nepiemīt runātprasme’ ChW9, 130, 7). Šajā līmenī pretrunīgi vērtējams dievišķās pasaules piesaukums, kas pārklājas ar jau pieminēto epideiktisko tekstu nošķīrumu dievišķajā pasaulē un mirstīgo pasaulē, turklāt dievišķo saistot ar himnu tekstiem. Visdrīzāk tas uztverams kā atkārtots akcents jau minētajam nošķīrumam, taču ir iespējams, ka šajā tekstvietā pieļaujami vairāki oriģinālteksta lasījumi. RW izdevums (332. lpp.) dievišķā pieminējumu izņem no oriģinālteksta un attiecīgi pielāgo tulkojumu, kamēr ChW9 izdevuma pamattekstā dievišķā pieminējums tiek atstāts, taču komentāros norādīti citi lasījumi bez tā iesaistes. Menandra izvērstā klasifikācijas shēma bez dievišķā atkārtota pieminējuma (neskaitot himnas) noteikti kļūst pārskatāmāka un vieglāk uztverama¹⁴⁰, tomēr, skatoties Menandra „Rētorikas” izklāstu, paveras arī neskaidri jautājumi, piemēram, kā vērtējama Smintietim veltītā runa, kas vismaz formāli veltīta dievišķajai pasaulei (sk. arī 3.3.3. nodaļu).

Cilvēka pasaule Menandra „Rētorikā” netiek tālāk dalīta, turpretim dzīvnieku pasauli teorētiskis skrupulozi un uzstājīgi izvērs arī sīkākās vienībās, nošķirot ūdens iemītniekus (*περὶ ἔνυδρα* ‘par jūras iemītniekiem’ ChW9, 130, 9) un sauszemes dzīvniekus (*περὶ χερσαῖα* ‘par sauszemes dzīvniekiem’ ChW9, 130, 9), pēdējos vēl iedalot putnos (*πτηνοί* ChW9, 130, 11–12) un zīdītājos (*πεζοί* ChW9, 130, 12) un tādējādi noslēdzot savu klasifikācijas shēmu.

Mēģinot izsekot Menandra piedāvātajai klasifikācijai, jau šajā līmenī top skaidrs, ka epideiktisko tekstu dalījums ir tiešā veidā saistīts ar slavinājuma dalījumu. Slavinājums, kas ir izvērsta un tādējādi arī dalāma vienība, ieņem nozīmīgāko vietu epideiktiskajos tekstos. Tas ir primārais raksturlielums, kas kalpo par nosacīto robežšķautni epideiktisko tekstu veidošanai. Atkarībā no tā, kam slavinājums ir veltīts, izmainās arī paši teksti. Tādējādi par dalījuma kritēriju tiek izvēlēts nosacīts adresāts. Tiesa, iepazīstot vispārējo Menandra

¹³⁹ *Οὐ μὴν οὐδ’ ἐκεῖνο ἀγνοῶ, ὅτι καὶ τῶν ἀλῶν καὶ τῶν τοιούτων ἤδη τινὲς τῶν πάλαι σοφιστῶν ἐπαίνους συνέγραψαν. ἀλλ’ ἀφ’ οὐπερ ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἐμψύχων ἐπὶ τὰ ἄψυχα μεταβέβηκεν ἢ διαίρεσις [...].* (ChW9, 131, 5–8)

¹⁴⁰ Shematisku atveidojumu sk. pielikumā.

klasifikāciju, iezīmējas arī pretrunas (piemēram, dievišķā atkārtots pieminējums), kas, iespējams, jāsaista ar vispārējo Menandra „Rētorikas” kontekstu, distancējoties no ierobežota shēmveida uzskaitījuma, kas var sniegt vispārēju ieskatu, bet likumsakarīgi nespēj atklāt tekstu dalījuma un interpretācijas dziļākos slāņus. Tomēr tieši šī klasifikācija kalpo par pamatojumu Menandra „Rētorikas” izklāsta organizācijai, kuras ietvaros teorētiskis skar triju veidu tekstus:

- 1) himnas, kas pārstāv dievišķo pasauli;
- 2) runas, kas raksturo cilvēka pasaules dažādos aspektus;
- 3) atsevišķus slavinājuma veidus, kas raksturo nedzīvo pasauli.¹⁴¹

Saskaņā ar Menandra redzējumu, šie tekstu veidi iedalāmi divās daļās: pirmkārt, dievišķā pasaule, otrkārt, mirstīgo pasaule, ar to saprotot gan runas, gan atsevišķi uzskaitītos slavinājumus. Tikmēr ikkatrs no tekstu veidiem (himnas, runas un atsevišķi slavinājuma veidi) „Rētorikā” tiek pakļauts vēl sīkākam dalījumam, kas acīmredzot ir teorētiska paņēmieni, kā sakārtot savu redzējumu par lietām un pakļaut to noteiktai hierarhijai. Tā kā Menandra virsuzdevums ir mācīt, šādai klasifikācijai vajadzētu atvieglot potenciālā lasītāja uztveri. Ja primārais klasifikācijas līmenis saistāms ar adresāta nošķirumu, klasifikācijas izvērsumam tiek meklēti papildu kritēriji, kuru priekšgalā izvirzās jau funkcionālais nošķirums – funkcionālā identifikācija –, kas īpaši spilgti izpaužas tieši himnu un runu dalījumā.

3.2. Himnas: veltījuma teksti dieviem

Menandra piedāvātajā rētorikas klasifikācijā teorētiska salīdzinoši izvērstu pārsapņiedumu izpelnās tikai himnu iedalījums, kurā autors vienkopus raksturo himnu dalījuma principus un uzskaita himnu veidus, kam jau tālāk seko Menandra tradicionālais materiāla izklāsts (tātad katrs himnas veids raksturots atsevišķi, tāds pats izklāsta veids ievērots arī runu raksturojumā). Zīmīgi, ka par epideiktisko runu veidiem šāds izklāsts netiek piedāvāts (šīs sadaļas tulkojumu latviešu valodā pilnā apjomā skatīt pielikumā Nr. 3 *Caput II*).

Fakts, ka Menandrs savā „Rētorikā” pievēršas himnas teorētiskajai recepcijai, ir unikāls. Krievu literatūrzinātnieks M. Gasparovs norāda, ka „antīkā literatūras teorija himniskajai dzejai nav pievērsusi nekādu uzmanību, tā ir kulta, nevis literatūras joma”¹⁴².

---

¹⁴¹ Visu tekstu dalījuma kopējais uzskaitījums uzrādīts pielikumā.

¹⁴² Гаспаров М. Л. Топика и композиция гимнов Горация. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, 2000, стр. 326.

Savukārt vācu literatūrzinātnieks un grieķu literatūras pētnieks Alberts Henrihs (*Albert Henrichs*), skatot kulta jomu, kā arī tās saistību ar rakstības un literārās tradīcijas pirmsākumiem, īpaši akcentē, ka kults antīkajā pasaulē saistāms ar orālo tradīciju, proti, ir svarīgs pateiktais vārds, kas ir rituāla daļa¹⁴³. Ņemot vērā iepriekš minēto, teorētiskās domas vairīšanās no šīs jomas izvērtējuma šķiet visai likumsakarīga. Klasiskā filoloģe Aza Taho-Godi (*Aza Taxo-Godu / Aza Taho-Godi*) raksta: „Himniskā dziesma ir viens no senākajiem antīkās dzejas žanriem, tās (himniskās dziesmas – *I.G.*) avoti rodami arhaiskajā rituāla praksē. Himna ir tikpat sena kā lūgšana, lūgšana, cilvēka sauciens, kas vērsts pret dievību un kas, vēloties gūt tās labvēlību, izsaka pateicības pilnu cildinājumu, slavīnot dievišķā varenību un labvēlīgu dāsnumu.”¹⁴⁴ Johanna Baptista Hofmana (*Johann Baptist Hofmann*) sengrieķu etimoloģijas vārdnīcā grieķu leksēma *ἕμνος* (tātad, saglabājot grieķu cilmes vārdu, ‘himna’) skaidrota ar leksēmām *ᾠσμα* un *ᾠδή* (‘dziesma’), turklāt atainota ciešā semantiskā sasaiste ar slavīnājumu: verbam *ὑμνέω* (‘izpildu himnu’, ‘slavīnu’) piedāvātā sinonīmu virkne satur verbus *ἐξυμνῶ* (‘ļoti, pārlieku slavīnu’, ‘apdziedu’), *ἐγκωμιάζω* (‘slavīnu’, ‘cildīnu’), *ἐπαινῶ* (‘slavīnu’, ‘cildīnu’).¹⁴⁵ Slavīnāšanas nozīme, visticamāk, arī kalpo par to kritēriju, kas vieno himnu ar epideiktisko rētoriku, proti, slavīnājums kā epideiktiskās rētorikas raksturlielums.

M. Gasparovs, pievēršoties himnas sasaistei ar kultu, visai trāpīgi norāda, ka himnas teorētiskajai aptveršanai nepieciešama zināma „kabineta domas”¹⁴⁶ attīstība. Šajā ziņā Menandra teorētisko vērojumu raksturo atbilstošs noilgums. Var izteikt pieņēmumu, ka, pamazām zūdot saiknei ar kultu, himniskie teksti var gūt arī teorētisku vispārinājumu. Tiesa, kulta ietekmes zudums ir pakāpenisks un ilgstošs process, arī paši himnu teksti, kas no antīkās pasaules saglabājušies līdz mūsdienām, apliecina himnas un kulta vienotības sairšanu: „Tomēr viss, ko zinām par himnu [...] lielākoties vairs nav saistīts ar rituālu, bet gan literāri sacerētu himnu, kas ir daļa no grieķu dzejas žanriem. [...] To (himnu – *I.G.*) sakrālā forma vairs nav zināma, ir saglabājušies tikai nedaudzi himnu fragmenti un pat tie ir piedzīvojuši poētisku apstrādi, līdz ar to mums ir zināma vien šo himnu modificētā forma. Bet, no vienas puses, tieši šāda himnas pievienošanās literārajai daiļradei spēja saglabāt

¹⁴³ Henrichs A. *Writing Religion: Inscribed Texts, Ritual Authority, and the Religious Discourse of the Polis. Written Texts and the Rise of Literate Culture in Ancient Greece*. Edited by Harvey Yunis, Rice University. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 40–41.

¹⁴⁴ Тахо-Годи А. Античная гимнография. Жанр и стиль. *Античные гимны*. Издательство Московского Университета, 1988, стр. 5.

¹⁴⁵ Hofmann J. B. *ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ* 1974, σ. 458.

¹⁴⁶ Гаспаров М. Л. Топика и композиция гимнов Горация. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, стр. 326.

himnas noturīgo formu, no otras – literatūras attīstības procesā tas veicināja jaunu literāro formu rašanos.”¹⁴⁷ Tikmēr antīkās pasaules vēlinā teorētiskā doma iegūst vēl atsvešinātāku briedumu, kas paver plašākas iespējas tekstu interpretācijai kvalitatīvi atšķirīgā skatījumā.

Tādējādi līdz pat mūsu ēras 3. gadsimtam nav pieejami teksti, kas būtu vēltīti tieši himnas teorētiskajai apcerei. Menandra „Rētorika” ir pirmais zināmais šāda veida avots.

Skatot himnu dalījumu (pirmkārt, pēc adresāta un, otrkārt, pēc funkcijas), redzams, ka lielāko Menandra uzmanību izpelnās tieši funkcionālā identifikācija. Nošķīrumam pēc adresāta tiek vēltītas vien dažas rindas:

*Apollonam [vēltītās himnas] mēs saucam par paiāniem vai hipohrēmām, Dionīsam [vēltītās himnas] dēvējam par ditirambiem vai iobakhiem, kā arī viss tamlīdzīgais tiek saukts ar dionīsiko, [bet] Afrodītei vēltītās himnas saucam par erotiskajām. Citiem dieviem [vēltītās himnas] vai nu ar vispārīgo nosaukumu par himnām dēvējam vai arī īpaši nosaucam, [piemēram], [himna Zevam].*¹⁴⁸

Kā redzams, himnu dalījums pēc adresāta ir gaužām vienkāršs un nepārprotams. Tādējādi Menandram izaicinājums paveras, skaidrojot savu skatījumu par **funkcionālo identifikāciju**. Saskaņā ar funkcionālo identifikāciju, Menandrs izšķir deviņus himnu veidus.

Piesaucošās himnas (κλητικοὶ ὕμνοι (ChW9) / *hymni vocantes* (NC))

Piesaucošās himnas pārstāv himnu veidu, ko, saskaņā ar Menandra vērojumiem, var vienlīdz izmantot gan dzejnieki, gan arī prozaiķi, bet prozas rakstniekiem, kā tas vairākkārt vērojams Menandra „Rētorikas” izklāstā, ir noteikti ierobežojošie faktori. Dzejnieku izpildījumā piesaucošā himna iegūst lielāku ietilpību, plašāku mērauklu (*μέτρον ἐπιμηκέστερον* ChW9, 135, 16–17). No tā arī izriet likumsakarīga nepieciešamība (*ἀναγκή* ChW9, 136, 10) tam apstāklim, ka dzejnieku izpildījumā himna veidojas gara (*μακρὸς* ChW9, 136, 10), kamēr prozaiķiem jāievēro šādi norādījumi:

¹⁴⁷ Тахо-Годи А. Античная гимнография. Жанр и стиль. *Античные гимны*. Москва: Издательство Московского Университета, 1988, стр. 6.

¹⁴⁸ εἰς Ἀπόλλωνα Παιᾶνας καὶ Ὑποχρήματα νομίζομεν, τοὺς δὲ εἰς Διόνυσον Διθυράμβους καὶ Ἰοβάκχους, καὶ ὅσα τοιαῦτα εἴρηται Διονύσου, τοὺς δὲ εἰς Ἀφροδίτην, ἐρωτικούς. Τοὺς δὲ τῶν ἄλλων θεῶν ἢ τῶν λόγῳ τοῦ γένους ὕμνους καλοῦμεν, ἢ ἰδικώτερον, ὡς πρὸς Δία. (ChW9, 129, 4–9)

Bet rakstniekiem rodas nepieciešamība pēc īsākas izteiksmes, nepiesaucot [dievus] no daudzām vietām un zemēm, nedz arī katru [sīki] aprakstot, bet līdzīgi, kā dara Platons, it kā izejot cauri, kas šim [himnu] veidam piedienas [..].¹⁴⁹

Par autoritātēm šajā himnu veidā Menandrs nosauc Sapfo (Σαπφώ), Alkmānu (Ἀλκμάν), Homēru (Ὅμηρος), minot piemēru no „Īliadā” iekļautās Hrīsa lūgšanas, kā arī Platonu, kurš kā prozas pārstāvis veiksmīgi īstenojis savas visai limitētās iespējas, salīdzinot ar dzejas plašajām iespējām. Atsauce uz Hrīsa lūgšanu Homēra „Īliadā” (I, 445–457) ir zīmīga, jo tiek norādīta konkrēta pasāža daiļdarbā, kas būtu izvērtējama un saprotama kā himna Menandra redzējumā.

Pavadošās himnas (ἀποπεμπτικοὶ ὕμνοι (ChW9) / hymni dimittentes (NC))

Šādas himnas Menandrs nosauc par pretējām piesaucošajām himnām, tāpat pavadošās himnas tiek nodēvētas par ārkārtīgi retu himnu veidu, turklāt, kas zīmīgi, tas rodams vienīgi pie dzejniekiem (*παρὰ τοῖς ποιηταῖς εὐρίσκεται* ChW9, 140, 1). Pavadošā himna var tikt *teikta gadījumos, kad sagaidāms, ka dievības dosies prom, vai tad, kad tas patiesi notiek*¹⁵⁰.

Pavadošās himnas potenciālajam autoram jāspēj radīt sajūta, ka, lai gan dievība, sakot šos vārdus, tiek aizvadīta, „runātājs” vēlas pēc iespējas atlikt šo aizceļošanas aktu. Tas arī nosaka himnā pieļaujamo izteiksmi:

*Lai izteiksme plūst baudpilni, jo, kādam dodoties ceļā, līdzsvarotība un labvēlība ir nepieciešama.*¹⁵¹

Tāpat Menandrs neaizmirst par nosacīto pieklājības kodeksu, jo tas, kurš aizceļo, ir jālūdz atgriezties un apciemot vēlreiz.

Par piemēru šim himnu veidam tiek minēta Bakhilīda (Βακχυλίδης) dzeja.

Dabas parādību jeb zinātniskās himnas (φυσικοὶ ὕμνοι (ChW9) / hymni naturales (NC) / hymni physici (ChW9))

Dabas parādību himnas, kā norāda Menandrs, lielākā mērā ir piemērotas dzejniekiem, nevis prozaiķiem. Ja prozas rakstnieks izvēlas rakstīt šāda veida himnu, tam ir jābūt

---

¹⁴⁹ Τοῖς δὲ συγγραφεῦσι βραχυτέραν τὴν περὶ ταῦτα διατριβὴν ἀναγκαῖον γίνεσθαι. οὔτε γὰρ ἐκ πολλῶν τόπων καὶ χωρίων ἀνακαλέσουσιν, οὔτε ἀφ' ἐκάστου μετὰ διαγραφῆς, ἀλλ' ὥσπερ Πλάτων, ὅσπερ ἐξεγούμενος τῷ εἶδει κέχρηται [..]. (ChW9, 136, 11–12, 137, 1–3)

¹⁵⁰ ἐπιλέγονται δὲ ἀποδημιαὶ θεῶν νομιζομέναις ἢ γινομέναις ChW9, 140, 1–2.

¹⁵¹ Γινέσθω δὲ δι' ἡδονῆς προῶν ὁ λόγος, δεῖ γὰρ μετὰ ἀνειμένης τινὸς ἀρμονίας καὶ εὐμενεστέρας προπέμπεσθαι. (ChW9, 140, 9–11)

apdāvinātam cilvēkam, iedvesmas pārņemtam (ἔμψυχος ChW9, 141, 5), kā arī tādām, kam piemīt prāta diženums (μεγαλόνοια ChW9, 141, 5–6).

Menandrs arī izvērš savu domu par to, kā tad izpaužas dabas parādību himnas:

Šīs [himnas] ir tādas, kurās mēs, sacerot himnu, sakām, ka Apollons ir pati saule, un izklāstām saules dabu, bet par Hēru sakām, ka tā ir gaiss, bet Zevs – karstums; tādas tad arī ir dabas parādību himnas.¹⁵²

Šāds Menandra skaidrojums pēc būtības atbilst ChW komentāros paustajai atziņai:

Menandrs pāriet pie dabas parādību himnām, t.i., himnām, kurās dievu tēli, vārdi un darbi tiek attiecināti uz dabas zinībām.¹⁵³

Zīmīgi, ka Menandrs izšķir divu veidu dabas parādību himnas:

- 1) himnas, kuru pamatā ir kāda mīkla (ἀίνιγμα ChW9, 142, 9–10), šādas himnas saskaņā ar Menandra norādēm sastopamas Pitagora (Πυθαγόρας) tekstos;
- 2) himnas, kas ir skaidras (φανεροί ChW9, 142, 10) pēc savas dabas, acīmredzot saprotamas kā pretstats „mīklainajām” himnām. Pie šādiem autoriem būtu pieskaitāmi Parmenīds (Παρμενίδης), Empedokls (Εμπεδοκλῆς) un Platons („Fedrā”, raksturojot Erotu, kas saprotams kā dvēseliskās dziņas).

Mīklainās himnas jāveido īsas, bet skaidrās, kā norāda teorētiķis, var atļauties izvērsumu. Tiesa, pētot Menandra tekstu, īsti netop skaidrs, ko tad autors saprot ar mīklu jeb, saglabājot grieķismu, *enigmu*. RW izdevuma komentāros (236. lpp.) arī vērojama neizpratne par šo jautājumu. Norādīts, ka zināma Pitagora himna, kas veltīta skaitļiem, taču tajā nav saskatāma nekāda mīkla (RW, 236. lpp). Tiklab iespējams, ka šī teksta mīklainā daba vairs nav uztverama mūsdienu pētnieku vērtējumā. Rezultātā netop skaidrs, ko Menandrs saprot ar mīklaino dabas parādību himnu, tāpat nav saprotams, vai autors min kādu piemēru no prozas vai dzejas teksta. Tiek izteikts pieņēmums, ka Menandrs par enigmām dēvē nosacītus simbolus (σύμβολα), tādējādi apelējot pie slēptām nozīmēm tekstā (RW, 236. lpp.).

Pievēršoties dabas parādību himnai, zīmīgi, ka tā var pilnībā iztikt bez lūgšanas (εὐχῆς δὲ οὐδὲν ChW9, 143, 4). Menandrs postulē šo himnu veidu kā elitāru, pieejamu

---

¹⁵² Εἰσὶ δὲ τοιαῦτοι, ὅταν Ἀπόλλωνος ὕμνον λέγοντες ἥλιον αὐτὸν εἶναι φάσκομεν, καὶ περὶ τοῦ ἡλίου τῆς φύσεως διαλεγόμεθα, καὶ περὶ Ἡρας ὅτι ἀήρ, καὶ Ζεὺς τὸ θερμὸν. οἱ γὰρ τοιοῦτοι ὕμνοι φυσιολογικοί. (ChW9, 141, 7–11)

¹⁵³ Pergit Menander ad hymnos physicos, i.e., ad eos in quibus deorum personae, nomina et facta ad physicas rationes revocantur. (ChW9, 141)

(vai varbūt drīzāk saprotamu) tikai izredzētai sabiedrības daļai, kas, iespējams, arī saistāms ar šī himnas veida mīklaino – enigmatisko – šķautni:

*Bet pieklājas slēpt un neatklāt šādas himnas lielajam pūlim un tautai, jo daudziem šādas himnas var šķīst neticamas un smieklīgas.*¹⁵⁴

Un ir tikai likumsakarīgi, ka elitāra himna, Menandra skatījumā, pieprasa ieturēt arī atbilstošu izteiksmi:

*Bet attiecībā uz izteiksmi ir pat ļoti pieņemams izmantot ditirambu, jo nav nekā svētsvinīgāka, ko cilvēks varētu izteikt.*¹⁵⁵

Dabas parādību himnas ir viens no sarežģītākajiem himnu veidiem Menandra klasifikācijā. Neraugoties uz to, ka Menandrs aplicina šā veida atbilstību gan dzejniekiem, gan prozas rakstniekiem, teorētiska simpātijas tomēr sliecas dzejnieku virzienā. Turklāt šis himnu veids, Menandra skatījumā, paredz arī iekšēju dalījumu, kas, no vienas puses, apgrūtina himnas būtības uztveri, bet, no otras puses, ar savu daudzveidību un neviennozīmīgo izpratni norāda uz himnas elitāro dabu, proti, ne katram tā ir pieejama un saprotama.

Mītiskās himnas (μυθικοί ὕμνοι (ChW9) / *hymni fabulosi* (NC))

Mītiskās himnas aprakstā pirmo reizi var novērtēt arī to diskusiju fonu, kas pastāvējis antīkajā pasaulē. Menandrs atsaucas uz vārdā nenosauktiem laikabiedriem, kuri arī sprieduši iespējamo himnu veidu nošķīrumu un kuru domas šajā jautājumā bijušas atšķirīgas. Viedokļi nav sakrituši par mitoloģiskā un ģeoloģiskā himnu veida nošķīrumu, postulējot, ka ģeoloģija arī ir mīta esence, kam par veiksmīgu apliecinājumu kalpojušas Hēsioda (*Ἡσίοδος*) un Orfeja (*Ὀρφεύς*) teogonijas. Menandrs iestājas par šo divu himnu veidu nošķīrumu ar visai skaidru argumentāciju. Proti, saskaņā ar Menandra redzējumu, visas ģeoloģijas un himnas, kas satur ģeoloģiju, ir veidojušās no mīta materiāla, bet ne katram mītam, ne katra mīta atklāsmei ir nepieciešams ģeoloģiskais pamatojums. Tādējādi Menandrs visai stingri pamato mītiskā himnu veida eksistenci. Turklāt, visticamāk, kā netiešu liecību par himnu dalījuma trauklumu var uztvert Menandra norādījumu, ka mītiskajā himnā nevar būt nekā no zinātnes (*μηδαμῶς μετέχειν φυσιολογίας* ChW9, 145, 13). Tātad tas ir veids, kā nošķīramas dabas parādību jeb zinātniskās himnas.

---

¹⁵⁴ ἐπιτηρεῖν δὲ χρὴ καὶ μὴ εἰς τὸν πολὺν ὄχλον καὶ δῆμον ἐκφέρειν τοὺς τοιοῦτους ὕμνους. ἀπιθανώτεροι καὶ καταγελαστικώτεροι τοῖς πολλοῖς φαίνονται. (ChW9, 143, 5–8)

¹⁵⁵ ἐρμηνεῖα δὲ καὶ πρὸς τὸν διθύραμβον ἀνελεῖν μικτὸν διαφέρει· οὐ γὰρ ἐστὶν ὑπὲρ ὧν σεμνοτέρων ἂν ἄνθρωπος φθέγγαιτο. (ChW9, 143, 8–10)

Tāpat mītiskās himnas kontekstā Menandrs arī īpaši izvērš nu jau tradicionālo jautājumu, kam šis himnas veids būtu lielākā mērā piemērots: dzejniekam vai prozaikim. Šajā gadījumā īpaši spilgti jaušama Menandra kā vārda mākslas teorētiķa ieinteresētība jautājumā, jo Menandrs izteikti piedomā pie himnas recipienta jautājuma. Patiesi, ja dzejnieks mitoloģisko himnu var atļauties izdaiļot ar dzejiskiem greznojumiem (*περιστέλλειν τοῖς ποιητικοῖς κόσμοις* ChW9, 146, 4), tad rakstniekiem un oratoriem ir šaurākas iespējas¹⁵⁶. Taču oratoram ir jādomā par savu auditoriju, bet „pliks mīts” bez izdaiļojumiem klausītāju var garlaikot:

*Bet pliki mīti, kas salikti [tekstā], ļoti apgrūtina un garlaiko klausītājus.*¹⁵⁷

Tieši šis apstāklis tad arī kalpo par argumentu tam, ka mitoloģiskais himnu tips lielākā mērā pateicīgs tieši dzejnieka daiļradei. Tomēr, ja prozas rakstnieks ir pietiekami izmanīgs, arī pastāv iespēja radīt veiksmīgu darbu. Kā piemēru Menandrs min Platonu un Isokrātu, turklāt Isokrāta panākumi, kā uzskata Menandrs, meklējami tajā, ka himnas skaistums un diženums (*κάλλος καὶ ἡ σεμνότης* ChW9, 147, 4) rodas ne tik daudz no vārdu izvēles (*ἀπὸ τῶν ὀνομάτων* ChW9, 147, 4), t. i., ne no īpaši izsmalcinātas vai poētiski ekspresīvas leksikas, bet gan no *sasaistes un figūrām*¹⁵⁸.

Ģenealoģiskās himnas (*γενεαλογικοὶ ὕμνοι* (ChW) / *hymni genealogici* (NC))

Raksturojot ģenealoģiskās himnas, Menandrs turpina domu par to, ka daži tās neatšķir no mitoloģiskajām himnām, taču pats autors nepieder pie šīs kategorijas. Tajā pašā laikā Menandrs norāda, ka ģenealoģiskais himnu veids visbiežāk atrodas kombinācijā ar kādu citu no himnu veidiem, nevis funkcionē tekstā pats par sevi:

*Ir grūti atrast himnu dieviem, kurā būtu vienīgi ģenealoģiskais [veids].*¹⁵⁹

Visbiežāk ģenealoģiskajam himnu veidam pieskaņojas tieši mitoloģiskais veids, kas, visticamāk, arī pamato diskusiju par šo himnu veidu dalāmību vai arī apvienojumu. Tomēr tikpat veiksmīgi ģenealoģiskais veids var kombinēties ar kādu citu vai pat vairākiem himnu veidiem. Ja ģenealoģiskais veids pastāv izolēti, himnas teksts likumsakarīgi veidosies īsāks, turpretim, ja tas ir veidots kaut kādā kombinācijā, tas pieprasa plašāku izvērsumu.

---

¹⁵⁶ *συγγραφεῦσι δὲ ἡ λογοποιοῖς ἐλαχίστη ἐξουσία* (ChW9, 146, 7–8).

¹⁵⁷ *Γυμνοὶ δὲ οἱ μῦθοι τιθέμενοι σφόδρα λυποῦσι καὶ ἐνοχλοῦσι τὰς ἀκοάς* (ChW9, 146, 8–9).

¹⁵⁸ *ἀπὸ τῆς ἀρμονίας καὶ τῶν σχημάτων* (ChW9, 147, 4).

¹⁵⁹ *[..] ἔστι σπανίως ὕμνον εὐρεῖν θεῶν, ἐν ᾧ τὸ γενεαλογικὸν μόνον φέρεται.* (ChW9, 149, 2–3)

Ģenealoģiskais izklāsts, pamatojot sakrālo radīšanas aktu, jo sevišķi, ja domājam par pasaules un dievu rašanos, pretendē uz izteikti seniem tekstu slāņiem. Protams, senums arī iegūst relatīvu nokrāsu:

*Bet šāds himnu veids ir atrodams pie senajiem [dzejniekiem], no tiesas daži himnās apdziedājuši Dionīsa dzimšanas, citi – Apollona, bet Alkajs – Hēfaista un arī Hermeja, un tāpēc šo daļu es esmu nošķīris.*¹⁶⁰

Visticamāk, leksēma τὸ μέρος (burtiski tulkojot, ‘daļa’), kontekstuāli saprotama kā τὸ εἶδος (respektīvi, ‘veids’). Tādējādi Menandrs nošķīris šo himnu veidu, lielā mērā bastoties tradīcijā, ka šāds himnu veids bijis izteikti aktuāls un kultivēts. Šāda Menandra attieksme pēc būtības vērojama abos rētorikas traktātos: lai gan paša Menandra dzīves laikā noteikts epideiktiskās literatūras veids pārstāj būt aktuāls, sekojot tradīcijai, tas joprojām tiek aktualizēts, izšķirot kā rētorikas veidu epideiktiskajā zarojumā.

Tāpat Menandrs aktualizē jautājumu par to, kam tad ģenealoģiskais himnu veids ir piemērotāks, šajā gadījumā atzīstot, ka augstāka lietderības pakāpe allaž ir dzejnieka pusē:

*Šis himnas veids vienīgi dzejniekam ir lietderīgs, bet rakstniekam nekad.*¹⁶¹

Neraugoties uz šādu atzinumu, Menandrs sniedz ģenealoģiskās himnas piemērus no prozas rakstnieku vidus, minot Platonu un pat Hērodotu (Ἡρόδοτος), runājot par Ēģiptes aprakstu.

Tāpat Menandrs pievēršas jautājumam, kas, veidojot ģenealoģisko himnu, piedien dzejniekam, kas prozaiķim. Šajā gadījumā zīmīgi, ka Menandrs runā par noteiktu kvalitātes līmeni, izteiksmes meistarību (ἀρετὴ ἐρμηνείας ChW9, 150, 3), kas ir jāievēro gan vienam, gan otram, respektīvi, lai gan šis himnas tips ir lietderīgs vienīgi dzejniekam, izteiksmes meistarība (ἀρετὴ ἐρμηνείας ChW9, 150, 3) ir vienlīdz pieejama dzejniekam un prozas rakstniekam, tikai tā ir sasniedzama ar dažādiem līdzekļiem. Turklāt dzejniekiem šādus priekšnosacījumus meistarības sasniegšanai teorētiski arī neskopojas nosaukt. Tie ir gan izteiksmes skaidrība (καθαρότης ChW9, 150, 4), gan tas, ka izteiksmei piedien būt nepārsātinātai (ἀπροσκορής ChW9, 150, 4), gan arī tas, ka izteiksmes meistarība rodas no perifrāžu samērīguma (ἐκ συμμετρίας τῶν περιφράσεων ChW9, 150, 5). Zīmīgi, ka šāda izteiksmes meistarība (ἀρετὴ ChW9, 150, 3), pēc Menandra domām, piemīt Hēsiodam, kas

---

¹⁶⁰ Ἀλλ' ἐπεὶ εὐρηται καὶ τοῦτο τὸ εἶδος τῶν ὕμνων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἤδη τινὲς καὶ Διονύσον γονὰς ὕμνησαν, καὶ Απόλλωνος ἕτεροι, καὶ Ἀλκαῖος Ἡφαίστου, καὶ πάλιν Ἑρμοῦ, καὶ τοῦτ' ἀποτετμήμεθα τὸ μέρος. (ChW9, 149, 9–13)

¹⁶¹ ἔστι δὲ ὡς ποιητῆ μὲν καθ' αὐτὸ μόνον τὸ εἶδος χρήσιμον, συγγραφεὶ δὲ οὐδέποτε. (ChW9, 149, 16–17)

būtībā arī ir uzskatāms par šā himnas veida autoritāti. Tāpat Menandrs piemin arī Orfeja himnas (acīmredzot domātas orfiskās himnas), kuras gan, saskaņā ar teorētiķa apsvērumiem, kvalitātes ziņā piekāpjas Hēsiodam.

Genealoģiskās himnas līdzās mitoloģiskajām himnām dod ieskatu diskusijā, kas risinājusies antīkajā pasaulē himnogrāfijas kontekstā Menandra dzīves laikā.

Izdomātās jeb fiktīvās himnas (πεπλάσμενοι ὕμνοι (ChW) / *hymni ficti* (NC))

Izdomāto jeb, izmantojot latīņu cilmes vārdu, fiktīvo himnu esamība un izšķiršana himnogrāfijas mērogā pēc būtības apliecina pieņēmumu, ka reāli praktizētais kults vairs nav aktuāls. Leksēma *πεπλάσμενος* (šajā kontekstā tiek piedāvāts tulkojums ‘izdomāts’) ir perfekta ciešamās kārtas divdabis no grieķu verba *πλάττω*, kura nozīmes ir ‘veidoju (piemēram, no māla vai vaska), attēloju, atveidoju, izdomāju, saceru’ un ‘izliekos, maldinu’,¹⁶² tādējādi apliecinot darbības veicēja jaunrades un / vai pašizpaušmes aktu. Ja citos himnu veidos ir svarīga mitoloģiskā tradīcija, ko izmanto un noteiktām vajadzībām pielāgo himnas autors (piemēram, atlasot materiālu), izdomātās himnas balstās mītā, ko radījis (izdomājis) attiecīgais autors (mitoloģiskā tradīcija svarīga tikai vienā aspektā – tā nedrīkst nonākt pretrunās ar izdomājumu), tādējādi teorētiskās domas kontekstā īpaši izceļot himnas sacerētāju un viņam piemītošo radošumu – izdomu. Himnas priekšplānā izvirzās daiļdarba sižetiskās līnijas attīstībai nepieciešamais māksliniecisko paņēmienu kopums. Izdomātais mitoloģiskais sižets, savdabīgs autora radošās pašizpaušmes auglis jeb vienkārši mitoloģiska satura fikcija, iespējams, ir vērtējams kā gala produkts sarežģītajos mitoloģijas un literatūras līdzaspastāvēšanas procesos antīkajā pasaulē. Šāda himnas apzināšana kļūst īstenojama tad, kad himnas teksts ir pilnībā zaudējis savu sakrālo dzīslu. Menandrs ar patiesu teorētiķa rūdiņumu nosauc izdomātās himnas par raženākajām starp himnām:

*Bet der zināt, ka šāda veida himna ir visauglīgākā un [īstena] izdomas pazīme.*¹⁶³

Izdomai šā himnu tipa raksturojumā nevar būt pārspīlēta loma. Menandrs izsaka likumsakarīgu vērojumu, ka sacerēt himnas par plaši pazīstamiem dieviem un dievībām ir ļoti sarežģīti. Šā iemesla dēļ, lai nenonāktu pretrunās, ir jādomā sižeti ar mazpazīstamām dievībām. Turklāt izdomātajam sižetam harmoniski jāsaplūst gan ar pašu himnu, gan ar to informāciju, kas saistās ar izvēlēto sižetu. Tāpat sacerētajam materiālam jābūt ar attiecīgu stilistisko nokrāsu:

*Tad nevis bezgaumīgi, bet izsmalcināti un tīkami sacerēt [..].*¹⁶⁴

¹⁶² Вейсман А. Д. *Греческо-Русский словарь*, репринт 5-ого издания, 1899. Москва: Наука, 2006, стр. 1006.

¹⁶³ *Χρηὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι γονιμώτατος καὶ ἐπινοίας ἐστὶ σημεῖον τοιοῦτος ὕμνος.* (ChW9, 154, 6–8)

Kā pirmo paraugu šāda veida himnas sacerēšanā Menandrs kārtējo reizi min Platonu, bet, kas zīmīgi, izdomāto himnu kontekstā teorētiskis divas reizes atsaucas arī uz savu daiļradi, par ko gan nav pieejamas ziņas citos avotos:

*Bet arī mēs ētikas apskatā izdomājām, ka Logoss ir Zeva brālis.*¹⁶⁵

Otrreiz Menandrs pats savu daiļradi min saistībā ar skaidrojumiem, kas ietur sižeta ticamības un līdz ar to pārliecinātspējas aspektus. Turklāt šajā gadījumā Menandrs nebūt ne pieticīgā manierē nostāda sevi līdzās Homēram:

*Tajās lietās, kurās mēs melojam (izgudrojam), pierādījumus vajag ņemt no patiesā, kā mēs esam darījuši, bieži arī Homērs [tāpat rīkojies].*¹⁶⁶

Tādējādi ticamības saglabāšanai tiek piedēvēta liela nozīme, un Menandrs kā teorētiskis (un, domājams, lielākā vai mazākā mērā arī praktiskis) to augstu vērtē kā paņēmieni iedarboties uz auditoriju.

Ņemot vērā epideiktisko tekstu klasifikāciju (skatīt 3.1. nodaļu), negaidīts ir izdomāto himnu iekšējais dalījums, uz ko norāda Menandrs. Tādējādi pastāv divu veidu izdomātās himnas:

- 1) himnas, kas lielākā mērā attiecas uz cilvēku (*ἀνθρώπινα* ChW9, 154, 3). Kā piemēru Menandrs min tādas tiešā veidā ar cilvēku pasauli saistītas dievības jeb šajā situācija tādas kā dievišķotas personifikācijas Nabadzību un Bezmiegu (*Πενία, Ἀργυπνία* ChW9, 154, 4);
- 2) himnas, kas lielākā mērā attiecas uz dievu pasauli (*θεῖα* ChW9, 154, 4).

Katrā no izdomāto himnu veidiem, kā vēstīts Menandra „Rētorikā”, ir jāievēro atbilstošs stils. Ja himnām, kas vairāk attiecināmas uz cilvēku pasauli, tas var būt vienkāršs (*ἀφελής* ChW9, 154, 2) vai asprātīgs un izsmejošs (*κομψός* ChW9, 154, 2–3), tad uz dievu pasauli attiecināmajām himnām piemērots būs vienīgi godbijīgais (*σεμνός* ChW9, 154, 6) stils. Katrā ziņā stilam ir jāatbilst izvēlētajam priekšmetam (*πρὸς τὰ πράγματα ὁρῶν* ChW9, 154, 1) un jāizvairās no pārmērībām, ar ko, Menandraprāt, ir grēkojis Pausānijs (ChW9, 153, 7–8).

Izdomāto himnu sakarā paliek vēl neatbildēts jautājums par dzejas un prozas teksta pieļaujamajām attiecībām. Šim himnu veidam Menandrs īpaši neizceļ nedz dzejnieka, nedz

---

¹⁶⁴ ἔπειτα μὴ ἀηδῶς, ἀλλὰ στομυλῶς καὶ γλαφυρῶς ἀναπλάττειν [...] (ChW9, 152, 6-7)

¹⁶⁵ Ἦδη δὲ καὶ ἡμεῖς τὸν Λόγον τοῦ Διοῦς ἀδελφὸν ἀνεπλάσαμεν, ὡς ἐν ἠθικῇ συνόψει (ChW9, 151, 12, 152, 1–2).

¹⁶⁶ Ἐπειτα δὲ πίστει λαμβάνειν ἀπὸ τῶν ἀληθῶν, ἐν οἷς ἂν ψευδόμεθα, ὡς καὶ ἡμεῖς πεποιήκαμεν, πολλάκις δὲ καὶ Ὁμηρος. (Cap. VIII, [51])

prozaīķa priekšrocības, taču iesaista norādi, ka *iespēja radīt šāda veida himnas pie rakstniekiem ir nonākusi caur dzejniekiem*¹⁶⁷, kas himnogrāfijas kontekstā būtu tikai likumsakarīgs vērojums.

Tas, kā Menandrs ataino izdomātās himnas, liek aizdomāties par tām pārmaiņām, kas notikušas gan himnogrāfijā (protams, ņemot vērā, ka līdz Menandra laikam mums nav pieejams neviens teorētiska rakstura avots, ar ko varētu izdarīt salīdzinājumus, vērojumi rodas tikai novērtējot himnas, kas saglabājušās līdz mūsu dienām, tātad caur praksi uz teoriju). Pēc būtības izdomātās himnas, visticamāk, saistāmas ar hellēnisma mācīto dzejnieku (*poeta doctus*), kas atrod un strādā ar mazpazīstamiem mīta variantiem. Arī izdomātā himna Menandra raksturojumā neatbalsta plaši pazīstama materiāla iesaisti, te nepieciešams rūpīgs darbs gan ar avotiem, gan pierādījumiem (*πίστεις* ChW9, 152, 12), iespējams, tieši šajā ziņā lielākā mērā tuvojoties prozaīķa (runātāja/runu sastādītāja?) darba specifikai, un, ņemot vērā faktu, ka tieši epideiktiskā daiļruna ir Menandra lielākais rūpests, kļūst skaidrs, kāpēc tieši izdomātā himna izpelnās tik lielu Menandra uzmanību.

Atlūgsmes un pielūgsmes himnas (*ἀπευκτικοὶ καὶ προσευκτικοὶ ὕμνοι* (ChW) / *hymni deprecantes et precantes* (NC))

Šo himnu pamatā ir kaut kāda veida lūgšana (*εὐχή* ChW9, 154, 13), bet lūgšana jeb, precīzāk, lūgums ir tas iemesls, kāpēc cilvēks vēršas pie dievības.¹⁶⁸ Atlūgsmes himna ir lūgums dievam, lai kaut kas nenotiek, bet pielūgsmes himnā ietvertais lūgums paredz kaut kādu īstenojumu. Iespējams, tieši tāpēc Menandrs apgalvo, ka šie himnu veidi ir „piestiprināti” pie kāda no pārējiem himnu veidiem, taču retākos gadījumos rodami arī pielūgsmes un atlūgsmes himnu patstāvīgi paraugi. Tātad uzskatāmi novērojams tas, ka himna teorētiskā vērtējumā nebūt nav vienots veselums, turklāt himnu veidi līdzpastāv un līdzdarbojas. Lai gan teorētiskis tiecas veidot strukturētu vēstījumu, autors neiedziļinās un neizvērs lūgšanas „anatomiju”, bet vispārīgi dod ieskatu tajā, kādām lūgšanām ir jābūt un kāda ir to attīstības virzība, lūgšanas formulu pārņemšana arī citās literārajās formās:

---

¹⁶⁷ ἦκει καὶ αὕτη ἐξουσία παρὰ τῶν ποιητῶν παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν (RW, 22, 10–13). ChW9 izdevumā šī tekstvieta lasāma šādi: καὶ αὕτη ἐξουσία παρὰ τοῖς ποιηταῖς ὡς παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν. (ChW9, 151, 8–9) – *Un šāda iespēja pie dzejniekiem, tā arī pie rakstniekiem*. Tādējādi šādā lasījumā, lai arī dzejnieki tiek minēti pirmie, pāreja no dzejniekiem pie rakstniekiem nav tik uzskatāma. Tomēr arī ChW9 izdevuma komentāros (151. lpp.) rodama norāde, ka šī tekstvieta paredz vairākus lasījumus. Tostarp verba ἦκει iespraudumu, ko pārņem arī RW izdevums. Tas pats attiecas arī uz *παρὰ τοῖς ποιηταῖς* lasījumu, kur pieļaujams arī daudzskaitļa ģenitīva locījums.

¹⁶⁸ Šo himnu veidu kā pēdējo uzskaitījumā norāda ChW9 komentāri (*ultimum genus hymnorum* ChW9, 154), tāpat tiek akcentēta arī lūgšana, kā arī lūgums (*precari* ChW9, 154) pēc ļaunuma novēršanas (*mala avertere* ChW9, 154).

Vajag, lai šādas himnas nav nogurdinošas. Tādējādi lūgšanām piedien būt taisnīgām, arī atlūgsmes lūgšanām par to, lai kaut kas nenotiek, vajag būt taisnīgām, kā arī vienkāršām, tāpat, lai tās ir vienkāršas un īsas, nepamācot dievus, bet lūdzot to, ko viņi tāpat jau nešaubīgi zina. Tāpat tu sapratīsi, ka visas lūgšanas un rakstnieku vērstie vārdi ar lūgumiem pilsoņiem arī ir īsi. Patiesi pie valsts [vīriem] šī himnu daļa ir caur himnām nonākusi, tiesa, drīzāk [dievu] kā liecinieku piesaukuma veidā: „Bet vispirms, atēnieši, dievus piesaucu...” un pēc kārtas, „piesaucu Apolonu Pītieti”. Šeit ir palikušas pielūgsmes un atlūgsmes himnu pēdas.¹⁶⁹

Tāpat noteiktas lūgšanas formulas, kas rod atspoguļojumu himnā, ar laiku maina un izvērs funkcionālītāti. Piesaukums (invokācija) kļūst formāls un iesaistās cilvēka lietišķās dzīves jautājumu risināšanā – ne velti traktātā tiek norādīts, ka šī iezīme nonāk pie valsts vīriem (εἰς τοὺς πολιτικούς ChW9, 155, 14), tāpat ļaudīm, kas spēj ietekmēt un arī ietekmē sabiedriski politiskos procesus. Teorētiska izklāstā invokācija ir pielūgsmes un atlūgsmes himnu sastāvdaļa.

Jauktās himnas (μικτοὶ ὕμνοι (ChW) / hymni micti (NC))

Jauktajām himnām atšķirībā no pārējiem himnu veidiem Menandrs nevelta atsevišķu nodaļu, taču informācija par to uzrādās gan otrajā nodaļā visu himnu veidu uzskaitījumā (skatīt tulkojumu pielikumā *Caput II*), kā arī „Rētorikas” pirmā traktāta *himmiskās daļas* noslēgumā (*sectio prima*).

Tomēr, lai gan jauktais himnu veids neizpelnās atsevišķu teorētiska uzmanību, tieši šā veida raksturojumā Menandrs visai trāpīgi norāda dzejas un prozas teksta izmantošanas relatīvās robežas savas mācības ietvaros. Dzejniekam ir plašāka pieļaujamā robeža (ἐξουσία ChW9, 134, 12), visticamāk, lielāka poētiskā slodze, ko tradicionāli uzņemas dzejas teksts, turpretim prozaikim šādi izdaiļojumi nozīmētu mēra pārkāpumu, stila neatbilstību un nesamērīgumu: tieši to, par ko, raksturojot visus himnas veidus, Menandrs brīdina savu lasītāju. Tas arī kalpo par iemeslu teorētiska apgalvojumam, ka, ja dzejnieks ar savu plašo izteiksmes *arsenālu* var atļauties paņemt vienu himnas veidu un to izstrādāt,

---

¹⁶⁹ Δεῖ δὲ τοὺς τοιοῦτους ὕμνους μὴ κατακορεῖς εἶναι. Τὰς μὲν γὰρ εὐχὰς δικαίας εἶναι χρὴ, καὶ ἀπευχὰς δικαίας οὐσας καὶ ἀπλᾶς εἶναι δεῖ, μὴ τὸ δὲ δεῖνα γενέσθαι¹⁶⁹, εἶναι δὲ [ἀπλᾶς] καὶ βραχείας. ἔτι δὲ οὐ διδάσκειν τοὺς θεοὺς, ἀλλ' αἰτεῖν ἄπερ ἀκριβῶς ἴσασιν. ἔτι δὲ καὶ πάσας εὐχὰς καὶ συγγραφέων ἐπίων τὰς αἰτήσεις εἰς τοὺς πολίτας βραχείας οὐσας εὐρήσεις. ἤδη δὲ καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς τὸ μέρος τοῦτο τῶν ὕμνων κατήλθε, πλὴν γε ὡς ἐπιμαρτυρίαί τὸ γὰρ πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχομαι καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ τὸ καλῶ δὲ τὸν Απόλλω τὸν Πύθιον, τῶν εὐκτικῶν καὶ ἀπευκτικῶν ὕμνων μετείληφεν ἰχνη. (ChW9, 155, 7, 16, 156, 1–3)

prozaikim šāda iespēja izskaistinājumu trūkuma dēļ tiek laupīta. Tieši tad savu noderību pamato jauktais veids, jo prozaikim nu rodas iespēja pasmelt no dažādiem avotiem, tādējādi padarot savu vēstījumu baudāmāku, bet nepārkāpjot pieļaujamās „izskaistinājumu” normas:

Jo dzejniekam pietiek kādu daļu paņemt, to dzejiskā veidā sagatavot un [pie tā] apstāties, kamēr rakstniekam jāmēģina cauri visām daļām iziet.¹⁷⁰

Autors, kuram izdevies „iziet cauri” visām šīm daļām, saskaņā ar Menandra redzējumu, ir Platons.

Kopsavilkums un secinājumi

Saskaroties ar Menandra „Rētorikas” klasifikāciju un aplūkojot himnas veidus, kurus teorētiķis izšķir savā klasifikācijā, rodas likumsakarīgs jautājums, kas tad ir himna Menandra izpratnē. Kāds himnas veidols, nosacītais definējums atklājas antīkajā kultūrtelpā pirmajā pieejamajā rētorikas traktātā, kurā autors atļaujas izklāstīt savus priekšstatus un pieņēmumus par pēc būtības tik sakrālu vienību kā himna.

Sākot ar formas analīzi, saskaņā ar Menandra priekšstatiem, himna var būt gan dzejas, gan prozas teksts, kas kopumā būtu dēvējams par epideiktisko tekstu vienību. Menandra „Rētorikā” dzejnieka un prozas rakstnieka pretstatījums ir acīmredzams. Teorētiķis to neaizmirst uzsvērt un pretnostatīt rētorikas klasifikācijas izklāsta ietvaros. Un jau šajā līmenī ir jāsaskaras arī ar papildu jautājumu: kas ir dzeja Menandra izpratnē? Atsaucot atmiņā Aristoteļa „Poētikas” teorētiskās nostādnes, jāņem vērā, ka ne katrs teksts, kas sarakstīts pantmērā, var tikt uzskatīts par dzeju. Menandra traktējums liek domāt par pavisam citādu interpretāciju dzejas tekstam nu jau hrestomātiskā Aristoteļa izteikuma kontekstā, proti, „ja kāds izdevis sacerējumu pantmērā par medicīnu vai dabaszinātnēm, tad to jau mēdz dēvēt par dzejnieku, lai gan nav nekā kopīga Homēram ar Empedoklu, atskaitot vienīgi pantmēru. Tāpēc pirmo pilnīgi pamatoti varam saukt par dzejnieku, bet otru – drīzāk par dabaszinātnieku nekā par dzejnieku (1447b1).”¹⁷¹ Menandrs izšķir pavisam pārliecinošu (vismaz savas sistēmas ietvaros) himnas veidu, ko nodēvē par dabas parādību jeb zinātniskajām himnām, kas, saskaņā ar autora priekšstatiem, ir saceramas gan prozā, gan dzejā, turklāt dzeja atrodas privileģētā statusā. Tāpat dabas parādību himnu kontekstā kā paraugs tiek minēts tas pats Empedokls. Rodas jautājums: kas atšķir prozu no dzejas Menandra izpratnē? Vai iespējams gluži kontekstuāli izveidot vienotu dzejas tēlu Menandra „Rētorikas” ietvaros? Viena atbilde, visticamāk, nav rodama, bet, spriežot pēc kopējā

---

¹⁷⁰ τῶ μὲν γὰρ ποιητῇ ἔξαρκεῖ καὶ μέρος τι ἀπολαβόντι καὶ κατακοσμήσαντι τῇ ποιητικῇ κατασκευῇ πεπαῦσθαι, ὁ δὲ συγγραφεὺς πειράσεται διὰ πάντων ἐλθεῖν. (ChW9, 157, 2–5)

¹⁷¹ Aristotelis. *Poētika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008, 36. lpp.

Menandra „Rētorikas” teksta izklāsta, dzeja ir tāda veida teksts, kas, pirmkārt, saturiskā piepildījuma ziņā ir neierobežots, otrkārt, formas ziņā atšķiras ar pantmēru¹⁷², kā arī īpašo dzejai raksturīgo poētiskā noslodzi – stilistisko noformējumu, kas neatbilst prozas teksta būtībai. Lai gan dzejas tekstu ierobežo pantmērs, rodas sajūta, ka to pilnībā kompensē stilistiskā bagātība, ko nevar atļauties prozas rakstnieks, kuram allaž ir jāievēro samērīgums. Protams, arī prozas tekstam var piemist zināma ritmizācija, taču Menandrs vismaz šajā līmenī tam nepievērš uzmanību, lai gan jāatzīst, ka teorētiķa tekstā ir jaušamas visai konkrētas norādes par nosacīto „mantojumu”, ko dzejas teksts ir atstājis prozai. Ne velti Menandra interpretācijā izdomātās himnas, pielūgsmes un atlūgsmes himnas nonāk prozā caur dzeju. Šādā izvērtējumā pieļaujams arī atzinums, ka prozas teksta vienība ir vienkāršota dzeja, kas tiek izmantota salīdzinoši šaurāku funkciju realizēšanai. Šajā ziņā atkal būtu minama Aristoteļa „Poētika”, kur dzejnieks tiek salīdzināts ar vēsturnieku (tātad prozaiķi): „Dzejnieks atšķiras no vēsturnieka ar to, ka pēdējais stāsta par notikušo, bet pirmais par to, kas varētu notikt. Tāpēc jau arī dzejā ir vairāk filozofijas un nopietnības nekā vēsturē: dzeja vairāk runā par vispārīgo, bet vēsture – par atsevišķo.” (1451b1)¹⁷³

Menandra izklāstā diemžēl netiek piedāvāti kādi konkrēti piemēri, kas attiecīgajā tekstvietā, salīdzinot dzeju un prozu, ļautu identificēt prozaiķa specializāciju (vēsturnieks, filozofs, runu autors), tā nosakāma tikai pēc piesauktajiem autoriem, bet, tā kā teorētiķa izklāsts ir vērtējams plašāk, bet autoru nosaukšana ir salīdzinoši sporādiska, vienota sistēma ir grūti saņemama (vienīgi novērojams fakts, ka Menandrs par īpašu autoritāti prozaiķu vidū izdala filozofiskās prozas pārstāvi Platonu).

Vispārinot informāciju par prozas un dzejas līdzāspastāvēšanu visos Menandra izdalītajos himnu veidos, var izveidot uzskatāmu shēmu (sk. 1. attēlu).

ὕμνοι / himnas	Ποιήτης / dzejnieks	Συγγραφέας / prozaiķis
κλητικοὶ ὕμνοι / piesaucošās	X → plašākas iespējas dzejai	X
ἀποπεμτικοὶ ὕμνοι/pavadošās	X → plašākas iespējas dzejai	–

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Piemēram, Gorgijs piedāvā šādu dzejas skaidrojumu: *τὴν ποίησιν ἄπασαν καὶ νομίζω καὶ ὀνομάζω λόγον ἔχοντα μέτρον* (Hel. 9) – *visa dzeja ir runa, kas satur pantmēru, [tā] es domāju un [tā] es [to] nosaucu*. Sk. Gorgias. *Encomium of Helen*, Hermann Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1922. Pieejams tiešsaistē: <http://www.classicpersuasion.org/pw/gorgias/helenuni.htm> [skatīts 01.06.2013].

<i>φυσικοί ὕμνοι</i> /dabas parādību	X → plašākas iespējas dzejai	X
<i>μυθικοί ὕμνοι</i> / mītiskās	X → plašākas iespējas dzejai	X
<i>γενεαλογικοί ὕμνοι</i> / ģenealoģiskās	X → plašākas iespējas dzejai	X
<i>ἀπευκτικοὶ καὶ προσευκτικοὶ ὕμνοι</i> / atlūgsmes un pielūgsmes	X → caur dzeju nonāk pie prozas	X
<i>μικτοὶ ὕμνοι</i> / jauktās	X → caur dzeju nonāk pie prozas,	X

1. *attēls*. **Proza un dzeja himnu veidos**

„X” – *attiecīgais himnas veids ir sastopams*

„-” – *attiecīgais himnas veids nav sastopams*

Kā var novērot, saskaņā ar Menandra priekšrakstiem, ir tikai viens himnas veids (pavadošās himnas), kurā autors nepieļauj prozaiķa darbību.

Apkopojot Menandra izklāstītās himnu veidu pazīmes, ir nojaušams himnas kopējais raksturojums – Menandra izpratnē tā ir formas ziņā neierobežota literatūras vienība (prozas un dzejas teksts), kurā aplūkotā tematika kaut kādā mērā saistāma ar tradicionālu (iesakņojušos?) mitoloģisko materiālu (dievu pasaule) vai arī dzejnieka vai prozaiķa personificētu iztēles augli, kurā personifikācija kalpo par dievišķās izpausmes manifestu noteikta mērķa sasniegšanai (piemēram, dabas parādību jeb zinātnisko himnu kontekstā tā var būt kāda mācība, ko himnas autors vēlas izklāstīt noteiktai mērķauditorijai). Turklāt Menandrs, pievēršoties himnai gan prozas, gan dzejas formā, uz to attiecina vienu un to pašu leksēmu *ῥῆμα* (tātad oriģināltekstā nav vērojama leksiska diferenciacija)¹⁷⁴.

Zīmīgi, ka himna Menandra „Rētorikā” nav obligāti jāsaprot kā vienots veselums, ko mūsdienu lasītājs, visticamāk, arī vēlētos sagaidīt. Menandra traktātu kontekstā daudz precīzāk būtu runāt par noteiktiem himniskajiem elementiem, daļām, kas atkarībā no saturiskā piepildījuma un attiecīgas stilistiskās nokrāsas ir attiecināmi vienam vai otram himnu veidam vai varbūt himnisko elementu tipam, kas himnas interpretācijas iespēju un līdz ar to arī epideiktisko tekstu interpretāciju var izvērst līdz bezgalībai.

¹⁷⁴ Tādējādi arī latviešu valodā abos gadījumos lietota leksēma „himna”.

M. Gasparovs raksta: „Himna ir sens žanrs, kura izcelsme meklējama kultā. Tā ir dziesma, kas pavadīja reliģiozu procesiju, tās mērķis bija nodrošināt dievu klātbūtni un līdzdalību. No šejienes arī rodas trīs–četras himnas daļas, kas ir atrodamas katrā himnā ne tikai antīkajā pasaulē, bet arī citās kultūrās. Tā, pirmkārt, ir dieva nosaukšana vārdā un piesaukšana, otrkārt, dieva slavināšana, kurai viena daļa ir statiski veidota, raksturojot dieva varenības pazīmes, un episkā daļa, kurā vēstīts par vienu vai vairākiem varoņdarbiem, kuros īstenojies dieva diženums. Trešā daļa ir gaužām operatīva – lūgšana, lai lūdzējs netiek atstāts bez dieva labvēlības. Ja rituālā tika izpildītas vairākas dziesmas, tad pirmā no dziesmām koncentrējās uz pirmo himnas daļu, bet noslēdzošā dziesma – uz pēdējo himnas daļu [..].”¹⁷⁵ Menandra piedāvātais epideiktisko tekstu dalījums nosacīti cilvēciskajā un dievišķajā jomā acīmredzot ir artava tradīcijai, kas laika gaitā spēcīgi iesakņojās. No vienas puses, šis dalījums atbilst īstenībai un varbūt arī tam, ko varētu sagaidīt, taču, no otras puses, Menandra skatījums interpretējams daudz dziļāk. Saraujot saites ar mitoloģisko domāšanu, cilvēciskais un dievišķais paliek par relatīvu lielumu. Ja cilvēks izdomā dievišķo noteikta mērķa sasniegšanai, tad – cik lielā mērā tas ir dievišķas un cik lielā mērā cilvēciskais? Robeža ir zudusi savā relatīvismā (kaut gan Menandra lielā klasifikācija tādai uzstājīgi seko). Pirmo reizi šāds arguments tiek skatīts teorētiskā līmenī, apcerot cilvēka un dieva attiecības tekstā ar nosacīto nosaukumu „himna”, ar to saprotot nevis kulta sastāvdaļu, bet mērķtiecīgi un mākslinieciski veidotu literāru tekstu. Šādam tekstam piemīt zināms mākslīgums, tas atdarina kādreizējo tradīciju, seko tai, bet sekošana ir formāla. Autoram ir kāds cits mērķis himnas formālajam izmantojumam.

Lai gan dažbrīd Menandra pārlietu lielā aizraušanās ar klasifikāciju var šķist naiva (atceroties, piemēram, slavinājuma dalījumu putniem, dzīvniekiem un ūdens iemītniekiem), tekstā ir jaušama autora izpratne par šo relatīvismu. Iespējams, tieši tāpēc teorētiķi nemulsina lielās klasifikācijas izveide, jo nosacītās atkāpes no tās ir likumsakarīgas. Turklāt, lai gan, no vienas puses, rodas iespaids, ka Menandra „Rētorikas” himniskajā daļā nav ne jausmas no tās homocentrisma idejas, kas caurstrāvo runu sastādīšanas principus, Menandra himnu dalījumā arī ir vērojama nepārprotama cilvēka klātbūtne. Turklāt cilvēks nav tikai lūdzējs vai dievības slavētājs – proti, par himniskās tradīcijas auglīgāko izpausmes punktu Menandrs nosauc izdomātās himnas, kas paredz autora radošo kreativitāti. Tāpat konteksts ļauj noprast, ka teorētiķis ļoti skaudri apzinās to, cik grūti ir izdomāt ko jaunu par dievu pasauli un turklāt tādā veidā, lai nenonāktu pretrunā ar tradīciju. Tas ir gan liels izaicinājums, gan arī autora meistarības augstākais apliecinājums.

---

¹⁷⁵ Гаспаров М. Л. Топика и композиция гимнов Горация. Античная риторика как система. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, 2000, стр. 325.

Menandrs, raksturojot himnu veidus, atsaucas arī uz savu (domājams) laikabiedru viedokļiem. Tātad diskusija par to, kas ir himna (vai, precīzāk, himna kā epideiktisko tekstu daļa), kā tā dalāma, ir bijusi aktuāla, bet līdz mūsdienām nonākušais pieejamo tekstu kopums līdz pat mūsu ēras 3./4. gadsimtam ir tikai Menandra pārstāvēts.

3.3. Runas: veltījuma teksti mirstīgo pasaulei

Runu izklāstam Menandra „Rētorikā” pievērsta īpaša uzmanība. Runu sastādīšanai, kā tas novērtējams teorētiķa skatījumā, ir izteikti praktiska nozīme, proti, runa ir savdabīgs cilvēka darbības pavadonis, attiecīgā norise tiek bagātināta ar prasmīgi sacerētu runu, kurai var būt dažādas funkcijas (piemēram, informatīvā, estētiskā, atbilstība un sekošana tradīcijai). Ne velti teorētiķis mēģina aptvert visus iespējamus tematiskos lokus, kam piemīt kāda aktuāla nozīme attiecīgā laikposma sabiedrībā, skarot ne tikai būtiskus pārvaldes jautājumus, bet arī izgaismojot cilvēkam personiski svarīgus mirkļus, kuros lielākā mērā pieļaujama arī runas sastādītāja kreativitāte, bet pašā runā – salīdzinošs relatīvisms. Zīmīgi, ka visa šī daudzveidība tiek atklāta tieši epideiktisko tekstu ietvaros, kuru virsuzdevums, kā tas bija redzams jau grieķu klasiskā perioda teorētiskajos uzstādījumos, ir slavinājuma un nopēluma veidošana. Gan slavinājums, gan nopēlums ir nemainīgi klātesošs Menandra runu uzskaitījumā, taču arī teorētiskā līmenī abi šie raksturlielumi bagātinās un dažādojas, veidojot piesātinātu epideiktisko runu izklāstu.

Rētorikā teorētiķis identificē **notikumu**, kam par godu runa tiek teikta, kā arī atbilstošu runas **funkciju** attiecīgā notikuma ietvaros. Ņemot vērā šos kritērijus, tiek noteikti **runu veidi**, kuru sagatavošanas priekšrakstus teorētiķis arī piedāvā savam lasītājam.

3.3.1. Impērijas vide un cilvēks sabiedrībā

Tā kā Menandra dzīves laiks saistāms ar imperatoru Romu, impērijas vides raksturojums „Rētorikas” tekstā atklājas uzskatāmi. Tas tiešā veidā vērojams imperatoram veltītajos runu veidos, kā arī atspoguļojot cilvēka darbību sabiedrībā, kur likumsakarīgi rodama saikne ar esošās pārvaldes realitāti.

Menandra „Rētorikas” runu daļā imperatoram veltītas šādas runas:

- 1) Βασιλικὸς λόγος / *De regum laudibus* / *Impēriskā runa*, kuras ietvaros tematiskās atbilstības dēļ aplūkots arī runas veids *Περὶ πράξεων* / *De rebus gestis* / *Par veikumiem (par paveiktajiem darbiem)*;
- 2) Στεφανωτικὸς λόγος / *De coronaria* / *Vainaga runa*.

Imperatora slavinājums ne vienmēr atklājas tiešā veidā. Tas var būt realizēts ar savdabīgiem apvedceļiem, demonstrējot cilvēka darbību sabiedrībā, raksturojot kaut kāda veida publiskas aktivitātes, kurās, kā jau minēts, saskatāma saikne arī ar pārvaldi:

- 1) Πρεσβευτικὸς λόγος / *De oratione legationis* / *Vēstnieka runa*;
- 2) Κλητικὸς λόγος / *De advocante oratione* / *Ielūguma runa*;
- 3) Περὶ ἐπιβατηρίου / *Divisio regiae orationis* / [*Runa*] *par ierašanos jeb ierašanās runa (Valstiskās/impēriskās runas dalījums – tulkojumā no latīņu val.), Ald. izdevumā šis runas veids nodēvēts par ΔΙΑΙΠΕΙΣΕΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ (impēriskās runas dalījumi)*;
- 4) Προπεμτικὴ λαλιά / *De lalia premitente* / *Pavadīšanas runa*;
- 5) Προσφωνητικὸς λόγος / – / *Vēršanās runa*;
- 6) Συντακτικὸς λόγος / *De adiungente oratione* / *Atvadīšanās runa*.

Impēriskā runa (Βασιλικὸς λόγος / *De regum laudibus*) un vainaga runa (Στεφανωτικὸς λόγος / *De coronaria*)

Lai gan sazarotās manuskriptu tradīcijas dēļ Menandra „Rētorikā” ir grūti analizēt tekstu izkārtojuma secību, tomēr, iespējams, ne bez nozīmes ir atstājams fakts, ka impēriskā runa nosacītajā runu uzskaitījumā uzstājīgi tiek uzrādīta pirmā (saskaņā ar Ald., ChW9, NC, RW, Sp3 izdevumiem). Impēriskajai runai atšķirībā no vainaga runas nav skaidri definēta notikuma, kurā runa var tikt teikta, taču kontekstuāli var pieņemt, ka impēriskā runa uzskatāma par atbilstošu jebkurai norisei, kuru imperators, visticamāk, pagodina ar savu klātbūtni. Vainaga runa tikmēr paredz specifiskas norises pavadījumu. „Prakses aizsākumi dāvināt zelta kroni (kroņa / vainaga zarojumi no tīra zelta) uzvarētājiem vai valdniekiem meklējami jau klasiskajā periodā, hellēnisms un Romas periods sniedz mums neskaitāmus piemērus. [...] Jāņem vērā, ka *στέφανος* jeb kronis [vainags – *I. G.*] šādā praksē uzskatāms nevis par augstdzimtības simbolu, bet gan par uzvaras balvu.”¹⁷⁶ Tiesa, ja uzvara tiek izcīnīta imperatora vārdā (respektīvi, ja imperators ir uzvarētājs), vainaga dāvināšana

---

¹⁷⁶ RW, 336. lpp.

attiecināma uz pašu imperatoru. Vainags (grieķu val. *στέφανος*, latīņu val. *corona* vai *coronaria*¹⁷⁷) varēja būt arī naudas balva, piemēram, *aurum coronaria* (burtiski ‘vainagotais zelts’) ir naudas balva, kas tika sniegta uzvaras vainaga vietā attiecīgās provinces vārdā¹⁷⁸. Tādējādi impēriskajā runā saturs (tā kā tas nav piesaistīts konkrētam svinīgam brīdim) ir salīdzinoši plašāks.

Saskaņā ar Menandra norādījumiem, **impēriskā runa** ir prasmīgi sagatavots slavinājums imperatoram. Teorētiķis norāda:

*Impēriskā runa ir imperatora slavinājums – patiesi tā aptvers vispāratzītu imperatoram piemītošo labo kvalitāšu daudzīnājumu, bet tai nedrīkst piemist nekas divdomīgs vai neskaidrs, jo slavināmā persona ir pārlietu ievērojama [...].*¹⁷⁹

Imperatora slavinājumam jābūt ne tikai nepārprotamam, bet savā ziņā arī neaizsniedzamam, tādējādi netiešā veidā demonstrējot imperatora varu un pārākumu. Proti, tematam piemīt tāds diženums (*μέγεθος* ChW9, 213, 9), ka ar runu nebūt nav viegli gūt panākumus (*οὐ ῥάδιον κατορθωθῆσαι λόγῳ* ChW9, 213, 10, 214, 1). Lai slavinātu imperatoru, ir nepieciešama tik pacilāta izteiksme (*μεγαλαφωνία* ChW9, 215, 4), kāda raksturīga pašam Homēram vai mūzām (ChW9, 215, 5–6). Tiek izvirzīts etalons, uz kuru tiekties, bet kurš tā arī paliek nerasniedzams. Šāda nerasniedzamā slavinājuma pieteikums ir obligāts impēriskās runas ievadā.

Menandra „Rētorikā” uzskatāmi vērojama teorētiķa un teorētiskā teksta lasītāja nosacītā saikne. Teorētiķis vēršas pie lasītāja – to apliecina, piemēram, verba formas lietojums vsk. 2. personā *ἐρεῖς* (‘tu sacīsi’ ChW9, 217, 6), dodot praktiskus padomus runu sacerēšanā. Patiesi, dažbrīd piemērs kalpo par daudzkārt spilgtāku domas atainotāju nekā izvērsts un aprakstošs izklāsts (to ietvaros ne vienmēr vērojamas arī verbu formas vsk. 2. personā, tomēr konteksts rosina domāt par šādas tiešas vēršanās klātbūtni). Tādējādi Menandrs min arī savus piemērus, kuri izmantojami impēriskās runas ieskaņā. Tajos uzsvērts slavinājuma svarīgums, kā arī cilvēka nespēja to izteikt pienācīgā veidā. Teorētiķis mudina teikt šādus vārdus:

---

¹⁷⁷ Дворецкий И. Х. *Латинско – Русский словарь*. Москва: издательство „Русский язык”, стр. 203.

¹⁷⁸ Beihammer A., Constantinou S., Parani M.G. *Court Ceremonies and Rituals of Power in Byzantium and the Medieval Mediterranean: Comparative Perspectives*. BRILL, 2013, pp. 204.-205.

¹⁷⁹ *ὁ βασιλικὸς λόγος ἐγκώμιόν ἐστι βασιλέως, οὐκοῦν αὐξήσις ὁμολογουμένην περιέξει τῶν προσόντων ἀγαθῶν βασιλεῖ, οὐδὲν δὲ ἀμφίδοξον καὶ ἀμφισβητούμενον ἐπιδέχεται διὰ τὸν ἄγαν ἔνδοξον τὸ πρόσωπον εἶναι [...].* (ChW9, 213, 3-7)

(1) *Vai arī [vari teikt], ka ir divas diženas lietas cilvēku dzīvē: bijība pret dievišķo un imperatora godināšana. Šīs [abas] lietas tad arī pieklājas, cik vien spējam, apbrīnot un apdziedāt.*¹⁸⁰

(2) *[..] kā mēs sacītu, līdzīgi kā nav iespējams ar acīm izmērīt bezgalīgo jūru, tāpat arī imperatora labo slavu ar vārdiem nodot nav viegli.*¹⁸¹

Zīmīgi, ka, izklāstot impēriskās runas sastādīšanas priekšrakstus, Menandrs arī vispārināti lūkojas uz epideiktiskajiem tekstiem. Piemēram, teorētiķis norāda, ka šāda nesasniedzamā slavinājuma iesaiste nav raksturīga tikai impēriskajai runai, tas vispār ir iecienīts slavinājuma izteikšanas paņēmieni. Jo sevišķi tas attiecas uz formāla skanējuma (skatīt, piemēram, kāzu cikla raksturojumu 3.3.2. nodaļā) epideiktiskajiem tekstiem (*ἐν τοῖς συντόνοις τῶν ἐπιδεικτικῶν* ‘tajos epideiktiskajos tekstos, kas ir formāla rakstura’ ChW9, 214, 17¹⁸²).

Pēc impēriskās runas ievada, ko raksturo slavinājuma pieteikums un vispārīgās vadlīnijas, seko nākamā runas daļa, kas paredz konkrētu slavinājumu imperatora izcelsmes vietai, dzimtenei (*πάτρις* ChW9, 215, 13), kas noteiktās situācijās var būt sašaurināta līdz imperatora dzimtai (*γένος* ChW9, 215, 15). Runas veidotājam ir līdz dziļumiem jāizprot situācija. Lai slavinātu dzimteni, ir jāsaprot, vai tā ir slavinājuma vērtā (*πότερον ἐνδοξός ἐστιν ἢ οὐ* ‘vai ir ievērojama vai nav’ ChW9, 215, 14), un ja ir, tad par kādiem nopelniem. Ja imperatora dzimtā vieta izrādās slavinājuma cienīga, tai ir jāvelta cildinoši vārdi pirms dzimtas slavinājuma. Tajā pašā laikā runas sastādītājs tiek aicināts saprast, ka slavinājums imperatora dzimtenei neparedz slavinājumu tikai un vienīgi imperatoram. Šajā līmenī teiktais jēdzieniski paplašinās, sekmējot arī slavinājuma vēršanas plašumā:

*[..] jo tas ir ne tikai valdnieka slavinājums, bet arī kopīgs slavinājums visiem pilsētas iedzīvotājiem [..].*¹⁸³

Šāds slavinājuma paplašinājums runas sastādītājam īpaši izdevīgs, ja imperatora dzimtā vieta neizpelnās nekādu ievērību. Tādā gadījumā ir īpaši veiksmīga situācija, lai

---

¹⁸⁰ ἢ ὅτι δύο τὰ μέγιστα τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν εὐσέβεια περὶ τὸ θεῖον καὶ τιμὴ περὶ τὸν βασιλέα, ἃ προσήκει καὶ θαυμάζειν καὶ ὑμνεῖν κατὰ δύναμιν. (ChW9, 214, 7-10)

¹⁸¹ [..] ὡς ἂν λέγοιμεν, ὡσπερ δὲ πελάγους ἀπείρου τοῖς ὀφθαλμοῖς μέτρον οὐκ ἔστι λαβεῖν, οὕτω καὶ βασιλέως εὐφημίαν λόγῳ περιβαλεῖν οὐ ῥάδιον. (ChW9, 214, 12-15)

¹⁸² *tajos epideiktiskajos tekstos, kas ir formāla rakstura* – iespējams, tas būtu tulkojams arī kā augstais stils. Kaut gan formālais, t. i., oficiālais skanējums to arī paredz.

¹⁸³ [..] οὐ γὰρ ἴδιον τοῦτο μόνον τοῦ βασιλέως τὸ ἐγκώμιον, ἀλλὰ κοινὸν πρὸς πάντας τοὺς οἰκοῦντας τὴν πόλιν [..] (ChW9, 215, 17-18, 216, 1)

slavētu tautu, kuras cildinājumam kārtējo reizi ir jāizvērtē situācija, jāatrod materiāls, par ko slavēt:

Bet, ja pilsēta nav ievērojama, izpētīsi visu tautu, vai tā ir uzskatāma par drosmīgu un varonīgu, ja tā ir literatūrā sekmīga vai tai piemīt krietnā izpratne, tad tā līdzinās hellēņiem, ja likumos zinoša, tad itāļiem, ja drosmīga, tad galatiem un paioniem līdzīga, [tādā gadījumā] pirms dzimtenes [pieminējuma] īsumā pastāstīsi par tautu [...].¹⁸⁴

Kā redzams, ir ne tikai jāizprot lietas, kas izpelnās slavinājumu, bet arī tās pienācīgi jāpaspiež, spējot saskatīt **tipoloģiskās līdzības**. Jāņem vērā, ka slavināmais materiāls ir relatīvs un ne vienmēr viegli iegūstams. Menandrs brīdina par gadījumiem, kad nedz vieta, nedz tauta, kas ar to saistāma, nesniedz pienācīgu materiālu slavinājuma izveidei:

Bet, ja nedz dzimtene, nedz tauta nav ievēribas cienīga, izlaidīsi to, uzreiz pētīsi, vai viņa dzimta ir vai nav ievērojama [...].¹⁸⁵

Tad neatliek nekas cits, kā vien pievērsties dzimtas slavinājumam, taču arī šajā ziņā runas sastādītāju var piemeklēt neveiksme, tāpēc vienmēr ir jābūt gatavam improvizēt un rast vārdus, lai izvairītos no pārpratumiem. Ir skaidrs, ka impēriskās runas tradīcija pieprasa, lai tiktu ievērotas runas kopīgās vietnes. Ja kāda no tām tiek izlaista, auditorija to var pretrunīgi novērtēt, tāpēc no tādām situācijām ir savlaicīgi jāizvairās:

Vai arī citādā veidā tu par dzimtu [vari] teikt to, ka „man ir ko sacīt par [viņa] dzimtu, bet, tā kā [paša] imperatora veikumi to pārspēj, steigsim [runāt] par imperatoru. Tie citi, patiesi, lai cildina dzimtu un saka par to, ko vēlas, bet es slavināšu vienīgi [imperatoru] bez [viņa] dzimtas; viņš pats ir pietiekams bez kaut kādas svešas slavas no citurienes.¹⁸⁶

Šajā gadījumā runas sastādītājs tiek aicināts atklāti pateikt potenciālajam klausītājam, ka runa būs atšķirīga no ierastās. Runas sastādītājs to apzinās un pat īpaši izceļ, ne velti oriģināltekstā papildus verba vārdformai tiek lietots arī personu vietniekvārds (*ἐγώ* *δὲ ἐπαινέσω* ‘bet es slavināšu’ ChW9, 217, 10), kas grieķu tekstā, kur verba personu galotne ir pašpietiekams darbības veicēja rādītājs, izceļas īpaši uzskatāmi. Runas sastādītājs postulē paša imperatora veikumus kā pašpietiekamus atbilstoša slavinājuma sastādīšanai, līdz ar to attiecīgajā situācijā ignorējot runas tradicionālo strukturējumu (vismaz saskaņā ar Menandra

¹⁸⁴ ἂν δὲ μὴ ἡ πόλις ἔνδοξος ἦ, ζητήσεις τὸ ἔθνος ἅπαν, εἰ ἀνδρείον ὑπέιληπται καὶ ἄλκιμον, εἰ περὶ λόγους ἔχει ἢ κτήσιν ἀρετῶν, ὡς τὸ Ἑλληνικόν, εἴτε νόμιμον, ὡς τὸ Ἰταλικόν, ἢ ἀνδρείον, ὡς τὸ τῶν Γαλατῶν καὶ Παιόνων, καὶ ἀντὶ τῆς πατρίδος ἀπὸ τοῦ ἔθνους λήψη βραχέα [...]. (ChW9, 216, 2-7)

¹⁸⁵ εἰ δὲ μὴτε ἡ πατρις μὴτε τὸ ἔθνος τυγχάνη περίβλεπτον, ἀφήσεις μὲν τοῦτο, θεωρήσεις δὲ πάλιν, πότερον ἔνδοξον αὐτοῦ τὸ γένος ἢ οὐ [...]. (ChW9, 216, 15-16)

¹⁸⁶ ἢ ἄλλως τοιαῦτα περὶ τοῦ γένους ἔρεῖς, ὅτι εἶχον μὲν εἰπεῖν περὶ τοῦ γένους, ἐπεὶ δὲ νικᾷ τὰ τοῦ βασιλέως, σπεύδομεν ἐπὶ βασιλείᾳ. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι γένη κοσμείτωσαν καὶ λεγόντων περὶ αὐτῶν ἀβούλονται, ἐγὼ δὲ μόνον ἐπαινέσω τοῦτον ἄνευ τοῦ γένους. ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς χωρὶς ἐπεισάκτου τινὸς εὐφημίας ἔξωθεν. (ChW9, 217, 6-11)

priekšrakstiem). Tomēr, tā kā šis apstākļis nav slēpts un pat īpaši uzsvērts, runā tas kļūst par atbrūņojošu, runas sastādītājam izdevīgu manevru. Iepriekš minētais attiecināms arī uz imperatora izcelsmi, dzimšanu (*γένεσις* ChW9, 218, 11), ko Menandrs uzrāda kā nākamo impēriskās runas vietni. Turklāt, runājot par imperatora piedzimšanu, teorētiskais skaidri norāda, ka **runas sastādītāja uzdevums ir noslēpt neslavu ceļošās lietas** (šādā veidā runā realizējas nopēlums). Ja tas nav iespējams, tad šajā gadījumā ir iespējams attiecīgo vietni arī izlaist:

Bet tas noteikti ir jāzina, ka, ja mums ir kāds paņēmiens, ar kuru noslēpt neslavu ceļošās lietas (līdzīgi kā tad, kad mēs stāstījām par dzimtu), proti, ja tajā nav nekā slavējama, saki, ka viņš no dieviem ir cēlies, [šādos gadījumos tikai] to arī pasāksim. Bet, ja [tas neizdodas], tad izlaidīsim [...].¹⁸⁷

Dievišķās izcelsmes iesaiste ir īpaši izdevīga: tā glaimo tam, kas tiek slavināts, un nav pārbaudāma. Saskaņā ar Menandra norādēm, runas sastādītājs var smelties iedvesmu stāstos par Romula vai Kīra, Kambīza un Mandanas dēla, dzimšanu¹⁸⁸ (ChW9, 218, 13–14). Kļūst skaidrs, ka dievišķo izcelsmi runātājam ir atļauts arī sacerēt. Tāpat arī saprotams, ka šādā kontekstā sacerētiem stāstiem auditorija var arī nenoticēt, taču Menandrs iedrošina runas sastādītāju ar skaudru vērojumu:

[...] jo tēma nosaka, ka klausītājiem jāpiekrīt slavinājumam bez jebkādas [lietu] pārbaudes.¹⁸⁹

Tādējādi paveras plašas iespējas sacerēt runā iederīgus stāstus, kas slavina imperatora dzimšanu, un tie netiks nedz apšaubīti, nedz kritizēti.

Imperatora dzimšanai seko slavinājums atbilstoši četrām slavinājuma vietnēm:

- 1) *φύσις* ‘daba’ (ChW9, 219, 4);
- 2) *ἀνατροφή* ‘audzināšana’ (ChW9, 219, 7);
- 3) *ἐπιτηδεύματα* ‘sasniegumi’ (ChW9, 220, 9);
- 4) *πράξεις* ‘darbi’ (ChW9, 221, 13).

¹⁸⁷ *εἰδέναι δὲ χρὴ τοῦτο ἀκριβῶς, ὅτι, ἐὰν μὲν ἔχωμεν μεθόδω τινὶ κρύψαι τὸ ἄδοξον, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ γένους εἰρήκαμεν, ὅτι, ἐὰν μὴ ὑπάρχη τοῦτο ἔνδοξον, ἐρεῖς αὐτὸν ἐκ θεῶν γενέσθαι, καὶ δὴ τοῦτο ποιήσομεν. εἰ δὲ μὴ, παρελευσόμεθα [...].* (ChW9, 218, 5–9)

¹⁸⁸ Par dievišķā klātbūtni Romula dzimšanā vēstīts Plūtarha „Paralēlajās biogrāfijās” (Romuls, I, 2): Плутарх. *Избранные жизнеописания*. Том первый. Москва: Правда, стр. 54–55. Par valdnieka Astiāga sarpi, kas saskaņā ar sarņu tulku teikto paredzēja Kīra varu vēl pirms viņa piedzimšanas, vēsta Hērodots (I, 108): Геродот. *История*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.bookmate.com/r#d=F7eiP8Sb> [skatīts 14.05.2013].

¹⁸⁹ *[...] δίδωσι γὰρ ἢ ὑπόθεσις διὰ τὸ τοὺς ἀκούοντας ἀνάγκην ἔχειν ἀβασανίστως δέχεσθαι τὰ ἐγκώμια.* (ChW9, 219, 1–3)

Diemžēl ne vienmēr ir skaidri novērtējams, ko tieši teorētiķis izprot ar attiecīgo slavinājuma vietni. Daba (*φύσις* ChW9, 219, 4) ir atstāta bez jebkāda skaidrojuma. Var izteikt pieņēmumu, ka ar to domāts raksturs, noteiktas rakstura īpašības, taču šīs kvalitātes Menandrs piedāvā izvērst sasniegumu (*ἐπιτηδεύματα* ChW9, 220, 9) vietnē, kas tādējādi tiek nošķirti no darbiem – vietnes, kas teorētiķa izklāstā arī lielākā vai mazākā mērā attiecināma uz cilvēka rakstura īpašībām. Šajā līmenī skaidra ir tikai vietņu stingri noteiktā secība, kā arī attiecīgie izlaidumi, ja runas sastādītājam nav citu iespēju, kā izveidot un iesaistīt slavinājumu.

Dabas (*φύσις* ChW9, 219, 4) raksturojums noder par savdabīgu pāreju runas struktūrā – tiltu starp imperatora dzimšanas un audzināšanas slavinājumu. Vienīgais paskaidrojums, ko teorētiķis sniedz, piesakot dabas slavinājumu, tiek izteikts improvizēta piemēra veidā:

*Pēc dzimšanas kaut ko par dabu pastāstīsi, piemēram, ko tādu, ka viņš [imperators – I. G.] izslīdējis no mātes klēpja daiļš savā skaistumā un līdzvērtīgs visspožākajai zvaigznei debesīs ar savu parādīšanos iemirdzējies.*¹⁹⁰

Visticamāk, runājot par imperatora dabu, ko piesaka Menandrs, tiek turpināta dzimšanas tematika, akcentējot imperatora dievišķo izcelsmi. Šādā skatījumā daba patiesi nenozīmētu kādu konkrētu rakstura īpašību, bet gan slavināmās personas dziļāko būtību, to sasaistot ar pārcilvēcisko. Uz šāda fona audzināšana (*ἀνατροφή* ChW9, 219, 7) runas izklāstu padara salīdzinoši piezemētāku, kas runas sastādītājam ir vērtīgi, jo **ilgstoša pievēršanās abstraktajam zaudē sasaisti ar realitāti** – auditoriju. Raksturojot imperatora audzināšanu, ir jārunā par viņa skološanu un skološanos, par degsmi, ar kādu viņš ir pievērsies mācībām (*ἢ περὶ τὰ μαθήματα σπουδῆ* ‘tieksme pēc zināšanām’ ChW9, 220, 1–2), īpaši izceļot literatūru un filosofiju (ChW9, 220, 3). Tāpat nedrīkst aizmirst norādīt uz imperatora pārākumu pār saviem vienaudžiem (*tajās lietās izglītojoties, izrādījās atšķirīgs no vienaudžiem*¹⁹¹, kontekstuāli domājot pārākumu). Šai runas daļai ir pilnā mērā jāapliecina imperatora zinātkāre (*φιλομάθεια* ChW9, 220,1), kas iemanto pelnītu slavinājumu. Tāpat runas sastādītājam ir jāapsver, vai imperatoram nav bijis ievērtības cienīga skolotāja, velkot paralēles ar izdaudzīnāto Ahilleju un viņa cienījamo skolotāju kentauru Heironu (*ὡς Ἀχιλλεύς παρὰ Χείρωνι* ‘kā Heirona [skolotais] Ahillejs’ ChW9,

---

¹⁹⁰ *μετὰ τὴν γένεσιν ἐρεῖς τι καὶ περὶ φύσεως, οἷον ὅτι ἐξέλαψεν ἐξ ὠδίνων εὐειδῆς τῷ κάλλει καὶ καταλάμπων τὸ φαινόμενον ἀστέρι καλλίστῳ κατ’ οὐρανὸν ἐφαμιλλώμενος.* (ChW9, 219, 3-6)

¹⁹¹ *ἐν οἷς ἐπαιδεύετο διαφέρων τῶν ἡλικῶν ἐφαίνετο* (ChW9, 220, 6–7).

219, 12–13)¹⁹². Ja nekas līdzvērtīgs iesaistei runā nav atrodams, šī tematika ir pilnībā aizstājama ar paša imperatora izcilo sniegumu izglītošanās jomā.

Kā jau minēts, sasniegumi (*ἐπιτηδεύματα* ChW9, 220, 9) Menandra izklāstā saistīti ar rakstura iezīmju atainojumu:

*Jo sasniegumi nozīmē rakstura atklāsmi, piemēram, sakot, ka viņš bija taisnīgs vai saprātīgs [jau] agros gados, līdzīgi kā Isokrāts rakstīja Evagorā, kur viņš īsumā saka: „Bet pieaugot visas šīs [īpašības] pavairojās un citas nāca vēl klāt.”*¹⁹³

Isokrāta runa „Evagors”, kas veltīta valdnieka Evagora slavinājumam, lielā mērā atbilst Menandra izklāstītajiem impēriskās runas principiem. Vēsturniece un klasiskās filoloģijas pētniece Irina Šabaga (*Ирина Шабига / Irina Shabaga*) raksta: „Enkomijiem bija liela ietekme uz biogrāfisko žanru antīkajā pasaulē. Spilgts piemērs tāda tipa runām ir Isokrāta enkomijs „Evagors”, kas lielā mērā bija paraugs vēlīnajām slavinājuma runām. „Evagoram” ir stingri izstrādāts plāns: runas sākumā tiek slavēti [...] valdnieka senči, pēc tam tiek izklāstīti noteikti Evagora dzīves notikumi, kā arī tiek sniegts viņa personību cildinošs raksturojums.”¹⁹⁴ Tāpat I. Šabaga norāda, ka imperatora slavinājums kļūst par izplatītāko slavinājuma runu antīkajā pasaulē, tiesa, hronoloģiski tas attiecināms uz laikposmu, sākot ar mūsu ēras 4. gs., tātad orientējoši gadsimtu pēc Menandra. Tomēr izklāsta tendence tiek saglabāta: „Viens no izplatītākajiem publicistikas veidiem antīkās pasaules vēlīnajā periodā (4.–5. gs.) ir slavinošās (panegīriki), kā arī pateicības runas, kas tika veltītas valdošajam imperatoram. [...] Tajā pašā laikā līdzās slavinājuma runas funkcijas īstenojumam, kas bija adresāta slavinājums, panegīriku autori tiecās (lielākā vai mazākā mērā atklāti) atklāt pašam imperatoram, kādas viņa rakstura īpašības ir tīkamas vai arī – gluži pretēji – netīkamas noteiktām sociālajām grupām [...]”¹⁹⁵ Menandra „Rētorikā” šāda tieksme parādīt pašam imperatoram viņa kvalitātes sabiedrības izvērtējumā nav novērojama, iespējams, tā ir tendence, kas uzplaukst un kļūst par vispāratzītu praksi vēlākā laikposmā. Tajā pašā laikā kļūst skaidrs, kā tas ir iespējams, jo runas kopējās vadlīnijas paliek

---

¹⁹² Sk., piemēram, Horācija epodu I, 13, kur kentaurš Heirons dzied dziesmu savam skolniekam Ahillejam, gan atsaucoties uz Ahilleja izcelsmi un likteni, gan arī sniedzot vispārēju dzīves vadmotīvu. Гораций. *Собрание сочинений*. СПб: Биографический институт, Студия биографика, 1993. Pieejams tiešsaistē: http://www.lib.ru/POEEAST/GORACIJ/hor1_3.txt [skatīts 13.09.2012].

¹⁹³ *Τὰ γὰρ ἐπιτηδεύματα ἦθους ἔμφασιν περιέχει, οἷον ὅτι δίκαις ἐγένετο, ὅτι σώφρων ἐν τῇ νεότητι, καθάπερ Ἰσοκράτης ἐποίησεν ἐν τῷ Εὐαγόρᾳ, ἐν οἷς καὶ μικρὸν προελθὼν εἶπεν ἄνδρι δὲ γενομένῳ ταῦτα τε πάντα συνηυξήθη καὶ ἄλλα προσεγένετο [...]*. (ChW9, 220, 10–15)

Teksta izcēlums norādīts saskaņā ar citēto avotu.

¹⁹⁴ Шабига И. *Славься, император! Латинские панегирики от Диоклетиана до Феодосия*. Pieejams tiešsaistē: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shaba/index.php [skatīts 16.07.2013].

¹⁹⁵ Шабига И. Эпитет как средство создания хвалебного портрета императора. *Труды Исторического факультета МГУ под редакцией С. П. Карпова*. Москва: Индрик, 2012, стр. 95.

nemainīgas. Arī runas kopējā struktūra un vietnes ir zināmas. Tādējādi, ja runas sastādītājs izvēlas izlaist noteiktu vietni vai arī izvairās no tās pieminējuma, visticamāk, tā neatbilst slavinājuma tematikai, respektīvi, tā ir negatīvi vērtējama.

Labās īpašības, kas tiek attīstītas un ar gadiem iegūst jaunu kvalitāti, rod savu likumsakarīgu atspoguļojumu darbos (*πράξεις* ChW9, 221, 13), kas ir visplašākā impēriskās runas vietne, tomēr šai vietnei veltītā teksta izkārtojums dažādos Menandra „*Rētorikas*” izdevumos ir atšķirīgs. Ja ChW9, NC izdevumos darbu vietne ir nodalīta kā atsevišķa runas vienība, tad RW to sapludina kopā ar impērisko runu, nesaskatot materiāla izklāstā nekādas pretrunas. Jāsaka, ka šī Menandra „*Rētorikas*” daļa (*πράξεις* ChW9, sākot ar 221) saturiski turpina impēriskās runas vadlīnijas. Turklāt, raksturojot runu daļījumu, Menandrs skata to struktūru pilnā apmērā (skatīt, piemēram, cilvēka dzīves rites atspoguļojumu 3.3.2. nodaļā). Impēriskā runa ir pārāk būtiska, lai to atstātu aprautā, nepabeigtā veidā. Tādējādi darbu vietnes piesaiste kopējam impēriskās runas raksturojumam būtu uzskatāma par attaisnotu. Cits jautājums, kāpēc senākajos izdevumos tā ir nošķirta no konkrēta runas veida un uzrādīta savrupi, neievērojot kopējo „*Rētorikas*” izklāsta principu. Visticamāk, skaidra atbilde mūsdienās vairs nav atrodama. Viens no pieņēmumiem atkal saistāms ar impēriskās runas svarīgumu: darbi reprezentē imperatora veikumus viņa valdīšanas laikā, skatot gan paveikto miera laikos (*πράξεις κατ' εἰρήνην* ‘darbi miera laikā’ ChW9, 221, 13–14), gan arī karā (*πράξεις κατὰ πόλεμον* ‘darbi kara laikā’ ChW9, 221, 14, 222, 1).¹⁹⁶ Tas ir veids, kā atklāt un pierādīt imperatora spozmi (*λαμπρὸς ὁ ἐπαινούμενος* ‘izcila slavināmā persona’ ChW9, 222, 2), kas arī, mācot, kā sastādīt runu, ir jāuzsver ar visiem pieejamajiem līdzekļiem, tostarp ar teksta nošķīrumu no kopējā runas izklāsta, kā rezultātā tiek piedāvāta atsevišķi izvērsta teorētiskā analīze. Zīmīgi, ka tās ietvaros novērtējami darbi, kas izpelnās vislielāko slavu. Ja salīdzinām mieru un kara laiku, tad saskaņā ar Menandra norādēm primārā nozīme tomēr ir karam. Kara laikā ir iespēja atklāties imperatora drosmes (*ἀνδρεία* ChW9, 222, 3) darbiem, bet drosme ir tā, kas vislabāk raksturo cilvēku pie varas grožiem (*γνωρίζει γὰρ βασιλέα πλέον ἀνδρεία* ‘jo drosme pilnīgi atklāj valdnieku’ ChW9, 222, 3–4). Ar kara veikumu slavinājumu ir arī jāiesāk imperatora darbu slavinājums, kas acīmredzot ir bijusi ierasta prakse. Tikai tad, ja ar imperatoru nav saistāma nekāda karadarbība (šajā gadījumā zīmīgs Menandra iespraudums, ka tas gan notiek gaužām reti), uzreiz ir jāpāriet pie miera laika veikumu slavinājuma:

---

¹⁹⁶ Aristotelis „*Rētorikā*” arī runā par miera un kara jautājumu aktualitāti politiskās runas kontekstā, skat. 1359b–1360a.

Bet, ja viņam nav nekas paveikts attiecībā uz karu, kas ir reti, nepieciešamības vadīts, pāriesi pie miera laikā [paveikto] darbu [slavinājuma] [..].¹⁹⁷

Tomēr Menandrs savā izklāstā nesteidzas pāriet pie miera tematikas, viņam šķiet **svarīgi sākumā niansēs izklāstīt galveno un tikai tad pievērsties mazāk būtiskajam.** Šādam principam ir jāseko arī runas sastādītājam.

Darbi, ko paveicis imperators, ir iedalāmi tikumos – pozitīvi vērtējamās rakstura īpašībās. Bez tām attiecīgie darbi nevarētu tikt īstenoti. Tādējādi darbu slavinājums kļūst par imperatora tikumu slavinājumu. Jāņem vērā, ka miera un kara laiku raksturo atšķirīgi tikumi, tiesa, ar vienu izņēmumu:

Patiesi, ja slavini darbus, kas paveikti kara laikā, jāņem vērā, ka runāsi tikai par drosmi, ne par kādu citu īpašību, bet, ja slavini darbus, kas paveikti miera laikā, nekad [nerunāsi] par drosmi, bet gan par kādiem citiem [tikumiem]. Vienmēr iedali darbus, kurus tu grasies slavināt, saskaņā ar tikumiem. Pavisam ir četri tikumi: drosmē, taisnīgums, mērenība un gudrība. Tātad lūkojies, kuri tikumi ir klātesoši [attiecīgajos] darbos un vai kādi no darbiem, kas attiecināmi uz kara vai miera laiku, nav kopīgi vienam tikumam, kā tas ir ar gudrību. Proti, gudrība nozīmē prasmīgu karaspēku vadīšanu, prasmīgu likumdošanu un [tikpat prasmīgu] to lietu, kas attiecas uz pavalstniekiem, norīkošanu un pārvaldīšanu [..].¹⁹⁸

Menandrs stingri pieturas pie šīs četru tikumu sistēmas. Attiecībā uz karadarbību runas sastādītājs tiek aicināts slavināt imperatora drosmi un gudrību, bet miera laikā viņš tiek mudināts slavēt taisnīgumu, mērenību, kā arī gudrību – vienīgo tikumu, ko atļauts pieminēt abos gadījumos. Ja imperatora karadarbība tiek augstāk vērtēta (tā izpelnās primāro slavinājumu), var arī likumsakarīgi secināt, kuri tikumi imperatoru Romā tika īpaši augstu novērtēti.

Kā jau norādīts, kara izvērsimam runā ir jābūt pietiekami plašam. Par to vēstot, runas sastādītājam jārada **precīzas vizuālās ainas** (*daba un [to] zemju stāvoklis, kurās norisinājās*

---

¹⁹⁷ ἔὰν δὲ μηδὲ εἰς πόλεμος αὐτῶ πεπραγμένος τύχη, ὅσπερ σπάνιον, ἤξεις ἐπι τὰ τῆς εἰρήνης ἀναγκαίως [..]. (ChW9, 222, 6–8)

¹⁹⁸ εἰ μὲν οὖν τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἐγκωμιάζεις, ἐπιστατέον, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ἐρεῖς μόνον, οὐκ ἀφ' ἑτέρων τινῶν. εἰ δὲ τὰ κατὰ τὴν εἰρήνην, τῆς μὲν ἀνδρείας οὐκέτι, ἑτέρων δὲ τινῶν. διαιρεῖ γὰρ ἀπανταχοῦ τὰς πράξεις, ὡς ἂν μέλλης ἐγκωμιάζειν, εἰς τὰς ἀρετάς. Ἀρεταὶ δὲ τέσσαρες εἰσιν. ἀνδρεία, δικαιοσύνη, σωφροσύνη, καὶ φρόνησις. καὶ ὅρα, τίνων ἀρετῶν εἰσιν αἱ πράξεις, καὶ εἰ κοιναὶ τινές εἰσι τῶν πράξεων τῶν τε κατὰ τὸν πόλεμον καὶ κατ'εἰρήνην ἀρετῆς μιᾶς, ὥσπερ ἐπὶ τῆς φρονήσεως. φρονήσεως γὰρ ἔστι καὶ τὸ στρατεγεῖν καλῶς ἐν τοῖς πολέμοις, φρονήσεως δὲ καὶ τὸ καλῶς νομοθετεῖν καὶ το συμφερόντως διατιθέναι καὶ διοικεῖν τὰ κατὰ τοὺς ὑπηκόους [..]. (ChW9, 222, 7–18, 223, 1–3)

*kaujas*¹⁹⁹). Tādēļ nedrīkst skopoties ar ģeogrāfiskiem aprakstiem. Runā ir jāparāda, kur bijusi upe, kur ostas, kalni, līdzenumi, jāatklāj, vai teritorijas ir vai nav bijušas pārklātas mežiem (ChW9, 223, 6–8). Auditorijai ir jābūt skaidrai izpratnei par militārajiem manevriem, ko veicis imperators, kā arī viņa ienaidnieks. Tikmēr konteksts ļauj secināt, ka ne jau vēsturiskā patiesība ir šādu aprakstu pašmērķis. Tie ir nepieciešami, lai atainotu imperatora panākumus un grūtības, ar kurām bija jāsaskaras. Tas ir veiksmīgs brīdis, lai runas sastādītājs uzskatāmi parādītu imperatora gudrību militārajos jautājumos. Ir pieļaujama pat tieša uzruna imperatoram:

*Tu [savas] gudrības dēļ saprati viņu [ienaidnieku – I. G.] slēpņus un izmanības, bet viņi no tavām darbībām neko neizprata.*²⁰⁰

Kā redzams, lai imperatora gudrības slavinājums būtu uzskatāmāks, ir nepieciešams arī izdevīgs fons, kas šajā gadījumā tiek atrasts pretnostatījumā *savējie – svešie*.

Ne mazāka nozīme ir pašam karaspēkam un tā daļām, kur arī vērojama tendence veidot izvērtējošas pasāžas:

*Un no tiesas atainosi arī kājnieku sadursmes, kavalērijas sagatavošanos kaujām, visa karaspēka cīņu pret visu karaspēku, arī jūras kauju, ja tāda notikusi [...].*²⁰¹

Tādējādi izsmeļošais tēlojums kalpo imperatora slavinājumam. Jo detalizētāk atklāta kara aina, jo plašākas funkcijas var piedēvēt imperatoram, ko Menandrs arī risina darīt:

*[...] tad arī vēstīsi par citiem panākumiem, saistīsi trofeju ar trofeju, uzvaras ar uzvarām, kavalērijas sakāves ar kājnieku sakāvēm. Tādējādi tev būs arī iespēja iesaistīt gudrības atainojumu, [sakot], ka viņš pats tas, kas nostādīja ierindā karaspēku, pats bija karavadonis, pats darīja zināmu cīņas sākumu, bija labākais padomdevējs, uzvarētājs, karavadonis un runu teicējs.*²⁰²

Runas sastādītājs tiek aicināts mācīties veidot šādus izklāstus no Hērodota „Vēstures” (īpaši tiek uzsvērts persiešu karu atainojums ChW9, 223, 17), kā arī Tukidīda (Θουκυδίδης) „Vēsturē” ietvertā Peloponēsas kara atainojuma (ChW9, 223, 18) un Ksenofonta „Anabāzes” (ChW9, 224, 1). Netiek aizmirsts arī Homērs (ChW9, 224, 4-5),

---

¹⁹⁹ φύσεις καὶ θέσεις χωρίων, ἐν οἷς οἱ πόλεμοι (ChW9, 223, 6).

²⁰⁰ σὺ μὲν τοὺς ἐκείνων λόχους καὶ τὰς ἐνέδρας διὰ φρόνησιν ἐγίνωσκεις, ἐκεῖνοι δὲ τῶν ὑπὸ σοῦ πραττομένων οὐδὲν συνίεσαν. (ChW9, 223, 11–13)

²⁰¹ καὶ μὴν καὶ πεζομαχίας ἐκφράσεις καὶ ἵππεων διασκευὰς εἰς ἵππομαχίας καὶ ὄλου στρατοπέδου πρὸς ὄλον στρατόπεδον μάχην. ἤδη δὲ που καὶ ναυμαχίαν, εἰ γένοιτο [...]. (ChW9, 223, 13–16)

²⁰² [...] ἐπάξεις πάλιν καὶ ἄλλα κατορθώματα, καὶ τρόπαια τροπαίους συνάψεις, καὶ νίκας νίκαις, ἵππεων φόνους πεζῶν φόνους. ἐνταῦθα δὲ καιρὸν ἐξεῖς καὶ ἐπισυνάψαι περὶ φρονήσεως, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ διαταττόμενος, αὐτὸς ὁ στρατηγῶν, αὐτὸς ὁ τὸν καιρὸν τῆς συμβολῆς εὐρίσκων, σύμβουλος ἄριστος, ἀριστεύς, στρατηγός, δημηγόρος. (ChW9, 225, 1–7)

kura episkais skanējums acīmredzot ļauj radīt vispilnīgāko un izteiksmīgāko heroisma ainu. Tomēr ir kāds aspekts, ko Menandrs uzsver savrupi no uzskaitītajiem autoriem un viņu darbiem. Impēriskajā runā, raksturojot karadarbību, Menandrs tās izklāstā paredz arī tādu kā atkāpi no pieteiktās tēmas, ko pats teorētiķis nodēvē par **atslābumu** (*ἄνεσις* ‘atslābums, atslābinājums’ ChW9, 225, 1). Tā orientējošais izvietojums ir runai pa vidu (*κατὰ μέσον* ChW9, 224, 8). Zīmīgs ir Menandra izteikums, ka paņēmiens ir aizgūts no jaunākā laika autoriem (*παρὰ τῶν νεωτέρων* ChW9, 224, 9), kas kontekstuāli tiek pretstatīti Homēram, Hēsiodam, Tukidīdam un Ksenofontam – autoriem, kuru dzīves laiks saistāms ar laikposmu līdz 4./5. gadsimtam pirms mūsu ēras. Tas, kas ir šie jaunākās paaudzes autori, vai ar tiem ir domāti Menandra laikabiedri, diemžēl netiek paskaidrots. Kontekstuāli tas var būt jebkurš autors no 4./5. gs. p. m. ē. līdz Menandra dzīves laikam (m. ē. 3. gs.). Tikmēr ir novērtējams Menandra pieteiktais paņēmiens. Runas izklāstā tas it kā pārtrauc kulminācijas brīdi – kara ainu raksturojumu. Ja sekojam teorētiķa norādei, ka tas kompozicionāli novietojams runas vidū, varam secināt, ka runas centrālo daļu ieņem militārās tēmas un ar to saistītais slavinājums (tātad karadarbība kā darbu vietnes daļa). Būtībā **karadarbība** Menandra izklāstā arī **ir runas kulminācijas punkts**, kas, atklāti demonstrējot varu un pārākumu, ir neapstrīdams slavinājuma avots. Tajā pašā laikā kulminācijas brīdis paredz garus izvērsumus, detalizētus aprakstus, kā arī stratēģijas raksturojumu. Tik pamatīgā izvērsumā runātājam draud auditorijas uzmanības zaudēšana visatbildīgākajā brīdī, tāpēc **līdzīgi militārai stratēģijai arī runas sastādītājam ir jābūt labam stratēģim**. Klausītājam ir jāsniedz atelpas brīdis (jau minētais atslābums – *ἄνεσις* ChW9, 225, 1), lai pēc mirkļa ar jauniem spēkiem un labvēlīgi noskaņotu prātu auditorija turpinātu sekot līdzī imperatora varoņdarbiem kara laukā. Viens no risinājumiem ir palēnināt runas vēstījumu ar dzejas rindu iesaisti (ChW9, 224, 11–12, 17–20). Tātad dzeja novērtējama kā atslābuma, kāpinājuma mazināšanas paņēmiens.

Mietpilsonisko dzīves pusi atklāj miera laiks. Šādas tematikas iesaiste, lai gan salīdzinoši nav tik pateicīga runas sastādītājam, ir obligāta impēriskajā runā. Tas ir veids, kā atklāt imperatora cilvēcīgumu, cilvēkmīlestību (*φιλανθρωπία* ChW9, 225, 9), kas ir svarīgi, jo sabiedrība atdarina imperatora labās kvalitātes, ko savukārt apliecina imperatora dzīve (*βασιλέως βίος* ChW9, 227, 18–19). Tomēr šādā kontekstā imperatora dzīve jāskata viņa darbu šķērsgriezumā, izvērtējot, kā viņa devums ietekmējis sabiedriskās norises. Viens no svarīgākajiem aspektiem, ko Menandrs uzsver, ir likumdošana (*νομοθεσία* ChW9, 227, 3). Runas sastādītājam ir jāatklāj, ka likumi ne tikai tiek ievēroti, bet arī ir taisnīgi, caur

šādu taisnīgumu, taisnīgiem likumiem (*δίκαια* ChW9, 227, 3) sniedzot sabiedrībai augstāko labumu. Proti, imperators ir tas, kurš ievieš taisnīgus likumus (*νομοθετεῖ τὰ δίκαια* ChW9, 227, 3) un noraida netaisnīgos (*τοὺς ἀδίκους τῶν νόμων διαγράφει* ChW9, 227, 3–4). Tādējādi ir iespēja atklāties arī paša imperatora taisnīgumam (*δικαιοσύνη* ChW9, 227, 9, 12), kas veicina sakārtotu sabiedrības funkcionēšanu ikkatrā savienībā vai līgumā, kas tiek noslēgts:

[..] *tādējādi likumīgākas ir laulības*²⁰³, *taisnīgākas ir savienības cilvēku starpā*.²⁰⁴

Cita imperatora taisnīguma izpausme rodama impērijas pārvaldē. Tā novērtējama, redzot cilvēku izvēli, kas imperatora vārdā uzrauga un atbild par noteiktām teritorijām, impērijai pakļautajām tautām. Gubernatori, kas nosūtīti uz attiecīgo provinci, iemieso imperatora taisnīgumu un uzskatāmi par patiesiem imperatora noteikto likumu sargiem:

[..] *un tu teiksi, ka viņš [imperators – I. G.] taisnīgus gubernatorus pie ciltīm, kopienām un pilsētām nosūta, likumu sargus, kas valdnieka taisnīguma cienīgi, nevis naudas savācējus*.²⁰⁵

Kā redzams, teorētiskis pie reizes arī rod iespēju attaisnot nopelumu (gubernatori²⁰⁶ kā nodokļu iekasētāji, naudas savācēji), kas it kā nevilšus un aprautā veidā parādās imperatora slavinājumā.

Imperators ir tālredzīgs, pat visu redzošs, tāpēc viņam no savām pozīcijām ir ļauts noteikt likumu, kas savukārt arī valda pār sabiedrību. Tomēr teorētiskis ievēro piesardzību, jo slavinājuma robežas ir trauslas. Runas sastādītājam jāspēj savdabīgā veidā manipulēt ar auditoriju. Džims Selbijs (*Jim Selby*), analizējot vēlinos rētorikas mācību grāmatu tekstus, raksta: „Rētorika māca komunikācijas mākslu tādā veidā, kas rosina auditorijas iztēli, kā arī

---

²⁰³ *likumīgākas ir laulības* – ChW9 izdevums šajā tekstvietā uzrāda leksēmu *γάμοι* (*laulības*), neuzrādot nekādus citus lasījuma variantus. RW izdevums tekstvietai piedāvā leksēmu *νόμοι* (*likumi*). Diemžēl tas darīts bez jebkādiem komentāriem, kas ļautu izvērtēt attiecīgās redakcijas izvēli. Saskaņā ar RW teksta redakciju tulkojums būtu šāds: *likumīgāki likumi*. Kontekstuāli šāds teksta labojums nebūtu uzskatāms par attaisnotu, jo teorētiskis, ja vien paveras tāda iespēja, min konkrētus piemērus, nevis runā par vispārīgu likumu vai likumiem.

²⁰⁴ [..] *τοιγάρτοι νομικώτεροι μὲν οἱ γάμοι, δικαιότερα δὲ τὰ συμβόλαια τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους*. (ChW9, 227, 5–7)

²⁰⁵ [..] *καὶ ἐρεῖς, ὅτι δίκαιους ἄρχοντας κατὰ ἔθνη καὶ γένη καὶ πόλεις ἐκπεμπεὶ φύλακας τῶν νόμων καὶ τῆς τοῦ βασιλέως δικαιοσύνης ἀξίους, οὐ συλλογέας πλούτου*.

²⁰⁶ Tajā pašā laikā gubernatoru pieminējums impēriskās runas ietvaros zīmīgs arī tā iemesla dēļ, ka to slavinājumam vēltītas vairākas runas Menandra „Rētorikā” (*Περὶ ἐπιβατηρίου / Divisio regiae orationis / [Runa] par ierašanās jeb ierašanās runa; Προπεμτική λαλιά / De lalia premitente / Pavadišanas runa; Προσφώνητικός λόγος / – / Vēršanās runa; Πρεσβευτικός λόγος / De oratione legationis / Vēstnieka runa; Κλητικός λόγος / De advocante oratione / Ielūguma runa; Συντακτικός λόγος / De adiungente oratione / Vienojošā runa), tādējādi ļaujot novērtēt impērisko motīvu vērienu šajos teorētiskajos tekstos.*

mudina ticību vai neticību [kādam faktam].”²⁰⁷ Šis apgalvojums tikpat lielā mērā attiecināms arī uz Menandra „Rētoriku”. Tādējādi nav pieļaujams atklātā veidā sacīt, ka imperators pēc būtības arī ir likums. Klausītājam jāsniedz pamatojums, kāpēc tas tā ir, nedeklarējot šo vērojumu tiešā veidā, bet meklējot apvedceļus. Tādējādi, ja imperatoram piemīt tāda dzīvesziņa, kas daudzkārt pārspēj visus pārējos, tas ir tikai objektīvi, ka šādam cilvēkam tiktu uzticēta likumdošana zemes virsū. Runas sastādītājam jāatklāj imperatora vērtīgās rakstura īpašības sasaistē ar impērijas pārvaldi, bet pārējo klausītājs sapratīs pats. **Proti, auditorijas atzinību izpelnās nevis runas sastādītāja sniegtās atziņas, bet gan tās atziņas, kas rodas auditorijā, sekojot runas sastādītāja argumentiem.** Imperatoram var velīt, piemēram, šādus vārdus:

[..] *turklāt [viņš ir pārāk] ātrs, lai saskatītu, apbrīnojams, lai saprastu, viņš ir labāks par gaišreģi nākotnes paredzēšanā, labākais tiesnesis, kas spēj izšķirt citu labos nodomus, tas, kurš izprot sarežģīto un vienkāršo.*²⁰⁸

Raksturojot impēriskās runas sastādīšanas teoriju (*θεώρημα* ChW9, 229, 10), kā arī imperatora paveiktos darbus miera laikā, runas sastādītājam ir svarīgi iesaistīt arī salīdzinājumus (*συγκρίσεις* ChW9, 229, 6, 11), kas ir izdevīgs rīks, lai imperatoru parādītu īpaši izdevīgā gaismā. Menandrs šo aspektu skata, īpaši izceļot teorētisko runas sastādīšanas šķautni.

Impēriskajai runai svarīga arī epiloga (*οί ἐπίλογοι* ChW9, 229, 17) izstrāde. Tas nedrīkst palikt nemanāms. Epilogs rezumē to slavinājumu, ko runas sastādītājs ir izteicis visā runā, bet jo īpaši salīdzinājumos – mākslinieciskajā paņēmienā, kura mērķis ir uzskatāmi atklāt valdošā imperatora pārākumu. Menandrs iesaka:

*Tajā [epilogā – I. G.] stāstīsi par labklājību, pilsētu zelšanu. [Teiksi], ka tirgi ir pilni ar [dažādiem] labumiem, bet pilsētās [notiek] daudzas izklaides un svētki, zeme paliek auglīga miera laikā, bet jūra ir izpeldama bez briesmām, un pieaug bijība pret dievišķo, visiem tiek izrādīti pienācīgi pagodinājumi. Mēs nebaidāmies nedz no barbariem, nedz no ienaidniekiem, mēs esam drošāk aizsargāti imperatora bruņās, nevis pilsētās aiz [tās] mūriem [..].*²⁰⁹

---

²⁰⁷ Selby J. *Aphthonius' Progymnasmata as a Means to Preparing Innovative Communicators*. Pieejams tiešsaistē: <http://classicalcomposition.com/wp-content/uploads/2010/12/Aphthonius%20Progymnasmata%20as%20a%20Means%20to%20Preparing%20Innovative%20Communicators.pdf> [skatīts 01.03.2012].

²⁰⁸ [..] *εἶτα ὁξὺς ἰδεῖν, ἐνθυμηθῆναι δεινός, προιδέσθαι τὸ μέλλον κρείττων μάντεως, ἄριστος γνῶμων κρῖναι τὴν ἑτέρων εὐβολίαν, ἱκανός τὰ δυσχερῆ καὶ ῥάδια γνῶναι.* (ChW9, 228, 12–15)

²⁰⁹ *ἐν τούτοις ἐρεῖς τὰς εὐετηρίας, τὰς εὐδαιμονίας τῶν πόλεων, ὅτι πλήρεις μὲν ὠνίων αἱ ἀγοραὶ, πλήρεις δὲ ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων αἱ πόλεις, γεωργεῖται μετ' εἰρήνης ἢ γῆ, πλεῖται ἢ θάλασσα ἀκινδύνως, εὐσέβεια δὲ ἢ περὶ τὸ θεῖον ἠῦξεται, τιμαὶ δὲ κατὰ τὸ προσήκον ἐκάστοις νέμονται, οὐ*

Imperatora slavinājums daudzina visu labklājību un drošību. Tā tiek izcīnīta kara laukā un vainagota ar mieru, kas sagādā vispārēju pārticību. Impēriskās runas noslēgumam ir jāaplicina šī vispārējā harmonija, kas nebūtu iespējama bez attiecīgā valdnieka. Menandra teorētiskajos uzstādījumos impēriskā runa atklāj imperatora dzīves spožākos mirkļus, tos vēl vairāk izskaistinot un ik mirkli domājot par to, kā tie darāmi auditorijai vēl tīkamāki. Lai gan Menandrs liek manīt, ka auditorija nevarēs atļauties kritizēt runas sastādītāja teikto, redzams, cik lielu vērību teorētiķis velta runas likumsakarīgam ritējumam. Runai ir jāpārliecina, jālīdzdarbojas ar klausītāju, izcīnot tā uzticību. Tā nedrīkst būt samākslota vai apgrūtinoša, paredzot gan dinamikas kāpumu, gan klusinājumu, kā arī lielāko uzmanību veltot imperatora darbiem. Jebkuram pieminējumam runā ir savs mērķis, tā nedrīkst būt neuzmanība vai kāda nepārdomāta rīcība. **Impēriskās runas saturs un forma ir stratēģiski veidota**, vēršot uzmanību ikkatrai vibrācijai, ko rada runas izklāsta atslābuma brīži un kulminācija.

Impēriskās runas noslēgumā ir iekļaujama lūgšana, vārdi, kas vēršas pie augstākajiem spēkiem, prasot imperatoram labklājību, kas tāpat kā iepriekš nesīs labklājību arī visai viņa tautai:

*Bet pēc tam teiksi lūgšanu, prasot, lai dievs padara pēc iespējas ilgāku imperatora valdīšanas laiku, lai [viņa valdīšana] nonāk pie bērniem un pēc tam vēl pie pēcnācējiem.*²¹⁰

Tādējādi imperatora vara, ko iezīmē impēriskā runa, iegūst turpinājumu. Tas, cik tas ir ticams vai noturīgs, runas teikšanas vai sacerēšanas brīdī nav aktuāli. Runas sastādītājam un arī auditorijai ir svarīgi izskaņā izteiktie vārdi, kas izskan kā vēlējums un runas iedvesmots solījums par mūžīgu labklājību.

Ja impēriskā runa ir apjoma ziņā neierobežota (vismaz teorētiķis nenorāda uz jebkādiem ierobežojumiem), **vainaga runai** tiek stingri norādīts apjoms:

Šī runa tev nedrīkst pārsniegt 150 līdz 200 rindu apjomu.²¹¹

Ņemot vērā leksēmas ἔπος nozīmi ‘vārds’, tekstvietai iespējams arī tulkojums „150–200 vārdu apjomu”. Grūti pateikt, ko tieši šajā vietā Menandrs ir domājis, taču, ņemot vērā detalizēto runas satura izklāstu, iespējams, 150 vārdu būtu pārāk īss apjoms. Citviet tekstā Menandrs lieto leksēmu στίχος (ChW9, 315, 8), kuras nozīme jau nepārprotami norāda uz rindu. Arī komentāros leksēma στίχος tiek pielīdzināta leksēmai ἔπος, abos gadījumos to

---

δεδοίκαμεν βαρβάρους, οὐ πολεμίους, ὀχυρώτερον τοῖς βασιλέως ὅπλοις τετειχίσμεθα, ἢ τοῖς τείχεσιν αἰ πόλεις [...]. (ChW9, 229, 17, 230, 1–8)

²¹⁰ ἐπὶ τοῦτοις εὐχὴν ἐρεῖς αἰτῶν παρὰ θεοῦ εἰς μήκιστον χρόνον περιελθεῖν τὴν βασιλείαν, διαδοθῆναι εἰς παῖδας, παραδοθῆναι τῷ γένει. (ChW9, 230, 19, 231, 1–2)

²¹¹ ἔστω δέ σοι ὁ λόγος μὴ πλείων ἑκατὸν πεντήκοντα ἢ καὶ διακοσίων ἐπῶν. (ChW9, 297, 1–2)

saprotot kā rindu, proti, leksēma ἔπος norāda heksametra rindu, tiesa, ar to saprotot nevis pašu pantmēru, bet gan rindas aptuveno garumu²¹². Leksēmas ἔπος sasaiste ar heksametra rindas apmēriem šķiet visai veiksmīgs skaidrojums, turklāt, attālinoties no formas, episkajam stilam piemīt atbilstošais svinīguma, kas nebūt nav svešs arī vainaga runai.

Zīmīgi, ka mūsu ēras 4. gadsimts ir saglabājis runu piemērus, kas būtu attiecināmi arī uz Menandra pieminēto vainaga runu, turklāt Menandra teorētiskais skatījums lielā mērā noder par šo runu izvērtēšanas kritēriju. Komentējot 4. gs. autora Sinēsija (*Synesius*) runu „Par valdīšanu” (*De Regno*), tiek teikts: „Vainaga runa nedrīkst pārsniegt 150–200 rindu. Runa *De Regno* ir gandrīz 1200 rindu gara. Šāds apjoma izvērsums vien liek šaubīties, ka runa patiesi ir teikta klausītājiem. Protams, Menandra teiktais ir uztverams kā vispārēji norādījumi, nevis likumi. Viens veiksmīgs vainaga runas piemērs ir Temistija (*Themistius*) runa (Or. 3), kas datējama ar 357. gadu. Šajā aptuveni 300 rindu garajā runā Konstantinopoles vārdā tiek pasniegts vainags Konstantijam (*Constantius*).”²¹³

Patiesi, apjoma ziņā nav pieļaujami lieki izvērsumi. Ir skaidrs, ka vainags (στέφανος ChW9, 295, 9) apliecina imperatora labo slavu (δόξα τοῦ βασιλέως ChW9, 295, 9), tāpēc attiecīgā pilsēta vainago imperatoru ne tikai ar zelta vainagu, bet arī ar vārdiem, tātad runu²¹⁴. Tādējādi vainaga runa arī ir uzskatāma par imperatora slavinājumu, bet imperators ir jāslavē atbilstošā veidā, ievērojot slavinājuma vietnes:

- 1) γένος ‘dzimta, izcelsme’ (ChW9, 296, 1);
- 2) τύχη ‘labklājība’ (ChW9, 296, 2);
- 3) παιδεία / ἀνατροφή ‘audzināšana’ (ChW9, 296, 6);
- 4) ἀρετή ‘tikums’ (ChW9, 296, 7):

κατὰ τὸν πόλεμον ‘kara laikā’ (ChW9, 296, 15) / ἀνδρεία ‘drosme, vīrišķība’ (ChW9, 296, 7);

κατὰ τὴν εἰρήνην ‘miera laikā’ (ChW9, 296, 16) / φιλανθρωπία ‘cilvēkmīlestība’ (ChW9, 296, 20).

Šādā slavinājuma vietņu uzskaitījumā var novērot paralēles arī ar impēriskajā runā uzrādītājām vietnēm. Lai gan teorētisks norāda vietnes un to izkārtojuma secību, runas sastādītājam ir jāizvērtē to atbilstība un lietderība. Piemēram, ja imperatora dzimta

---

²¹² RW, 337. lpp. Turpat arī tiek norādīts, ka šādas heksametra rindas caurmēra garums ir 35–40 burti.

²¹³ Cameron A., Long J. *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1993, p. 128.

²¹⁴ [...] ἡ πόλις ἡ ἡμετέρα [...] λόγοις τε ἀμα στεφανοῦσα καὶ καὶ χρυσῶ τῶ στέμματι [...] ‘[...] mūsu pilsēta [...] ar vārdiem un reizē arī ar zelta galvas rotu vainagojoša [...]’. (ChW9, 295, 13–15).

neizpelnās ievēriību, šī vietne aizstājama, runājot par vispārējo labklājību, ko nodrošina imperatora klātbūtne. Īpaši svarīga ir audzināšana un tikums. Runājot par tikumu, būtiska ir imperatora kvalitāšu atklāšana kara laukā (tiesa, salīdzinot ar impērisko runu, te ir jāievēro lakoniska izteiksme), tomēr ne mazāk svarīgs ir miera laiks un imperatora cilvēkmīlestība. Būtībā, tā kā vainaga runa ir runa par godu uzvarētājam (varas pārsvara puse), tas ir veids, kā izlūgties labvēlīgu attieksmi pret zaudētājiem, ko gan teorētiķis tieši nepasaka, bet ko var izsecināt, izvērtējot salīdzinoši līdzsvaroto kara un miera laika atainojumu.

Gan impēriskā runa, gan vainaga runa ir imperatora slavinājums, atšķiras tikai apjoms (vainaga runā nav pieļaujami tik plaši izvērsumi), kā arī akcenti atsevišķu vietņu ietvaros.

Vēstnieka runa (*Πρεσβευτικός λόγος / De oratione legationis*)

Vēstnieka runa rod sasaisti ar vainaga runu; satura ziņā tā pat ir tuva vainaga runas dublēšanai:

*Ja ir nepieciešamība nelaimē esošas pilsētas vārdā būt par vēstnieku, teiksi to pašu, kas tiek sacīts vainaga runā [...].*²¹⁵

Skatot vēlīno vārda mākslu (imperatoru Roma), tiek norādīts, ka vēstnieka runa šādā teorētiskā apcerējumā paredz „standartizētu tematiku par pilsētu, kurai nepieciešams impērijas atbalsts, lai atgūtu tās bijušo slavu”.²¹⁶

Kā novēro Menandrs, vēstniekam ir divi galvenie uzdevumi: (1) sniegt skaidru situācijas raksturojumu (*διατύπωσις* ChW9, 297, 18), kā arī (2) nogādāt oficiālo pilsētas paziņojumu (*ψήφισμα* ChW9, 298, 11). Ja oficiālais paziņojums nav atkarīgs no vēstnieka, tad situācijas raksturojums gan ir runātāja (šajā gadījumā – vēstnieka) kompetencē (*vēstnieka balss ir visas pilsētas balss*²¹⁷). No tā ticamības un pārliecinātspējas var būt atkarīgs pilsētas liktenis. Potenciālajam vēstniekam teorētiķis sniedz ierosmes runas sastādīšanai. Piemēram, var salīdzināt savu pilsētu ar kritušo Troju (ChW9, 297, 15), kas raisa spēcīgas asociācijas, taču ne mazāk būtiski ir praktiski novērojumi (pirtis sabrukušas *λουτρά συμπέπτωκεν* ChW9, 298, 3, ūdensvadi izpostīti *ὕδατων ὀχετοὶ διεφθάρησαν* ChW9, 298, 3–4, pilsētas kārtība iznīcināta *κόσμος ὁ τῆς πόλεως συγκέχυται* ChW9,

²¹⁵ *ἐάν δὲ ὑπὲρ πόλεως καμνούσης δεόν πρεσβεῦσαι, ἐρεῖς μὲν ταῦτα ἅ προεῖρηται ἐν τῷ στεφανωτικῷ [...]* (ChW9, 297, 6).

²¹⁶ Swain S., *Themistius, Julian, and Greec Political Theory under Rome. Texts, Translations and Studies of Four Key Works*. Cambridge: Cambridge University Press, University printing House, 2013, p. 101.

²¹⁷ *τὴν τοῦ πρεσβευτοῦ φωνὴν εἶναι πάσης τῆς πόλεως* (ChW9, 298, 7–8).

298, 3–4). Šādiem aprakstiem būtu jāsekmē žēluma vai pat drīzāk līdzjūtības (ἔλεος ChW9, 298, 10) rašanos, bet, kad tas panākts, vēstnieks var uzsākt arī oficiālo paziņojumu.

Vēstnieka runa līdzīgi vainaga runai apelē pie imperatora cilvēkmīlestības (φιλανθρωπία ChW9, 297, 7), līdzjūtības raisīšana ir simboliska atslēga tās atmodināšanai. Runas strukturējumam jābūt pakārtotam šādam stratēģiskam risinājumam: imperatora cilvēkmīlestības slavinājumam seko pilsētas posta raksturojums.

Lai gan teorētiķis nevelta uzmanību šīs runas apjomam, visticamāk, tas pielīdzināms vainaga runai (150–200 rindu).

Ielūguma runa (Κλητικὸς λόγος / *De advocante oratione*)

Ielūguma runas uzdevums savā ziņā līdzinās vēstnieka runai: gan viena, gan otra runa satur kaut kāda veida aicinājumu, pamudinājumu uz rīcību. Ne velti pirmizdevums (Ald.) to pat apvieno ar vēstnieka runu, nepiešķirot tai atsevišķu nosaukumu. Šis vērojums tiek uzsvērts arī ChW9 komentāros (*Abest titulus ad Ald. / Nav nosaukuma Ald.*, 293. lpp.). Tiesa, Menandrs runas izklāstā (arī pirmizdevumā) lieto īpašības vārdu κλητικός ('ielūguma, aicinājuma' ChW9, 307, 11, 309, 1), tāpat sastopams lietvārds κλησις ('ielūgums, aicinājums' ChW9, 299, 2), ar to apzīmējot attiecīgo runas veidu un tam raksturīgās kvalitātes.

Ielūguma runai ir limitēta funkcija, tās izklāsts veltīts vienīgi gubernatora ielūgumam. Kā norāda Menandrs, ielūguma runa ir sakāma, ja *ielūdz gubernatoru uz svētkiem, kā to nosaka paraža*²¹⁸. Tā kā runa ir oficiāla, tās ievadā uzreiz jābūt norādītam runas teicēja ierašanās iemeslam (αίτια ChW9, 299, 1), kā arī pašam ielūgumam (κλησις ChW9, 299, 2). Sekojošais slavinājuma izklāsts sastāv no trim slavinājuma vietnēm: (1) svētku slavinājums, (2) pilsētas slavinājums, kurā šie svētki tiks rīkoti, kā arī (3) gubernatora slavinājums (ChW9, 299). Menandrs savā izklāstā stingri ievēro šo vietņu izkārtojumu, tomēr zīmīga ir norāde arī uz alternatīvām iespējām²¹⁹. Diemžēl citi teorētiķi (kaut gan tiklab iespējams, ka arī praktiķi) vārdā netiek minēti, tie izpelnās vien bezpersonisku apzīmējumu *daži* (ἔνιοι ChW9, 308, 9). Tādējādi Menandrs atzīst, ka daži teorētiķi un/vai praktiķi ielūguma runā apvieno pilsētas un gubernatora slavinājumu (ChW9, 308, 9–15). Lai gan šāda iespēja netiek īpaši uzsvērta vai analizēta, arī kritiku tā neizpelnās. Tātad noteiktas variācijas nav nopeļamas un ir pat pieļaujamas. Menandrs tās piedāvā, bet izvēle un galējais

²¹⁸ ἔαν ἄρχοντα καλέσης εἰς πανήγυριν, ὡς ἔθος (ChW9, 293, 12).

²¹⁹ ἔνιοι δὲ διαιροῦσι τὸν κλητικὸν μετὰ τὰ προοίμια ἑτέρως 'daži ielūguma [runu] pēc ievada daļa savādāk' (ChW9, 308, 9).

vērtējums tiek uzticēts pašam runas sastādītājam. No vienas puses, šādas Menandra norādes varētu uzskatīt par maznozīmīgām, no otras puses, tā kā Menandra „Rētorika” ieņem vientuļu pozīciju analogu tekstu klāstā, ko ir saglabājusi antīkā pasaule, tās ir nedaudzās liecības par dažādām pieejām un to dzīvotspēju epideiktisko tekstu teorētiskā izvērtējumā.

Līdzība ar vēstnieka runu saskatāma arī runātāja/runas sastādītāja pozīcijā. Izpildot vēstnieka runu, runātājs (vēstnieks) iemieso attiecīgās pilsētas balsi. Arī ielūguma runas teicējs uzstājas pilsētas un svētku rīkotāju vārdā. Tādējādi jēdzienisku paplašinājumu var iegūt ne tikai noteiktas runas vietnes, bet arī pats runātājs. Tiesa, runātājam un/vai runas sastādītājam ir jāuzmanās, lai pārspīlējuma gadījumā netiktu panākts nevēlams efekts. Ielūguma runā Menandrs par šādām briesmām īpaši brīdina. Ielūguma teicējam (ὁ καλῶν ChW9, 302, 1) ir uzticēts izcils pagodinājums (ἀξιῶμα λαμπρόν ChW9, 302, 1–2), taču šis pagodinājums ir jāiznes pieticīgi (ἀτύφως ChW9, 302, 8–9), jo pretējā gadījumā runa kļūst nebaudāma (λόγος φορτικός ChW9, 302, 9). Tas ir uzskatāms teorētiska brīdinājums ievērot samērīgumu arī runātāja pozīcijā, tādā veidā to aktualizējot.

Ielūguma runas virsuzdevums ir atklāt ielūdzamās personas svarīgumu, pārliecināt par tās klātbūtnes nepieciešamību²²⁰. Tajā pašā laikā nozīmīgu lomu ieņem arī runātājs, ar savu runu pārstāvēt visu pilsētu un tās rīkotos svētkus, tāpat neaizmirstot tos slavināt atbilstoši teorētiska izšķirtajai slavinājuma vietai.

Vēršanās runa (Προσφωνητικός λόγος / – /)

Menandra izklāstā vērsšanās runa uzskatāma par slavinājumu gubernatoram. Šādā ziņā tā salīdzināma ar impērisko runu (tātad imperatora slavinājumu):

*Vēršanās runa ir kāda teikts gubernatora slavinājums, izstrādes ziņā tas ir enkomijs, [kaut gan] tam nepiemīt viss enkomijam raksturīgais. Katrā ziņā piesaukuma runa veidojas tad, kad no viņa [gubernatora – I. G.] paveiktajiem darbiem runa rada cildinājumu.*²²¹

Tādējādi gubernatora slavinājums, sekojot teorētiska norādēm, ir nepilnīgi izstrādāts enkomijs. Šāds apgalvojums prasa paskaidrot, kas tad tiek saprasts ar vārdu *enkomijs* (ἐγκώμιον), kas tulkojumā arī nozīmētu ‘slavinājums’ vai ‘cildinājums, uzslava’.

²²⁰ Piemēram, ielūguma runā var iesaistīt šādu uzrunu: *καὶ τὰ μὲν τῆς πανηγύρεως ἅπαντα παρεσκεύασται, μόνος δὲ σὺ ταύτῃ λείπεις, ὥστε ἦκοις ἄν* ‘Viss svētkiem ir sagatavots, patiesi, tikai tevis trūkst, tā ka lūdzams nāc.’ (ChW9, 300, 16–17)

²²¹ *ὁ προσφωνητικός λόγος ἐστὶν εἰς ἄρχοντας, λεγόμενος ὑπὸ τινος, τῇ δὲ ἐργασία ἐγκώμιον οὐκ ἔχει δὲ πάντα τοῦ ἐγκωμίου, ἀλλὰ κυρίως ὁ προσφωνηματικός γίνεται, ὅταν ἐξ αὐτῶν τῶν πραττομένων ἀπ’ αὐτοῦ πράξεων ὁ λόγος τὴν αὐξήσιν λαμβάνῃ.* (ChW9, 284, 4–8) Sp3 izdevums (415. lpp.) tekstvietu *τῇ δὲ ἐργασία ἐγκώμιον* papildina ar frāzi *οὐ μὲν τέλειον* (*bet ne pilnīgs*). Tātad izstrādes ziņā tas ir enkomijs, bet ne pilnīgs. RW redakcija (164. lpp.) pieņem šo papildinājumu.

Menandra „Rētorikā” nav vērojama konsekvence leksēmas ἐγκώμιον lietojumā, tikpat labi izmantota arī leksēma ἔπαινος, kas arī apzīmē slavinājumu vai cildinājumu, tādējādi ievērojami apgrūtinot atsevišķu tekstvietu tulkojuma un interpretācijas iespējas. Kā norāda Dž. A. Kenedijs, rētorikas teorētiķis Hermogēns no Tarsas (Ἐρμολογένης), kura darbības augstākais posms saistāms ar Marka Aurēlija (Marcus Aurelius) valdīšanas laiku (mūsu ēras 2. gs. 2. puse), savā rētorikas mācību grāmatā (progymnasma) skaidro, kas ir slavinājums kā enkomijis (ἐγκώμιον) un kādā veidā tas atšķiras no slavinājuma, kas apzīmēts ar leksēmu ἔπαινος:

Enkomijis ir kādam piederošu krietno īpašību atainojums vai nu vispārīgā, vai arī individuālā veidā. Vispārīgais enkomijis (slavinājums) ir attiecināms uz cilvēku [kā tādu], bet kāds individuālais enkomijis, [piemēram], varētu būt veltīts [tieši] Sokrātam. [..] Enkomijis, kā stāsta, ir ieguvis savu nosaukumu no tā, ka dzejnieki senos laikos ciematos (komai) dziedājuši himnas par godu dieviem. [..] Bet enkomijis no „epainos” atšķiras ar to, ka „epainos” [kā slavinājuma veids] ir īsāks, piemēram, [sakt, ka] Sokrāts ir vieds, bet enkomijis [veidojas] izvērstākā veidā.²²²

Ernesti leksikons apstiprina šādu skaidrojumu, taču piebilst, ka stabila tradīcija vērojama vēlīnajos daiļrunas teorijai veltītajos tekstos, tiesa, jau ar konkrētu norādi, ka enkomiji (ἐγκώμια) kļūst par slavinošām runām (orationes laudatoriae).²²³ Menandra „Rētorikā” ir vērojams, ka šāda tradīcija pamazām sāk iesakņoties (īpaši spilgti tas redzams bēru runu ciklā), taču, kā jau minēts, visa teksta ietvaros konsekvences nav. Ja, sekojot Hermogēna domai, enkomijis ir labo īpašību atainojums (un tāpat arī slavinājums), Menandra vēršanās runas skaidrojums paredz, ka tā slavinās tikai vienu no paredzamajām slavinājuma vietnēm, proti, paveiktos darbus. Patiesi, gubernatora veikumu slavinājums kļūst par visas vēršanās runas saturisko piepildījumu (sk. arī 215. zemspītras atsauci 86. lpp.), ļaujot to nodēvēt par nepilnīgu enkomiju. Darbu slavinājums vēršanās runā ir identisks impēriskajā runā piedāvātajam: atsevišķi tiek nodalīts miera un kara laiks (κατὰ πόλεμον / κατὰ εἰρήνην ChW9, 284, 11).

²²² Ἐγκώμιον ἐστὶν ἔκθεσις τῶν προσόντων ἀγαθῶν τινὶ κοινῶς ἢ ἰδίως, κοινῶς μὲν οἶον ἐγκώμιον ἀνθρώπου, ἰδίως δὲ οἶον ἐγκώμιον Σωκράτους. [..] κέκληται δὲ ἐγκώμιον, ὡς φάσιν, ἐκ τοῦ τοὺς ποιητὰς τοὺς ὕμνους τῶν θεῶν ἐν ταῖς κόμαις τὸ παλαιὸν ᾄδειν. [..] ἔπαινον δὲ διαφέρει τὸ ἐγκώμιον, ὅτι ὁ μὲν ἔπαινος καὶ ἐν βραχεῖ γένοιτ' ἄν, οἶον Σωκράτης σοφός, τὸ δὲ ἐγκώμιον ἐν μακροτέρᾳ διεξόδῳ. (Sp2, 18–28)

²²³ Johann Christian Gottlieb Ernesti. *Lexicon technologiae Graecorum rhetoricae*. Sumtibus Caspari Fritsch, 1795, p. 92.

Menandra tekstā netiek raksturots kāds konkrēts notikums, kurā varētu tikt sacīta vēršanās runa. Arī komentāros šim aspektam nav pievērsta uzmanība. Rodas jautājums, kāpēc, slavīnot gubernatoru, ir jāizceļ tieši viņa darbi un kāpēc tā arī kļūst par vienīgo iztīrīto slavinājuma vietni, ignorējot, piemēram, izcelsmi un audzināšanu. Ja vēršanās runā tiek slavināts kāds tikums (*ἀρετή* ChW9, 285, 1), tad tas arī ir darāms caur paveiktajiem darbiem. Kāda ir teorētiska stratēģija gubernatoram vēltīt nepilnīgu enkomiju? Šeit novērojama robeža starp vārda mākslas teoriju un praksi. Teorētiski runas sastādītājam tiek mācīts, ka šāds slavinājums veidojams kā nepabeigts enkomijs (tātad tiks slavināts tikai kāds no visiem iespējamajiem tikumiem), taču praktiski runā šim nosacītajam enkomija defektam ir jāparādās tā, lai klausītājam tas neliktos manāms. Lai gan tikumu izklāsts ir jāiekļauj darbu vietnē, šo tikumu atainojums izstrādājams tik prasmīgi, ka tas vainagojas pilnīgākā runā. Piemēram, teorētiķis saka:

*Jo tā ir prasmīga lieta katrā no tikuma daļām iestrādāt atbilstošus salīdzinājumus, lai ar to palīdzību runa saturētu plašākus izvērsumus.*²²⁴

Tomēr tajā pašā laikā kļūst acīmredzams – lai kā arī runas sastādītājs censtos, vēršanās runas saturs Menandra uzskatos paliek ierobežots. Vēršanās runa neveidosies pat ne tuvu tik plaša un niansēta kā impēriskā runa. Varbūt tas, nosakot vēršanās runas ierobežojumus, arī bijis teorētiķa nolūks (kaut gan Menandra „Rētorikas” tekstā šis apstāklis netiek komentēts). Katrā ziņā slavinājuma runas krāšņums un saturiskā piesātinātība tiek dozēta, un gubernatoram nevar pienākties tas, kas pienākas imperatoram.

[Runa] par ierašanos jeb ierašanās runa (*Περὶ ἐπιβατηρίου / Divisio regiae orationis*) un pavadīšanas runa (*Προπεμπτική λαλιά / De lalia premittente*)

Runas, kas plašā nozīmē ieskauj cilvēka ceļojumu, ir vēltītas ierašanās un pavadīšanas brīdīm. Teorētiķis gan runu par ierašanos, gan pavadīšanas runu skata atsevišķi, tomēr tajās ir vērojama zināma saskaņa, kopā tās veido savdabīgu apļveida kompozīciju, simboliski iesākot un noslēdzot atvēlēto laika nogriezni noteiktā telpā. Runas zīmīgas ne tikai saturiski strukturālās līdzības ziņā, bet arī to divējādā pielietojuma dēļ. Proti, gan ierašanās/sagaidīšana, gan pavadīšana var notikt cilvēkam individuāli svarīgā dzīves mirklī, gan arī sabiedriski politiskā mērogā, kas šādā kontekstā tiek identificēts ar attiecīgajai

---

²²⁴ *τεχνικὸν γὰρ καθ' ἕκαστον μέρος ἀρετῆς καὶ συγκρίσεις ἰδίας παραλαμβάνειν* (ChW9, 285, 10-11), ἵνα ὁ λόγος δι' αὐτῶν πλείους τὰς αὐξήσεις λαμβάνη (Sp., 416. lpp.). Tā kā ChW9 redakcijā tekstvieta *πῆρ παραλαμβάνειν* nav saprotama, papildus izmantots Sp3 izdevums.

provinci nozīmēto gubernatoru sagaidīšanu un pilnvaru pieņemšanu, kā arī gubernatora pārvaldes termiņa noslēgumu un aizceļošanu (ChW9, 231, 4–15; ChW9, 257, 4–21, 258, 1–20). Lai gan teorētiskis piemin abas šo runu šķautnes – lietojuma variācijas –, runā par ierašanos tiek iztirzāts tieši sabiedriski politiskais aspekts, kamēr pavadīšanas runā teorētiķa izklāstā vērojams sadzīviskais aspekts. Jāpiebilst, ka līdzās iepriekš minētajam ierašanās runu raksturo vēl papildu variācijas: arī cilvēks, kurš atgriežas no kāda ceļojuma, var vērsties pie savas dzimtās pilsētas ar runu. Ar runu pagodināma arī svešzemju pilsēta, kurā ceļotājs nonāk (ChW9, 231). Gan vienā, gan otrā gadījumā tā ir ierašanās runa, kuru runātājs var izvēlēties teikt.

Ierašanās un pavadīšanas runa, pat ja tām piemītis oficiāls skanējums, kā norāda Menandrs, saistāma ar tīkamas noskaņas radīšanu. Sagaidīšanas runai jāatnā pārlielais prieks (*περιχάρεια* ChW9, 231, 8, 239, 1), turklāt prieka cauraustam jābūt jau ievadam (*τὸ προοίμιον* ChW9, 231). Tikmēr pavadīšanas runā vēlamās noskaņas radāmas maigumā un tīkamu nostāstu burvībā (*ἀβρότητα* [...], [...] *διηγημάτων ἡδέων*²²⁵ *χάρισι* ChW9, 257, 4–5). Lai gan šādas norādes nodēvējamas par vispārīgām, rodas iespaids, ka abus runu veidus raksturo vieglums. Uz to norāda pavadīšanas runas apzīmējums *λαλιά*, kas, burtiski tulkojot, nozīmē ‘saruna’, tāda kā ‘parunāšanās’ (nevis *λόγος* ‘runa’). Tiesa, minētais apzīmējums *λαλιά* nav attiecināts arī uz ierašanās runu, kas gan, visticamāk, skaidrojams ar teorētiķa izvēli lielākā mērā pievērsties tieši tās oficiālajam izpildījumam.

Pētot ierašanās un pavadīšanas runas noskaņu, īpaši atklājas Menandra nosliece pievērst uzmanību noteiktu aspektu intensitātei. Lai to pienācīgi varētu izvērtēt, jāņem vērā runas sastādītāja/runātāja pozīcija sabiedrības hierarhijā attiecībā pret personu, kam par godu runa tiek sacīta vai sacerēta. No tā tiešā veidā ir atkarīgs runas izpildījums, tam pielāgojama runas noskaņas vaļsirdība. Šis aspekts īpaši spilgti atklājas pavadīšanas runā, kur runātājs it kā nevilšus tiek aicināts novērtēt, vai persona, kas tiek pavadīta, ir uzskatāma viņam par statusa ziņā līdzvērtīgu (*ἴσος* ChW9, 257, 17). Lai gan teorētiskis pasaka, ka vieglā un tīkamā noskaņa raksturo runu, tomēr ir jāizvērtē pieļaujamā un pieklājīgā robežas. Viss pakļaujas gradācijai, bet runas sastādītājam ir jāprot ievērot robežas:

[...] [to saku] *parādot, ka ir gadījumi, kad tas izmantojams lielākā mērā, bet kad mazākā* [...].²²⁶

²²⁵ Acīmredzot, sekojot Sp3 izdevuma (395. lpp.) tradīcijai, leksēma *ἡδέων* RW izdevumā aizstāta ar *ἀρχαίων* (126. lpp.), tādējādi šo tekstvietu interpretējot kā teorētiķa padomu iesaistīt senās pasaules stāstījumus.

²²⁶ [...] *ἐπιδεικνύμενος, ὅτι ὅπου μὲν μᾶλλον ἐστὶν αὐτῷ καταχρηῆσθαι, ὅπου δὲ ἀπ’ ἑλαττον* [...]. (ChW9, 258, 11–12)

Ierašanās runai, kā tas bija novērojams, ir iespējami dažādi veidi, tomēr teorētiskis pievēršas tieši oficiālajam. Šādu ierašanās runu raksturo trīs vietnes: (1) imperatora slavinājums, (2) gubernatora slavinājums un (3) pilsētas slavinājums. Imperatora slavinājums, apzinot pieejamos Menandra tekstus, ir dažādi interpretējams. No vienas puses, tekstos sastopamas norādes, ka imperatora slavinājumu vajag īsināt (*συντέμνειν* ChW9, 233, 4). Šāds aicinājums varētu šķist negaidīts, taču kontekstuāli tam rodams arī skaidrojums: tā kā runa slavē gubernatoru (gubernatora ierašanos), kurš iemieso impērijas varu, gubernatora slavinājums savā ziņā uzskatāms arī par imperatora slavinājumu (*βασιλέως ἐγκώμια* ChW9, 233, 4–5). Teorētiskis brīdina, ka, izvēršot imperatora slavinājumu, runā var veidoties saturiski atkārtojumi²²⁷. Rezultātā imperatora un gubernatora slavinājuma robežas saplūst, salīdzinoši šaurāks slavinājums tiek izvērsts plašumā, attiecīgajai slavinājuma vietai piešķirot daudzkārt dziļāku nozīmi un liekot to apzināties gan runas sastādītājam, gan arī potenciālajai auditorijai. Šāda runas sastādīšanas stratēģija diez vai vērtējama kā nejauša, jo piedāvātais pavērsiens dara runu saturiski pievilcīgāku, proti, ne tik ļoti paredzamu. Tajā pašā laikā neviena no vietnēm pēc būtības netiek izlaista vai atstāta bez pienācīgās runas sastādītāja uzmanības. Tomēr, no otras puses, Menandra tekstos rodamas norādes, ka ierašanās runā ir izvēršams imperatora slavinājums. Tas darāms gadījumā, ja pilsētā ierodas attiecīgās provinces gubernators, kas jau ilgu laiku ir pie varas grožiem (ChW9, 237). Šādā situācijā izvēršams gan imperatora dzimtas, gan darbu, gan tikumu slavinājums, būtībā novērtējot paralēles ar impēriskajā runā izšķirtajām vietnēm. Acīmredzot uzskatot šos dažādos ieteikumus par saturiski pretrunīgiem imperatora slavinājuma veidošanā, RW izdevums piedāvā citādu teksta redakciju (102. lpp.), tādējādi mainot teksta interpretācijas iespējas: proti, imperatora slavinājums jebkurā gadījumā ir jāveido īss, bet tekstā piedāvātais imperatora slavinājuma dalījums (dzimta, darbi, tikumi) ir attiecināms nevis uz imperatoru, bet gan gubernatoru²²⁸. Šāda grieķu teksta redakcija un tam pielāgots tulkojums angļu valodā tomēr būtu uzskatāms par pārsteidzīgu: gan leksikas ziņā nav vērojama nekāda atsauce vai konkretizējums par gubernatora klātbūtni attiecīgajā

²²⁷ Teorētiskis brīdina: [...] ἵνα μὴ διπλῆν ποιήσης τὴν ὑπόθεσιν ‘[...] lai tu tematiku neizvērstu divkārtējā veidā’ (ChW9, 233, 5–6).

²²⁸ ChW9 teksta redakcija (skatīt interpunkciju):

οὕτω δὲ διαιρήσεις τὸν λόγον βασιλέως δι’ ὀλίγων ἐρεῖς ἐγκώμιον γένους, ἐὰν ἔχη λαμπρόν· εἶτα τὰς πράξεις [...] (ChW9, 237, 9-11)

RW teksta redakcija (skatīt interpunkciju):

οὕτω δὲ διαιρήσεις τὸν λόγον βασιλέως δι’ ὀλίγων ἐρεῖς ἐγκώμιον, *** γένους ἐὰν ἔχη λαμπρόν [...] εἶτα τὰς πράξεις [...] (102. lpp.)

***attiecīgo tekstvietu RW redakcijā ieteikts lasīt, to it kā papildinot ar frāzi [*εἶτα τοῦ ἄρχοντος ἐγκώμιον*].

tekstvietā, gan arī saturiski tā nebūtu uzskatāma par pretrunu. Teorētiķis izjūt nepieciešamību ne tikai klasificēt runu veidus, bet arī niansēt to saturisko piepildījumu atbilstoši notiekošajam – ne velti tekstā tiek precizēts sagaidāmā gubernatora raksturojums. Rodas tikai likumsakarīgs pieņēmums, ka teorētiķim bijis savs redzējums, kāpēc runas izpildījumu vajadzētu darīt citādu. Iespējams, tā ir runātāja smalka norāde par varas dalījumu: lai arī gubernators jau ilgi valda pār norīkotajām zemēm, ne jau viņš ir tas, kam pieder šī vara. Tiesa, Menandra teksts šādus paskaidrojumus nepiedāvā, atstājot telpu lasītāja interpretācijai.

Gubernatora un pilsētas slavinājums, pēc Menandra, jāveido izvērsti un ar salīdzinājumiem, kuriem, gluži kā visam runā, ir jābūt pārdomātiem. Piemēram, slavīnot jauno gubernatoru, ir vērts atainot tās ciešanas, kuras sagādājis iepriekšējais valdnieks, taču tādā veidā, lai jaunatnācējs būtu vērtējams kā glābējs tik sarežģītā situācijā:

[..] *atainosi viņu [iedzīvotāju – I.G.] nelaiimes laikā, kad valdīja iepriekšējais gubernators, un vērsīsi plašumā [viņu] likstas, nenopeļot priekšgājēju, bet, tieši par pavalstnieku nelaimēm stāstot, tad turpināsi [sakt, ka] „līdzīgā veidā pati saule, kad nakts un tumsa visu sasegusi, parādījies un uzreiz visas nelaiimes atrisinājusi [..]”.*²²⁹

Jānovērtē arī teorētiķa tālredzīgais padoms kritizēt, nopelt situāciju, bet ne konkrētu cilvēku – gubernatoru. Patiesi, pretējā gadījumā cilvēks, kurš tagad tiek slavēts, var apšaubīt šī slavinājuma patiesumu un būties, ka, laikam ejot, viņa vārds tiks nopelts līdz ar priekšgājējiem.

Tādējādi runā savu īstenojumu rod gan slavinājums, gan nopēlums, kas ir galvenie epideiktiskās rētorikas raksturlielumi.

Pavadīšanas runas izklāsts attālinās no oficiālā skanējuma un piedāvā visai oriģinālu tās sastādīšanas manieri – improvizētu tiesas sēdi. Apsūdzētā lomu ieņem aizbraucējs, kas ar pilsētas atstāšanu rada skumjas, bet galvenais ir tas, ka klausītājs (*ἀκροατής* ChW9, 259, 11–12) ir uzskatāms par tiesnesi (*δικαστής* ChW9, 259, 12). Kļūst skaidrs, ka tas ir viens no veidiem, kā teorētiķis piedāvā risināt pavadīšanas tematiku. Arī šādas improvizācijas ietvaros tiek slavīnāta pilsēta un vienlaikus pats ceļotājs, jo kļūst skaidrs, ka ceļš nav novēršams. Tiesa, oficiālā runā šāds risinājums nebūtu uzskatāms par piemērotu. Teorētiķis nenosauc runas vietnes, kas atbilstu oficiālai pavadīšanas runai, taču domājams, ka tajās vērojama tuva līdzība ar sagaidīšanas runā sniegtajām norādēm: kāda vārdā nenosaukta

---

²²⁹ [..] *κακῶς πεπονθότων αὐτῶν παρὰ τοῦ μικροῦ πρόσθεν ἄρχοντος διατυπώσεις καὶ ἀνξήσεις τὰ δυσχερῆ, μηδὲν βλασφημῶν τὸν πανσάμενον, ἀλλὰ ἀπλῶς τὴν δυστυχίαν τῶν ὑπηκόων λέγων ἐπαύξεις, ὅτι ὡσπερ νυκτὸς καὶ ζόφου τὰ πάντα κατειληφότος αὐτὸς καθάπερ ἥλιος ὀφθεῖς πάντα ἀθρόως τὰ δυσχερῆ διέλυσε [..].* (ChW9, 232, 6–12)

ceļotāja slavinājums vai arī konkrēta gubernatora slavinājums, kas rod saskarsmes punktus ar imperatora un pilsētas slavinājumu. Būtiskākā atšķirība starp runām: pavadīšanas runa nozīmē arī šķiršanos, kas saistāma ar skumjām par zaudējumu. Arī ceļojums vēl ir tikai priekšā, tāpēc runa jābeidz ar lūgšanu (*εὐχή* ChW9, 263, 13), nodrošinot ceļotājam dievu labvēlību. Ierašanās runa kļūst par savdabīgu pavadīšanas runas turpinājumu: kādā citā pilsētā ceļotājs tiks sagaidīts un viņš teiks ierašanās vārdus, arī viņam tādi tiks teikti, apliecinot gan ciklisku virzību, gan cikliskuma noteiktu atkārtošanos.

Atvadīšanās runa (*Συντακτικὸς λόγος / De adiungente oratione / Oratio valedictoria*)

Ja ierašanās runu var teikt gan sagaidītāji, gan arī pats ceļotājs, kurš to sacerējis par godu savam ceļojuma galamērķim, pavadīšanas runa, Menandra skatījumā, neparedz šādu atgriezenisko saiti, tāpēc atvadīšanās runas izšķiršana, pilnīgojot un niansējot runu daudzveidības teorētisko izklāstu, ir likumsakarīgi sagaidāma. Tā kā pavadīšanas runas teorētiskās nostādnes attālinās no izteikti oficiālā skanējuma, arī šīs runas izklāstā vērojama līdzīga nostāja.

Kopējo atvadīšanās runas noskaņu raksturo šādi teorētiķa vārdi:

*Tas, kurš aizceļo, ir acīmredzami apbēdināts par došanos prom.*²³⁰

Citkārt teorētiķis norāda, ka aizbraucējam nākas *raudāt par došanos prom* (*δακρύειν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ* ChW9, 311, 1–2). Patiesi, atvadīšanās runa parasti izvēršas emocionāla un reizē arī pacilāta. Runas veids²³¹ ir vērtējams kā sens – ne velti teorētiķis norāda, ka to ieviesis pats dievišķais Homērs²³². Vērtīgi, ka šajā gadījumā Menandrs sniedz arī konkrētus piemērus no Homēra „Odisejas” (Odisejs (*Ὀδυσσεύς*), dodoties prom no faijākiem (*Φαίακες*), atvadās no faijāku valdnieka Alkinoja (*Ἀλκίνοος*) un viņa sievas):

(1) Allaž, valdniece, priecīga esi, kamēr vecums un nāve nav pienākusi, šīs lietas pie cilvēkiem [vienmēr] atnāk. Es dodos prom, bet tu, [paliekot] mājās ar bērniem, ar [saviem] ļaudīm un valdnieku Alkinoju, esi laimīga.

---

²³⁰ *ὁ συνταπτόμενος δῆλός ἐστιν ἀνιώμενος ἐπὶ τῷ χωρισμῷ* [...]. (ChW9, 309, 4–5)

²³¹ Patiesi, teorētiķis lieto arī vārdu savienojumu *συντακτικὸν εἶδος* (ChW9, 310, 18), kas nozīmē ‘atvadīšanās [runas] veids’.

²³² *[...] προὔβαλε μὲν ὁ θεῖος Ὅμηρος καὶ τοῦτο τὸ εἶδος* [...]. (ChW9, 309, 7)

[...] dievišķais Homērs ieviesa arī šo veidu [...].

(2) *No visiem ļaudīm slavenāko valdniek Alkinoj, ziedojumus veikuši, mani pasargātu laidiet [ceļā], bet jūs paši palieciēt sveiki. Jo [šeit] jau pabeigts ir viss, ko mana sirds vēlējās, pavadīšana un tīkamas dāvanas [..].*²³³

Teorētiķis pilnā mērā iesaka sekot Homēra paraugam (ChW9, 310, 5–10). Homēra vārsnās redzama varoņa nepieciešamība doties prom, runātājam tas ir jāuzsver, jo atvadīšanās saistāma ar skumjām, bet nepieciešamība tās attaisno. Ne mazāk būtiska ir arī slavinājuma klātbūtne (šajā kontekstā zīmīgs veids, kā Odisejs uzrunā Alkinoju – *no visiem ļaudīm slavenāko valdniek*), tādā veidā godinot gan pavadītājus, gan arī vietu, no kuras aizceļo. Pilsētas slavinājumam teorētiķis pievērš īpašu uzmanību: slavināms gan pašas pilsētas skaistums (*κάλλος* ChW9, 310, 11), gan arī iedzīvotāju raksturi (*τὰ ἥθη τῶν ἀνδρῶν* ChW9, 310, 20). Turklāt iedzīvotāji ir jāataino kā tādi, kas ir labvēlīgi noskaņoti pret svešiniekiem, tātad viesmīlīgi (*φιλόξενοι* ChW9, 310, 21). Atvadīšanās runa arī ir aizceļotāja pateicība par izrādīto viesmīlību.

Atvadīšanās runas emocionālā piesātinātība padara tās skanējumu brīvāku. Teorētiķis to nosauc pat par tādu kā sarunveida runu (*ὡς ἐν λαλιᾷ* ‘kā sarunā’ ChW9, 315, 2; *ὁ τῆς λαλιᾶς λόγος* ‘sarun[veida] runa’ ChW9, 315, 2–3), apzīmējuma ziņā ļaujot saskatīt līdzību arī ar pavadīšanas runu.

Menandrs nepievēršas atvadīšanās runas veidiem, it kā liekot manīt, ka pateicība par viesmīlību ir universāla forma, kas pakļausies vienotiem likumiem. Katrā ziņā robeža starp oficiālo un privāto dzīves telpu netiek norādīta, ļaujot pieņemt, ka tāda var arī nebūt. Domājams, šis apstāklis saistāms ar runas veida senumu, tātad laika pārbaudītu un pierādītu vērtību, kurā teorētiķis neredz nepieciešamību kaut ko mainīt, drīzāk tikai vērst plašumā. Tiesa, Menandrs nosaka runas apjomu, kam jābūt samērīgam, nepārsniedzot 300 rindu (ChW9, 315, 8).

---

²³³ (1) *Χαῖρέ μοι, ὦ βασίλεια, διαμπερές, εἰσόκε γῆρας*
Ἔλθοι καὶ θάνατος, τὰ τ' ἐπ' ἀνθρώποισι πέλονται,
Αὐτὰρ ἐγὼ νέομαι, σὺ δὲ τέρπεο τῶδ' ἐνὶ οἴκῳ
Παισὶ τε καὶ λαοῖσι καὶ Ἀλκινόῳ βασιλῆϊ. (ChW9, 309)

Rindas atbilst Homēra „Odisejas” 13. dziedājuma 59.–60. vārsmai.

(2) *Ἀλκίνοε κρεῖιον, πάντων ἀριδείκετε λαῶν,*
Πέμπετέ με σπείσαντες ἀπήμονα, χαίρετε δ' αὐτοί:
Ἦδη γὰρ τετέλεσται ἅ μοι φίλος ἦθελε θυμός,
Πομπή καὶ φίλα δῶρα. (ChW9, 310)

Rindas atbilst Homēra „Odisejas” 13. dziedājuma 38.–41. vārsmai.

Rindas salīdzinātas *Homeri Opera. Odysseae*. Libros XIII–XXIV. Etypographeo Clarendoniano, editio altera, 1958. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0135> [skatīts 14.04.2013].

Runu klāstā, kas iezīmē impērijas vidi, atvadīšanās runa rada pat tādu kā sentimentālu noskaņu, neuzrādot ciešu sasaisti ar kopējo tematisko paradigmu. Vienlaikus atsauce uz grieķu varoņeposu norāda uz teorētiskās domas tieksmi izmantot gatavu piemēru, to papildināt un pārvērst jaunā tekstā, kas savukārt iekļaujas kvalitatīvi atšķirīgā epideiktisko tekstu klasifikācijas sistēmā.

Kopsavilkums un secinājumi

Epideiktisko tekstu klāstā impērijas vide un tās ietvaros arī cilvēka darbība sabiedrībā rod izvērstu atspoguļojumu vārda mākslā – vismaz teorētiskā refleksija, ko piedāvā Menandrs, pārliecinoši rada šādu iespaidu.

Atšķirībā no himnu tekstiem, kas ir tīrs slavinājums, aplūkotajos runu veidos novērojams gan slavinājums, gan nopēlums, tādējādi atbilstot gan paša Menandra skaidrojumam par epideiktisko rētoriku un tās raksturlielumiem, gan arī grieķu un romiešu teorētiskās domas celmlaužu uzskatiem. Tiesa, atšķirības vērojamas tajā, ka Menandrs pievēršas daudz dziļākai slavinājuma un arī nopēluma analīzei, to cieši pielāgojot noteiktai runas funkcijai. Runu teorētisks izvērtējums un funkcionāls nošķirums veido būtisku epideiktiskās rētorikas šķautni: slavinājums un līdzās tam arī nopēlums jēdzieniski spēj gan paplašināties un sašaurināties, gan pielāgojoties mainīties. Protams, šī spēja nav patvaļīgi attīstījusies. To nosaka nepieciešamība, uzdevumu kopums, kas tiek sagaidīts no vārda mākslas impērijas apstākļos. Patiesi, impēriskā runa un vainaga runa, vērsšanās runa, kā arī vēstnieka runa teorētiķa izklāstā atklājas kā sabiedriski politisko vidi raksturojoša reālija. Arī runās, kurās ir iespējamās saturiskās variācijas (piemēram, ierašanās un pavadīšanas runa), ir neapšaubāmi pakļautas sabiedriski politiskajam fonam. Šīs runas teorētiķa skrupulozajā izvērtējumā un to sastādīšanas instrukcijās kļūst par izkoptiem epideiktisko tekstu paraugiem, kas pēc būtības atspoguļo attiecīgā laikposma politiskās vārda mākslas etiķeti. Tādējādi Menandra izklāstā tiek pārņemta arī politiskās runas funkcija. Pierunāšana vai atrunāšana (tātad pierunāšana un atrunāšana kā politiskās runas raksturlielumi) savdabīgā veidā tiek īstenota ar slavinājumu un tā dažādajām nokrāsām, radot runā nepieciešamo saturisko piepildījumu. Tiesa, jāņem vērā, ka arī šāda pierunāšana un atrunāšana, pievēršoties Romas impērijas laika teorētiskajai domai, nav jāsaprot plašā nozīmē. Kā tas bija novērtējams aplūkotajos runu veidos, runas sastādītājam netiek piedāvāts pārliecināt savu klausītāju, piemēram, par kādas ierosmes lietderību vai nelietderību lielos mērogos. Tikai likumsakarīgi, ka Romas impērijas runas nav salīdzināmas, piemēram, ar Dēmostena „Filipikām” (*Λόγοι Φιλιππικοί*) vai Cicerona runām „Pret Katilīnu” (*In Catilinam*). Izvērtējot Menandra tekstus, var secināt, ka

pārlicināšana darbojas impērijas pārvaldes sistēmas pieļaujamajās robežās. Ja gubernators ilgi atrodas pie varas grožiem, tad runas sastādītājs lielākā mērā var pievērsties imperatora slavinājumam, tādā veidā, iespējams, mudinot gubernatoru ievērot savas varas robežas (vēršanās runa); ja runas sastādītājs slavina imperatora vai gubernatora cilvēkmīlestību, tad tas ir veids, kā mudināt vai pierunāt pie varas esošo cilvēku šo cilvēkmīlestību atkal izrādīt (impēriskā runa, vainaga runa, vēstnieka runa); ja tiek nopelta iepriekšējā gubernatora valdīšana (protams, to nepārceļot uz konkrētu cilvēku, bet gan vispārīgi raksturojot sliktos dzīves apstākļus), tas ir mudinājums jaunajam vietvaldim izvēlēties veiksmīgāku pārvaldes stratēģiju (ierašanās runa). Menandra piedāvātie teorētiskie norādījumi pēc būtības māca runas sastādītājam ievērot šādus stratēģijas nosacījumus: ja tie ir zināmi, tad runātājs savā tekstā varēs iekodēt vēlamo ziņojumu. Runas izvēršas stratēģiskā rotaļā, kur runātāja manevri (atlasītais materiāls, ko slavēt vai nopelt, turklāt – kā to darīt) tiek īstenoti netiešu mājienu veidā. Runas sastādītājs nevar atļauties atklāti paziņot savu pozīciju, tādēļ runas nozīme, izvērtējot visus apkārtceļus, ir jo būtiskāka.

Runu saturs tiek noteikts pēc slavinājuma vietņu atlases principa: katrai runai tiek piemeklēts atbilstošs slavinājums. Slavinājuma vietņu izkārtojums veido runas struktūru. Kā norāda teorētiķis, sastādot runu, ir jāsāk ar būtiskāko (impēriskā runa), tas attiecināms arī uz slavinājumu. Teorētiķis pievēršas arī runas apjomam, taču tas nav norādīts visām runām. Kontekstuāli visplašākā ir impēriskā runa (tiesa, bez konkrētas apjoma norādes), kas, protams, ir arī sagaidāms. Zīmīgi, ka runa var pavadīt kāda oficiāla paziņojuma (*ψήφισμα* ChW9, 298, 11) pasniegšanu (vēstnieka runa), tādējādi arī norādot uz savu lomu pārvaldes realizēšanā. Turklāt, tā kā oficiālais paziņojums parasti ir lūgums pēc palīdzības, runas uzdevums ir labvēlīgi noskaņot un sagatavot klausītāju.

Runās oficiālais skanējums var būt arī klusināts, noteiktu runas veidu ietvaros dažādojams (ierašanās un pavadīšanas runas) vai arī gluži nemanāms (atvadīšanās runa). Teorētiķis labprāt skata šādas iespējas, bagātinot un pavadot ar runu noteiktas cilvēka darbības sabiedrībā. Tādos gadījumos salīdzinoši vieglā skanējuma dēļ runai var tikt piedēvēts apzīmējums *sarunveida* (vai *sarunveida runa*). Tiesa, ja teorētiķis īpaši neprecizē runas teikšanas apstākļus, robežšķautne starp oficiālo un neoficiālo var būt grūti nosakāma (atvadīšanās runa). Tajā pašā laikā runās, kur teorētiķis ļauj oficiālā nošķīrumam, vērojama arī improvizācijas klātbūtne. Šajā ziņā uzmanību izpelnās pavadīšanas runa, kurā teorētiķis iesaka iesaistīt arī improvizētu tiesas sēdi ar aizceļotāja apsūdzību. Epideiktiskie teksti kļūst ārkārtīgi ietilpīgi, to saturs noteiktos apstākļos ļauj izmantot arī tiesu runas paņēmienus, pārņemot arī attiecīgos raksturlielumus (apsūdzība un aizstāvība).

3.3.2. Cilvēka dzīves ritums

Menandra „Rētorikā” nošķirama savrupa tekstu daļa, kas veltīta cilvēka dzīves ritējumam: **piedzimšanai, kāzām un bērēm**. Katrs no šiem posmiem ir epideiktiskās runas ievadīts vai pavadīts. Līdzīgi runām, kas pievēršas impērijas realitātei un cilvēka darbībām sabiedrībā, cilvēka dzīves ritus atspoguļojošās runas nav stabilas un nemainīgas vienības. Tās ir pielāgojamas un maināmas, veidojot savdabīgu trijstūri starp runas sastādītāju, auditoriju un aktuālo dzīves īstenību. Menandrs sniedz norādes, kā šīs komponentes apvienot runā, vienlīdz veiksmīgi izgaismojot visas iedomātā trijstūra šķautnes, turklāt apzinoties, ka šāda veida **runas** tomēr lielā mērā veltītas **individuāli nozīmīgam notikumam un pārdzīvojumam**.

Piedzimšana

Šo posmu pārstāv dzimšanas dienai veltīta runa jeb **dzimšanas dienas runa** (*γενεθλιακὸς λόγος / de genethliaca oratione*). Tās raksturojumā Menandrs izvērš slavinājuma tematiku, proti, šī runa nav nekas cits kā gaviļnieka slavinājums. Gaviļnieks tiek nosaukts par *ὁ ἐπαινουμένος* (‘tas, kurš tiek slavēts, sumināmā persona, gaviļnieks’ ChW9, 279, 25).

Teorētiķa piedāvātie pārspriedumi par dzimšanas dienas runu tematiski dalāmi divās daļās: pirmkārt, tajos sniegts vispārīgs šāda veida runas raksturojums (ChW9, 279, 21–25; 280, 1–14), otrkārt, raksturota dzimšanas dienas runa par godu jaunam cilvēkam (ChW9, 280, 14–19; 281, 1–8), kas, saskaņā ar teorētiķa nostāju, ir īpašs izaicinājums runas teicējam. Pamatojums šādai nostājai rodams teorētiķa uzskatos, ka par jaunu cilvēku sastādīt slavinājumu ir grūtāk (te gan ir jāprecizē, ka no teorētiķa teksta nav izsecināms jauna cilvēka vecums, Menandrs runā vispārīgās un relatīvās kategorijās).

Tā kā dzimšanas dienas runa ir slavinājums, pirms tās izveides ir jāatrod slavinājuma iemesli. Jauns cilvēks vēl nav paspējis sevi pierādīt, tādēļ objektīvi grūtāk atrast tos aspektus, kas būtu slavinājuma cienīgi, kamēr gados vecāka cilvēka dzīvē saskatīt slavinājuma vērtas lietas ir relatīvi vieglāk (ChW9, 280, 15–18), jo pēdējā gadījumā runas sastādītāja rīcībā ir ilgāks dzīves gājums, plašāks materiāls, no kura izvēlēties piemērotāko attiecīgajai runas situācijai. Tikmēr jauns cilvēks nav nedz labs, nedz slikts (nav īsti pelnījis ne slavinājumu, ne nopelumu), taču tajā pašā laikā jaunietim piemīt potenciāls, kas arī ir

jāslavē.²³⁴ Vērojama teorētiska tendence sniegt runas sastādītājam praktiskas, dzīves gudras norādes ne tikai par pašu runas sacerēšanas procesu, bet arī par vispārīgu dzīves atziņu izvērtēšanu, kas, apmetot loku, atkal nonāk pie prasmes sastādīt runu. Respektīvi, lai veiksmīgi sastādītu runu, spriedumiem ir jābūt dzīves gudriem un cilvēka dabu izprotošiem. Pretējā gadījumā runa zaudēs savu ticamību un līdz ar to arī pārliecinātspēju. Zināmas paralēles velkamas arī ar Aristoteļa „Rētoriku” un tajā piedāvāto cilvēku raksturu salīdzinājumu, sākot ar jaunības gadiem līdz pat vecumdienām (II, 12, 1389a). Menandrs nepievēršas šim jautājumam tik izvērstā veidā, taču liek runas sastādītājam par to aizdomāties. Rezumējot – runa nav atdalāma no attiecīgās dzīves situācijas, tās izdošanās vai neizdošanās ir atkarīga no autora spējas saskatīt kopsakarības un izdalīt atsevišķas detaļas (jo sevišķi cilvēka izvērtējumā), izprast lietas, kas potenciāli var sagādāt grūtības, lai no tām pēc iespējas veiksmīgāk varētu izvairīties.

Dzimšanas dienas runas sastādīšanā īsi tiek pieminēts ievads (*προοίμιον* ChW9, 279, 23), kura saturs gan nekādā veidā netiek iztīrīts. Ievadam seko slavinājuma daļa, kurā jau vērojams stingrs slavinājuma tematikas strukturējums un attiecīgs izvērsums. Menandrs norāda, ka runas specifika pieprasa, lai slavinājums sāktos ar attiecīgās dienas cildinošu pieminējumu:

[..] *pēc ievada tu slavināsi dienu, kurā gaviļnieks ir dzimis* [..].²³⁵

Dienas slavinājumam ir jābūt arī runas noslēgumā, tādējādi veidojot apļveida kompozīciju. Tāpat noslēgumā vēlams radīt pacilātu noskaņu. Menandrs piedāvā savu dzimšanas dienas runas noslēguma variantu:

*Ak, šo pārlaimīgo dienu, kurā [gaviļnieks] ir dzimis! Ak, mātes dzemdību sāpes, kas [tik] veiksmīgā kārtā šādi ir beigušās!*²³⁶

²³⁴ Pievēršoties runas sacerēšanai, kas veltīta jaunam cilvēkam, teorētiskis norāda, ka tās veidošanā ir jābalstās nu jau izklāstītajos vispārīgajos principos. Vienīgais, ko Menandrs atļaujas papildināt, ir norāde par to, kā piepildīt sasniegumu un darbu vietnes, ja runas teicējam objektīvu apstākļu – gaviļnieka jaunības – dēļ par to nav ko teikt:

[..] *ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔχεις οὐδὲν ἕτερον παρὰ ταῦτα εἰπεῖν τοῦ νέου (νέος γὰρ ὢν οὐδέπω πράξεις ἐπεδείξατο), ἐρεῖς ἐκ μεθόδου ἐγκωμιάζων· οὕτω δὴ τοῦτο τεκμαιρόμενος περὶ τῶν μελλόντων μαντέομαι, ὅτι παιδείας εἰς ἄκρον ἤξει καὶ ἀρετῆς· ὅτι φιλοτιμήσεται πόλεισιν, ἀγῶνας διαθήσει, κοσμήσει πανηγύρεις, καὶ τὰ τοιαῦτα. (ChW9, 281, 2-8)*

[..] *bet, ja tev nav nekā cita, ko teikt par jauno cilvēku (jo viņš, jauns būdams, vēl neko no darbiem nav paveicis), ar šādu paņēmienu slavīnot sacīsi: „Patiesi, to paredzot, saku lietas, kas piepildīsies. To, ka viņš [gaviļnieks – I. G.] sasniegs izglītošanās un krietnības augstāko virsotni, veiks labus darbus pilsētām, rīkos agonus, rotās svētkus un tamlīdzīgi.”*

²³⁵ [..] *μετὰ τὸ προοίμιον τὴν ἡμέραν ἐπαινέσεις καθ’ ἣν ἐτέχθη ὁ ἐπαινυμένος* [..]. (ChW9, 279, 24–25)

²³⁶ *ὦ πανευδαίμονος ἡμέρας ἐκείνης καθ’ ἣν ἐτίκτετο, ὦ μητρὸς ὠδίνες εὐτυχοῦς ἐπὶ τοῦτο λυθεῖσαι. (ChW9, 280, 13–14)*

Lai pienācīgā veidā slavinātu zīmīgo notikumu – cilvēka piedzimšanu –, runā ir jāatbilst attiecīgās dienas saistība ar kādu citu svarīgu notikumu, tādējādi kārtējo reizi mudinot saskatīt un izcelt lietu kopsakarības. Teorētiķis norāda, ka runas sastādītājam ir jāpiedomā, vai dzimšanas diena nav bijusi, piemēram, *svētajā mēnesī vai kādos citos svētkos*²³⁷. Romas Republikas vēlīnajā periodā, kura tradīciju mantinieci ir imperatoru Roma, kā norāda Katrīna Argetsingere (*Kathryn Argetsinger*), bija sastopamas vismaz triju veidu dzimšanas dienu (*dies natales*) svinības.²³⁸ Privātā lokā ļaudis svinēja savas, ģimenes locekļu, kā arī draugu dzimšanas dienas, rīkojot svētkus un dāvinot dāvanas. Tikmēr publiskajā jomā tika svinēta tempļu vai pilsētu *dzimšana (natales)*, kas patiesībā bija kulta vai pilsētas dibināšanas gadadiena.²³⁹ Menandrs neizšķir atsevišķus dzimšanas dienas runas veidus, taču šāda atsauce uz kopsakarību meklēšanu ar citiem svētkiem vai rituāliem liek domāt par sazarotu tradīciju dzimšanas dienas runas sastādīšanā, kas šajā gadījumā netiek diferencēta, bet sapludināta vienā runas veidā. Turklāt publiskā joma tiek atainota margināli, pilnībā pievēršoties cilvēka individuālajām svinībām.

Tiesa, ja dzimšanas dienas datums nav attiecināms uz kādu no svētku dienām, runas teicēja iespējas kļūst ierobežotas. Tādā gadījumā teorētiķis visai asprātīgi piedāvā iespēju aizpildīt radušos „iztrūkumu”, sakot, ka situācijā, kad nav ko teikt, var runāt kaut vai par laikapstākļiem:

*Bet, ja tev nav nekā tāda, ko teikt, slavināsi dienu pēc gadalaika: [cilvēks] dzimis vai nu vasarā, vai pavasarī, vai ziemā, vai rudenī. Ja kas tāds atgadās, tad runāsi par [atbilstošā] gadalaika iezīmēm [...].*²⁴⁰

Trešais dzimšanas dienas svinību veids, ko izšķir K. Argetsingere, ir *natales imperii* (burtiski ‘impērijas dzimšana’), ko Romā svinēja ik gadu kopš principāta laikiem, šajos svētkos dzimšanas dienā suminot esošo vai kādu no bijušajiem imperatoriem, tāpat arī imperatoru ģimenes locekļus.²⁴¹ Savukārt T. Burgess raksta, ka antīkajā pasaulē tāpat ir svinēta arī miruša cilvēka dzimšanas diena. T. Burgess tai sniedz arī atsevišķu apzīmējumu *τὰ γενέσια*, kamēr dzimšanas dienas svinības, dzīvam esot, tika dēvētas par *τὰ*

---

²³⁷ *εἰ μὲν ἐν ἱερομηνία εἶη [...], ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ πανηγύρει* (ChW9, 279, 25; 280, 1).

²³⁸ Argetsinger K. Birthday Rituals: Friends and Patrons in Roman Poetry and Cult. *Classical Antiquity*, Vol. 11, No. 2 (Oct., 1992), p. 175.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ *εἰ δὲ μηδὲν ἔχεις τοιοῦτον εἰπεῖν, ἐναιέσεις τὴν ἡμέραν ἀπὸ καιροῦ, ὅτι θεροῦς ὄντος ἐτέχθη, ὅτι ἔαρος, ἢ χειμῶνος, ἢ μετοπῶρον, εἰ οὗτος τύχοι καὶ ἐρεῖς τοῦ καιροῦ τὰ ἐξ αίρετα [...].* (ChW9, 280, 1–4)

²⁴¹ Argetsinger K. Birthday Rituals: Friends and Patrons in Roman Poetry and Cult. *Classical Antiquity*, Vol. 11, No. 2 (Oct., 1992), p. 175.

γενέθλια.²⁴² Menandra tekstā nav rodamas norādes par šāda veida runas klātesamību, turklāt Menandrs dzimšanas dienas runu nodēvē par *γενεθλιακός λόγος*, tādējādi, ja pieņemam T. Burgesa piedāvāto leksikas nošķirumu, norādot uz saistību ar dzīvo cilvēku pasauli. Tāpat Menandra dzimšanas dienas runas aprakstā nav sastopamas norādes par iespējamajām svinībām, sveicot imperatoru vai tam pietuvinātās personas. No vienas puses, šāda distancēšanās, ņemot vērā teorētiķa tieksmi pēc izsmeļošas klasifikācijas, šķiet svešāda. No otras puses, tam var rast arī pieņemamu skaidrojumu, proti, Menandra izklāstā dzimšanas dienas runa nav viennozīmīgi interpretējama. Lai gan Menandrs vairāk sliecas raksturot cilvēka individuālos svētkus, runas izklāsts caurmērā ir veidots ļoti vispārīgos vilcienos. Visticamāk, autors nevar vai nevēlas izziņot noteiktus runas paveidus, jo vispārīgā shēma ir izmantojama specifiskam gadījumam. Tāpat vērā ņemams Menandra apsvērumš, ka pieminēt imperatoram veltītu runu tikai garāmejot vispārīga izklāsta ietvaros būtu nepieņemami, tāpēc labāk no tā izvairīties pavisam.

Dzimšanas dienas runas slavinājuma daļa, kas iesākas ar pašas dienas pieteikumu un cildinājumu, ir izvēršama, ievērojot noteiktu strukturējumu:

[..] *bet pēc dienas slavinājuma tu nonāksi pie izcelsmes cildinājuma,*²⁴³ *pēc tam pie dzimšanas, tad pie audzināšanas, tad sasniegumiem, tad darbiem.*²⁴⁴

Menandrs nepakavējas pie sīkākas tematikas izstrādes, atstājot to runas sastādītāja pārziņā: plāns ir dots, atliek tam tikai sekot. Tiek sniegts tikai viens ieteikums:

*Par katru no vietnēm, kā mēs brīdinot jau iepriekš minējām, sacīsi salīdzinājumu, tad vēl pēc tam, kad par katru no vietnēm savs salīdzinājums ir izstrādāts, teiksi noslēdzošu salīdzinājumu par visu tēmu [..].*²⁴⁵

Diemžēl nav īsti saprotams, par ko tieši salīdzinājums ir sakāms. Menandrs norāda, kurās pozīcijās tam ir jāatrodas, bet nesniedz nekādus piemērus. Tā kā salīdzinājumam jābūt katras vietnes ietvaros, iespējams, tiek domāts gaviļnieka salīdzinājums ar kādu citu personu atbilstoši kopīgajai vietnei (gaviļnieka izcelsmes, sasniegumu, darbu salīdzinājums utt.), kas dzimšanas dienas svinētāju celtu izdevīgākā gaismā.

---

²⁴² Burgess T.C. *Epideictic Literature*. New York: Garland Pub., 1902, p. 142.

²⁴³ *nonāksi pie izcelsmes cildinājuma* – iespējams tulkojums, saglabājot grieķismu, *nonāksi pie izcelsmes enkomija*.

Par enkomiju sk. arī 89. lpp.

²⁴⁴ [..] *μετὰ τὸν τῆς ἡμέρας ἔπαινον ἐπὶ τὸ ἐγκώμιον ἤξεις αὐτοῦ τοῦ γένους. εἶτα τῆς γενέσεως, εἶτα τὴν ἀνατροφῆς, εἶτα τῶν ἐπιτηδεύματων, εἶτα τῆς γενέσεως, εἶτα τῶν πράξεων.* (ChW9, 280, 5–8)

²⁴⁵ *ἐρεῖς δὲ καθ' ἕκαστον τῶν κεφαλαίων, ὡς ἤδη φθάσαντες πολλακίς εἰρήκαμεν, σύγκρισιν. εἶτα μετὰ τὸ καθ' ἕκαστον τῶν κεφαλαίων ἰδίαν σύγκρισιν ἐργάσασθαι ἐρεῖς τελευταῖον σύγκρισιν πρὸς ὄλην τὴν ὑπόθεσιν [..].* (ChW9, 280, 8–12)

Dzimšanas dienas runa Menandra izklāstā netiek dalīta veidos, vismaz ne tiešā veidā. Teorētiķis sagādā kopējo darba plānu, bet nekavējas pie detaļu izstrādes, kas jau ir attiecīgās runas sastādītāja kompetencē. Šādā kontekstā pie būtiskās kategorijas raksturojošās leksikas būtu attiecināms substantīvs *μέθοδος* (ChW9, 281, 4), kas apzīmē paņēmieni, nosacīto *metodi*. Tāpat Menandrs īpaši akcentē arī salīdzinājumu *σύγκρισις* (ChW9, 280, 9), kura klātbūtne tekstā acīmredzot ir nepieciešama, lai gan saturiski attiecīgās runas kontekstā pilnībā nav izprotama, izsakāmi vienīgi pieņēmumi.

Dzimšanas dienas runas vienīgais uzdevums ir slavināt. Kā jau minēts (vēršanās runa), leksikas lietojumā Menandra tekstā ne vienmēr vērojama konsekvence. Slavinājums tiek izteikts ar divām leksēmām *ἔπαινος* (ChW9, 280, 5) un *ἐγκώμιον* (ChW9, 280, 5), turklāt abas leksēmas lietotas slavinājuma vietņu (*κεφάλαιον* ChW9, 280, 10) apzīmēšanai.

Kāzas

Kāzas ir savdabīga cilvēka dzīves robežšķirtne: statusa maiņa. Tas ir līksmes pilns notikums, kas vainagojas ar auglību. Teorētiķis kāzu runu ciklu izstrādātā niansēti. Runas sastādītājam tiek doti padomi, kā ar runu vairot šo līksmes sajūtu, veidojot tematiskās paralēles, atlasot piemērotāko mīta materiālu, smeļot iedvesmu no dzejas darbiem. Kāzu runai ir jāslavē, jāiedrošina un jāmudina uz rīcību. Kā norāda teorētiķis, tā ir kāzu rituāla (*τελετή* ChW9, 274, 12) sastāvdaļa.

Menandrs izdala divus kāzu runu veidus:

- 1) *ἐπιθαλάμιος* / *de epithalamii* / kāzu runa;
- 2) *κατευναστικός λόγος* / guldīšanas runa.²⁴⁶

Lai gan kāzu runa paredz stingru strukturējumu, kā arī īpašu māksliniecisko izpildījumu, tā nebūt nav vienveidīga. Teorētiķis, raksturojot runas sastādīšanas vadlīnijas, liek manīt šo daudzveidību, lai gan runā to robežas dažkārt ir visai trauslas un relatīvas: tādas, kas drīzāk balstās runas sastādītāja vārda mākslas izjūtā.

Kāzu runa (*ἐπιθαλάμιος* / *de epithalamii*)

Menandrs sniedz šādu kāzu runas skaidrojumu:

Daži kāzu runu (epithalamios) sauc par precību runu (gamēlios); tā ir runa, kas slavinoši apdzied kāzas, jaunlaulāto istabas, tāpat līgavu un līgavaini, kā arī [viņu]

---

²⁴⁶ NC izdevumā runa nav iekļauta, tāpēc tulkojums latīņu valodā netiek uzrādīts.

*ģimenes, bet visu vairāk pašu laulību dievu. [Runa] ielīksmo ar tīkamiem un par mīlu vēstošiem stāstījumiem, proti, viss tamlīdzīgais [piedien] tēmai.*²⁴⁷

Tā tad runas iespējamais saturiskais papildījums paredz tematisku izvērsumu. Lai gan kopumā kāzu runas emocionālā nokrāsa ir jaušama, Menandrs veic vēl sīkāku nošķīrumu, norādot, ka kāzu runai var būt divi veidi (*εἶδος* ChW9, 264, 4):

- 1) *σύντονος* ‘stingrs, saspringts’ (ChW9, 264, 4);
- 2) *συγγραφικός* (ChW9, VI, 264, 4-5) vai *ἄνετος* (ChW9, 265, 6) ‘prozaisks, brīvi sacerēts, neformāls’.

Pirmais runas paveids nosaka runas ieturētu skanējumu – tas ir formālāks, kamēr otrs runas veids paredz brīvāku un radošāku runas sacerētāja izpausmi. Mīnot formālo runas veidu (ar to saprotot „stingro, saspringto” *σύντονος* ChW9, 264, 4), Menandrs norāda:

[..] [formālajam runas veidam] *būs vispārpielietojamas runas kvalitātes* [..].²⁴⁸

Šādā kontekstā leksēmas *πολιτικός / politikos* (ChW9, 264, 6–7) izpratne nav viennozīmīga. No vienas puses, tā norāda uz sabiedrisko, politisko sfēru, kas, visticamāk, arī nosaka šā vārda vēlināko nozīmi, respektīvi, tas, kas ir sabiedriska un vispārināms vai arī tiek uzskatīts par vispārpieņemtu normu.²⁴⁹ Tajā pašā laikā vispārpieņemtais acīmredzot ir pārāk plašs specifiskajam. Vispārinājums parasti nevar būt personisks, līdz ar to tas attiecināms uz distancētu lietu izvērtēšanu, kas to arī padara formālu. Kāzu runas paveida nosaukšana par stingru, formālu *σύντονος* (ChW9, 264, 4) var norādīt arī uz stingri izstrādātu runas strukturējumu ar atbilstošu māksliniecisko paņēmieni iesaisti. Formālai runai jābūt gan atbilstošai, gan baudāmai:

[..] [formālā runa] *lai ietver [klausītājiem] ļoti tīkamas atziņas, cik vien iespējams atbilstošas tematikai* [..].²⁵⁰

Ja šādu atziņu iesaiste kaut kādu apsvērumu dēļ neizdodas, runas sastādītājam ir jāizmanto atbilstošs leksikas materiāls:

---

²⁴⁷ *Ὁ ἐπιθαλάμιος λέγεται ὑπὸ τινων καὶ γαμήλιος· λόγος δ’ ἐστὶν ὕμνων θαλάμους τε καὶ παστάδας καὶ νυμφίους καὶ γένους, καὶ πρό γε πάντων αὐτὸν τὸν θεὸν τῶν γάμων χαίρει δὲ διηγῆμασιν ἐπαφροδίτοις τε καὶ ἐρωτικοῖς· ταῦτα γὰρ οἰκεία τῇ ὑποθέσει. (ChW9, 263, 16–17; 264, 1–3)*

²⁴⁸ [..] *ἔξει τὰς ἀρετὰς τοῦ πολιτικοῦ λόγον* [..]. (ChW9, 264, 6–7)

²⁴⁹ Leksēmas nozīmju attīstība skatīta: Вейсман А. Д. *Греческо-Русский словарь*. Репринт 5-ого издания, 1899. Москва: Наука, 2006, стр. 1023. Tāpat *Древнегреческо-русский словарь*, под ред. И. Х. Дворецкого. В 2 томах. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958.

²⁵⁰ [..] *ἐχέτο μὲν ἐννοίας ἠδίστας ὡς ἐνὶ μάλιστα πρεπούσας τῇ ὑποθέσει* [..]. (ChW9, 264, 20; 265, 1)

*Bet, ja ne, [jāizmanto] vismaz liegi un tīkami vārdi par precību istabām, kāzu dziesmām, kāzām, Afrodīti, jūtām, lai [šīs lietas] atbilstu tēmai un būtu baudāmas klausītājiem.*²⁵¹

Ja formālajam runas veidam ir svarīgs saturiskā un mākslinieciskā līdzsvars, abu šo komponentu līdzvērtīga dalība runā, tad neformālajā kāzu runas veidā Menandrs īpaši akcentē stāstījumu iesaisti. Stāstījums (*διήγησις* ChW9, 265, 9), lai gan tematiski saistāms ar kāzu tematiku, šajā kontekstā raksturo atbrīvotu izteiksmi (*ἄνετος λόγος* ChW9, 265, 9). Stāstījums var pasmelt materiālu no mīta, kam Menandrs min arī atsevišķus piemērus:

(1) [...] *kad Dionīss precēja Ariadni, bija klāt arī Apollons un spēlēja liru* [...].²⁵²

(2) [...] *kad Pēlejs precējās, visi dievi bija klāt, arī mūzas. Un ikkatrs no klātesošajiem [dieviem] nevilcinājās dāvināt jaunajam pārim sev atbilstošu dāvanu. Proti, viens deva dāvanu, cits spēlēja liru, vienas spēlēja aulu, citas dziedāja,*²⁵³ *bet Hermejs ar slavinošu dziedājumu izziņoja par kāzām. Arī tagad pie mums redzu ko līdzīgu.*²⁵⁴

(3) [...] *līdzīgi kā tad, kad Megaklejs precēja Agaristi un kopā sanāca labākie no hellēņiem. Tad neviens, nedz dzejnieks, nedz runas teicējs, nebija nokavējis, bet rētors teica runu, bet vēsturnieks klātesošajiem lasīja priekšā, visi slavināja kāzas* [...].²⁵⁵

Iesaistot stāstījumu, runas sastādītājam ir jārod un jāataino sasaiste ar reālo situāciju, ko veiksmīgi parāda šāda stāstījuma nobeiguma daļa otrajā piemērā (*arī tagad pie mums redzu ko līdzīgu*). Pat ja runa ir neformāla, tai jāveido vienots veselums. Stāstījums, kas šajā gadījumā ietver mīta materiālu, skarot dievišķo sfēru, runas teicējam palīdz veidot paralēles ar mirstīgo pasauli. Kā noprotams no stāsta virzības, runātājs un/vai runas sastādītājs, visticamāk, to izvēršis, piemeklējot analogijas klātesošajā auditorijā. Trešajā piemērā vērojamas saturiskās paralēles ar otro piemēru. Lai gan netiek iesaistīta dievu pasaule, doma tiek saglabāta. Katrs no klātesošajiem sniedz tādu kāzu dāvanu, kas atbilst viņa darbības

---

²⁵¹ *εἰ δὲ μὴ, ὀνόματα γοῦν ἐπαφρόδιτα καὶ κεχαιρισμένα παστάδων, ὑμεναίων, γάμων, Ἀφροδίτης, ἐρώτων ἵνα καὶ οἰκεῖα γένηται τῇ ὑποθέσει καὶ τοῖς ἀκούουσιν ἥδιστα.* (ChW9, 265, 1–4)

²⁵² (1) [...] *γαμνοῦντος Διονύσου Ἀριάδην παρῆν ὁ Ἀπόλλων καὶ τὴν λύραν ἔπληττεν* [...]. (ChW9, 265, 11–12)

²⁵³ *vienas spēlēja aulu, citas dziedāja* – ar to kontekstuāli saprotamas Mūzu darbības.

²⁵⁴ [...] *Πηλέως γαμνοῦντος παρῆσαν μὲν ἅπαντες οἱ θεοὶ, καὶ προσῆσαν δὲ Μοῦσαι καὶ οὐκ ἡμέλει τῶν παρόντων ἕκατερος πρέπουσαν αὐτῶ δωρεὰν χαρίζεσθαι τῷ γάμῳ ἀλλ' ὁ μὲν ἐδίδου δῶρα, ὁ δὲ ἔπληττε λύραν, αἱ δὲ ἤλουν, αἱ δὲ ἤδον, Ἐρμῆς δὲ ἐκήρυττε τὸν ὕμνον τοῦ γάμου ὀρῶ δὲ καὶ νῦν παρ' ἡμῖν ὅμοια.* (ChW9, 265, 13–18)

²⁵⁵ [...] *ἄλλως ὅτε ὁ Μεγακλῆς ἐγάμει τὴν Ἀγαρίστην, καὶ συνῆλθον τῶν Ἑλλήνων οἱ ἄριστοι, τότε οὐδεὶς μὲν ποιητῆς, οὐδεὶς δὲ λογοποιὸς ὑστέρει, ἀλλ' ὁ μὲν ῥήτωρ ἔλεγεν, ὁ δὲ συγγραφεὺς βίβλους ἐν μέσοις ἀνεγίνωσκε, πάντες δὲ ἀνύμνου τὸν γάμον* [...]. (ChW9, 265, 20–24)

jomai, visi viesi ir gaidīti, visi sveic jauno pāri. Tādējādi tiek sniegts labs ievads sasaistei ar notiekošo kāzās, kurās attiecīgā runa tiek teikta.

Ne mazāk zīmīgs fakts, ka šādu stāstījumu veidā Menandra „Rētorikā” vērojams antīkajai kultūrvidei būtisku un labi pazīstamu kāzu uzskaitījums, savdabīga parāde (Dionīss un Ariadne²⁵⁶, Pēlejs un Tetīda²⁵⁷, Megaklejs un Agariste²⁵⁸), jo, kā noprotams, stāstījumiem pašiem par sevi ir jābūt veltītiem kāzu tematikai. Viss iepriekš minētais ir attiecināms uz kāzu runas ievadu (*προόμιον* ChW9, 266, 2). Uzsvērti atšķirības starp formālo un neformālo kāzu runu tiek izklāstītas tikai ievada kontekstā, liekot secināt, ka ievadā sniegtās norādes atkarībā no runas veida, kas tiek sacerēts, ir jāievēro visā runas tekstā. Menandrs attīsta kāzu runas izklāstu tā, ka arī pārējai runai (ne tikai ievadam) ir jāietver ar kāzu tematiku saistītie stāstījumi, kas uztur attiecīgās runas garu. Ja iepriekš (runas ievadā) šāda veida stāstījumi lielākā mērā attiecināti uz neformālo kāzu runu, precīzāk, tās ievadu, nu tie pārņem visu runas tekstu bez noteikta nošķiruma. Tiesa,

---

²⁵⁶ Piemēram, **Ariadnes un Dionīsa precības** minētas jau Hēsioda „Teogonijā” (*Ἡσίοδος, ΘΕΟΓΟΝΙΑ*):

„Dionīss zeltainiem matiem Ariadni, gaišmati košo,

Ziedošo Mīnoja meitu, sev ņēma par tīkamo sievu;

Zevs viņu vērtā tam nemirstīgu un mūžīgi jaunu.” (947.–949. rinda)

(Hēsiods. *Teogonija. Darbi un dienas*. A. Ģiezena atdzejojums. Rīga: Zinātne, 1998, 54. lpp.)

Arī Apollodora „Bibliotēkā” (*Ἀπολλόδορος, ΒΙΒΛΙΟΤΟΗΚΗ*) vēstīts par Dionīsa un Ariadnes savienību (ep. I, 9; Apollodor. *Μυθολογική βιβλιοθήκη*. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1972. Pieejams tiešsaistē: http://www.globalfolio.net/classicist/_texts/apolldor-myfologicheskaya-biblioteka055.pdf [skatīts 13.05.2013]. Hīgīna „Mītos” (Gaijs Julius Hyginus *FABULAE*) minēts, ka Liajs (atbrīvotājs, Dionīsa epitets) arņem par sievu Ariadni (*Гигин. Мифы*. Пер. с лат. Д. О. Торшилова, под общ. ред. А. А. Тахо-Годи. СПб: Алтейя, 2000, стр. 66.).

²⁵⁷ Piemēram, Pēleja kāzas minētas jau Homēra „Īliadas” (*Ὅμηρος, ΙΛΙΑΣ*) 24. dziedājuma 61.–62. vārsnā (Homērs. *Īliada*. A. Ģiezena tulkojums. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961). Boriss Jarho (*Борис Исаакович Ярхо*) raksta: „Grieķijā vislielāko popularitāti izpelnījās Trojas ciklam veltītās poēmas, kas tematiski grupējās ap „Īliadu” un „Odiseju”. Notikumi, kas sākas ar Pēleja un Tetīdas kāzām, kā arī triju dieviešu strīdu tajās, kalpo par Trojas kara ierosmi [..]” (Ярхо Б. И. *Послегомеровский эпос*. Pieejams tiešsaistē: <http://feb-web.ru/feb/ivl/v11/v11-3282.htm> [skatīts 14.05.2013]). Savukārt, sekojot hellēnisma tradīcijai, Pēleja un Tetīdas kāzu tematiku apdzied arī neotēriķis Katulls (*Gaius Valerius Catullus*). Katulla dzejas komentāros, skaidrojot epīliju „Pēleja un Tetīdas kāzas”, norādīts: „Dzejoļi iestrādāts viens no populārākajiem grieķu mītiem. Mirstīgā Pēleja un dievietes Tetīdas kāzas (tāpat kā arī Kadma un Harmonijas kāzas), kurās kā viesi tika uzņemti visi dievi, tika uzskatītas par laimīgās senatnes simbolu, kurā dievi un cilvēki bija tuvi viens otram. Par šīm kāzām min jau Homērs, to pieminējums rodams Hēsioda, tāpat arī Pindara fragmentos, tomēr konkrētais hellēnisma paraugs, ko varēja izmantot Katulls, nav zināms.” Гай Валерий Катулл Веронский. *Книга стихотворений*. (Литературные памятники). Перевод С. В. Шервинского. Примечания М. Л. Гаспарова Москва: Наука, 1986. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/catullus/catul-f.htm> [skatīts 13.05.2013].

²⁵⁸ Megaklejs ir plaši izplatīts personvārds Alkmeonīdu dzimtā, kas ir viena no senākajām aristokrātu dzimtām Atēnās. (Мокрушина О. Ю. *Алкмеониды и тираны* (VI в. до н. э.). Публикации Центра антиковедения СПбГУ. Pieejams tiešsaistē: <http://centant.spbu.ru/centrum/publik/confcent/1995-05/mokrush.htm> [skatīts 14.05.2013]). Par Megakleja, Alkmeona dēla, precībām ar Agaristi, Sikionas tirāna Kleistēna meitu, savas „Vēstures” 6. grāmatā (6, 126–130) stāsta Hērodots (*Ἡρόδοτος, ΙΣΤΟΡΙΑ*) (Геродот. *История*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.bookmate.com/r#d=F7eiP8Sb> [skatīts 14.05.2013]). Ņemot par pamatu Hērodota izklāstu, kā arī minētās Megakleja un Agaristes kāzas, tiek veikta Alkmeonīdu dzimtas izpēte (piemēram, Fordyce W. M. *Megacles. Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 88, (1957), pp. 127–130).

Menandra tekstā rodama viena norāde par formālās un neformālās runas atšķirību, liekot saprast, ka abiem runas veidiem saturs būs vienāds, kamēr atšķirsies tikai stilistiskā nokrāsa:

[..] *viss iepriekš minētais par formālo un neformālo runu: tās atšķiras tikai pēc izklāsta veida.*²⁵⁹

Tādējādi, sniedzot izsmeļošas norādes par runas ievadu, Menandrs attālinās no jebkāda runu nošķiruma. Stāstījuma piemērus, kurus teorētiķis norāda kā derīgus kāzu runas sacerēšanai, Menandrs nediferencē, savā izklāsta manierē drīzāk tuvojoties stāstījumiem, kas iekļauti neformālās runas ievaddaļā. Iespējams, teorētiķim pašam tuvāks bijis neformālais runas veids, tāpēc tas netiešā veidā tiek izvērsts turpmākajā izklāstā, konkrētāk, norādēs par to, kādi stāstījumi būtu jāiekļauj kāzu runā. Viens no šāda veida stāstījumiem veltīts laulībām un to nozīmei visaptverošā mērogā, distancējoties no konkrētā notikuma. Laulība, kas tiek noslēgta kāzu rituāla ietvaros, nodrošina cilvēcei nemirstību:

[..] [laulības] *mums ir labvēlīgākas par Prometeju. Proti, [Prometejs], tikai uguni nozadzis, mums to nodeva, bet laulības mums nemirstību laipni dāvā* [..].²⁶⁰

Kāzu runai tiek piesaistīta pēctecības un pēcteču tematika: cilvēks rod nemirstību savos bērnos, kas šajā gadījumā tiek vērtēts augstāk par dieviem nozagto uguni, ko reiz pamanījies paveikt manīgais viltnieks Prometejs.²⁶¹ Menandrs piesaka laulību nozīmi arī pasaules radīšanas un sakārtošanas kontekstā. Turklāt laulības šādā skatījumā kļūst dievišķotas, leksēmām *ὁ γάμος* ('kāzas, laulības' ChW9, 265, 24) un *ὁ θεός* ('dievs' ChW9, 266, 10) kļūstot par kontekstuāliem sinonīmiem. Zīmīgi, ka šajā posmā tiek atsevišķi nodalīts mīlas jeb kaisles jēdziens (*ἔρως* ChW9, 266, 12). Tādējādi, runājot par pasaules pirmsākumiem, Menandra interpretācijā sākotnējam radīšanas spēkam, kas apzīmēts ar leksēmām *ὁ γάμος* un *ὁ θεός*, nepiemīt kaut kāda jūtu, kaisles ekspansija. **Divu spēku savienība, kas, iespējams, šajā kontekstā pārnestā nozīmē saprasta kā laulība, ir dabas noteikta un iedibināta kārtība, nepieciešamība, lai pasauli saglabātu līdzsvarā**²⁶². Tomēr tas nenozīmē, ka kaisle un mīla Erosa veidolā nelīdzdarbojas:

²⁵⁹ [..] *ῥηθῆσόμενα τοῦ τε συντόνου καὶ τοῦ ἀνέτου λόγου· διοίσουσι δὲ τῷ χαρακτῆρι μόνω τῆς ἀπανγγελίας* [..]. (ChW9, 268, 19–20; 269, 1)

²⁶⁰ [..] *βελτίων Προμηθέως ἡμῖν ὁ μὲν γὰρ τὸ πῦρ μόνον κλέψας ἔδωκεν ἡμῖν, ὁ δὲ γάμος ἀθανασίαν ἡμῖν χαρίζειται* [..]. (ChW9, 267, 3)

²⁶¹ Sk., piemēram, Hēsioda poēmu „Darbi un dienas”, 47.–54. rinda (Hēsiods *Teogonija. Darbi un dienas*. A. Ģiezena atdzejojums. Rīga: Zinātne, 1998, 63. lpp.)

²⁶² Piemēram, teorētiķis uzsver:

[..] *ὑπὸ τῆς φύσεως ἐδημιουργήθη ὁ γάμος* [..] ‘[..] no dabas laulība ir radusies [..]’ ChW9, 266, 8.

[..] *bet, [laulību] dievam rodoties, tas savieno Urānu ar Gaju,*²⁶³ *vieno Kronu ar Reju, šajā lietā viņam palīdz arī Erots, bet pēc tam tu teiksi, ka visu lietu – gaisa, zvaigžņu, jūras – sakārtošana ir notikusi ar laulību palīdzību. Proti, kad dievs darīja galu sajukumam un vienoja saskaņā ar kāzu rituālu debesis ar zemi, visas lietas tika izšķirtas un ieņēma [tām] atbilstošu stāvokli.*²⁶⁴

Kāzu runā laulību dievs ir jāataino kā universāls spēks, tas pārvalda dabu visās tās izpausmes formās, tas ir klātesošs spēks dievu pasaulē. Runas sastādītājs nedrīkst aizmirst kādu no šiem aspektiem, citādi runa neatīnos notiekošā svarīgumu, kas tiek stratēģiski kāpināts. Pēc Menandra sniegtajiem runas sastādīšanas priekšrakstiem, **runā ir vērojams cikliskums, kas izpaužas kā tematisks paplašinājums un sašaurinājums. Vispārīgais tiek attiecināts uz konkrēto, bet konkrētais savukārt tiek līdz galējībai vispārināts.** Lai gan tas netiek pateikts tieši, šādu izvērsumu rezultātā runas sastādītājs un/vai teicējs noteikti atstāj lielu iespaidu uz klātesošo auditoriju. Cilvēks, kas klausās runu, jūtas kā neatņemama pasaules sastāvdaļa. Cilvēks pārtop par vienību, kas pilnībā iekļaujas kopējā mehānismā – jau izsenos laikos sakārtotā un salāgotā tā, lai nestu vislielāko labumu. Arī pašas kāzas un/vai laulības tiek nodēvētas par tādu kā vispārēju vērtību (*καλὸν ὁ γάμος* ‘laulības ir labums’ ChW9, 266, 6–7). Vispārinājums virzās no dabas reālijām uz dievu pasauli, bet to visu kopā sasaista attiecīgais literārais mantojums, no kura runas sastādītājs var smelt iedvesmu un paraugus runas sacerēšanai:

[..] *jo ir skaidrs, ka viss dzīvais, kas mīt jūrā, zina kāzu rituālu, tāpat arī sauszemes dzīvnieki un visi putni. Līdzīgā veidā arī savvaļas lauvu, kas izdveš bairi rūcošas skaņas, [laulību dievs] vadīja uz [kāzu] rituālu un vienoja saskaņā ar Afrodītes likumu, [to pašu viņš paveic] ar savvaļas leopardiem un tamlīdzīgiem zvēriem. Bet, kas attiecas uz kokiem, tu norādīsi, ka arī tie nav bez saistības ar laulībām, proti, lapotnē esošās stīgas ir koku pārošanās mīlas rīki, [visas] šīs lietas ir [laulību] dieva izgudrojums. Virzot domu vēl dziļāk, par dieviem iesaistīsi stāstus, vienu vai divus, vai nu par Poseidonu, kurš apņēma par sievu Tīro Enipeja ietekā (Enipejs ir Tesālijas upe),²⁶⁵ vai par Zeva vienošanos ar*

²⁶³ Salīdzinājumam var arī skatīt pasaules radīšanas ainu Hēsioda poēmā „Teogonija”, sākot no 116. vārsmas (Hēsiods. *Teogonija. Darbi un dienas*. A. Ģiezena atdzejojums. Rīga: Zinātne, 1998).

²⁶⁴ [..] *γενόμενος δὲ ὁ θεὸς οὐτος συνάπτει μὲν οὐρανὸν τῇ γῆ, συνάπτει δὲ Κρόνον τῇ Πέα, συνεργούντας αὐτῷ πρὸς ταῦτα τοῦ ἔρωτος· εἶτα ἐφέξῃς ἐρεῖς, ὅτι ἡ τῶν ὄλων διακόσμησις διὰ τὸν γάμον γέγονεν, ἀέρος, ἀστέρων, θαλάσσης· τοῦ γὰρ θεοῦ τὴν στάσιν παύσαντος, καὶ συνάψαντος ὁμοιοῖα καὶ τελετῇ γαμηλίῳ τὸν οὐρανὸν πρὸς τὴν γῆν ἅπαντα διεκρίθη καὶ στάσιν οἰκείαν ἔλαβεν.* (II, IV, 266, 9–16)

²⁶⁵ Par Poseidonu, kurš pieņem upes dieva Enipeja veidolu, un Tīro vēstīts Homēra „Odisejas” XI dziedājumā, 241–254.

*Eiropu*²⁶⁶ vai *Io*²⁶⁷, vai kaut ko tamlīdzīgu. Proti, daudzus tādus stāstus [atradīsi] pie dzejniekiem un rakstniekiem, no kuriem varētu ņemt piemērus. Vari atsaukties arī uz *Sapfo* mīlas dzeju, gan uz *Homēru*, gan *Hēsiodu*, viņa *Sieviešu katalogā*²⁶⁸ ir daudz stāstīts par dievu savienībām un laulībām [..].²⁶⁹

Ievads un stāstījumi ir tematiski nošķirami no pārējās kāzu runas. Kāzu runa šajā posmā var tikt iedalīta divās nosacītās daļās. Ja pirmā daļa veltīta vispārējam apcerējumam, kas saprotama kā sava veida artava tradīcijai, otrā daļa runas sastādītājam nav vienkāršāk izpildāma. Tā pievēršas konkrētajām kāzām, izvērtē situāciju un cilvēkus. Kārtējo reizi runas mērogi sašaurinās, bet šoreiz vairs neatgriežas iepriekšējos plašumos. Visa uzmanība tiek veltīta konkrētai auditorijai, kas pēc izvērstajiem stāstījumiem ir sagatavota tam, kas sekos. Ikviens klausītājs ir it kā no jauna apjautis notiekošā svarīgumu un svinīgumu, tāpēc ir gatavs dzīvot līdzī runas priekšlasījumam. Ir pienācis laiks vienot vienu dzimtu ar otru dzimtu (*γένος γένει συνάψεις* ‘dzimtu vienosi ar dzimtu’ ChW9, 269, 2–3), turklāt pārdomātā veidā un ar dziļu izpratni, nesalīdzinot dzimtas (*οὐ συγκρίνων* ‘nesalīdzinādams’ ChW9, 269, 3), nenorādot vienas trūkumus, bet otras pārākumu. Šī īpašība – izvairīšanās no salīdzinājumiem – ir visai zīmīga un šajā aspektā ļauj pretstatīt kāzu runu citiem runas veidiem, kur salīdzinājums ir augstu vērtējams paņēmieni.

Runai tās izklāstā visu laiku ir jāsiglabā skaidrība (*σαφήνεια* ChW9, 269, 8), un dīvdomība vai pārpratumi nav pieļaujami. Runas sastādītājam visu laiku vajag meklēt (*δει ζητεῖν* ChW9, 269, 11) piemērotāko materiālu slavinājumam. Ja runā par līgavas un līgavaiņa dzimtu slavinājumu, jāizvērtē, cik ievērojamas un cik nozīmīgas sabiedriskajā

---

²⁶⁶ Mītu par Eiropas nolaupīšanu skatīt Apollodora „Bibliotēkā” (ChW9, 5, 7).

²⁶⁷ Mītu par Zevu un Io skatīt Apollodora „Bibliotēkas” izklāstā, tāpat Apollodors atsaucas arī uz Hēsiodu (ChW9, 1, 3).

²⁶⁸ Hēsiodam piedēvētajā „Sieviešu kataloga” fragmentā Nr. 47 (141) vēstīts par Eiropas aizvešanu uz Krētas salu, Zeva un Eiropas savienību, kas vainagojas ar Mīnoja, Radamanta un Sarpedonta piedzimšanu: Гесиод. Каталог женщин. *Эллинские поэты VIII–III вв. до н. э.* Перевод О. П. Цыбенко по изданию: Hesioda. Ed. R. Merkelbach et M.L. West, Oxford, 1967. Москва: Ладомир, 1999. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/hesiod/women-f.htm> [skatīts 14.05.2013].

²⁶⁹ [..] δῆλον γὰρ ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν θάλατταν τελετὴν οἶδε γάμου, καὶ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ πτηνὰ καὶ πάντα. τὸν ἀνήμερον λέοντα φοβερὰ βρυχώμενον ἤγαγεν εἰς τελετὴν καὶ ὑπέζευξεν Ἀφροδίτης νόμῳ, καὶ τὰς ἀγριωτάτας παρδάλεις καὶ ὅσα τοιαῦτα περὶ δὲ δένδρων ἐρεῖς, ὅτι κάκεῖνα οὐκ ἄμοιρα γάμων οἱ γὰρ ἐπὶ ταῖς κόμαις σύνδεσμοι φιλοτεχνήματα γαμούντων δένδρων εἰσὶ, καὶ τοῦ θεοῦ ταῦτα ἐστὶν εὐρήματα. ἔτι δὲ τούτων ἀνωτέρω ἐν τῇ γνώμῃ τῶν θεῶν ἐρεῖς διηγῆματα, ἐν ἧ δὺο, ἢ περὶ Ποσειδῶνος γαμοῦντας τὴν Τυρῶ ἐν ταῖς προχοαῖς Ἐνιπέως ποταμὸς δὲ Θετταλίας ὁ Ἐνιπέυς, ἢ περὶ Διὸς γήμαντος τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἰῶ καὶ ὅσα παραπλήσια τούτοις πολλὴ δὲ ἱστορία τοιαύτη παρὰ ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσι, παρ’ ὧν καὶ λήψη τὴν χορηγίαν ἐπιφονήσεις δὲ καὶ τῶν Σαπφῶς ἐρωτικῶν καὶ τῶν Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου· πολλὰ δὲ αὐτῶ ἐν τοῖς Καταλόγοις τῶν γυναικῶν εἴρηται περὶ θεῶν συνουσίας καὶ γάμου [..]. (ChW9, 267, 15–16; 268, 1–17)

dzīvē tās ir. Ja dzimtas neizpelnās lielu ievērību, runas sastādītājam jāapsver iespēja slavināt jaunā pāra vecākus (ChW9, 269, 16–22; 270, 1–4). Šāda runa allaž tver pēc tā, kas izpelnās lielāku ievērību (*θηρεύετω γὰρ ὁ λόγος ἐνδοξότερα* ‘lai runa tver (burtiskā nozīmē ‘medī’) visslavējamāko’ ChW9, 270, 4). Ja slavinājums nav iederīgs, nedz runājot par dzimtu, nedz par vecākiem, neatliek nekas cits kā vien ātri pāriet pie jaunā pāra cildinājuma (*ἀναδραμεῖν ἐπὶ τοὺς νυμφίους* (‘pārskriet pie līgavas un līgavaiņa’ ChW9, 270, 11). Tomēr šāda dzimtas, ģimenes slavinājuma klusināšanai vai pat izlaišanai ir jābūt attaisnotai. Runas sastādītājam ir jādomā līdzī, kā pasniegt slavinājumu, neparādot kādu trūkumu. Tāpat nav jāaizmirst, ka, ja vienai no dzimtām vai ģimenēm nepiemīt izcilība kaut kādā jomā, var izcelt un slavināt tās tikumu:

*Ja viena senču [dzimta] ir slavenāka, bet otra ne tik ļoti, slavas vietā liec otras dzimtas tikumus: saprātīgumu, mērenību.*²⁷⁰

Dzimtas, vecāku slavinājums likumsakarīgi ievada jaunā pāra slavinājumu, kas ir vistīkamākā (*χαριέστατος* ChW9, 270, 12) kāzu runas vietne. Jaunā pāra slavinājums var tikt veidots divējādi:

- (1) *κατὰ συμπλοκὴν ἀντεξεταστικῶς* ‘sastatījums caur kopīgošanu’ ChW9, 270, 13;
- (2) *ἄνευ μὲν ἀντεξετάσεως κατὰ συμπλοκὴν* ‘bez sastatījuma’²⁷¹, [bet] caur (ar?) kopīgošanu’ ChW9, 270, 18–19.

Abiem šiem gadījumiem tiek sniegti arī piemēri.

1) Sastatījums caur kopīgošanu.

- (1) *[..] apbrīnojams ir jauneklīs, apbrīnojama līgava, viņš prasmīgs izaudzināts, viņa prasmīga Mūzu mākslās un liras spēlē [..].*²⁷²
- (2) *[..] viņš prasmīgs vārda mākslā, bet viņa aušanā, Atēnas un Haritu darbos*²⁷³ [..].²⁷⁴

²⁷⁰ *ἐὰν δὲ τὸ μὲν ἐνδοξότερον τῶν γονέων τυγχάνη, τὸ δὲ μὴ πάνυ, ἀντίθεις τῶν ἐνδόξων τὰς ἀρετὰς, σωφροσύνην, ἐπιείκειαν τοῦ ἐτέρου γένους [..].* (ChW9, 270, 4–7)

²⁷¹ Leksēma *ἀντεξετάσεις* būtu tulkojama arī kā salīdzinājums, proti, kaut kādu īpašību sastatījums arī veido salīdzinājumu. Taču, tā kā teorētiskis norāda, ka kāzu runā no salīdzināšanas vajadzētu vairīties, kontekstuāli to nevar uzskatīt par veiksmīgu tulkojumu.

²⁷² *[..] θαυμάσιος μὲν ὁ νεανίας, θαυμάσια δὲ ἡ κόρη. ἐν παιδείᾳ σοφὸς οὗτος, ἐν Μούσαις καὶ ἐν λύραις ἀρίζηλος ἐκείνη [..].* (ChW9, 270, 14–16)

²⁷³ *Atēnas un Haritu darbos* – minot Atēnas darbus, ja tie attiecināti uz sievieti, parasti domāta aušana (skat., piemēram, Ovidija *Metamorfozes* un *Arahnes pārvērtību* VI, 1–145 (P. OVIDI NASONIS METAMORPHOSEN LIBER SEXTVS. Pieejams tiešsaistē: <http://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.met6.shtml> [skatīts 14.05.2013]),

Atsevišķi uzrādīti arī jaunā pāra skaistumam (κάλλος ‘skaistums, daiļums’ ChW9, 271, 2) veltīti piemēri.

(1) *Vai viņa nelīdzinās olīvkokam, skaistākajam no augiem, vai viņš nav palma līdzīgs?*²⁷⁵

(2) *[..] viņš līdzinās rozei, bet viņa – ābolam [..].*²⁷⁶

2) Bez sastatījuma, bet ar kopīgošanu.

(1) *Bet kurš gan neslavētu abu tikumus, gan [viņiem] piemītošo saprātību un smalkjūtību?*²⁷⁷

Abu slavinājuma veidu (sastatījums caur kopīgošanu un bez sastatījuma, bet ar kopīgošanu) izpratne meklējama Menandra sniegtajos piemēros, kuru apzināšana ļauj izvērtēt vai vismaz interpretēt teorētiska skatījumu par slavinājuma specifiku, kas veltīts jaunajam pārim. Proti, mēģinājumi rast skaidrojumu vai vismaz kādas paralēles citu autoru darbos nevainagojās ar panākumiem. Tas liek domāt par specifisku lietojumu tieši Menandra tekstos. Leksēmu *συμπλοκή* (šajā gadījumā piedāvāts tulkojums *kopīgošana*) un *ἀντεξέτασις* (šajā gadījumā piedāvāts tulkojums *sastatījums*) skaidrojums skatīts arī atsevišķi. Grieķu rētorikas terminoloģijas leksikons piedāvā šādu skaidrojumu:

1) *Συμπλοκή – tāda figūra [..], kurā viens un tas pats vārds izteikuma sākumā un beigās tiek likts. [..] Visbeidzot συμπλοκή ir arī [domu] sadursme, cīņa pret pretējiem argumentiem.*²⁷⁸

2) *Ἀντεξέτασις – atgādinājums par tām lietām, kuras senākos laikos bija kāda paveiktas, turklāt ar tādu nolūku iesaistīts [tekstā], lai varētu ar tagad esošajām lietām salīdzināt.*²⁷⁹

---

kas šajā gadījumā jēdzieniski pārklājas ar leksēmas *ίστοურγία* (‘aušana’ ChW9, 270, 17) nozīmi. Haritu darbi nav viennozīmīgi saprotami, kaut gan skaidrs, ka Haritu raksturojums, kas saistās ar jaunību, daiļumu, saprātīgumu un samērību kā dvēselisku kvalitāti, tiek attiecināts arī uz līgavu. Hēsiods „Teogonijā” (64.) saka, ka Haritu mājvietas atrodas līdzās Mūzu mājvietām. Iespējams, ka pārnestā nozīmē to var interpretēt kā tuvību Mūzu mākslām.

²⁷⁴ *[..] οὗτος μὲν ἐν λόγοις, ἐκείνη δὲ ἐν ἰστοουργίαις καὶ Ἀθηνᾶς καὶ Χαρίτων ἔργοις [..].* (ChW9, 270, 17–18)

²⁷⁵ *οὐχ ἢ μὲν φυτῶν καλλίστῳ ἐλαίᾳ, ὁ δὲ φοίνικι παραπλήσιος;* (ChW9, 271, 3)

²⁷⁶ *[..] ὁ μὲν ῥόδῳ προσέοικεν, ἢ δὲ μήλῳ [..].* (ChW9, 271, 3)

²⁷⁷ *ἀμφοτέρων δὲ τις οὐκ ἂν τὰς ἀρετὰς ἐπανέσειε, καὶ τὴν προσοῦσαν σωφροσύνην, καὶ τὴν ὑπάρχουσαν ἐπιείκειαν.* (ChW9, 270, 19–21)

²⁷⁸ *Συμπλοκή – est etiam figura [..], qua in initio et fine sententiae idem verbum ponitur. [..] Deinde etiam συμπλοκή est conflictus, pugna adversus argumenta adversaria.* Johann Christian Gottlieb Ernesti. *Lexicon technologiae Graecorum rhetoricae*, Sumtibus Caspari Fritsch, 1795, p. 327–328.

²⁷⁹ *Ἀντεξέτασις – commemoratio eorum, quae superioribus temporibus facta sunt ab aliquo, eo quidem consilio instituta, ut possis ea cum praesentibus contendere.* Johann Christian Gottlieb Ernesti. *Lexicon technologiae Graecorum rhetoricae*. Sumtibus Caspari Fritsch, 1795, p. 26.

Spriežot pēc Menandra iesaistītajiem piemēriem, neviens no šiem skaidrojumiem nebūtu uzskatāms par precīzi atbilstošu. Attāla līdzība saskatāma ἀντεξέτασις lietojumā, proti, arī Menandrs norāda uz kvalitātēm, prasmēm, kas attīstītas jau iepriekš (piemēram, prasmīga mūzu mākslās un liras spēlē), bet tās minētas ar pavisam citu nolūku.

Sastatījums caur kopīgošanu paredz zināmu slavinājuma sadalījumu, turklāt tādā veidā, lai tas veidotu pretmetus. Tajā pašā laikā pretmetiem ir kas kopīgs, proti, tie kalpo slavinājuma nolūkos. Tā kā abas puses tiek slavinātas (lai arī katra puse par kaut ko savu), veidojas domas kopīgojums, kas kāzu runas ietvaros ir būtisks. Jāvieno ne tikai dzimtas un ģimenes, bet, protams, arī līgava un līgavainis. Sastatījums šajā gadījumā vērtējams kā taktisks runas sastādītāja paņēmiens, lai bagātinātu runu, darītu to spraigāku un tādējādi rosinošāku auditorijai. Slavinājums var veidoties arī bez sastatījuma, kas tādējādi vērtējams kā vienkārša kopīgošana.

Tajā pašā laikā ar slavinājuma veidošanu jaunajam pārim ir jāievēro arī piesardzība. Menandrs norāda, ka runas sastādītājam nevajadzētu aizrauties ar līgavas skaistuma cildinājumu, jo tas var tikt pretrunīgi vērtēts. Šāds apsvērums arī kalpo par iemeslu tam, lai veidotu kopīgošanu – vienojošu slavinājumu par līgavu un līgavaini²⁸⁰.

Slavinājums jaunajam pārim ir kāzu runas kulminācija, pēc kuras runas sastādītājs, it kā sasaucoties ar runas sākuma daļu, atkal var pievērsties pašam precību procesam un ar to asociētajām lietām. Taču kāzu slavinājums vairs neizplūst vispārīgos apcerējumos. Tiek radīts klātbūtnes iespaids, slavēts svētsvinīgais brīdis, vēstīts par jaunību, skaistumu, mīlu un auglību:

[..] *patiesi, pilsēta sanākusi kopā, viss svin, ir sagatavotas tādas jaunlaulāto istabas, kādas nav bijušas nevienam iepriekš, bet guļamistaba rotāta ziediem un dažādiem zīmējumiem, tā ir piepildīta ar pašu Afrodīti. Un esmu pārliecināts, ka arī Eroti²⁸¹ ir klāt, lokus uzvilkuši, bultas notēmējuši, uzgaļus ar kaisles zālēm iezieduši, tādā veidā liekot dvēselēm saskarties vienai ar otru. Bet Himenejs mums sagādās gaismekļus un lāpas ar kāzu uguni. Pieminēsi gan Haritas, gan Afrodīti, tad pēc mirkļa par dzemdībām gādīgo*

---

²⁸⁰ Piemēram, teorētiskis apgalvo: [..] *παρθένου φυλάξη διὰ τὰς ἀντιπιπτούσας διαβολὰς κάλλος ἐκφράζειν, πλὴν εἰ μὴ συγγενῆς εἶη, καὶ ὡς εἰδῶς ἀναγκαίως, εἰ λύεις τὸ ἀντιπίπτον τῷ λέγειν τὸ ἀκηκόαμεν ταῦτα* ‘[..] esi piesardzīgs ar izteikumiem par līgavas skaistumu, jo tādēļ draud neslavas celšana, izņemot gadījumus, ja esi ģimenes loceklis un tādēļ [par to] pamatotī zini, vai arī vari izvairīties no pārmetuma, sakot „esmu tā dzirdējis, [ka]”’ (ChW9, 271, 7–10).

²⁸¹ Menandrs min Erotu gan pasaules radīšanas ainā (Erots līdzās laulību dievam sakārto pasaules ainu, tādējādi liekot domāt par pasaules radīšanu un Erotu līdzdalību tajā, sk., piemēram, Hēsioda „Teogoniju”, 116. – 122. rinda), gan arī Erots, kas jau saistāms ar hellēnisma tradīciju (piemēram, Rodas Apollonija „Argonautika”, kur Hēra un Atēna vērsas pie Afrodītes ar lūgumu pierunāt mazo zēnu Erotu raidīt mīlas bultu Mēdejā, 3.25–30: Απολλωνίη Ροδοςσκή. *Αργοναυτική*. Μοσκόβα: Ναυκκο-ιζδательский κεντρο Λαδομυρ, 2001, στρο. 65).

Artemīdu,²⁸² *jo neilgi pēc šī brīža dzemdību aizgādne Artemīda pieņems [bērn] un gādās [par dzemdībām] [..]*.²⁸³

Kāzu runa ir noslēdzama pacilātā gaisotnē, piesaucot dievus un vēstot par vispārēju labklājību. Runā vērojams pārdomāts cikliskums. Katrā ziņā Menandrs aicina runas sastādītāju tādu veidot. Vēstījuma paplašināšana un sašaurināšana, runas apļveida kompozīcija, ko vieno kāzu rituāla apcerējums un slavinājums, rosina domāt gan par vispārējo pasaules kārtību, gan arī svinīgo brīdi, kam auditorija ir lieciniece. Antīkās vārda mākslas pētniece Kristīna Pepe (*Christina Pepe*) norāda: „Kas attiecas uz epideiktiskajām runām, dažkārt tās aptver daudz vispārīgākas tēmas un tādā veidā rod atbilstību [noteiktai tēmai]²⁸⁴, piemēram, kad kādas sievietes slavinājums tiek vispārināts līdz universālam skaistuma slavinājumam vai kad kāzu runas laikā, kas tiek teikta attiecīgās kāzu ceremonijas ietvaros, runātājs izklāsta vispārīgus apsvērumus par laulību un tās nopelniem.”²⁸⁵ Runas sastādītājs mērķtiecīgi liek klausītājam apzināties notiekošā svarīgumu, novērtēt savu līdzdalību pasauli vienojošos procesos, kas, kā liecina iekļautie stāstījumi, ir klātesoši kopš pasaules radīšanas brīža.

Runas saturiskais piepildījums un arī struktūra ir pakārtota likumsakarīga slavinājuma veidošanai. Runas būtība ir slavinājums: slavinājums pašām kāzām, slavinājums dieviem, kas saskaņā ar tradīciju ir klātesoši šādā brīdī, slavinājums jaunā pāra dzimtām, slavinājums līgavai un līgavainim. Runas izdošanās atkarīga no tās sastādītāja, viņa spējas izvērtēt materiālu, slavināt to, ko pienākas rūpēties, lai runas saturs ir skaidrs un nepārprotams, kā arī, bez šaubām, baudāms. Savā ziņā var teikt, ka runas sastādītājs ir slavinājuma vai slavējamo lietu aizgādnieks. No viņa saprātīguma runas izveidē ir atkarīgs, vai runā nepavīdēs arī kādas ne tik slavējamas lietas. Kāzu runā nav vietas slavinājumam, kas balstīts salīdzinājumā, relatīvā vienas vai otras puses pārākuma apliecinājumā. Pārākums vienā pusē liecina par otras puses trūkumu, kamēr teorētiskais aicina ar runu vienot savu auditoriju. Ne

---

²⁸² *par dzemdībām gādīgo Artemīdu* – par Artemīdu kā dzemdību aizgādni sk., piemēram, Kallimaha 3. himnu, 30–37 (*The works of Callimachus*, translated into English verse. The hymns and epigrams from the Greek; with the Coma Berenices from the Latin of Catallus: with the original text, and notes carefully selected from former commentators, and additional observations, by H. W. Tytler, 1793, pp. 61–62).

²⁸³ [..] *συνελήλυθε μὲν οὖν ἡ πόλις, συνεορτάζει δὲ ἅπας, πεπήγασι δὲ παστάδες οἶαι οὐχ ἑτέρω ποτέ. θάλαμος δὲ πεποίκιλται ἄνθεισι καὶ γραφαῖς παντοίαις, πολλὴν δὲ τὴν Ἀφροδίτην ἔχει πείθομαι δὲ καὶ ἔρωτας παρεῖναι, τόξα μὲν ἐντεινομένων, βέλη δὲ ἐφαρμόττοντας, φαρμάκοις πόθων τὰς ἀκίδας χρίσαντας, δι' ὧν τὰς ψυχὰς συγκυρώσουσιν ἀναπνεῖν ἀλλήλαις. ὑμέναιος δὲ ἀνάψει λαμπάδα ἡμῖν καὶ δᾶδας γαμηλίω πυρί. χαρίτων τε μνημονεύσεις καὶ Ἀφροδίτης, καὶ μετὰ μικρὸν λοχείας Ἀρτέμιδος, ὅτι ὀλίγω ὕστερον διαδέξεται λοχεία Ἀρτεμις, καὶ μαστεύσεται [..].* (ChW9, 271, 12–18; 272, 1–4)

²⁸⁴ K. Pepe runā par *ὑπόθεσις* jēdziena izpratni.

²⁸⁵ Pepe C. *The Genres of Rhetorical Speeches in Greek and Roman Antiquity*. Leiden, Boston: Brill's Publishing House, 2013, p. 294.

velti tiek piedāvāti arī īpaši paņēmieni līgavas un līgavaiņa slavinājuma veidošanai. Lai gan tajā vērojams arī zināms pretstatījums, tā mērķis ir izcelt pretmetu kvalitātes, nevis sniegt to kritisku izvērtējumu.

Guldīšanas runa (κατευναστικός λόγος)

Ar guldīšanas runu jaunlaulātie tiek pavadīti uz guļamistabu (tātad, salīdzinot ar kāzu runu, guldīšanas runai piemīt šaurāka funkcija). Kā norāda Menandrs, runai ir jābūt īsai, gari izvērsumi nav pieļaujami:

*Guldīšanas runa ir ļoti īsa, izejot cauri [tikai] tam, kas pienākas [..].*²⁸⁶

Šādai runai ir jāiedrošina un jāmudina (παροξυνοῦμεν καὶ προτρεψόμεθα ‘iedrošināsim un pamudināsim’ ChW9, 273, 12–13) jaunlaulātie pirms kāzu nakts (jo *guldīšanas runas pamudinājums ir uz stāšanos laulību sakaros*²⁸⁷). Teorētiķis norāda, ka paņēmieni, kā guldīšanas runu pieklājas sacerēt, pēc būtības nav nekas jauns:

*Patiesi, dzejnieki [savu] guldīšanas dzeju sacer no rosināšanas un pamudināšanas doties uz guļamistabu, arī mēs no tā tālu nebūsim [..].*²⁸⁸

Arī guldīšanas runas būtība ir slavinājuma veidošana. Noteiktu kvalitāšu slavinājums, izcēlums vairo pašapziņu, tādējādi iedrošinot un mudinot uz rīcību. Runas sastādītājam ir jāizvērtē, kāds tieši slavinājums ir nepieciešams, lai tas pildītu savu funkciju. Teorētiķis māca:

*Īsi teiksim slavinājumu par līgavu, bet ne par [viņas] prātīgumu, ne par kādām citām dvēseles kvalitātēm, bet gan [viņas] jaunību un skaistumu, jo vienīgi tas ir atbilstošs [šādai runai]. [Līdzīgā veidā] slavēsim jaunekļa drosmi un spēku [..].*²⁸⁹

Guldīšanas runā īpašu nozīmi iegūst fizisko kvalitāšu slavinājums, kura harmoniska izveide prasa piepūli. Runas sastādītājam savos izteikumos ir jāatrod savdabīgs līdzsvara punkts, lai runa nekļūtu vulgāra. Slavinājumam jābūt samērīgam un pārdomātam, tādām, kas auditorijai sagādā prieku:

---

²⁸⁶ ὁ κατευναστικός συντονωτάτος ἐστὶ λόγος, διὰ τῶν καιρίων βαδίζων [..]. (ChW9, 273, 6–7)

²⁸⁷ uz stāšanos laulību sakaros – kontekstuāli tā tulkota leksēma συμπλοκή. Salīdzinājumam skatīt arī iepriekš piedāvātos leksēmas συμπλοκή tulkojumus un skaidrojumus (109. lpp.). Atbilstošais oriģinālteksts: ἔστι γὰρ ὁ κατευναστικός προτροπή πρὸς τὴν συμπλοκὴν (ChW9, 273, 13–14).

²⁸⁸ οἱ μὲν οὖν ποιηταὶ διὰ τοῦ παρορμᾶν ἐπὶ τὸν θάλαμον καὶ προτρέπειν προάγουσι τὰ κατευναστικὰ ποιήματα καὶ ἡμεῖς δὲ οὐ πόρρω τούτων στησόμεθα [..]. (ChW9, 273, 9–11)

²⁸⁹ ἐροῦμεν δὲ ἐγκώμιον τῆς νύμφης διὰ βραχέων, οὐ τὸ ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς, ἀλλ’ ἀπὸ τῆς ὥρας καὶ τοῦ κάλλους. καὶ τοῦτο γὰρ οἰκεῖον καὶ πρόσφορον μόνον, τοῦ νεανίσκου τὴν ἀλκὴν καὶ τὴν ῥώμην [..]. (ChW9, 273, 18–23)

*Bet ir jāizvairās no tā, lai neliktos, ka mēs sakām ko apkaunojošu, lētu vai zemisku, nolaiždamies teikt kaunpilnas un necilas [lietas], [bet jāsaka tas, kas] ir patiesi slavējams, kas rada cienpilno un ir baudāms.*²⁹⁰

Cienpilni un baudāmi skan Homēra vārsmas, Menandrs vienu no tām citē kā piemēru, tādējādi greznojot runu arī ar heroisko skanējumu:

*Esi drosmīgs, lai kāds nākamajās paaudzēs teiktu par tevi labus vārdus.*²⁹¹

Guldīšanas runa jāsacer līdzībās. Tās ļauj izvairīties no burtiskiem izteikumiem, bagātina runu gan mākslinieciski, gan saturiski, dodot iespēju runas sastādītājam izvērst domu. Menandrs pats sacer improvizētu guldīšanas runas fragmentu, kur redzama gan ievaddaļa, gan arī rosinājums un iedrošinājums, kas veidots ar līdzības iesaisti:

Bet sāktu kaut kā tamlīdzīgi: „Jaunekli, mēs veicām kāzu rīkošanu, [ieguldījām] līdzekļu daudzumu un [sarīkojām šeit] labāko ļaužu sanākšanu nekā cita dēļ, kā vien tālab, ka vēlējāties, lai tu darītu atklātu savu spēku un varēšanu, lai gan tava ģimene, gan mēs, vienaudži, varētu ar tevi lepoties. Bet neizturies vieglprātīgi pret šo lietu izrādīšanu! Proti, ja mēs būtu atlēti un sacenstos Olimpiskajās vai Pītiskajās spēlēs pret citiem atlētiem, tad tur būtu izlikta balva, gan arī ziņnesis būtu klāt, kā arī kāds uzvaras tiesnesis un arī sacīkšu skrējiens [būtu jāskrien]. Bet, kad sniegums ir kāzu rituāls, šķīrējtiesnesis ir Erots, bet ziņnesis – Himenejs, sacīkšu skrējiens jums ir laulības gulta. Izvairies rīkoties tā, kā tie, kas metas bēgt no kaujas lauka, neesi nobijies par sakāvi vēl pirms [pašas] sadursmes, bet [rīkojies], zinot, ka vienā pusē tev stāv Erots, otrā Laulību dievs, Erots [tikmēr] iztiesā, bet Himenejs sauc pretī: „Ej, savu tēvu cienīgi cīnoties!”²⁹²

Šādas teorētiska improvizācijas, mēģinot imitēt patiesi teiktu runu, bagātina teorētisko materiālu ar uzskatāmiem piemēriem. Runas piesātinājums Menandra izpildījumā ir blīvs.

---

²⁹⁰ Φυλακτέον δ' ἐν τούτῳ, μή τι τῶν αἰσχρῶν μηδὲ τῶν εὐτελῶν ἢ φαύλων λέγειν δόξομεν, καθιέντες εἰς τὸ αἰσχρὰ λέγειν καὶ μικρὰ, παρ' ὅσα ἔνδοξά ἐστι δικαίως, ἃ σεμνότητα φέρει καὶ ἔστιν εὐχαρῆ. (ChW9, 274, 2–5)

²⁹¹ Ἀλκιμος ἔσσο' ἵνα τίς σε καὶ ὀψιγόνων εὖ εἴπη. (ChW9, 275, 31) Tas atbilst Odisejas 1. dziedājuma 302. vārsmāi (*Homeri Opera, Odysseae. Libros XIII–XXIV, e typographeo Clarendoniano, editio altera, 1958. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0135> [skatīts 14.05.2013]).*

²⁹² ἄρχη δὲ πως ἠθικῶς οὕτως τὴν μὲν παρασκευὴν τοῦ γάμου καὶ τῶν ἀναλωμάτων τὸ πλῆθος, καὶ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τὴν σύνοδον οὐδενὸς ἔνεκα, ὧ νεανία, πεποιήμεθα, ἀλλ' ἢ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἔχεις καὶ ῥώμης ἐπίδειξιν βουλομενοὶ σε ποιήσασθαι, ἵνα ἐπὶ σοι σεμννώμενα αὐτοὶ τε οἱ τοῦ γένους καὶ ἡμεῖς ἠλικιωῖται σύ δὲ μὴ ἐν φαύλῳ τὰ τῆς ἐπιδείξεως ποιήσῃ καὶ εἰ μὲν ἀθληταὶ ἡμεῖν, ἀγωνίζεσθαι δὲ Ὀλυμπίασιν ἔδει ἢ Πυθοῖ πρὸς ἀνδραὶ ἀθλητὰς, ἐχρῆν καὶ βραβεῖον προκεῖσθαι, κήρυκα παρεῖναι καὶ κροτεῖν τινὰ τῆς δίκης ἢ καὶ στάδιον ὑπάρχειν δημόσιον ἐπεὶ δὲ τελετῆς γάμου τὰ ὀρώμενα, βραβευτῆς δὲ ἔρωσ, κῆρυξ ὑμέναιος, καὶ στάδιον [ὑμεῖς] θάλαμος, φέρε μὴ τὰ τῶν φευγοντῶν ἐν τοῖς πολέμοις παθεῖν δεδοικῶς καὶ πρὸ τῆς συμβολῆς τὴν τροπὴν, ἀλλὰ νομίσας, ἔνθεν μέντοι παρεστάναι πόθον, ἔρωτα δὲ συμβραβεύειν, ὑμέναιον δ' ἐπιφωνεῖν, ἴθι, ὁ πατέρων ἀξίως ἀγωνιούμενος [...]. (ChW9, 274, 5–22)

Netiešā veidā tiek iesaistīti arī kāzu rīkotāji, runātājs it kā nevilšus norāda uz kāzu rīkošanas izmaksām, tiek piesaukti klātesošie ģimenes locekļi. Runa iegūst divējādu iedarbību. Tā vairo jaunā pāra atbildību, kā arī ar pieminējumu saista auditorijas uzmanību. Abas lietas runas sastādītājam vienlīdz svarīgas. Paralēli tiek iesaistītas jau minētās līdzības, kas darbojas divos līmeņos. No vienas puses, situācija tiek salīdzināta ar antīkajā pasaulē tik zīmīgo agonu, kas sakrālām saitēm vieno atlētu ar pārējo hellēņu pasauli un apliecina cilvēka ķermeņa spēju un skaistumu. Jau iepriekš teorētiskis norāda, ka guldīšanas runai ir jāizceļ fiziskais skaistums un līdzība ar sportisko agonu ļauj to veiksmīgi īstenot. Turklāt aina tiek izjusti izstrādāta, rodot paralēles reāliju atainojumā. No otras puses, tiek iesaistīta līdzība ar kaujas lauku: tikai glēvrais metīsies bēgt tik atbildīgā brīdī. Runa tiek sacerēta bez īpašiem formāliem ierobežojumiem, tai drīzāk ir jābūt pietuvinātai sarunai²⁹³.

Tāpat Menandrs raksturo arī guldīšanas runas teicēju, sakot, kā jāatklājas runātāja raksturam (*ἦθος τοῦ λέγοντος* ChW9, 297, 14–15²⁹⁴).

Šajā kontekstā zīmīgi, ka Menandrs arī norāda autorus, kuri, viņaprāt, ir ievērojuši šādu rakstības stilu:

[..] [runa] *lai veidojas no [tādas] izteiksmes, kāda tā ir jaunākās paaudzes [autoriem], Dionam²⁹⁵ un Filostrātam²⁹⁶, un tiem sofistiem, kuri izpelnījušies slavu ar prozaisku un tīkamu stilu.*²⁹⁷

---

²⁹³ οἷόν ἐστι καὶ τὸ τῆς λαλιᾶς εἶδος ‘[tāds], kāds ir sarunas veids’ (ChW9 297, 17–18).

²⁹⁴ Tāpat teorētiskis norāda: *Παραγίνεται δὲ χάρις καὶ ὥρα τῶ λόγῳ οὐκ ἐκ τῶν ἱστοριῶν μόνον καὶ τῶν διηγημάτων, ἀλλ’ ἐκ τῆς ἀφελείας καὶ ἀπλότητος τοῦ ἦθους τοῦ λέγοντος.* ‘Bet baudāmība un pievilcība runā rodas ne tikai no stāstiem un stāstījumiem, bet arī no runātāja rakstura atklātības un vienkāršības.’ (ChW9, 279, 12–15)

²⁹⁵ Diona dzīves laiks saistāms ar mūsu ēras pirmā gadsimta otro pusi, otrā gadsimta sākumu. A. Losevs norāda, ka sofists Dions izmantojis iecienītu kiniķu ražēmienu filozofiskas sarunas risinājumam – diatribu, kas ieguvusi ētiski politisku nokrāsu (Лосев А. Ф. *История античной эстетики*, том V, кн. 2. Москва: Мысль, 2002. Pieejams tiešsaistē: <http://philosophy.ru/library/losef/iae9/index.htm> [skatīts 14.02.2013]). Iespējams, Menandra minētais runas stils, tā pietuvinātība sarunai saistāma tieši ar Diona diatribu.

²⁹⁶ Visticamāk, domāts Filostrāts Flāvijs, Filostrāta I dēls, dzīves laiks saistāms ar mūsu ēras 2.–3. gadsimtu (Рабинович Е. Г. *Жизнь Аполлония Тианского Флавия Филострата. Флавий Филострат. Жизнь Аполлония Тианского.* Издание подготовила Рабинович Е. Г. Москва: Наука, 1985, стр. 217). Tiānas Apollonija dzīves aprakstā Filostrāts Flāvijs atsaucas arī uz Dionu, slavīnot viņa vārda mākslu un norādot, ka Diona runas bijušas pilnas ar saldmī kā ziedojumu dūmi, turklāt Dions pratis labi uzstāties pat bez iepriekšējas sagatavošanās (V grāmata, 37., *Флавий Филострат. Жизнь Аполлония Тианского.* Издание подготовила Рабинович Е. Г. Москва: Наука, 1985, стр. 114.).

²⁹⁷ [..] γένοιτο δ’ ἂν καὶ ἀπὸ τῆς λέξεως τῶν νεωτέρων, Δίονος καὶ Φιλοστράτου καὶ τῶν σοφιστῶν, ὅσοι καὶ συντιθέναι τὸ συγγραφικὸν εἶδος ἔδοξαν χαριέντως. (ChW9, 279, 18–21).

Sp3 izdevumā šai tekstvietai uzrādīta cita redakcija ar teksta papildinājumu:

[..] γένοιτο δ’ ἂν καὶ ἀπὸ τῆς λέξεως ἐπιτετηδευμένης καὶ κεκαλλωπισμένης χάρις ἐν λόγῳ, οἷα ἐστὶν ἢ Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος καὶ τῶν νεωτέρων, Δίονος καὶ Φιλοστράτου καὶ τῶν σοφιστῶν, ὅσοι καὶ συντιθέναι τὸ συγγραφικὸν εἶδος ἔδοξαν χαριέντως ‘[..] bet baudāmība runā var rasties no izteiksmes izkoptības un izdaiļošanas, tāda ir Platona un Ksenofonta, kā arī jaunākās paaudzes [autoru] Diona un Filostrāta izteiksme, kā arī to sofistu izteiksme, kuri izpelnījušies slavu ar prozaisku un tīkamu stilu’ (411. lpp.).

Tādējādi guldīšanas runa ir neformāls, īss, bet saturiski ietilpīgs runas veids. Slavinājums vērsts uz fizisko kvalitāšu cildinājumu. Šāds slavinājums nedrīkst būt vulgārs, tāpēc labākais līdzeklis tā sastādīšanai ir līdzību iesaiste.

Guldīšanas runa līdzās kāzu runai veido nosacītu kāzu runu ciklu Menandra „Rētorikā”. Abās runās vērojama slavinājuma klātbūtne. Tā apzīmēšanai izmantotas leksēmas *ὕμνέω* (‘dziedu himnu, dziedu dziesmu, slavinu’, piemēram, ChW9, 263, 16) un *ἀννυμνέω* (‘ļoti cildinu, ļoti slavinu’, piemēram, ChW9, 265, 24). Abām leksēmām lietojuma ierobežojums: attiecībā uz kāzu tematiku, kā arī slavinājumā, kas veltīts dieviem (vienas saknes vārdi ar leksēmu *ῥῆμος* – himna). Tostarp sastopams arī vārdu savienojums *τὸν ἔπαινον ἐπαινεῖν* (‘ar slavinājumu slavināt’ ChW9, 271, 1).

Zīmīgi, ka kāzu cikla raksturojumā var novērtēt arī nopēluma (*ψόγος*) iezīmes, kas kārtējo reizi liek domāt jau par grieķu klasiskās senatnes teorētiskajiem tekstiem. Tiesa, arī šajās runās nopēlums neatklājas tiešā veidā. Vienīgais, kā to iespējams novērtēt, ir apzināt attiecīgās runas sastādīšanas procesu teorētiskā līmenī. Ne velti, raksturojot guldīšanas runu, Menandrs izmanto leksēmu *θεωρία* (‘teorija’ ChW9, 277, 13). Teorētisks skatījums palīdz novērtēt, kā izvairīties no nopēluma tematikas iesaistes runā, turklāt nopēlums šajā gadījumā traktējams visai plaši. Ar to saprotamas lietas, kas var celt kaut kāda veida neslavu. To apzīmēšanai Menandrs lieto leksēmas *ἀισχροός* (‘apkaunojošs, kaunpilns’ ChW9, 274, 2, 4), *εὐτελής* (‘lēts’ ChW9, 274, 3), *φαῦλος* (‘zemisks’ ChW9, 274, 3), *μικρός* (‘necils’ ChW9, 274, 4). Tieši tāpēc teorētiskis māca un norāda, kā izvairīties no nopēluma iesaistes runā: ir jāmeklē tas, kas izpelnās lielāku slavu (*ζητεῖν τὸ ἐνδοξότερα* ‘meklēt vairāk slavējamās lietas’ ChW9, 269, 11). Veiksmīgi sacerot kāzu runu, tajā nebūs sastopams nekas no nopēluma, bet tikai tāpēc, ka runas sastādītājs būs no tā mērķtiecīgi izvairījies. Līdzās slavinājumam un nopēlumam vērojama arī rosinājuma, pamudinājuma klātbūtne (*προτροπή* ‘pamudinājums’ ChW9, 273, 13 *παροξύνω* ‘rosinu’ ChW9, 273, 12, *προτρέπω* ‘pamudinu’ ChW9, 273, 13).

Kāzu cikla runām būtiska ir stāstījumu iesaiste (*ἱστορία* ‘stāsts, nostāsts’ ChW9, 279, 13, *διήγημα* ‘stāstījums’ ChW9, 279, 14). To iesaiste bagātina runu, rod sasaiti starp konkrēto notikumu un kopējo pasaules kārtību, vajadzīgajā brīdī piešķirot runai

---

Šādai teksta redakcijai seko arī RW izdevums. Šādā gadījumā ir saprotamāks, kāpēc tekstā ar komparatīvu norādīta tā paaudze, kas attiecināma uz Dionu un Filostrātu (salīdzinājums ar Platonu un Ksenofontu, kuru dzīves laiks saistāms ar 5./4. gs. p. m. ē.).

nepieciešamo vērienu. Runas struktūrai būtiskas ir kopīgās vietnes (τόπος ‘vietne’ ChW9, 271, 10–11, τρόπος²⁹⁸ ‘vietne’ ChW9, 270, 11–12, ἀφορμή ‘vietne’ ChW9, 277, 9).

Runās, kas attiecināmas uz kāzu ciklu, Menandrs skar struktūras jautājumus it kā garāmejojot. Lai gan tie ir svarīgi, teorētiski lielākā mērā uztrauc materiāla atlasē jautājums, izklāsta veids, paņēmieni, kā veidojams slavinājums. Menandrs azartiski izvērš paša sacerētus piemērus dažādām slavinājuma situācijām, zināmā mērā ļaujot novērtēt arī „reālās” runas specifiku, kas, visticamāk, tika praktizēta teorētiska dzīves laikā. Katrā ziņā šie sacerētie fragmenti vērtējami kā maksimāli pietuvināti praksei. Piemēru iesaiste pozitīvi vērtējama arī tāpēc, ka tā ļauj precīzāk izvērtēt noteiktus vārda mākslas paņēmienus, kurus teorētiskais piesaka, raksturojot runu, bet nesniedz sīkāku skaidrojumu. Tādējādi piemēri kļūst par vienīgo ilustratīvo materiālu, kas līdzās teksta tulkojumam ļauj izteikt kādus pieņēmumus par to izpratni un sacerēšanas pamatprincipiem.

Bēres

Bēru runa antīkajā kultūrā paver salīdzinoši plašas iespējas diahroniskam izvērtējumam. Tas attiecināms gan uz pašiem bēru runas tekstiem, gan arī teorētisko recepciju, kas mēģina skaidrot un sniegt praktiskus norādījumus par to, kā attiecīgā runa būtu sastādāma. Lai gan bēru /sēru runas iezīmes var novērot jau Homēra tekstos, teorētiskais skatījums par šo runu specifiku formējas ar vērā ņemamu laika nobīdi. Par bēru runu un tās veidiem detalizēts izklāsts piedāvāts Menandra „Rētorikā”, kurā vērā ņemama uzmanība pievērsta arī diahroniskajam skatījumam. Menandrs izšķir šādus bēru runas veidus:

- 1) *μονωδία / monodia seu lamentatio funebris* (monodija jeb sēru vai raudu runa);
- 2) *παραμυθητικὸς λόγος / oratio consolatoria* (mierinājuma runa);
- 3) *ἐπιτάφιος / oratio funebris* (kapu runa).

Lai gan jau pēc uzskaitītajiem nosaukumiem ir jaušamas nozīmju nianšes, visi šie runu veidi tiek teikti vai rakstīti, lai godinātu mirušu cilvēku (vai cilvēkus).

Tāpat zīmīgi, ka bēru tematika ir vienīgā, kurai rodams tik plašs runu izvērsums, nosacīts cikls (trīs pamatveidi, kas vienā pozīcijā paredz vēl sīkāku dalījumu), apliecinot bēru runas izvērsto tradīciju antīkajā pasaulē.

---

²⁹⁸ Šī leksēma RW izdevumā atbilstošajā tekstvietā tiek norādīta kā τόπος.

Monodija jeb sēru vai raudu runa (μονωδία / monodia seu lamentatio funebris)

Burtiski tulkojot Menandra piedāvāto nosaukumu, monodija (μόνος ‘viens’, ᾠδή ‘dziesma’) ir solodziesma. RW komentāros tiek norādīts: „Nosaukums nāk no drāmas: tas ir solodziedājums pretstatā kora dziedājumam²⁹⁹. Solodziedājumi bieži saturēja sēras, tāpēc arī pats nosaukums pārņem šo nozīmi. Sudas un Fotija (Φώτιος)³⁰⁰ leksikonos termins tiek identificēts ar θρηῆνος [tulk. ‘sēras, apraudāšana, sēru dziesma’ – I. G.], un tas ir izmantots vēlīnā laikposma oratoru dažādu veidu prozas sacerējumos ar sērpilnu saturu.”³⁰¹

Menandrs nosaukumu *monodija* pielāgo vienam no paša izšķirtajiem bēru runas veidiem. Kā to uzsver gan monodijas saturiskais papildījums un noskaņa vēsturiskā izvērtējumā, gan arī šīs runas nosaukuma izvērsums latīņu valodā (*lamentatio* ‘raudas, žēlabas’), monodijā ir izteikta trēniskā, skumju un sēru klātbūtne, kas, tiesa, nebūt nav viendabīga. Menandrs raksta:

*Patiesi, ko monodija pieprasa? Apraudāt un paust žēlabas. Bet, ja mirušais nav no tuviniekiem, tad tikai apraudāt aizgājēju, apraudāšanai piejaucot enkomiju, tāpat bez mītas izceļot raudas tā, lai [neveidotos] tīrs enkomijs, [...] bet, ja [mirušais] ir no tuviniekiem, runātājam ne mazākā mērā viņu vajag apraudāt.*³⁰²

Tādējādi, no vienas puses, monodija tiek saistīta ar trēniem: monodija (μονωδία) pieprasa apraudāt (θρηνεῖν), tā apstiprinot arī RW komentāros minētās leksikas kopsakarības. No otras puses, lai gan priekšplānā izvirzās sēru un apraudāšanas tematika, ko teorētiskis piesaka visai lakoniskā veidā, monodijas saturs pieļauj arī cita saturiskā papildījuma klātbūtni, kuram, protams, jābūt samērīgam. Šis saturiskais papildījums tiek

---

²⁹⁹ Piemēram, Aristoteļa „Poētikā”, aplūkojot tragēdijas daļas, arī rodama norāde par monodiju. Aristotelis tās nodēvē par *īpašām dziesmām no skatuves* (1452b1). Tekstvietas skaidrojumā tiek norādīts: „*Īpašas dziesmas no skatuves* – tās ir tā saucamās monodijas, ko izpildīja kāds no lugas tēliem. Sevišķi plaši tās izmantoja Euripīds („Alkestīdā” to dzied viņas dēls 393–403, „Trojietēs” 98–152, 308–340 Hekabes un Kasandras dziesmas u. c. Par šīm dziesmām Euripīdu izsmēja vecatiskā komēdija (Aristofana „Vardes” 849, 944).” (Aristotelis. *Poētika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008, 65.–66. lpp.)

³⁰⁰ Fotijs – Konstantinopoles patriarhs, dzimis Konstantinopolē 815. gadā. Tā saukto Fotija leksikonu, visticamāk, Fotija vadībā, sastādīja viņa skolnieki un sekotāji, izmantojot senākas grieķu (piemēram, Pausānija, Harpokrāta u. c.) vārdnīcas. Leksikons veidots kā praktisku vadlīniju kopums klasisko tekstu lasīšanai, un tas pieejams tikai vienā manuskriptā *Codex Galeanus* (Knight K. *The Catholic Encyclopedia*. 2009. Pieejams tiešsaistē: <http://www.newadvent.org/summa/index.html> [skatīts 1.03.2013]). Fotija leksikonam bijuši vairāki izdevumi (Harwood E. *A view of the various editions of the Greek and Roman classics: with remarks*. London: printed for G. Robertson, 1782, pp. 102–103).

³⁰¹ RW, 347. lpp.

³⁰² *τι τοίνυν ἡ μονωδία βούλεται; θρηνεῖν καὶ κατοικτίζεσθαι. κἂν μὲν μὴ προσήκων ἢ ὁ τεθνεώς, αὐτὸν μόνον θρηνεῖν τὸν ἀπελθόντα, παραμεινόντα τὰ ἐγκώμια τοῖς θρήνοισι καὶ συνεχῶς τὸν θρηῆνον ἐμφανίζειν, [...] ἂν δὲ προσήκων ἢ, οὐδὲν ἤττον καὶ αὐτὸς ὁ λέγων οἰκτίζεσθαι.* (ChW9, 315, 18–19, 316, 1–5)

nosaukts par enkomiju, tātad – šajā kontekstā – par slavinājuma vai uzslavas tematiku, kas tiek iesaistīta noteiktā tekstvietā. Tomēr arī no Menandra teorētiskā skatījuma rodas iespaids, ka sērām vai skumjām, apraudāšanai (tātad trēniem) ir personisks vai personiskāks skanējums, kamēr joma, kas saistāma ar publisku personu, publiskas personas nāvi, lielākā mērā paredz enkomija pievienošanu runai. Ja mirušais ir pilsētas priekšstāvis, tad būtu jāsāk ar pašas pilsētas slavinājumu:

[..] *spoža ir pilsēta, bet tas, kurš to ir nodibinājis, nu ir kritis.*³⁰³

Tas būtu uzskatāms par slavinošu ievadu, ko var izvērst arī šādā veidā:

*Kurš parūpēsies, kurš to sargās, kā [to darīja] viņš [mirušais – I. G.]?*³⁰⁴

Bēru runas sacerēšana (līdzīgi pārējām runām, ko Menandrs izšķir) ir analītisks process. Runas sacerētājam ir jāizvērtē situācija, jāatrod tas, kas visspēcīgāk atraisītu emocijas un ļautu vaļu sērām. Teorētiķis māca:

*Ja bojā gājušais ir jauns cilvēks, apraudāšanu aizsāksi ar viņa vecumu, ja bija apdāvināts, ja raisīja diženas cerības, tad par viņa raksturu [stāstīsi][..].*³⁰⁵

Savā ziņā vērojamas paralēles ar dzimšanas dienas runu: arī tajā teorētiķis runas sastādītāju rosina domāt par runas atbilstību cilvēka vecumam un no tā izrietošajiem sasniegumiem. Šīm runām (monodija un dzimšanas dienas runa) ir pilnīgi pretējs raksturs, taču noteikti uzstādījumi paliek nemainīgi. Tāpat, raksturojot monodiju, teorētiķis norāda arī uz vispārējām likumsakarībām (tiesa, to iespējamās paralēles ar citiem runu veidiem ne vienmēr skaidri saskatāmas), kuras runas sacerētājam jāvērtē saskatīt un iesaistīt runā, tādā veidā to bagātinot. Respektīvi, ir jāatrod notikušā pirmcēlonis, kas, kā jau nojaušams, meklējams dievu pasaulē vai arī ir likteņa noteikts:

*Bet allaž vajag visu to sacerēt, ņemot vērā sēru*³⁰⁶ *sākuma iemeslu. Šādās runās patiesi uzreiz [un jau no paša] sākuma vajag sūdzēties par dievišķajiem spēkiem un nelaimīgu likteni [..].*³⁰⁷

---

³⁰³ [..] *λαμπρά μὲν ἡ πόλις, ὁ δὲ ἐγείρας αὐτήν ὁ πεπτωκώς ἐστιν.* (ChW9, 316,10–11)

³⁰⁴ *τίς ἐπιμελήσεται, τίς διασώσει, καθάπερ ἐκεῖνος;* (ChW9, 316, 11–12)

³⁰⁵ *ἐάν δὲ νέος τύχη ὁ τελευτήσας, ἀπὸ τῆς ἡλικίας τὸν θρήνον κινήσεις, ἀπὸ τῆς φύσεως, ὅτι εὐφύης, ὅτι μεγάλας παρέσχευ τὰς ἐλπίδας [..].* (ChW9, 316, 12–15)

³⁰⁶ Ne visos fragmentos vienai un tai pašai grieķu leksēmai (šajā gadījumā *θρήνος*) piedāvāts vienāds tulkojums (salīdzinot ar citiem uzrādītajiem Menandra teksta fragmentu latviskojumiem), jo tas atkarīgs no attiecīgās tekstvietas konteksta.

³⁰⁷ *πανταχοῦ δὲ ἐκ μεταχειρίσεως αὐτὰ ταῦτα ἀφορμὰς ποιεῖσθαι τῶν θρήνων δεῖ. χρή τοίνυν ἐν τούτοις τοῖς λόγοις εὐθύς μὲν σχετλιάζειν ἐν ἀρχῇ πρὸς δαίμονας καὶ πρὸς μοίραν ἄδικον [..].* (ChW9, 316, 19–22).

Iepriekš minētie apsvērumi (ὕπόθεσις ‘apsvērums’ ChW9, 317, 5) jāņem vērā, sacerot monodiju.

Zīmīgi, ka Menandrs runā par monodijas dalījumu trijos laika nogriežņos:

*Bet iedalīsi monodiju trijos laikos, [...] pašreiz notiekošo vispirms, [...] tad pēc pagājušā laika, [...] pēc tā, kas vēl grasās notikt [...].*³⁰⁸

Turklāt katram laikam (χρόνος ‘laiks’ ChW9, 314, 6) ir sava nozīme runas sastādīšanas procesā. Pirmais un acīmredzamākais laiks ir tagadne, tagad notiekošais, kas oratoram ir jāņem vērā, piemēram, pasakot, kāpēc ļaudis sapulcējušies, tāpat norādot, ka notikums nav nekādā mērā priecīgs atgadījums (ChW9, 317, 9–13). Tagadne ir svarīga arī gaužām pragmatiska iemesla dēļ, proti, cilvēki vispirms novērtē tās lietas, kas ir acu priekšā (ChW9, 317, 8–9). Menandrs īpaši uzsver, ka tieši šī laika iestrāde monodijā padara runu iedarbīgāku, runa kļūst lielākā mērā aizkustinoša, burtiski tulkojot, tāda, kas *iekustina* klausītāju (λόγος κινητικώτερος ChW9, 317, 7–8). Nākamais laiks, kas jāataino monodijas teicējam, ir pagātne, iepriekš notikušais. Šajā sadaļā oratoram ir jāataino mirušā cilvēka dzīves mezgļpunkti, noteiktas rakstura iezīmes (ChW9, 317, 13–17). Menandra skatījumā interesi raisa nākotnes interpretējums. Šajā posmā oratoram ir jāatklāj, *kādas cerības mirušā cilvēka dzimtai bija par aizgājēju*³⁰⁹. Tādējādi viss Menandra iedalījums laikos ir vērsts uz klausītāja emociju kāpinājumu, līdzpārdzīvojuma izraisīšanu, sasniedzot sēru atklāsmes kulmināciju. Monodijas teicējs padara sēras taustāmas, palicēju, tuvinieku pārdzīvojums tiek uzjundīts jaunā pacēlumā, un runas mērķis tiek izpildīts. Menandrs norāda, ka šāda veida runa tiks teikta, ja bojā gājušais ir jaunāka gadagājuma cilvēks (ἐπι νεωτέροις ‘par jaunākiem’ ChW9, 318, 21), kas atkal liek domāt par runas sastādītāja mērķtiecīgo runas satura, kā arī kompozicionālo aspektu izvērtēšanu. Ja bojā gājušais ir salīdzinoši jauns, sēras būs lielākas, runas teicējam ir plašākas iespējas izvērsties, pilnībā izstrādāt pieteiktos laika nogriežņus, kāpināt klausītāju līdzpārdzīvojumu. Monodiju var teikt arī vīrs, kuram mirusi sieva, tādējādi atkal īpaši akcentējot personīgo pārdzīvojumu (ChW9, 319, 1–3).

Nav mazsvarīgi, ka Menandrs norāda uz šāda veida runas apjoma ierobežojumu. Tas lielā mērā ir saistīts ar klausītāja uzmanības noturēšanu, tāpat liek domāt par atbilstību attiecīgajam saturiskajam piepildījumam:

---

³⁰⁸ διαιρήσεις δὲ τὴν μονωδίαν εἰς χρόνους τρεῖς, [...] τὸν παρόντα εὐθὺς καὶ πρῶτον [...] εἶτα ἀπὸ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου, [...] ἀπὸ δὲ τοῦ μέλλοντος [...]. (ChW9, 317, 5–18)

³⁰⁹ οἷα εἶχεν ἐλπίδας ἐπ’ αὐτῷ τὸ γένος (ChW9, 317, 18–19).

Bet runa lai nepārsniedz 150 rindu,³¹⁰ jo [tādās] nelaimēs un bēdu laikā sērojošie nepanes nedz garas sarunas, nedz vārdu ilgumu; monodija vienmēr ir atbrīvoti [ieturēta].³¹¹

Par monodijas trēnisko skanējumu liecina arī Menandra piebilde, ka šāda veida runas vērojamas jau dievišķā Homēra (*Ὅμηρος ὁ θεῖος ποιήτης* 'Homērs, dievišķais dzejnieks' ChW9, 315, 11) tekstos, īpaši pieminot Andromahes, Priama un Hekabes teiktās runas (ChW9, 315, 13). Konteksts rosina domāt par Homēra „Īliadas” 22. dziedājumu³¹², kur stāstīts par Hektora nāvi. Tiesa, Homēra teksts apstiprina arī otru monodijas šķautni: tā vēsta par zaudējumu un vairo skumjas, taču ne mazākā mērā ir izteikts slavinājuma tematikas piejaukums, ko tik veiksmīgi ataino varoņeposs.

Tādējādi monodija veidojas no diviem tematiskajiem lokiem: sērām un slavinājuma. Sēras caurvij un raksturo visu monodiju, kamēr slavinājuma iesaiste ir jāapsver atkarībā no konteksta, kas, tiesa, nebūt nemazina tā svarīgumu. Lai gan nav vērojams krass nošķīrums starp sabiedrisko / publisko un privāto jomu, monodijas raksturojuma kopējā noskaņa tomēr liek domāt par lielāku uzsvāru uz cilvēka privāto telpu.

Mierinājuma runa (*παραμυθητικός λόγος / oratio consolatoria*)

Mierinājuma runas tematika lielā mērā saistīta ar monodijas izklāsta principiem; Menandrs pat iesāk mierinājuma runas raksturojumu, to salīdzinot ar monodiju. Zīmīgi, ka tieši mierinājuma runas aprakstā Menandrs uzskaita slavinājuma tematiku, kā arī tās secību, tādējādi ļaujot dziļāk izvērtēt monodijas saturiski strukturālo piepildījumu:

Bet ir jāzina, ka monodija sastāv no [tādām] slavinājuma [vietnēm]: izcelsme, raksturs, audzināšana, izglītošana, sasniegumi, darbi [...].³¹³

Minētā slavinājuma tematika, visticamāk, attiecināma uz monodijas daļu, kas veltīta pagātnes laikam, atspoguļojot mirušā cilvēka dzīves gājumu. Kā liecina šāds uzskaitījums, izvērtējošs atskats uz cilvēka dzīvi ir visai kanonisks. Tajā pašā laikā cilvēka dzīves izvērtējums, pēc Menandra teorētiskajiem uzskatiem, caurvij visu epideiktiskās daiļrunas atzaru. Šāda izvērtējuma rezultātā arī dzimst slavinājums attiecīgajā runas veidā. Katrā ziņā tieši slavinājuma nosacītais raksturs iezīmē monodijas un mierinājuma runas atšķirības. Ja monodijā ir vērojams zināms slavinājuma sistēmiskums (kaut vai cilvēka dzīves gājuma

³¹⁰ Tulkojuma skaidrojumu (leksēma ἔπος) skatīt 82. lpp.

³¹¹ ἔστω δὲ μὴ πέρα τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐπῶν ὁ λόγος διὰ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι τοὺς πενθοῦντας μακρὰς σχολῆς μηδὲ λόγων μήκους ἐν συμφοραῖς καὶ ἀκαιρίαις ἢ μονωδία δὲ ἀεὶ ἀνετος. (ChW9, 319, 9–12)

³¹² Skat. Homērs. *Īliada*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961, 391.–402. lpp.

³¹³ χρῆ δὲ εἰδέναι ὅτι συνίσταται ἡ μονωδία ἐκ τῶν ἐγκωμιαστικῶν γένους, φύσεως, ἀνατροφῆς, παιδείας, ἐπιτηδεύματων, πράξεων [...]. (ChW9, 281, 13–15)

izklāsts pagātnes laika iztirzājumā), tad mierinājuma runā slavinājumam ir sporādisks raksturs. Menandrs īpaši uzsver, ka *mierinājuma runa neievēros enkomiju secību*³¹⁴. Noteikta struktūra nevar tikt ievērota, jo runātājam jārada iespaids, ka viņu ir pārņēmušas emocijas, pārdzīvojums (*πάθος* ChW9, 282, 1), kamēr trīs laika nogriežņi (tagadne, pagātne, nākotne), kas tika norādīti jau monodijas izklāstā, iedalot enkomiju, ir jāievēro arī mierinājuma runā³¹⁵.

Arī mierinājuma runā liela nozīme ir sēru, apraudāšanas tematikai, šajā ziņā mierinājuma runa ir radniecīga monodijai:

*Bet arī pats mierinājuma runas teicējs apraud mirušo un nelaimīgo notikumu dara svarīgu, cik vien iespējams runā vairojot pārdzīvojumu, [ko sekmē to] tēmu [iesaiste], [kuras minējām] jau monodijas sakarā [...].*³¹⁶

Tādējādi mierinājuma runas pirmā daļa sastāv no trēniskās tematikas, kas mijas ar trijos laika nogriežņos iedalītajiem enkomijiem. Mierinājuma runas īpatnība apslēpta tajā, ka enkomiji netiek atbilstoši strukturēti, tādējādi radot iespaidu par lielāku emocionālo kāpinājumu. Kad sasniegta sēru, pārdzīvojuma kulminācija, pēkšņi runa kļūst klusināta, rāmi plūstoša, jo runātājs pievēršas nākamajam runas posmam – mierinājumam (ChW9, 282, 2–3).

Patiesi, mierinājuma daļa kļūst rimta, runas teicējs nu var pievērsties visaptverošam apcerējumam, kas skar dievu un cilvēku, mūžības un galējības, nāves dimensijas:

*Bet šādā [kontekstā] pavisam nav lieki filozofēt par cilvēka dabu, par to, ka dievišķais [spēks] piesprieda cilvēkiem nāvi, par to, ka nāve visiem cilvēkiem ir dzīves beigas, par to, ka varoņi un dievu bērni arī [no tās] neizbēga.*³¹⁷

Acīmredzot teorētiskim šāds filozofisks pārspriedums par pasaules iekārtojumu šķiet *nomierinošs*. Cilvēkam nāve ir likumsakarīgs iznākums. Ja katrs apzinās savu galīgumu, konkrēta cilvēka bojāeja vairs neliekas tik liels satricinājums. Mierinājuma daļā var iekļaut stāstījumus (*διήγημα* ChW9, 283, 3), kas vēsta par iznīcinātajām pilsētām vai pazudinātajām tautām, par nelaimēm, kas piemeklē dzīvus, kamēr mirušais no tām ir

---

³¹⁴ οὐ μὴν φυλάξει τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐγκωμίων (ChW9, 281, 16).

³¹⁵ τὰ δὲ ἐγκώμια διαιρήσεις κατὰ τοὺς τρεῖς χρόνους [...]. 'Bet enkomijus iedalīsi pēc trijiem laikiem [...]' (ChW9, 282, 1–2)

³¹⁶ παραμυθητικὸν δὲ ὁ λέγων ὀδύρεται μὲν καὶ αὐτὸς τὸν πεπτωκότα καὶ ἐπὶ μέγεθος ἐγείρει τὴν συμφορὰν αὐξων, ὡς οἶόν τε ἐστὶ τῷ λόγῳ τὸ πάθος ἐκ τῶν ἀφορμῶν τῶν περὶ μονωδίας [...]. (Men. ChW9, 281, 10–13)

³¹⁷ φιλοσοφῆσαι δὲ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἀπειρόκαλον καθόλου περὶ φύσεως ἀνθρωπίνης, ὅτι τὸ θεῖον κατέκρινε τῶν ἀνθρώπων τὸν θάνατον, καὶ ὅτι πέρας ἐστὶν ἅπασιν ἀνθρώποις τοῦ βίου ὁ θάνατος, καὶ ὅτι ἦρωες καὶ θεῶν παῖδες οὐ διέφυγον. (ChW9, 282, 26–28; 283, 1–2)

izbēdzis. Runātāja uzdevums ir rosināt palicējus domāt, ka mirušais nu ir labākā vietā, tas staigā pa svētlaimīgo Elizejas laukiem vai varbūt dzīvo kopā ar dieviem, ceļojot pa ēteru un lūkojoties uz zemi (ChW9, 283, 10–16).

Mierinājuma runas apjomam jābūt samērīgam:

*Lai ir samērīgs šādas runas garums.*³¹⁸

Mierinājuma runa, saskaņā ar Menandru, ir kontrastaina. Runas vidū vērojams tāds kā lūzuma punkts. Līdz galējībai sakāpinātais pārdzīvojums pēkšņi noplok un kļūst par plūstošu vēstījumu, kas arī veido runas mierinājuma daļu. Runas kompozīcija un saturiskais papildījums ir būtisks. Šie aspekti darbojas kompleksi, lai daiļruna pašos pamatos pildītu tās funkciju – pārliecinātu. Bet mierinājuma runas kontekstā pārliecināšana arī ir mierināšana, kas patiesībā ir grūts uzdevums, jo pārdzīvojums ir taustāms, sāpīgs un dziļš. Tas liek domāt par cilvēka privāto telpu, distancējoties no sabiedriskās.

Kapu runa (ἐπιτάφιος / oratio funebris)

Kapu runas³¹⁹ saturs ir specifisks. Teorētiķis norāda, ka šī runa tika praktizēta tikai pie atēniešiem, turklāt *par godu karā kritušajiem cīnītājiem*³²⁰, tādējādi atsaucot atmiņā grieķu klasiskās senatnes spozmi³²¹. Zīmīgi, ka atšķirībā no pārējām runām, kas attiecināmas uz bēru ciklu, šoreiz uzmanība pievērsta tieši publiskajai runai, distancējoties no privātās jomas, kas lielā mērā raksturo monodiju vai mierinājuma runu.

Klasiskā perioda kapu runa Menandra skatījumā tiek izvērtēta ar vērā ņemamu laika pārrāvumu. Teorētiķis norāda, ka, lai arī Atēnu tradīcija palikusi pagātnē, ir bijuši mēģinājumi atdarināt šo runas veidu. Teorētiķis min piemēru, sakot, ka tādas ir trīs Aristīda

---

³¹⁸ ἔστω δὲ σύμμετρον καὶ τοῦτον τοῦ λόγου τὸ μέτρον. (ChW9, 283, 23–24)

³¹⁹ Grieķu leksēma ἐπιτάφιος, kas šajā gadījumā tulkota latviešu valodā kā *kapu runa*, burtiski nozīmē ‘pie kapa’, respektīvi, *runa, kas tiek teikta pie kapa*. Menandra tekstā arī rodams runas nosaukuma rašanās skaidrojums, proti, tas tāpēc, ka runa tiek teikta pie paša kapa (ἐπ’ αὐτῶ τῶ σήματι Men. II, 630, XI, 5), piedāvājot leksēmai ὁ τάφος (kaps, apbedījums) sinonīmu τὸ σῆμα (kaps). Tiesa, tulkojums *bēru* vai *bērēšanas runa* veidojas no runas nosaukuma latīņu valodā (*oratio funebris*).

³²⁰ ἐπὶ τοῖς πεπτωκόσιν ἐν τοῖς πολέμοις (ChW9, 287, 11).

³²¹ Piemēram, Dēmostens runā „Pret Leptinu” vēršas pie atēniešiem ar šādiem vārdiem:

πρῶτον μὲν γὰρ μόνοι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς τελευτήσασι δημοσίᾳ τάφας ποιεῖσθε καὶ λόγους ἐπιτάφίους, ἐν οἷς κοσμεῖτε τὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔργα [...].”(500)

Jūs, [atēnieši], pirmie un vienīgie no visiem cilvēkiem mirušajiem par godu par sabiedriskajiem līdzekļiem apbedīšanu rīkojat un [noturat] bēru runas, kurās cildināt krietno vīru darbus [...].

Demosthenis quae supersunt. Edidit Ioannes Iacobus Reiske. Tomus primus. Londini, apud Black, young et young. 1822.

runas³²² (*εἶσιν οἱ τρεῖς Ἀριστείδου λόγοι* ChW9, 287, 14). Tikmēr laika pārrāvuma dēļ atdarinājumam ir zudusi aktualitāte, padarot runu par enkomiju:

*Bet, tā kā ilgs laiks ir pagājis, notiek tas, ka [runa] kļūst par enkomiju. Jo kurš gan apraudās atēniešus, kas krituši pirms 500 gadiem?*³²³

Vēl skaidrāk tas tiek pateikts, uzsverot *tīra* enkomija rašanos:

*Patiesi, pēc ilga laika teikta kapu runa ir tīrs enkomijs [..].*³²⁴

Līdz ar to sēru vai mierinājuma daļa zaudē savu nozīmīgumu šādas runas izklāstā, kaut gan jāsaika, arī klasiskā perioda tekstos, kas nonākuši līdz mūsdienām, slavinājuma elements uzskatāmi dominē pār citām runas saturiski kompozicionālajām vienībām.³²⁵

Tomēr kapu runa Menandra izklāstā var būt arī emocionāla, respektīvi, tāda, kas nav zaudējusi savu aktualitāti:

*Emocionāla kapu runa tiek izšķirta, kas nesen mirušam [par godu] tiek teikta tādējādi [..].*³²⁶

Šādā runā kļūst būtiska sēru tematika:

*Bet [nevienu runas] daļu nedrīkst atbrīvot no sērām [..].*³²⁷

Teorētiķa piedāvātajā kapu runas izklāstā ir vērojama daudzveidība. Izzinot Menandra „Rētorikas” tekstu, var novērot vismaz trīs teorētiķa izpratnes par kapu runu (*ὁ ἐπιτάφιος λόγος*). Pirmkārt, tā neapšaubāmi ir atsauce uz klasiskā perioda Atēnām un tur praktizēto kapu runu, kas tika teikta publiskā ceremonijā un ir uztverama kā attiecīgās laiktelpas fenomens antīkajā kultūrā. Šāda kapu runu pauž slavinājumu Atēnām un visam atēniskajam, kā arī tiem cīnītājiem, kas mira, aizsargājot šīs vērtības. Taču Menandrs nebūt neaprobežo savu skatījumu ar izolētu klasisko tradīciju. Otrkārt, tiek izdalītas runas, kas, salīdzinot ar kapu runu Atēnās, ir vēlīnākas, kā arī uzskatāmas par savdabīgu klasiskās tradīcijas atdarinājumu. Šādas runas ir zaudējušas savu aktualitāti, kļūstot par rafinētu enkomiju.

³²² Visticamāk, domāts Aristīds Ailijs (*Aelius Aristides*), kura dzīves laiks saistāms ar mūsu ēras 2. gadsimtu. Sk., piemēram, Harris W. *Aelius Aristides between Greece, Rome, and the Gods. Columbia Studies in the Classical Tradition*. Ed. B. Holmes. Leiden/Boston: Brill, 2008, p. 33.

³²³ *ἐκνενίκηκε δὲ διὰ τὸ χρόνον πολλὴν παρεληλυθέναι ἐγκώμιον γενέσθαι· τὶς γὰρ ἂν ἔτι θρηνησείε παρ' Ἀθηναίους τοὺς πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν πεπτωκότας.* (ChW9, 288, 2–5)

³²⁴ *οὐκοῦν ὁ μετὰ χρόνον πολλὴν λεγόμενος ἐπιτάφιος καθαρὸν ἐστὶν ἐγκώμιον [..].* (ChW9, 289, 10–12)

³²⁵ Sk. Herrman J. Introduction and Notes. *The Athenian Funeral Orations*. Newburyport, MA: Bowdoin College, 2004, p. 7, Gorņeva I. *Publiskās bēru runas tradīcija antīkās pasaules kultūras telpā*. Pieejams tiešsaistē: http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/vesture_kulturvesture/Gorneva.pdf [skatīts 1.03.2013].

³²⁶ *Διαιρεθέσεται δὲ ὁ ἐπιτάφιος λόγος, ὁ παθητικός, ὁ ἐπὶ προσφάτῳ τῷ τεθνεῶτι λεγόμενος [..].* (ChW9, 290, 2–3)

³²⁷ *χρῆ γὰρ τὰ κεφάλαια μὴ καθαρεύειν τῶν θρήνων [..].* (ChW9, 290, 12)

Pārējās kapu runas saturiskās komponentes (sēras, mierinājums) šādā runā acīmredzot nav būtiskas. Treškārt, tiek aplūkotas kapu runas, kas nebija zaudējušas savu aktualitāti un, visticamāk, tika praktizētas Menandra dzīves laikā.

Tādas runas, kas teiktas, godinot mirušo, protams, ir emociju caurvītas un sēru tematikas papildītas. Tomēr to saturā tiek akcentēti ne tikai sēru elementi. Te īpašu nozīmi iegūst arī slavinājums, kas it kā sasaucas ar klasiskā perioda kapu runu Atēnās, kur slavas gūšana tika celta pāri visam, kļūstot par runas dziļāko būtību. Slavinājumu Menandrs īpaši uzsver, sakot, ka jāpievēršas kopīgajām vietnēm. Teorētiķis skrupulozi vēsta par katru no slavinājuma vietnēm, kā arī piedāvā vēl detalizētāku to dalījumu (ChW9, 292, 3–17). Kapu runai, kas, domājams, praktizēta mūsu ēras 3. gadsimtā, pievienojama arī mierinājuma daļa, kas gan vairs netiek tik detalizēti izvērstā (ChW9, 294, 4–6). Tādējādi, lai arī kapu runa, Menandra skatījumā, ir diferencējama, visos tās veidos prevalē slavinājums, kas varētu būt interpretēts kā savdabīga artava tradīcijai.

Bēru runu cikls: leksikas raksturojums un kopīgās vietnes

Kā jau minēts, teorētiķis, piedāvājot runu dalījumu savā „Rētorikā”, pievērš uzmanību konkrētajam notikumam, kura ietvaros runa varētu tikt vai tiek teikta, kā arī runas funkcijai. Ir skaidrs, ka bēru runas sacerēšana saistāma ar vienu notikumu – apbedīšanu, kurā tiek sacīta arī runa –, turpretim runas funkcija šajā notikumā ne vienmēr ir tik acīmredzami novērtējama. Jo sevišķi tas vērojams attiecībā uz kapu runu, kurai izšķirami arī vairāki apakšveidi, turklāt teorētiķis skar arī šādas runas tradīciju Atēnu polisā.

Lai gan Menandrs izšķir vairākus bēru runu veidus un dod tiem atsevišķus nosaukumus, to saturisko atšķirību noteikšanai nepieciešama īpaša analīze, tāpēc tika pievērsta uzmanība runu teorētiskajā izvērtējumā sastopamajai leksikai, tās semantikai, kā arī kopīgajām vietnēm.

Bēru runu ciklā vērojami trīs tematiskie loki: (1) sēras vai apraudāšana (trēni), (2) slavinājums, kā arī (3) mierinājums. To atklāsmei var izsekot visos izšķirtajos bēru runu veidos. Runas veids atkarīgs no tā, vai attiecīgais tematiskais loks prevalē. Tā kā slavinājums ir viens no epideiktiskās runas raksturlielumiem, bet sēras un apraudāšana, kā arī mierinājums tiek uzrādīti kā līdzvērtīgas vienības, bēru runu ciklā arī tās ir uzskatāmas par runas raksturlielumiem, kuru ietvaros atklājas kopīgās vietnes – it īpaši tas jaušams slavinājuma kontekstā, jo tam allaž tiek piedāvāts izvērstā dalījums. Gan sēras, gan mierinājums netiek iedalīts vietnēs, tiek norādīta vienīgi to intensitāte.

Pieņemot, ka monodija akcentē sēras un apraudāšanu, to nosaucošā leksika tika apzināta visos trijos bēru runu veidos. Secinājums: monodija patiesi ir bēru runas veids,

kurā sēru un apraudāšanas tematiku veidojošā leksika tiek pārstāvēta ar sevišķu bagātību. Leksikas izmantojumā īpaši vērojams verbu iesaistes izvērsums (verbs kā darbību nosaucošs rīks arī padara runas skanējumu strauju, paātrinātu un satraukumu rosinošu):

- *θρηνέω* ‘raudu, apraudu’ (ChW9, 316, 1; 318, 22);
- *ὀδύρομαι* ‘sēroju, (ap)raudu, skumstu’ (ChW9, 316, 7; 319, 5, 7);
- *κατοδύρομαι* ‘stipri sēroju, apraudu (nozīmes pastiprinājums ar priedēkli *κατ-*)’ (ChW9, 319, 9);
- *οἰκτιρίζω* ‘vaimanāju, gaužos’ (ChW9, 316, 5; 317, 9);
- *κατοικτιρίζω* ‘spēcīgi gaužos, žēlojos, sūdzos (nozīmes pastiprinājums ar priedēkli *κατ-*)’ (ChW9, 315, 19);
- *σχετλιάζω* ‘trakumā, ārprātā gaužos, ļoti sūdzos’ (ChW9, 316, 21).

Verbi *θρηνέω*, *ὀδύρομαι*, *οἰκτιρίζω* kontekstuāli lietoti vispārīgākā nozīmē, kamēr verbs *σχετλιάζω* lielākā mērā norāda uz sūdzēšanos, žēlošanos par kaut ko konkrētu (šajā gadījumā – par likteni, dieviem).

Līdzās verbam *θρηνέω* izmantots tās pašas saknes substantīvs *θρηῆνος* (‘sēras, skumjas’ ChW9, 316, 2, 4, 13, 20; 319, 7–8; 290, 13; 291, 12–13), kas arī kontekstuāli lietots vispārīgi aprakstošā nozīmē, nepiešķirot īpašu nozīmes konotāciju.

Salīdzinot ar monodiju, mierinājuma runas raksturojumā sēras apzīmējošā leksika pārstāvēta pieticīgāk. Priekšplānā izvirzās verbs *ὀδύρομαι* (‘(ap)raudu, sēroju’ ChW9, 281, 10), kam kontekstuāli vērojams vispārīgs skanējums. Tāpat arī substantīvs *θρηῆνος* (‘sēras, skumjas’ ChW9, 282, 9). Neviennozīmīgi tverama leksēmas *πάθος* (‘pārdzīvojums, emocijas’ ChW9, 281, 12, 282, 1) semantika mierinājuma runas kontekstā. Ar to tiek saprasts gan tas pārdzīvojums, ko *izdzīvo* runas teicējs, sastādot runu, gan arī runā ietvertais un jaušamais pārdzīvojums. No vienas puses, šis pārdzīvojums, protams, saistāms ar sērām un sērošanu (ņemot vērā runas kopējo noskaņu). No otras puses, tas saprotams kā *emociju, pārdzīvojuma ekspresija* runas ietvaros. Īpaši spilgti tas vērojams kapu runas – *epitaphios* – raksturojumā, kur tiek nošķirta runa, kas tiek teikta klasiskā perioda Atēnās, no tās runas, kas, visticamāk, praktizēta Menandra dzīves laikā. Pēdējā tiek nosaukta par *ὁ παθητικός ἐπιτάφιος λόγος* (‘patētiskā, emocijās balstītā bēru runa’ ChW9, 290, 1). Šajā skatījumā pretstats šķiet likumsakarīgs, jo klasiskā perioda publiskā bēru runa (Menandra „Rētorikas” kontekstā tulkota kā kapu runa) noteikti nebūtu uzskatāma par emocijās balstītu, tā drīzāk ir oficiāla skanējuma caurausta ar izrietošu saturiski formālo izpildījumu.

Monodijā līdzās sēru tematikai (trēniem) parādās arī slavinājums, kas tiek apzīmēts ar leksēmu *ἐγκώμιον* ('slavinājums, cildinājums, uzslava', saglabājot grieķismu – *enkomijs* ChW9, 316, 2, 4, 9–10). Tās nozīme arī tverama vispārīgi, bez kāda īpaša semantiska uzslāņojuma. Tiesa, raksturojot monodiju, ar enkomiju drīzāk saprotama tā slavinājuma tematika, kurai vērojams arī noteikts strukturējums (kopīgās vietnes, stingri ievērojot to secību).

Leksēma *ἐγκώμιον* ir klātesoša arī mierinājuma runas (ChW9, 282, 1) un kapu runas (ChW9, 288, 3; 289, 14) raksturojumā. Mierinājuma runā vērojams leksēmas vispārīgs lietojums, kaut gan šajā gadījumā slavinājums, respektīvi, enkomijs, nav pakļaujams iekšējam strukturējumam. Šādā kontekstā leksēma *ἐγκώμιον* varētu būt tulkota arī kā *uzslava*. Tīkmēr kapu runa paredz stingru enkomija strukturējumu. Šā runas veida aprakstā sastopams vārdu savienojums *καθαρὸν ἐγκώμιον* ('tīrs enkomijs, tīrs slavinājums' ChW9, 289, 11–12). *Tīrais* enkomijs pēc būtības var apzīmēt veselu runu, attiecīgo bērū runas paveidu situācijā, kad runa laika noilguma dēļ ir zaudējusi aktualitāti.

Lai gan kompozicionālais izkārtojums var atšķirties, enkomiju *vietnēm* (*τόπος ἐγκωμιαστικός* ChW9, 292, 3–4; *κεφάλαιον ἐγκωμιαστικόν* ChW9, 290, 3–4, 291, 11–12) jābūt šādām:

- *γένος* 'izcelsme' (ChW9, 281, 14; 290, 16, 292, 4);
- *φύσις* 'raksturs' (burtiski 'daba') (ChW9, 281, 14–15, 292, 4);
- *ἀνατροφή* 'audzināšana' (ChW9, 281; 15, 292, 4);
- *παιδεία* (ChW9, 281; 15; 292, 4) 'izglītošana, izglītība';
- *ἐπιτήδευμα* 'sasniegums' (ChW9, 281; 15, 292, 5);
- *πρᾶξις* 'darbs' (ChW9, 281; 15).

Šīs vietnes tiek aktualizētas kapu runas izklāstā. Tāpat kapu runas raksturojumā teorētiskis norāda, ka vietne *φύσις* (ChW9, 281, 14–15; 292, 4), kam šādā kontekstā piedēvējams vispārīgais tulkojums 'daba', ir dalāms vēl sīkākās vienībās:

- *τὸ τοῦ σώματος κάλλος* 'ķermeņa skaistums' (ChW9, 292, 5–6);
- *ἡ τῆς ψυχῆς εὐφύια* 'dvēseles, gara dotumi' (ChW9, 292, 6–7).

Nevar palikt bez ievēribas tas, ka šāds nošķirums parādās tieši tajā runas veidā (*epitaphios*), kura saknes meklējamas antīkās pasaules grieķu kultūrtelpā, liekot domāt par fizisko un garīgo vērtību simbiozi pasaules redzējumā.³²⁸

Mierinājumu apzīmējošā leksika sastopama mierinājuma runā, kā arī kapu runā. Mierinājuma runa šajā gadījumā ir īpaši uzsverama, jo, spriežot pēc konteksta, mierinājuma izpratne tajā paplašinās; tā izteikšanai tiek lietots darbības vārds *παραμυθέω* ('mierinu' ChW9, 282, 3), no adjektīva darināts substantīvs *τὸ παραμυθητικόν* 'mierinājums' (ChW9, 282, 10). Ja iepriekš minētās leksēmas mierinājuma kontekstā uztveramas tieši, verbs *φιλοσοφέω* ('filozofēju, apspriežu' ChW9, 282, 26) rosina lūkoties dziļāk, it kā saskatot domātāja, filozofa rimto un līdzsvaroto dvēseles stāvokli, kas nepieciešams, lai spriestu par lietu kārtību, bet šādas *spriest un domāt* spējas rezultātā cilvēks iegūst zināmu līdzsvarotību, ko Menandrs interpretē kā mierinājumu sēru brīdī. Līdzīgs vērojums arī par leksēmu *διήγημα* ('stāstījums' ChW9, 283, 3), kas var būt neitrāli vērtēta, apzīmējot tos stāstījuma motīvus, kas var tikt iekļauti runā, bet mierinājuma runas kontekstā Menandrs stāstījumus izmanto kā rīkus, kas kalpo mierinājuma radīšanai. Kapu runā rodams arī substantīvs *ἡ παραμυθία* ('mierinājums' ChW, 289, 4).

Bēru runu veidu aprakstā vērojami arī jēdzieni, kas raksturo ne tikai konkrētu daiļrunas veidu, bet arī rētorikas sistēmu kopumā. Menandra tekstā, raksturojot monodiju, rodama leksēma *θεώρημα* ('mācība' ChW9, 315, 17), kuras nozīme it kā iziet ārpus bēru runās aplūkotās tematikas, proti, Homēra tekstos rodama mācība, kas tiek nodota tālāk nākamajām paaudzēm, kurām savukārt jāspēj to pārņemt, mācīties no tās.

Tāpat ir saistošs leksēmas *ἀφορμή* (sākotnēji militārā nozīmē 'tikšanās vieta, no kuras turpināt ceļu, atspēriena punkts', vēlāk 'līdzeklis kaut kā sasniegšanai' ChW9, 315,

---

³²⁸ Domājot par cilvēka pilnvērtīgu esību fiziskajā un garīgajā dimensijā, iespējams, to varētu saistīt arī ar *kalokagatijas* izpratni antīkajā pasaulē. A. Losevs raksta: „Kalokagatija – tā ir ķermeņa, dvēseles, sabiedrības, uzskatu un paradumu greznība. Cilvēks, kam raksturīga kalokagatija, ir spēcīgs, možs, priecīgs, skaists un vesels. Viņš ir cīnītājs, varonis, atlēts, tikpat lielā mērā arī dzejnieks, muzikants vai mākslinieks. Viņš ir mēra cilvēks, kurš pakļaujas tam, no kā nav iespējams izvairīties, pakļaujas liktenim, bet tajā pašā laikā cer uz lielu slavu nākotnē. Dzīves bagātību pārpilnība viņu priecē, bet viņš nekļūst par to vergu, šķiroties no tām ar smaidu. Tomēr no bagātības viņš arī neatsakās. Lai vai kā, bagātība un slava nevalda pār viņu, viņš pār tām valda, viņš ir mūžīgs to kungs un pavēlnieks. [...] Šis ideāls dzima apstākļos, kas bija raksturīgi 5. gadu simtenim pirms mūsu ēras – pēc būtības ļoti īsam laika posmam, kad bija vērojama sava veida harmonijas iestāšanās starp aristokrātiskajiem un demokrātiskajiem elementiem grieķu polisā. Šis īsais laikposms ir brīdis, kad heroisms kļuva par pilsoņu raksturlielumu, bet ikdienas dzīves ritējums bija augsta idejiskuma caurausts. Tomēr, neraugoties uz īslaicīgumu, tas ir sociālā līdzsvara punkts, kas tādā veidā nekad vairs netika atkārtots. Tieši tāpēc tas palicis grieķu un arī vēlāko kultūru atmiņā.” (Лосев А. Ф. *О калокатагии*. Pieejams tiešsaistē: <http://kalokagathia.ru/science1.asp> [skatīts 15.06.2013]). Bēru runa (*epitaphios*) lielā mērā attiecināma uz klasisko Atēnu polisas tradīciju, tiekšanos pēc mūžīgās slavas, kas tiek publiski apliecināta ar pateikto vārdu (bēru runa publiskajā bēru ceremonijā).

16, 316, 20) lietojums. Savā ziņā tā būtu uzskatāma arī par kontekstuālu sinonīmu leksēmai *τόπος* ('vieta' ChW9, 292, 3, 21), kas arī parādās Menandra tekstā. Tātad tie ir noteikti, iepriekš apzināti *atspēriena punkti tematikas izvēlē* jeb kopīgās vietnes. Nozīmes ziņā duālu pozīciju ieņem leksēma *κεφάλαιον*, kas lietota gan kopīgās vietnes nozīmē (ChW9, 290, 4, 12, 16; 292, 15; 293, 5), gan arī norādot uz attiecīgo runas struktūras daļu (ChW9, 294, 4–5).

Būtiskās kategorijas raksturojošā leksika nebūt nav viennozīmīga, tās nozīme allaž ir kontekstuāli tverama, vērojama leksikas sinonīmija.

Teorētiskais skatījums, kas paveras uz bēru runu tradīciju antīkajā pasaulē, ļauj novērtēt šā daiļrunas atzara dažādību, kā arī tradīcijas metamorfozes. Neraugoties uz pārmaiņām, teorētiskā doma joprojām ņem vērā pirmsākumus. Īpaši spilgti tas redzams, skatot Atēnu publiskās bēru runas nošķirumu Menandra „Rētorikā”. Menandrs sāk no senākās tradīcijas, tad tuvojas savam laikam, veidojot likumsakarīgu sašaurinājumu un konkretizāciju.

Visumā bēru runu struktūrā vērojamas izteiktas līdzības. Katrā no tām būs apraudāšana jeb sēras, slavinājums, mierinājums, kamēr konkrētu runas veidu nosaka tikai akcents uz noteiktu tematiku.³²⁹ Šādi akcenti liek domāt par to, cik izjusta bijusi vārda māksla antīkajā pasaulē. Lietu izvērtējums bieži vien ir relatīvs, to nošķiršana ir runas teicēja / sastādītāja atbildība un kompetence, jo jāspēj manipulēt ar trausliem jēdzieniem.

Kopsavilkums un secinājumi

Cilvēka dzīves rites raksturojumā pavisam izšķirami seši runu veidi (dzimšanas dienas runa, kāzu runa, guldīšanas runa, mierinājuma runa, monodija jeb sēru vai raudu runa un kapu runa). Tomēr noteikts runas veids vēl nenozīmē, ka tā ir iekšēji nedalāma vienība. Kāzu runas iekšējais dalījums paredz formālā un neformālā runas veida nošķirumu, kamēr kapu runa dalāma pat trijos veidos.

Runu dalījums nemainīgi balstīts funkcionālajā identifikācijā. Viena notikuma ietvaros runai var būt dažādas funkcijas, kas arī nosaka attiecīgo runas veidu. Visos runu veidos ir būtisks slavinājums – tā ir visu runu kopējā iezīme. Zīmīgi, ka cilvēka dzīves ritumu pavadošajās runās atšķirīgo rada it kā marginālas vērtības, kas rezultātā tomēr izrādās izšķirošas. Dažādu runas veidu sastādīšanā, pirmkārt, svarīgi saprast, kas tieši ir slavināms un kādā veidā. Otrkārt, jānošķir lietas, kas var kaitēt slavinājuma iesaistei runā,

---

³²⁹ Sk. Russell D. A., Wilson N. G. Commentary. *Menander Rhetor*. Translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson. Oxford: Clarendon Press, 1981, p. 347.

tā tad jāizvairās no nopeļošiem aspektiem. Treškārt, runas veidu nosaka citu raksturlielumu iesaiste runā (piemēram, mierinājums vai pamudinājums uz rīcību, iedrošinājums).

Runas strukturējuma izvērsums un nianse visuzskatāmāk atainotas bērnu runu ciklā. Šāda formālā stingrība, slavinājuma kopīgo vietņu uzskaitē, visticamāk, saistāma ar senajām tradīcijām, it sevišķi, ņemot vērā, ka tieši bērnu runu cikla ietvaros ir iespēja novērtēt runas diahronisku attīstību. Bērnu runu sakarā diahroniskais aspekts vērojams arī tajā apstākļi, ka teorētiķis par runas nosaukumu izvēlas terminu ar sākotnēji atšķirīgu nozīmi (*μωνοδία*), kas pilnībā tiek pielāgots attiecīgajam runas apzīmējumam.

Runas, kas veltītas cilvēka dzīves rītei, pārsvarā vērstas uz individuāli būtisku notikumu un pārdzīvojumu. Tomēr tas nenozīmē, ka cilvēks tiek atrauts no pārējās pasaules. Sevišķi spilgti tas atklājas kāzu runā, kur cilvēks, vienojoties laulībā, atkārtoti sen noteikto pasaules kārtību. Arī mierinājuma runa pozicionē cilvēku vispārīgajā pasaules modelī. Runai nesamākslotā veidā jārada pārliecība, ka pasaules kārtība darbojas arī tās miniatūrā veidolā, proti, šeit un tagad, kad runa tiek prezentēta attiecīgajam klausītājam. Runas sastādītājs ir pasaules ainas atveidotājs, viņam tiek doti visi pavedieni, lai runa veidotos ticama un klausītāja uzmanība neatslābtu.

Cilvēka dzīves rīti raksturojošās runas, atkāpjoties no konkrētiem teorētiķa sniegtajiem norādījumiem, parāda vārda mākslas nozīmi cilvēka dzīves mezgļpunktos antīkajā pasaulē. Dzimšanas dienas runu identificējot ar cilvēka atnākšanu šajā pasaulē, bet bērnu runu – ar tā pavadīšanu, var teikt, ka cilvēks ierodas un aiziet, runas pavadīts. Nevienā mirklī vārda nozīme nekļūst mazsvarīga.

Salīdzinot impērisko motīvu caurvītās runas, cilvēka dzīves rīti raksturojošās tiek pasniegtas priekpilnā un/vai mierpilnā gaisotnē. Zīmīgi, ka teorētiķis velta laiku cilvēka mūža apcerei, mēģinot sniegt padomus, kas slavējams jaunībā, kas vecumdienās. Lai gan tam ir praktiski apsvērumi runas sacerēšanas procesā, tiek radīta tāda kā pašizziņas noskaņa, kurai cilvēks var ļauties vaļas brīdī. Tādējādi arī nopelums zaudē savu stratēģisko nozīmi. Salīdzinājumi netiek uzskatīti par lietderīgiem (kāzu runa), taču to vietā teorētiķis rosina veidot *kopīgošanu*, kas attāli tomēr līdzinās salīdzinājumam. Tomēr, ja salīdzinājums it kā izvērtē lietas, līdzstatot to kvalitātes (tādējādi iznākums var nosliekties par labu vienai vai otrai pusei), kopīgošana vērstā uz saišu veidošanu, saskares punktu atrašanu no nostiprināšanu. Tikmēr bērnu runu dažādība ļauj novērtēt vispārīgas sociāli politiskas tendences, savdabīgus kultūrtipus, kas, piemēram, raksturo polisu sabiedrību un impērijas laika Romu. Polīsā aktuāls sabiedriskais izvērtējums, kamēr Menandra laika skatījums vērstā lielākā mērā uz cilvēka individuālo pasauli. Bērnu runa kļūst emocionāla un tendencioza. Sabiedriskais aspekts šķiet salīdzinoši mazsvarīgs un pat ārišķīgs, kamēr

klasiskie teksti liek domāt par nepārvarami dziļu ticību tam, ka teiktais vārds kalpo sabiedrības labā. Vai bērnu runas antīkajā pasaulē uztveramas kā cilvēka sēru manifesti? Apzinot Menandra teorētisko materiālu, atbilde nav skaidra. No vienas puses, cilvēks ļaujas sērām, apraudāšanai, emociju kāpināšanai, sāpju *izkliegšanas aktam* (monodija), no otras puses, pēc vētras vienmēr iestājas miers, ko īpaši var novērtēt mierinājuma runas kompozicionālajā izpildījumā, kur pēc emociju kulminācijas runas teicējs nododas vispārīgam pasaules kārtības apcerējumam. Visu iepriekš minēto vainago slavinājuma tematikas iesaiste runās, kas sasauca ar principu „par mirušiem vai nu labu, vai neko”.

Līdzās slavinājumam runu sastādīšanas procesā savu vietu iekaro arī citi runas raksturlielumi: sēras un mierinājums. Iespējams, ka, salīdzinot ar slavinājumu un nopēlumu, tie būtu nosaucami par sekundārajiem raksturlielumiem (pēc vērojamā svarīguma principa).

Vērojama vēl kāda saistoša tendence: epideiktiskais teksts pārņem savā varā visas laiku kompetences. Patiesi, teorētiķis īpaši uzsver, ka monodija un mierinājuma runa skar gan pagātņi, gan tagadņi, gan nākotņi. Visi trīs laika nogriežņi ir pārstāvēti. Tas zīmīgi, jo, saskaņā ar Aristoteļa „Rētorikā” paustajām atziņām, epideiktiskais teksts attiecināms uz tagadnes izvērtēšanu (skatīt 1.1. nodaļu).

3.3.3. Atsevišķi runu un slavinājumu veidi

Lai gan Menandra „Rētorikas” izklāsts balstīts paša teorētiķa piedāvātajā rētorikas klasifikācijā, tajā rodams vienības, kas paliek ārpus tās vai arī neatbilst tipoloģiski līdzīgās teksta vienības raksturojošiem kritērijiem. Skatot Menandra „Rētorikā” uzrādītos runu veidus, divi no tiem ir savrupi vērtējami:

- 1) *λαλιά* / *de lalina* / sarunveida runa;
- 2) *Σμινθιατικὸς λόγος*³³⁰ / runa Smintietim.

Tāpat nodalāmi arī atsevišķi slavinājuma veidi, kurus teorētiķis neraksturo kā vienotu veselumu, respektīvi, himna vai runa.

Sarunveida runa (*λαλιά* / *de lalia*)

Menandra izvērstajā runu dalījumā ir rodami tādi runu veidi, kas zināmā mērā attiecināmi gan uz privāto, gan valstisko sfēru. Neraugoties uz to, runas saturs Menandra izklāstā vairumā gadījumu nosakāms jau pēc runas nosaukuma. Ja tas arī nav izdarāms uzreiz pēc nosaukuma, Menandrs ir uzticīgs savai shēmai runu nošķīruma ziņā: ir jābūt

---

³³⁰ NC izdevumā šim runas veidam netiek piedāvāts latīniskais nosaukums.

skaidram runas teikšanas iemeslam un mērķim. Tātad darbojas funkcionālā identifikācija. Tomēr vienā gadījumā Menandrs izteikti atkāpjas no savas principialitātes. Tā ir runa, kurai nav nosakāma konkrēta funkcija, nav notikuma, kuru runa varētu vainagot. Teorētiskis nespēj pateikt priekšā savam potenciālajam lasītājam noteiktu runas saturu, kas šajā gadījumā kļūst par stiepjamu jēdzienu. Runas priekšplānā izvirzās pats runas sastādītājs un/vai teicējs un visas tās izvēles, ar kurām viņš saskaras, lielā mērā paverot ceļu improvizācijai un radošumam, kas, ņemot vērā visas Menandra „Rētorikas” kontekstu, teorētiķa skatījumā ir vērā ņemamas kvalitātes. Ne velti izdomas, sacerēšanas spēja Menandra skatījumā ir augstu vērtējama teksta radītāja īpašība, tas, piemēram, tiek akcentēts fiktīvo himnu kontekstā. Šāds brīvībai imponējošais runas veids Menandra klasifikācijā ir tas, ko teorētiskis nosauc par *sarunveida runu* (*λαλιά* / *de lalia*³³¹). Domājot par leksēmas *λαλιά* morfoloģiju un semantiku, nevar ignorēt arī darbības vārdu *λαλέω* ar sākotnējo nozīmi ‘es plāpāju’, turklāt ne bez onomatopoētisma klātbūtnes.

Menandrs piesaka sarunveida runu kā lietderīgāko runas veidu sofistam. Turklāt tādu runas veidu, kas atšķirībā no pārējiem atbilst diviem rētorikas atzariem, vienlaikus tuvinoties arī politiskajai runai, par ko liecina atbilstošo raksturlielumu (pierunāšana un atrunāšana) iesaiste. Sarunveida runas aprakstā Menandrs skaidri norāda uz faktu, ka *vismaz teorētiski viena runa var piederēt vairākiem rētorikas atzariem* (respektīvi, ne tikai epideiktiskajam):

*Sarunveida runa ir sofistam lietderīgākais [runu] veids, rādās, ka tas attiecināms uz diviem rētorikas veidiem, politisko un epideiktisko; patiesi, ir daudzējāds pielietojums abiem šiem veidiem [...].*³³²

Sarunveida runa ir multifunkcionāla, šajā runas veidā ir rodama slavinājumu pārpilnība, bagātība (*ἀφθονία πολλῶν ἐγκωμίων* ChW9, 247, 11), *jebkura pozitīvā kvalitāte var kalpot par slavinājuma avotu*³³³. Tikpat daudz iespēju paveras arī pretēja rakstura aktivitātēm. Sarunveida runā var nopelt kāda dzīvi (*ψέγειν βίον* ChW9, 247, 20) un izsmiet kādu raksturu (*κωμωδεῖν ἦθος τινος* ChW9, 247, 10–20), kas gan, Menandraprāt, jādara ārkārtīgi piesardzīgi, t. i., anonīmi (*ἀνωνύμως* ChW9, 251, 6). Šoreiz runas sastādītāja uzdevums nav apslēpt nopēluma aspektus, bet gan, ja nepieciešams, atklāt

---

³³¹ NC izdevumā sarunveida runas nosaukumam uzrādīts arī paskaidrojums *est autem declamationum genus ad delectandos auditores* (patiesi tas ir deklamatorais veids klausītāju izklaidei).

³³² *Τὸ τῆς λαλιάς εἶδος χρησιμώτατόν ἐστιν ἀνδρὶ σοφιστῆ, καὶ ἔοικε δύο εἶδεσι τῆς ῥητορικῆς ὑποπίπτειν τῷ τε συμβουλευτικῷ καὶ τῷ ἐπιδεικτικῷ. πληροὶ γὰρ ἑκατέρου τὴν χρεῖαν [...].* (ChW9, 247, 7–10)

³³³ *ἐκ πάσης ἀρετῆς λαμβάνειν τὰ ἐγκώμια* (ChW9, 251, 8–9).

tos. Sarunveida runa paver iespējas iedrošināt, pārliecināt, kā arī atrunātas ir labs veids, kā nepieciešamības gadījumā dot padomu:

[..] *turklāt caur sarunveida runu dodot padomu gan visai pilsētai, gan ikkatram klausītājam, ja vien vēlētos, tikpat labi arī tam, kas ir pie varas* [..].³³⁴

Sarunveida runu kā veiksmīgu vidutāju padoma došanai Menandrs akcentē vairākkārt, iespējams, liekot domāt par sarunveida runu ne tikai kā par vienu no epideiktiskās runas veidiem, bet sarunu kā universālu pārliecināšanas līdzekli vai paņēmieni:

Caur sarunu vari dot padomu par vienprātību pilsētai, klausītājiem, draugiem, arī satrauktiem politiskajiem pretiniekiem, vedinot viņus uz savstarpēju saskaņu [..].³³⁵

Izvairoties no kaut kādu aspektu (piemēram, nopēluma) apslēpšanas runā, runas sastādītājam ir plaša saturiskā brīvība. Paveras iespēja auditorijai pilnībā atklāt savu emocionalitāti jeb, izsakoties Menandra vārdiem, *dvēseles stāvokļus* (*διαθέσεις τῆς ψυχῆς* ChW9, 255, 1). Tā ir unikāla brīvība, kas nav pieļaujama nevienā citā runas veidā, kur tas varētu tikt uzskatīts, piemēram, par neatbilstību stilam, vispārējai etiķetei – tradīcijas noteiktajam kanonam. Līdz ar to, vienviet saplūstot tik dažādiem, pat pretējiem daiļrunas raksturlielumiem, sarunveida runa iegūst īpašu stilistisko nokrāsu. Sarunveida runa neveidosies vienlaidu plūdumā vai cikliskumā; tā pati par sevi paredz pārsteigumu un mainīgumu, ierastās kārtības izjaukšanu:

Bet tas arī noteikti ir jāņem vērā, ka saruna nevēlas ievērot nekādu secību, līdzīgi kā ir ar pārējām runām, bet pieļauj runājamā neregulāru izklāstu: to, ko vēlies, vari likt secības ziņā vai nu pirmajā, vai otrajā vietā, un labākā sarunveida runas kārtība ir nevis [allaž sekot] vienās un tajās pašās pēdās, bet vienmēr ar neregularitāti [..].³³⁶

Šāds mainīgums, izmantojot krasos pretstatu tēlus, ko atļauj un nosaka epideiktiskais rētorikas atzars (slavinājuma un nopēluma valence), kā arī politiskās runas formanti (pierunāšanas un atrunāšanas valence), ļauj bagātināt tekstu ar rētoriskajām figūrām (*σχηματίζειν* ChW, 247, 18–19), kas, iespējams, nav tik uzkrītoši panākams runā ar samērotu plūdumu.

---

³³⁴ [..] *καὶ μὴν καὶ συμβουλευσαὶ διὰ λαλιᾶς ὅλη τῇ πόλει καὶ ἀκροαταῖς πᾶσι καὶ ἄρχοντι, εἰ βουλοίμεθα, προσδραμόντι*³³⁴ *πρὸς τὴν ἀκρόασιν ῥάδιον* [..]. (ChW9, 247, 13–16)

³³⁵ *Συμβουλευσεις δὲ διὰ λαλιᾶς περὶ ὁμονοίας πόλει, ἀκροαταῖς, φίλοις, ἀντιπολιτευομένοις καὶ πρᾶττουσι συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς εὐνοίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους* [..] (ChW9, 250, 2–5).

³³⁶ *ἀπλῶς δὲ χρῆ γινώσκειν, ὅτι λαλιὰ τάξιν μὲν οὐδεμίαν θέλει σώζειν καθάπερ οἱ λοιποὶ τῶν λόγων, ἀλλὰ ἄτακτον ἐπιδέχεται τὴν ἐργασίαν τῶν λεγομένων. ἂ γὰρ βούλει τάξεις πρῶτα καὶ δεύτερα, καὶ ἔστιν ἀρίστη τάξις τῆς λαλιᾶς τὸ μὲν κατὰ τῶν αὐτῶν βαδίζειν συνεχῶς, ἀλλ' ἀτακτεῖν αἰεὶ* [..]. (ChW9, 251, 18–21, 252, 1–2)

Raksturojot sarunveida runu, teorētiskais atsvabinās no tiem kritērijiem, pie kuriem tik cītīgi pieturas citu epideiktisko runu izklāstā. Saruna var tikt risināta par jebko, teorētiska izaicinājums šajā gadījumā ir iemācīt savu lasītāju *runāt par visu*, un tas ir grūts uzdevums abiem. Nav vienotas sižetiskās līnijas vai struktūras ar stingri sakārtotu tematisko loku, kam runas teicējs varētu sekot. Nav nosaucams kaut kāds noteikts notikums, kam par godu sarunveida runa varētu tikt teikta, tikpat grūti identificējama ir runas funkcija. Tā nav imperatora vainaga runa, kur, ņemot vērā visu tās atbildību, ir noteikti priekšraksti, tradīcija, rētoriskās formulas, kas oratoram ir vienkārši jāzina. Sarunveida runa līdzīgi pēkšņi dzimušai sarunai ir lielā mērā atkarīga no noskaņas, ko ir jābūt saturēt un izvērst pašā runas veidošanas procesā. Runā nav pieņemams kailu faktu (*πράγματα γύμνα* ChW9, 248, 10) uzskaitījums, stāstījumam jāpiemīt saldmei (*γλυκύτης* ChW9, 248, 13), runas raksturlielums ir vēstījuma greznība (*ἀβρότης διηγημάτων* ChW9, 248, 12). Šāda kombinācija izraisa baudījumu un/vai baudāmību (*ἡδονή* ChW9, 248, 11).

Tādējādi sarunveida runai pēc savas dabas ir jābūt spraigai, dzīvai, tās saturam – izdaiļotam ar dažādiem stāstiem. Ja kādai situācija neatrodas stāsts no pagātnes, ko varētu iesaistīt runas bagātināšanas nolūkos, runas sastādītājs nedrīkst kautrēties stāstus izdomāt arī pats. Stāstu izdomāšana nav vienkārša, jo tiem ir jābūt ticamiem. Šādos gadījumos var līdzēt pat sapņu sacerēšana:

[..] *bet vajag arī sapņus izgudrot un kādas baumas kā kaut ko dzirdētu pasniegt, un vēlēties šīs ziņas pavēstīt klausītājiem* [..].³³⁷

Sarunveida runas sastādīšanai ne mazāk noderīga ir arī literārā mantojuma pārzināšana. Menandrs uzsver atsevišķus autorus:

[..] *bet sarunveida runai (tāpat kā arī visādu citādu veidu izglītošanās vajadzībām) vislietderīgākās ir Plūtarha „Paralēlās biogrāfijas”. Tās ir pilnas ar stāstiem, apotegmām, līdzībām³³⁸ un [citām] noderīgām lietām. Ir vērtīgi to visu piejaukt sarunveida runām, lai no it visa tā mēs gūstam baudījumu. Tāpat arī vajag uzmeklēt augu, putnu un koku³³⁹ „Metamorfozes”. Bet „Metamorfozes” ir rakstītas dzejniekam Nestoram³⁴⁰ un arī sofistiem; patiesi, šo sacerējumu lasīšana ir ļoti noderīga. Līdzīgi tev vajag atcerēties slavenos dzejniekus Homēru un Hēsiodu, arī liriķus, tiesa, viņi jau paši par sevi ir piemiņas vērti, bet*

³³⁷ [..] *χρή δὲ καὶ ὀνειράτα πλάττειν καὶ ἀκοὴν τινα προσποιεῖσθαι ἀκηκοέναι, καὶ ταύτην βούλεσθαι ἐξαγγέλλειν τοῖς ἀκούουσιν* [..]. (ChW9, 249, 13–14).

³³⁸ *līdzībām* – iespējams tulkot arī *ticējumiem* vai *parunām*.

³³⁹ *augu, putnu un koku* – *augi* un *koki* jēdzieniski pārklājas, bet Menandrs piedāvā tieši šādu uzskaitījumu.

³⁴⁰ Saskaņā ar RW komentāriem, Nestors ir vērā ņemams mūsu ēras 3. gadsimta dzejnieks, didaktisku un vēsturisku sacerējumu autors (301. lpp.). Zīmīgi, ka, minot „Metamorfozes”, Menandrs piesauc Nestoru, bet nemin, piemēram, Augusta laika dzejnieku Ovidiju ar viņa „Metamorfozēm”.

tāpat arī daudzus ir slavīnājuši un nopēluši, no kā varēsi paņemt piemērus. Nedrīksti būt vienaldzīgs arī pret Arhilohu, kurš dzejā pienācīgi sodīja [savus] ienaidniekus, lai arī tu pats, kad vēlēties, varētu kādu nopelt [..].³⁴¹

Zīmīgi, ka līdzās slavīnājumam sarunveida runā tiek līdzvērtīgi uzsvērts arī nopēlums. Menandrs īpaši akcentē, kur, smeļot atbilstošus paraugus, to var pienācīgā veidā apgūt.

Sarunveida runa ļauj vaļu runas sastādītāja izdomai, protams, saglabājot saprātīgā robežas. Varētu teikt, ka tieši šī runas veida ietvaros atklājas tas, kādam saskaņā ar teorētiku priekšrakstiem ir jābūt runas sastādītājam: neraugoties uz nosacīti lielo brīvību, kas viņam dota, tam ir jābūt samērīgam. Runas sastādītājam jāklūst līdzīgam cikādei: salīdzinoši neuzkrītošam, bet apveltītam ar skaistu balsi, ne sliktāku kā dziedātājputniem. Menandrs raksta:

[..] proti, biežāk samērīgi izvērtējot, līdzīgi kā cikāde atdarina dziedātājputnus [..].³⁴²

RW komentāros cikādei grieķu kultūrtelpā tiek piedēvēts arī epitets *λάλος* ('rļāpīgs, runīgs'), tādējādi rodot paralēles ar *λαλιά* – sarunveida runu³⁴³. Salīdzinot ar runām, kuru saturiskais papildījums nosaka attiecīgus ierobežojumus, sarunveida runai ir atļauts tos pārkāpt. Arī formāli runu neiegrožo nekādi kritēriji. Tādējādi runas sastādītāja prasmes tiek izaicinātas jaunā līmenī, un, sekojot teksta izklāstam, jāsaaka, ka teorētiskim tas simpatizē. Sarunveida runa it kā pārkāpj epideiktisko tekstu nosacīto robežu vai arī, precīzāk, paplašina, lai tā attiecīgajā brīdī runas sastādītājam būtu parocīga.

Runa Smintietim (Σμινθιατικός λόγος)

Menandra „Rētorikā”, pētot epideiktisko runu veidus, ir spilgti izteikts homocentrisms. No pirmā acu skatiena šo ainu izjauc tas, ka šeit (tātad mirstīgo pasaulei velītājā „Rētorikas” daļā) ir iekļauta arī Smintas Apollonam (Smintietim) veltīta runa. Grūti

---

³⁴¹ [..] χρησιμώτατοι δὲ πρὸς λαλιὰν καὶ οἱ Πλουτάρχαιοι βίοι, ὥσπερ εἰς ἄλλην πολλὴν καὶ παντοδαπὴν παιδευσιν καὶ γὰρ πλήρεις εἰσὶν ἱστοριῶν καὶ ἀποφθευμάτων καὶ παροιμιῶν καὶ χρειῶν ταῦτα πάντα καταμιγνύναι ταῖς λαλιαῖς χρησιμον, ἵνα πανταχόθεν τὴν ἡδονὴν θηρεύσωμεν. Δεῖ δὲ ζητεῖν καὶ τὰς μεταμορφώσεις φυτῶν καὶ ὄρνεων καὶ δένδρων. Γέγραπται δὲ καὶ Νέστορι ποιητῆ καὶ σοφιστῆ μεταμορφώσεις φυτῶν καὶ ὄρνεων τούτοις δὲ τοῖς συγγράμμασιν ἐντυγχάνειν πάνυ λυσιτελεῖ ἔχειν δὲ δεῖ σε μνήμην καὶ ποιητῶν ἐπισήμων, Ὀμήρου, Ἡσιόδου, τῶν λυρικῶν. αὐτοὶ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς ἄξιοι μνήμης, καὶ πολλοὺς μὲν ἐνεγκωμίασαν, πολλοὺς δὲ ἔψεξαν, παρ' ὧν δυνήσῃ λαβεῖν παραδείγματα. καὶ Ἀρχιλόχου δὲ οὐκ ἀμελήσεις, ἱκανῶς κολάσαντος τοὺς ἐχθροὺς τῆ ποιήσει, ἵνα καὶ αὐτὸς ὅταν ἐθελῆς ψέγειν τινάς [..]. (ChW9, 253, 17–19, 254, 1–13).

³⁴² [..] πολλάκις μὲν ἠθικῶς μετριάζοντα, ὅτι τέττιξ μιμεῖται ὠδικούς τῶν ὀρνίθων [..]. (ChW9, 251, 12–14)

³⁴³ RW, 299. lpp.

rast vienu atbildi uz jautājumu, kāpēc tik detalizēta dalījuma ietvaros Apollonam veltītā runa ir iekļauta it kā cilvēciskajā sfērā.

Patiesi, runa Smintietim sava adresāta dēļ izceļas nosacītajā runu korpusā. Viens no skaidrojumiem šā fragmenta klātesamībai ir šāds: tas uzskatāms par vēlāku laiku pielikumu Menandra tekstam vai arī – vēl vienkāršāk – pārrakstītāju kļūdu. Ne velti gan Menandra „Rētorikas” pirmizdevums (Ald.), gan arī latīņu tulkojums (NC), kas par pamatu izmanto pirmizdevumu, neizšķir šo runas veidu. Proti, tam tiek dots nosaukums „Par ievadu” (*Περὶ προομιῶν* Ald. / *De prooimio* NC), jo Menandrs vēsta par diviem ievadiem, kas uzsāk Apollona slavinājumu (*εὐθὺς ἐν τῷ προομιῶ τῷ πρώτῳ* ChW9, 319, 14–15 ‘uzreiz pirmajā ievadā’; *τὸ δεύτερον* ‘otrais [ievads]’ ChW9, 320, 6). Tikai vēlīnāka izdevumu tradīcija (ChW9) atsakās no šīs saistības ar runas ievada strukturējumu un piedāvā nosaukumu „Runa Smintietim” (*Σμινθιατικὸς λόγος*). Tomēr, apzinot šīs runas saturisko papildījumu un interpretācijas iespējas, kā arī līdzstatījumu ar tipoloģiski līdzīgiem tekstiem (skatīt 4. nodaļu), Smintietim veltītā runa Menandra „Rētorikā” kontekstā vairs nešķiet tik svešāda.

Runa Smintietim aptver teorētisku norādījumu kopumu, kas raksturo dievam veltītā slavinājuma veidošanas principus. Sekojot Menandra sistēmai, runas veids tiek noteikts pēc tā funkcijas, respektīvi, funkcija kalpo par savdabīgu virziena rādītāju runas sastādītājam. Tādējādi, noskaidrojot Smintietim veltītās runas funkciju, būtu pamatojams arī attiecīgā runas veida nošķīrums un pozicionējums Menandra „Rētorikā” apcerēto epideiktisko tekstu klāstā.

Smintietim veltītās runas funkcija izvērtējama tikai kontekstuāli. Domājams, runa ir sakāma svētku (*πανήγυρις* ChW9, 328, 18) laikā. Lai gan pats teorētiķis nepievēršas svētku raksturojumam, to darīt tiek aicināts runas sastādītājs (*διαγράψεις τὴν πανήγυριν* ‘raksturosi svētkus’ ChW9, 328, 19). Zīmīgi, ka runas ietvaros līdzās vārdam *Smintietis*, kas gan Menandra izklāstā prevalē (*Σμίνθιος* ChW9, 320, 17; 321, 10; 323, 6; 328, 9; *Σμινθιακός* ChW9, 325, 1), tiek minēts arī Apollona pavārds *Pītietis* (*Πύθιος* ChW9, 324, 6; *Σμίνθιος καὶ Πύθιος* ChW9, 329, 23), rosinot domas par sasaisti, piemēram, ar Pītiskajām spēlēm. Respektīvi, Smintietim veltītā runa varēja tikt izpildīta šādu svētku un agonu ietvaros.

Runas ieskaņā divu ievadu izvērsums rod savu pamatojumu tēmas un adresāta svarīgumā, bet Apollons tiek slavēts par tā daudzajām spējām (*δυνάμεις* ChW9, 325, 2):

loka šaušanu, pareģošanu, mūzikas prasmi un dziedniecību (ChW9, 325, 3). Tiek slavēta dieva dzimšana; svētki tiek saistīti ar kulta vietām un atribūtiķu:

*Pēc svētku raksturojuma templi (svētvietu) raksturosi [..].*³⁴⁴

Teorētiķis norāda runas sastādītājam, ka jāslavē arī dievam veltītā skulptūra, turklāt tā salīdzināma ar Zevu Olimpijā un dievieti Atēnu akropolē³⁴⁵. Šāds salīdzinājums rosina domāt par vēl kādu Smintietim veltītās runas aspektu, proti, kāpēc teorētiķis dieva slavinājumam izvēlējis tieši Apollonu, turklāt ar attiecīgo pavārdu. Runā Smintietim Apollons tiek atainots kā universāls spēks, kas pārvalda pasauli caur tam pakļautajām mākslām, tam pakļaujas katra pilsēta (*πάσα πόλις* ChW9, 329, 27), katra zeme (*πάσα χώρα* ChW9, 329, 27), katra cilts (*πάν ἔθνος* ChW9, 329, 27), visa apdzīvotā pasaule (*πάσα οἰκουμένη* ChW9, 330, 1–2). Apollonam pakļautās mākslas rada sakārtoto pasauli (*ὁ κόσμος* ChW9, 327, 2), kas uzskatāma par augstāko labumu. Smintietim veltītais slavinājums paplašinās, pēc būtības tas nav vairs tikai konkrēta dieva slavinājums: runas sastādītājs tiecas pēc šīs sakārtotās pasaules, ko spēj sarūpēt Apollons. Teorētiķis min arī mītisko dziedoni Orfeju (*Ὀρφεύς* ChW9, 327, 4–5), kurš apgūst Apollona mākslu un tādā veidā sev pakļauj mežonīgo pasauli: Orfejs rīkojas tāpat kā Apollons, tikai mērogs ir atšķirīgs (Menandra izklāstā Orfeja darbības lauks mērāms lokāli, kādā iedomātā mītiskā telpā, kamēr Apollons aptver visu pasauli). Šo Menandra „Rētorikas” daļu var uztvert arī kā savdabīgu izaicinājumu epideiktiskā teksta sastādītājam, viņa zinātniskumam, strādājot ar mīta materiālu. Vienlaikus apcerot Apollonu kā pasaules kārtības iedibinātāju, tekstā paveras iespējas iekodēt arī tās nianšes, kas ļautu Apollonu identificēt ar valdnieku – imperatoru, tādējādi arī sekojot hellēnisma ieviestajai tradīcijai un domājot par *mācīto dzejnieku*³⁴⁶. Menandrs nosauc Apollonu par dižāko no dieviem (*μέγιστος τῶν θεῶν* ChW9, 320, 22). Tajā pašā laikā ar epitetu „Smintietis” tiek akcentēta Apollona htoniskā daba³⁴⁷, kas vismaz sākotnēji nešķiet acīmredzamākā izvēle asociāciju veidošanai ar

³⁴⁴ *Μετὰ δὲ τὴν ἔκφρασιν τῆς πανηγύρεως ἐκφράσεις τὸν νέων [..].* (ChW9, 329, 30–31)

³⁴⁵ *τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ παραβάλλων τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ, καὶ Ἀθηνᾶ τῇ ἐν ἀκροπόλει τῶν Ἀθηναίων [..].* ‘Dieva skulptūru salīdzinot ar Zevu Olimpijā un ar Atēnu akropolē [esošo] Atēnu [..].’ (ChW9, 329, 13–15)

³⁴⁶ Domājot par hellēnisma literatūru un tās zinātniskumu, arī šajā kontekstā (tāpat skatīt 64. lpp.) būtu minams *gudrais, mācītais dzejnieks (poeta doctus, latīņu val.)*, kurš meklē un atrod mazpazīstamus mītus, tos harmoniski iesaistot savā daiļradē, kā arī rēķinoties ar tikpat gudru savas daiļrades lasītāju. Sk., piemēram, Ирмшер Й., Йоне Р. *Словарь античности*. Pieejams tiešsaistē: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/slovar/index.php?T=%DD%CB%CB%C8%CD%C8%C7%CC [skatīts 13.05.2012], tāpat Дилите Д. *Античная литература*. Pieejams tiešsaistē s: <http://antique-lit.niv.ru/antique-lit/dilite/katull.htm> [skatīts 13.05.2012].

³⁴⁷ Leksēma *σμίνθος* tulkojumā no grieķu valodās nozīmē ‘lauku pele’. Par šādu nozīmi un leksēmas arhaismu liecina arī Krētas–Mikēnu perioda rekonstruētajās formās (si-mi-te-u pele), sk. *Предметно – понятийный*

imperatora tēlu. Tomēr, ļaujoties teorētiska piedāvātajai intelektuālajai spēlei, kļūst redzams, ka Menandrs daudz lielākā mērā akcentē Apollona kā gaismas dievības funkcijas, turklāt gan tiešā, gan netiešā nozīmē, velkot paralēles ar prāta gaišumu un dieva lomu pasaules kārtības veidošanā:

*Ak, Apollon Smintieti, kā gan vajag pie tevis vispirms vērsties? Vai kā pie Saules, gaismas pārvaldnieces un debesu spožmes avota? Vai kā pie Prāta, kā to dievus zinošie vīri dēvē, kas no debesīm caur ēteru ir nonācis uz šejieni?*³⁴⁸

Citkārt pavisam skaidri tiek norādīts, ka Apollons tiek saukts par sauli (λέγουσι αὐτὸν ὄντα τὸν ἥλιον ‘stāsta, ka viņš ir saule’ ChW9, 326, 32). Saskaņā ar tā sauktajiem Augustu biogrāfiju rakstniekiem (*scriptores historiae Augustae*, latīņu val.), par to, ka imperatoru Romā imperatora vārdu mēdza saistīt ar saules kultu, liecina kaut vai imperatora Marka Aurēlija Antonīna Heliogabala (*Marcus Aurelius Antoninus Heliogabalus*) piemērs – viņš atbilstoši pieņemtajam pavārdam (*Heliogabalus*) sevi identificēja ar tāda paša vārda fenīkiešu saules dievu³⁴⁹. Tādējādi, ja patiesi saistām Smintas Apollonu ar imperatora tēlu, precīzāk, pieļaujam, ka Menandrs kaut kādā mērā tajā varētu saskatīt saistību, paliek aktuāls jautājums, kāpēc no daudzajiem Apollona epitētiem³⁵⁰ izvēlēts tieši „Smintietis”, nevis, piemēram, Fēbs Apollons (Apollons Gaišais, φοῖβος), kas antīkā pasaulē bija izplatīts Apollona epitets³⁵¹. To, iespējams, izskaidro Aleksandra Veismana (*Александр Вейсман / Aleksandr Vejsman*) komentārs par epiteta „Smintietis” nozīmi: „lauku pele, kas, līdzīgi citiem dzīvniekiem, ar spēju redzēt tumsā kalpoja par visu redzošā dieva simbolu”³⁵². Menandra izklāstā tāds ir arī imperators, tāvad visu redzošs un visu varošs. Katrā ziņā tā ir vienīgā alternatīvā, kādā viņu ir atļauts atainot. Vēl kāds kompozicionāls vērojums: Smintas Apollonam veltītā runa noslēdz visu nosacīto Menandra „Rētorikas” runu daļu, ko ievada imperatoram veltītā runa impēriskā runa (*βασιλικὸς λόγος*).

словарь греческого языка. Крито – Микенский период, составители В. П. Казанскене, Н. Н. Казанский, Ленинград: Наука, 1986, стр. 143, 193.

³⁴⁸ ὦ Σμίνθιε Ἀπολλων, τίνα χρῆ προσειπεῖν πρόττερον; ἥλιον τὸν τοῦ φωτὸς ταμίαν καὶ πηγὴν τῆς οὐρανίου ταύτης αἴγλης, ἣ νοῦν, ὡς ὁ τῶν θεολογούντων λόγος, διήκοντα μὲν διὰ τῶν οὐρανίων, ἰόντα δὲ δι’ αἰθέρος ἐπὶ τὰ τῆδε; (ChW9, 321, 10–14)

³⁴⁹ Элий Лампридий. Антонин Гелиогабал. *Властелины Рима*. Москва: Наука, 1992 (Перевод С. П. Кондратьева под редакцией А. И. Доватура, комментарий – О. Д. Никитинского). Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/sha/lampgeli.htm> [skatīts 1.08.2012].

³⁵⁰ Apollona epitētu uzskaitījumu un analīzi skatīt Лосев А. Ф. *Мифология греков и римлян*. Сост. А. А. Тахо-Годи; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. Москва: Мысль, 1996, стр. 399–400.

³⁵¹ Sk., piemēram, Номēra tekstus; Īliada (I, 9), Odiseja (III, 279), Hēsioda Teogononija (919).

³⁵² Вейсман А. Д. *Греческо-Русский словарь*, репринт 5-ого издания, 1899. Москва: Наука, 2006, стр. 1142.

Tikmēr RW komentāri norāda uz Apollona Smintieša kulta senumu: pirmais pieminējums grieķu tekstos saistāms ar Homēra „Īliadu”, kurā priesteris Hrīss (*Χρύσης*) uzrunā Apollonu ar vārdu Smintietis (*Σμινθεύς* I, 39). Komentāros norādīts arī pavārda Smintietis skaidrojums, to saistot ar Apollona veikumu, proti, vairāki avoti (shol. II, 1, 39; Ael. NA 12.5; Strabo, 1.c.) vēsta, ka Apollons reiz ir apkarojis peļu mēri. Par to liecina arī monētas, kurās attēlots Apollons ar kāju uz peles.³⁵³ Tiesa, Menandra Smintietim veltītajā runā nav sastopamas šādas norādes, līdz ar to nav skaidri novērtējama teorētiķa pozīcija dieva pavārda izvēlē.

Apollonam Smintietim veltītā runa savā ziņā tuvojas arī Menandra raksturotajai himnas teorijai. Šāda tuvošanās jaušama leksikas semantikā. Proti, raksturojot Smintietim veltīto runu, tiek lietota leksēma *λόγος* ‘runa’ (ChW9, 319, 15). Taču tajā pašā laikā runas sastādītājs var teikt, ka sacīs himnu (*ῥυμος* ChW9, 321, 9). Tāpat teorētiķis raksta *δεῖ ἀννυμεῖν τοὺς κρείττονας* ‘vajag slavināt varenākos’ (ChW9, 320, 4–5). Verbs *ἀννυμεῖν*, burtiski tulkojot, nozīmē ‘dziedāt himnu, slavināt caur himnu’. Menandrs atsaucas arī uz Homēru:

*Homērs jau sen himnās un lielajos dzejas sacerējumos teica [mums] himnas dieva cienīgumam par godu [...].*³⁵⁴

Teorētiķis nepārprotami dod norādi par tā sauktajām homēriskajām himnām un episkās dzejas darbiem „Īliada” un „Odiseja”. Gan minētajā piemērā ar verbu, gan atsaucē uz Homēra tekstiem slavinājuma adresāts ir dievs (pat ja ar šo dievu kaut kādā līmenī salīdzināts imperators, stilistiski runai jābūt ieturētai), tādēļ, domājams, tiek izmantota himnu nosaucošā/raksturojošā leksika. Atceroties Menandra klasifikāciju (slavinājums, kas veltīts dievam, ir himna), šāds solis ir likumsakarīgs. Smintieša runas raksturojumā nav vērojamas norādes, kas liecinātu, ka tā sacerama saistītā valodā, proti, dzejas tekstā. Tādējādi atkal paveras iespējas himnu skaidrot gan kā dzejas tekstu (atsauce uz Homēru), gan kā prozas tekstu (attiecīgā runa, kas veltīta dievam).

Smintietim veltītā runa (vai veltījums Smintietim) paver plašas interpretācijas iespējas, gan domājot par to, vai Apollons identificējams ar imperatora tēlu, gan izvērtējot teorētiķa priekšstatus par slavinājuma klasifikācijas jautājumiem.

---

³⁵³ RW, 351. lpp.

³⁵⁴ Ὀμηρος μὲν οὖν πάλαι ῥυμους καὶ τῆ μεγάλης ποιήσει τοὺς πρὸς ἀξίαν ῥυμους εἴρηκε τοῦ θεοῦ [...]. (ChW9, 320, 7–8). Tekstvieta *ῥυμους* RW redakcijā tiek labota, piedāvātais lasījums: <καὶ ἐν> ῥυμοις (206. lpp.).

Atsevišķi slavinājuma veidi

Atsevišķi slavinājuma veidi teorētiķa izklāstā tiek veidoti kā kopīgo vietņu³⁵⁵ uzskaitījums un īss raksturojums, kas atbilst noteiktas ģeogrāfiskas vietas un tai raksturīgā dzīvesveida slavinājumam. Tās vairs nav runas, kurās tiek skarts arī struktūras jautājums. Kļūst aktuāls nevis veselums, bet gan daļas, kas ir savstarpēji ērti salāgojamas un piemērojamas lielāka apjoma epideiktiskajam tekstam. Teorētiķis sniedz padomus, kā slavināt kādu zemi, pilsētu, akropoli, ostu, kā slavināt sasniegumus, kas raksturo attiecīgās pilsētas, kā slavināt pilsētu dibināšanu. Veidojas padomu un norādījumu kopums, kas izmantojams gan kā papildinājums Menandra raksturotajos runu veidos (piemēram, sastādot pilsētas slavinājumu ierašanās runā vai atvadīšanās runā), gan arī gadījumos, kad teorētiķa piedāvātā runu daudzveidība izrādītos nepietiekama (piemēram, rodas nepieciešamība sacerēt pilsētas slavinājumu).

Atsevišķa slavinājuma radīšanai lielākā vērtība tiek piešķirta runātāja spējai novērot (*θεωρεῖν* ‘novērot’ ChW9, 164, 19, 20; 166, 2; *θεωρητέον* ‘ir jānovēro’ ChW9, 166, 9; 170, 9). Šādā izklāstā novērotspējai tiek piešķirta arī plašāka nozīme, kas jau tiek saprasta ar vispārēju *teorētisku* izvērtējumu. Menandrs izmanto šīs leksēmas, liekot noprast gan procesa šaurāko, gan plašāko nozīmi. Šaurākā nozīme ir fakta konstatēšana, bet plašākā – tā interpretācija. Piemēram, slavinot kādu zemi, ir jāveic novērojums par tās dabu (*φύσις* ChW9, 158, 8) un novietojumu (*θέσις* ChW9, 158, 8). Teorētiķis skrupulozi norāda, no kādām kopīgajām vietnēm sastāvēs dabas raksturojums, pat nosaucot to konkrētu skaitu (*visas zemes dabu apsveram saskaņā ar sešām šādām vietnēm*³⁵⁶). Ir izvērtējams, vai zeme ir (1) kalnaina (*ὄρεινός* ChW9, 159, 10) vai arī (2) līdzena (*πεδινός* ChW9, 159, 10), vai zeme ir (3) izžuvusi (*ξηρός* ChW9, 159, 11) un palikusi bez ūdens (*ἄνυδρος* ChW9, 159, 11), vai zeme ir (4) auglīga (*λιπαρός* ChW9, 159, 11) un labi apūdeņota (*εὐυδρος* ChW9, 159, 11), vai zeme ir (5) labklājīga (*εὐφορος* ChW9, 159, 12) un bagātīga (*πολυφόρος* ChW9, 159, 12), vai zeme ir (6) tukša (*ἄφορος* ChW9, 159, 12) un neauglīga (*δύσφορος* ChW9, 159, 12). Novietojums jāizvērtē saskaņā ar trim vietnēm: (1) novietojums attiecībā pret zemi (*πρὸς γῆν* ChW9, 158, 11), ar to saprotot novērojumus par teritorijām, kas atrodas zemes vidienē, novērtējot to relatīvo attālumu līdz jūrai, (2) novietojums attiecībā pret jūru (*πρὸς θάλατταν* ChW9, 158, 11), ar to saprotot, vai attiecīgā teritorija

³⁵⁵ Arī vērojama leksikas sinonīmija. Vietnes apzīmējumam izmantota leksēma *κεφάλαιον* (ChW9, 164, 2), tāpat *τόπος* (ChW9, 159, 10). Salīdzinājumam sk. arī bēru runu ciklu.

³⁵⁶ *Τὴν δὲ φύσιν τῆς χώρας δοκιμάζομεν πάσης ἐκ τῶν ἐξ τόπων τούτων* (ChW9, 159, 9–10).

uzskatāma, piemēram, par salu vai pussalu, (3) novietojums attiecībā pret debesīm (*πρὸς οὐρανόν* ChW9, 158, 12), ar to saprotot debespusi. Sākums ir šo lietu novērošana, tādējādi atrodot saturisko piepildījumu atbilstošajām vietnēm, bet nākamais solis ir izvērtēšana. Vietnes iedalāmas pozitīvajās un negatīvajās, tātad tās var raksturot pozitīvais un negatīvais (*ἀρετὴ καὶ κακία* ChW9, 159, 13). Lai gan šāds izvērtējums mūsdienu skatījumā var šķist pārāk acīmredzams un tādējādi pat naivs, tā iesaistei vērojams virsmērķis. Respektīvi, tiek konstatēts tematiskais loks, kas veidotu, no vienas puses, slavinājumu un, no otras puses, nopēlumu. Lai gan teorētiskis ir noteicis, ka pievērsīsies vienīgi slavinājumam, kļūst skaidrs, ka slavinājums un nopēlums ir līdzāspastāvošas reālijas. Tās ir jāprot atdalīt, jo tikai tādā veidā slavinājums pildīs savu funkciju. Patiesi, varētu domāt, ka atsevišķu slavinājumu sastādīšana ir vienkāršāks uzdevums, jo tiek pieteikts vienīgi slavinājums kā epideiktiskā teksta raksturlielums, taču teorētiskis allaž rosina domāt plašāk, pievērsties materiāla atlasei, kā rezultātā izrādās, ka nopēlums ir savdabīga slavinājuma ēna (nekas no pirmā acu uzmetiena nav nedz nopeļams, nedz slavināms). Viss kļūst relatīvs un atkarīgs no skatpunkta. Kā rīkoties, ja jāslavē tukša un neauglīga zeme? Teorētiskis iesaka:

*Ja zeme ir tukša un neauglīga, [vajag teikt], ka tā māca filozofiju un izturību.*³⁵⁷

Veiksmīgs slavinājums veidojas tad, ja runātājs ir pietiekami izmanīgs, lai šo ēnu padarītu neredzamu. Pēdējais tad arī ir teorētiskais vērojums vai, precīzāk, teorētiskā pieeja, kas, saskaņā ar Menandra norādījumiem, ir jāisteno praksē. Vērojama teorijas un prakses mijiedarbība abpusējā virzienā. Praktiskā nepieciešamība, visticamāk, rada teorētisko refleksiju, bet teorētiskā refleksija ietekmē praksi. Jāsaka, ka šādā gadījumā abas puses ir ieguvējas, jo notiek savstarpēja pilnveidošanās.

Novietojums un daba ir jāizvērtē, lai sastādītu jebkuru slavinājumu kādai ģeogrāfiskai vietai. Tiesa, atsevišķos gadījumos ir nepieciešami arī papildinājumi. Tad veidojas jauktie slavinājumi (*ἐπαινοὶ μικτοί* ChW9, 164, 1). Šādi slavinājumi piemērojami pilsētām, jo slavināma ir gan pilsētas atrašanās vieta, gan arī tās iedzīvotāji un tiem raksturīgais dzīvesveids. Lai gan Menandrs to nosauc par jaukto slavinājumu, sastādīšanas principi paliek nemainīgi. Slavinājums tiecas atklāt diženo (*μέγεθος* ChW9, 175, 7), skaisto (*κάλλος* ChW9, 175, 7) un samērīgo (*εὐρυθμία* ChW9, 175, 7). Kontekstuāli tas attiecināms uz jebkuru slavinājumu (neatkarīgi no tā adresāta).

Teorētiskis īpašu uzmanību velta pilsētas dibināšanas, izcelsmes jautājumam. Savā ziņā te rodamas paralēles ar Menandra raksturoto dzimšanas dienas runu. Tiesa, ja dzimšanas

---

³⁵⁷ *Εἰ δὲ ἄφορος τε καὶ δύσφορος, ὅτι φιλοσοφεῖν τε καὶ καρτερεῖν διδάσκουσα.* (ChW9, 162, 6–7)

dienas runa veltīta cilvēkam, ieturēta atraisītā gaisotnē, atsevišķa slavinājuma raksturojums paver iespējas izvērst arī cita veida *dzimšanas*, respektīvi, dibināšanas, atklāšanas slavinājumus. Pilsētas dibināšana godināma, sekojot šādām vietnēm:

[..] *slavinājums iedalāms attiecībā uz dibinātājiem, [teritoriju] apdzīvojušiem ļaudīm, attiecībā uz laiku, uz pārmaiņām un iemesliem, saskaņā ar kuriem pilsētas apdzīvotas.*³⁵⁸

Runājot par pilsētas dibinātājiem, teorētiķis norāda, ka slavinājuma intensitāte ir maināma un pielāgojama. Proti, par pilsētas dibinātāju var tikt uzskatīts kāds dievs (*θεός* ChW9, 178, 7), varonis (*ήρωας* ChW9, 178, 8) vai cilvēks (*άνθρωπος* ChW9, 178, 8), turklāt cilvēka stāvoklis sabiedrībā arī var būt dažāds (*στρατηγός* ‘karavadonis’, *βασιλεύς* ‘imperators (valdnieks)’, *ιδιώτης* ‘vienkāršs cilvēks’ ChW9, 178, 6–7). Visos šajos gadījumos slavinājums nav izvēršams ar vienādu vērienu. Menandrs min piemēru:

*Ja [par pilsētas dibinātāju] izrādījies [kāds] dievs, ļoti dižens slavinājums [ir sacerams] [..], ja izrādījies kāds no pusdieviem vai varoņiem, kas tikai pēc tam kļuvis par dievu, [jāveido] mazāks slavinājums [..].*³⁵⁹

Veidojas relatīvs nošķīrums slavinājuma intensitātei (liels slavinājums un mazs slavinājums – *μέγας ἐγκώμιον καὶ μικρὸν ἐγκώμιον* ChW9, 178), to nosaka slavināmā statuss. Tā ir zīmīga norāde slavinājuma izvērtējumam konkrētas slavinājuma vietas ietvaros. Teorētiķis jau ir norādījis nosacītu slavinājuma mērogu, taču tas darīts, regulējot slavinājuma vietņu daudzveidību (piemēram, impēriskā runa un vēšanās runa). Teorētiķis neprecizē, ar kādiem līdzekļiem minētā intensitātes maiņa būtu panākama, iespējams, tiek domāta stilistiskā noslodze. Pārējās slavinājuma vietas par godu pilsētas dibināšanai veidojamas līdzīgi. Teorētiķis atzīst, ka noteiktas pozīcijas saturiski var būt nenosakāmas (piemēram, pilsētas dibināšanas laiks, ja tā ir ļoti sena). Tādos gadījumos runātājam kā allaž ir jābūt radošam. Var apgalvot, ka *pilsēta ir mūžīga kā dievi*³⁶⁰.

Kopumā ņemot, atsevišķi slavinājuma veidi Menandra „Rētorikā” ir vērtējami kā slavinājumi, kuriem ir potenciāls pārtapt par kādu no epideiktiskajām runām. Iespējams, tas ir arī teorētiķa paņēmiens, kā savam lasītājam norādīt vēl uz citiem epideiktisko runu veidiem un to sastādīšanas priekšrakstiem.

---

³⁵⁸ *Διαιρείται δὲ εἰς οἰκοστάς, εἰς τοὺς οἰκίσαντας, εἰς τὸν χρόνον, εἰς τὰς μεταβολὰς, εἰς τὰς αἰτίας, ἀφ’ ὧν αἱ πόλεις οἰκοῦνται.* (ChW9, 178, 1–2)

³⁵⁹ *ἔὰν τοῖνον θεὸς ἢ μέγιστον τὸ ἐγκώμιον [..]. ἔὰν δὲ ἡμιθέων τις καὶ ἡρώων ἢ καὶ μετὰ ταῦτα θεὸς γενόμενος, ἔλλατον τὸ ἐγκώμιον [..].* (ChW9, 178, 6–10)

³⁶⁰ *[..] αἰώνιος ἐστὶν ἢ πόλις, ὥσπερ οἱ θεοί.* (ChW9, 182, 9–10)

Kopsavilkums un secinājumi

Aplūkotie teksti Menandra „Rētorikā” uzskatāmi par kontekstuāli savrupām vienībām. Sarunveida runa un atsevišķi slavinājuma veidi parāda, kā runa vai tās raksturlielumi ir pielāgojami attiecīgajai situācijai. Tajā pašā laikā šo tekstu kopums uztverams kā teorētiķa netieša norāde uz to, ka tik skrupulozi uzskaitītie runu veidi nebūt nav sevi izsmēluši. Arī funkcionālā identifikācija darbojas tikai līdz zināmā robežai, atstājot telpu tādai brīvai interpretācijai kā saruna/sarunveida runa. Funkcionālās identifikācijas trūkums pēc būtības apliecina attiecīgā epideiktiskā teksta neierobežotu saturisko piepildījumu (runas uzdevums, notikums, kam par godu runa tiek teikta, netiek norādīts). Epideiktiskais teksts jēdzieniski izplešas, tiesa, saglabājot raksturīgos raksturlielumus.

Aplūkotajos tekstos īpaši novērtējama slavinājuma un nopēluma saspēle. Pat tad, ja nopēluma klātbūtne nav acīmredzama (atsevišķos slavinājuma veidos), runātājam ir jāērķinās arī ar nopēluma aspektu izvērtēšanu. Pilnvērtīgs slavinājums rodas tad, ja nopēluma aspekti tiek prasmīgi apslēpti. Tādējādi teorētiķis sevi apliecina ne tikai kompozicionāli vienotu epideiktisko tekstu izvērtējumā, bet arī atsevišķa raksturlieluma apcerē. Slavinājums ir pielāgojams ne tikai pēc tā kopīgajām vietnēm, bet arī pēc intensitātes un/jeb, domājams, stilistiskās noslodzes.

Sarunveida runas ietvaros novērtējama teorētiķa attieksme pret runas sastādītāju. Priekšplānā izvirzās divas runas sastādītāja (un tādējādi, domājams, arī runātāja) kvalitātes, kas tiek augstu novērtētas: tam jābūt (1) pietiekami neuzkrītošam (kā cikādei, saka teorētiķis), kā arī (2) pietiekami kreatīvam. Pirmā no minētajām kvalitātēm uztverama gan vispārīgā, pašapcerošā nozīmē, gan arī ciešā sasaistē ar Menandra raksturotajām teorētiskajām nostādnēm. Piemēram, epideiktisko tekstu raksturlielumu izvērtējumā Menandrs saka, ka runas sastādītājam noteiktās kontekstsituācijās jāpanāk nopēluma aspektu apslēpšana, tie jāpadara neuzkrītoši, nemanāmi. Tādējādi poētiskais salīdzinājums ar cikādi iegūst arī pavisam konkrētu nozīmi. Otrās kvalitātes svarīgums Menandra izvērtējumā atklājas, skatot arī fiktīvās himnas, kuras teorētiķis tik augstu novērtē runas sastādītājam izvirzītā izaicinājuma dēļ (sacerēt fiktīvu himnu, nenonākot pretrunās ar mitoloģisko tradīciju).

Apollonam Smintietim veltītā runa it kā papildina šādu teorētiķa attieksmi. Ja pieņemam, ka runa Smintietim zināmā mērā ir uzskatāma par imperatora slavinājumu, arī tā ir saprotama kā runas sastādītāja kreativitātes un zināšanu apliecinātāja. Sacerot runu, jānāk darboties ar netiešām nozīmēm, saskatīt un atklāt līdzības. Tāpat minētais pieņēmums ļauj attiecināt Smintietim veltīto runu uz impēriju raksturojošo runu ciklu, kas Menandra

„Rētorikā” pārliecinoši prevalē. Līdzās iepriekš minētajam runa Smintietim potenciāli saistāma ar kādu svētku norisi, kur Apollons var tikt slavināts un/vai kur var tikt rīkoti agoni, tostarp vārda mākslas jomā.

Tajā pašā laikā, tā kā runa Smintietim skar dieva slavinājumu, runas teorētiskajā izklāstā vērojama leksika, kas apzīmē himnu. Ņemot vērā, ka slavinājums tiek veltīts dievam, bet Menandrs norāda, ka dievam veltīts slavinājums ir himna, šādas leksikas klātbūtne, no vienas puses, uzskatāma par likumsakarīgu. Tiesa, no otras puses, rodas visai provokatīvs jautājums, vai tādējādi formulētā teorētiķa viedokļa dēļ runa Smintietim arī nav uzskatāma par savdabīgu himnu? Vērojumi, kas varētu sniegt atbildi, ir pretrunīgi: Smintietim veltītais slavinājums (respektīvi, dievam veltīts slavinājums) atbilst Menandra piedāvātajam himnas saturiskajam piepildījumam, tomēr Smintietim veltītais teksts Menandra „Rētorikas” korpusā iekļauts runu daļā, arī leksikas materiālā rodama sasaiste ar runu (nevis ar izteiksmi), kur, tiesa, atkal veidojas pretruna, jo runas teorētiķa izklāstā veltītas mirstīgo pasaulei. Atbildot uz uzdoto jautājumu, šajā gadījumā, iespējams, nav jādomā par himnu kā vienotu veselumu, bet gan kā runu, kas caurausta ar himniskajiem elementiem. Tas atbilstu arī teorētiķa principiem, kas pausti „Rētorikas” himniskajā daļā: himnas elementi saskatīti, piemēram, Platona daiļradē, bet tie nepadara Platona tekstus par himnām. Tādējādi kārtējo reizi tiek aktualizēta veselā un daļas savstarpējā mijiedarbe.

Runa Smintietim it kā izkrīt no kopējās paradigmas, proti, sistēmiskuma, ko teorētiķis epideiktisko tekstu klasifikācijā ir mēģinājis ieturēt un parādīt savam lasītājam. Iespējams, tāpēc pirmizdevums to nenorāda kā atsevišķu teksta vienību. Atceroties runas apzīmējumu „Par ievadu” (un ņemot vērā, ka runa sākas ar diviem ievadiem), tāpat iespējams pieņēmus, ka šī teksta daļa uzskatāma par savdabīgu vingrinājumu rētorikas skolniekiem: tiek noteikta tēma, par kuru jā sacer runa pēc zināmajiem epideiktiskās rētorikas priekšrakstiem. Tāpat paliek aktuāls pieņēmums par Smintietim veltīto runu kā savdabīgu stilizāciju (proti, imperatora slavinājumu). Minētās iespējas var arī līdzāspastāvēt, neradot būtiskas savstarpējās pretrunas.

Izsakot pieņēmumu, ka Smintietim veltītā runa var kalpot par tēmu noteiktam rētorikas vingrinājumam mācību nolūkos, var novērot, ka līdzīgas iespējas pēc būtības paver arī sarunveida runa. Proti, runai raksturīgā improvizācija būtu uzskatāma par labvēlīgu augsni vārda mākslas prasmju attīstīšanai, turklāt tās raksturojumā saskaņā ar Menandra norādījumiem atklājas arī runātāja/runas sastādītāja vērtīgākas kvalitātes, kuras teorētiķis aicina izkopt. Bez šaubām, arī atsevišķi slavinājuma veidi var kalpot minētajam nolūkam, tiesa, to sakarā vērojams arī trūkums: tā kā tiek aplūkots tikai noteikts runas aspekts, potenciālais rētorikas skolnieks neattīsta runas kompozīcijas veidošanas prasmes. Tomēr

noteiktam rētorikas mācību posmam šādi teksti varētu būt noderīgi, ne velti to izklāstā saskatāma līdzība arī ar antīkās pasaules vēlīnā perioda teorētiskajiem tekstiem, mācību grāmatām (skatīt 4. nodaļu).

Aplūkotie Menandra „Rētorikas” teksti apliecina epideiktiskās rētorikas dažādās izpausmes formas. Atsevišķām teksta vienībām vērojamas sevišķi plašas interpretācijas iespējas. Lielā mērā tās nodrošina salīdzinoši plašais Menandra „Rētorikas” konteksts: tā ietvaros izšķirams tipoloģiski līdzīgais un atšķirīgais.

4. Epideiktiskie teksti teorētiskās domas līdzstatījumā: Menandra „Rētorika”, Pseudodionīsija un rētorikas mācību grāmatu (*progymnasmata*) teksti

Menandra „Rētorika” tiecas klasificēt epideiktiskos tekstus, aplūkot tos pēc iespējas plašākā vārdienā. Šie teksti savstarpēji papildina cits citu, dažkārt turpina vai izvērš domu, ļaujot saskatīt un novērtēt līdzības vai arī pretrunas. Menandra „Rētorikas” pilnīgākam izvērtējumam lietderīgi aplūkot arī citus antīkās pasaules vēlinā laikposma teorētiskos darbus, kas skata rētorikas jautājumus. Arī tajos uzmanība tiek pievērsta epideiktiskajiem tekstiem, taču vērojamas būtiskas atšķirības.

Menandra „Rētorikai” hronoloģiski tuvākie teorētiskie teksti, domājams, datējami ar mūsu ēras 2./3. gadsimtu. Tajos saskatāmas arī lielākās tipoloģiskās līdzības materiāla organizācijas ziņā³⁶¹. Tādi ir, piemēram, Dionīsijam (*Διονύσιος*) piedēvētie teksti, kas arī skata epideiktisko runu dalījumu³⁶². Par autoru mūsdienās nav pieejama nekāda informācija, izņemot to, ka šis tika identificēts ar Halikarnāsas Dionīsiju³⁶³ (*Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς*), tiesa, šis pieņēmums arī tiek apstrīdēts³⁶⁴. M. Hīts, atsaucoties uz 1904. gada Halikarnāsas Dionīsija tekstu izdevumu (*Dionysii Halicarnasei quae exstant Volumen sextum, ed. Ludwig Radermacher, Hermann Usener*), raksta: „Rētorikas māksla [tās ietvaros ir arī epideiktiskos tekstus raksturojošās atziņas – I. G.], kas piedēvēta Halikarnāsas Dionīsijam, nav nedz Dionīsija darbs, nedz arī rētorikas māksla. Tā ir atšķirīgu eseju apkopojums par dažādām rētorikas tēmām, ko nevar nosaukt par sistemātisku darbu. Šīs esejas reiz bija apritē bez jebkādas norādes par to autorību. Bet 10. paragrāfa sholijs satur norādi uz Halikarnāsieša darbu „Par atdarināšanu” (*Περὶ μιμήσεως*) (364.24, salīdzināt ar 373.22), sakot, ka autors ir Halikarnāsas Dionīsijšs. Pēc tam šis pieņēmums tika paplašināts un attiecināts uz visu darbu, kaut gan tā nav patiesība.”³⁶⁵ Likumsakarīgi, ka nezināmais Dionīsijšs iegūst pavārdu *Pseido* (turpmāk darbā tiks saukts par Pseudodionīsiju). Tiesa,

---

³⁶¹ RW, 362. lpp.

³⁶² Tekstu aptuvenais apjoms UR izdevumā (*Teubner*) – 35 lappuses. Diemžēl arhīva (*Staatsbibliothek zu Berlin*) sagādātajā materiālā nav komentāru, kā arī lappušu dalījuma; aptuvenais lappušu skaits norādīts pēc autores aplēsēm.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Pieņemot, ka šo tekstu autorība saistāma ar Halikarnāsas Dionīsija vārdu, arī hronoloģiski Halikarnāsas Dionīsija teksti un Menandra teksti ievērojami attālinās. Halikarnāsas Dionīsija dzīves laiks saistāms ar 1. gs. p. m. ē. – Dionīsijšs ierodas Romā 30./29. g. p. m. ē., orientējoši tajā laikposmā, kad Augusts izbeidz pilsoņu karu. Sk. Jonge C. C. *Between grammar and rhetoric: Dionysius of Halicarnassus on language, linguistics and literature*. Leiden: Brill's Publishing House, 2008, pp. 1–2.

³⁶⁵ Heath M. Pseudo-Dionysius Art of Rhetoric 8-11: figured speech, declamation and criticism. *American Journal of Philology*, 124 (2003), pp. 81–105. Pieejams tiešsaistē: <http://eprints.whiterose.ac.uk/395/1/heathm11.pdf> [skatīts 2.04.2013].

M. Hīta apgalvojums tiek arī apstrīdēts, sakot, ka Pseidodionīsija „Rētorikas māksla” ir pabeigts darbs, bet ar izjauktu teksta organizāciju (*mixtum compositum*), kas tādējādi rada nesistemātiska darba iespaidu³⁶⁶. Ja Menandra teksti apzināti sazarotā manuskriptu tradīcijā, Pseidodionīsija rētorikas atziņas līdz mūsdienām nonākušas tikai vienā manuskriptā (*Parisinus Graecus 1741*)³⁶⁷. Spriežot pēc manuskriptu tradīcijas, Menandra devums, domājams, tika turēts lielākā vērtē (respektīvi, tika vairāk pārrakstīts), kaut gan tajā pašā laikā manuskriptu saglabāšanas vai arī nesaglabāšanas iemesli, kā arī manuskriptu daudzveidība jau būtu uzskatāma par citu pētījuma aspektu.

Arī Pseidodionīsij – līdzīgi Menandram – pievēršas epideiktisko runu dalījuma. Viņš izdala septiņus runu veidus, kurus velta, domājams, savam skolniekam Ehekrātam (*Εχεκράτης*):

- 1) *Πανηγυρικὸς λόγος* (UR, 255–260) / *Panegīriks vai svētku runa*;
- 2) *Μέθοδος γαμηλίων* (UR, 261–266) / *Kāzu [runu sacerēšanas] kārtība jeb metodiski norādījumi kāzu [runu] sacerēšanai*;
- 3) *Γενεθλιακὸς λόγος* (UR, 266/267–270) / *Dzimšanas dienas runa*;
- 4) *Ἐπιθαλάμιος λόγος* (UR, 270/271) / *Guldīšanas runa*;
- 5) *Προσφωνηματικὸς λόγος* (UR, 272–277) / *Vēršanās runa*;
- 6) *Ἐπιτάφιος* (UR, 277/278–283) / *Kapu runa*;
- 7) *Προτρεπτικὸς ἀθληταῖς* (UR, 283/284–292) / *Pamudinājuma runa atlētiem*.

Pseidodionīsija izklāstā netiek piedāvāts epideiktisko tekstu vispārīgs izvērtējums, tādējādi nav skaidrs, kā minētie runu veidi iekļaujas kopējā teorētiskā redzējumā: nosacītajā tekstu klasifikācijas sistēmā, pieņemot, ka tāda ir bijusi. Ja uzskatām, sekojot Martina Korenjaka (*Martin Korenjak*) vērtējumam, ka Pseidodionīsija teksts nonācis līdz mūsdienām pilnā apjomā, šāda norāde tomēr būtu sagaidāma. Pretējā gadījumā, zinot, ka attiecīgais laikposms piedāvā izvērstu epideiktisko tekstu analīzi (Menandra „Rētorika” ļauj izteikt šādu apgalvojumu, turklāt Menandra tekstā rodams norādes par attiecīgajiem jautājumiem, tā ka šādu teorētiskās domas izvērsumu nevar uzskatīt par viena autora darbības rezultātu), rodas jautājums, kāpēc Pseidodionīsij izvēlējies raksturot tieši šādus epideiktisko runu veidus.

---

³⁶⁶ Korenjak M. Ps.-Dionysios „Ars Rhetorica” I–VII: one complete treatise. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 105, (2010), pp. 239–254.

³⁶⁷ Ibid., p. 239.

Pseidodionīsija nosauktie runu veidi attiecināmi gan uz privāto dzīvi, gan uz sabiedrisko – oficiālo sfēru. Salīdzinot ar Menandra „Rētoriku”, privātā sfēra, ko pārstāv četri runu veidi (dzimšanas dienas runa, kāzu runa, guldīšanas runa un kapu runa) atklājas visai pilnīgi, kas gan nav vērojams, runājot par sabiedrisko sfēru. Pseidodionīsijš nepievēršas runu klasifikācijas jautājumam, viena runas veida ietvaros netiek piedāvātas alternatīvas. Izņēmums ir kapu runa, kur tiek norādīts, ka tās var būt gan kopīgas (κοινοί UR, 277), ar tām saprotot runas, kuras pilsētas vārdā tiek teiktas par godu karā kritušajiem, gan individuālas (ἰδιοί UR, 277), kas tiek teiktas privātās bērū ceremonijās. Arī Pseidodionīsija teorētiskajos uzskatos saskatāma atsauce uz publisko bērū runu Atēnās, taču atšķirībā no Menandra Pseidodionīsijš lielākā mērā pievēršas tieši kopīgajai kapu runai, izvēršot Atēnu tradīciju. Šo aspektu novēro arī Žolkovskis³⁶⁸. Pseidodionīsijš aincer Tukidīda (Θουκυδίδης) „Vēsturē” iekļauto runu, kuru par godu pirmajā Peloponēsas karā kritušajiem saka Perikls (Περικλῆς): tiek skaidroti iemesli, kāpēc trēniskā daļa netiek iekļauta šāda veida runā. Proti, klasiskā perioda runa paredz slavinājumu, tas ir stratēģiski veidots, lai cildinātu un vairotu Atēnu polisas varenību, kā arī mudinātu cīnīties. Sēras šādā kontekstā nav iederīgas (UR, 280–281). Tādējādi, lai arī sākotnēji rodas iespaids, ka Pseidodionīsija kapu runa skar cilvēka individuālo pārdzīvojumu, runa ir specifiski orientēta.

Dzimšanas dienas runa saturiski, kā arī izklāsta ziņā tuva Menandra piedāvātajam modelim. Tiesa, Pseidodionīsijš atsevišķi neizdala slavinājumu, kas šādas runas ietvaros tiek veltīts gados jaunākam gaviļniekam. Tiek piedāvāts modelis, kuram sekot, nenorādot potenciālās grūtības runas sastādītājam. Tajā pašā laikā, ja Menandrs dzimšanas dienas runā slavinājuma vietnes (tostarp dzimšanu/izcelsmi) tikai nosauc, Pseidodionīsijš pakavējas pie to izklāsta, jo sevišķi uzsverot, ka svarīgi ir parādīt vidi, kurā cilvēks ir dzimis, kā arī norādīt cilvēka piederību kādai ciltij (ἔθνος UR, 268), ar to saprotot pretstatījumu starp grieķiem un barbariem. Tāpat būtu jānosauc šīm tautām raksturīgās īpašības (UR, 268). Menandrs, kura tekstus raksturo ne vien detalizēts dalījums, bet arī izklāsts, šo runas aspektu izvēlas nekommentēt, to pilnībā atstājot runas sastādītāja ziņā. Bez tekstu salīdzināšanas iespējām šāda Menandra izvēle nebūtu tik uzkrītoša. Tikmēr Pseidodionīsija izvērtējums liek domāt, ka Menandrs mērķtiecīgi varēja veidot runu neitrālu, domājams, tādējādi lielākā mērā atbilstošu Romas impērijas kultūrvidei. Pseidodionīsijš iesaka dzimšanas dienas runā iekļaut arī gaviļnieka dzimtas pilsētas slavinājumu, līdz ar to runas

---

³⁶⁸ Ziolkowski J. E. *Thucydides and the Tradition of Funeral Speeches at Athens*. New York: Arno Press, 1981, p. 39.

izklāsts, to salīdzinot ar Menandra sniegto runas raksturojumu, veidojas izvērstāks. Zīmīgi, ka Pseudodionīsijs dzimšanas dienas runu saista ar laulību, arī kompozicionāli teorētiskajā izklāstā tā ir izvietojusies starp kāzu un guldīšanas runu, radot secības sajukumu, proti, dzimšanas dienas runai būtu jāseko pēc guldīšanas runas. Pats Pseudodionīsijs norāda uz šādu neatbilstību, sakot, ka apjukuma dēļ sākumā sācis savu stāstījumu par dzimšanu (270). RW komentāri visai trāpīgi šādu Pseudodionīsija atzīšanos nosauc par kuriozu reālisma pieskārienu³⁶⁹. Ja kāzu runa ar slavinājuma paplašināšanu un jaunā pāra savienības pielīdzināšanu kosmogoniskiem procesiem rod līdzību ar Menandra „Rētorikas” principiem, guldīšanas runas raksturojumos vērojamas atšķirības. Pseudodionīsijs norāda, ka guldīšanas runa ir gandrīz pilnībā identiska kāzu runai (UR, 270), atšķiras vienīgi runu izpildes laiks, proti, guldīšanas runa pavada jauno pāri uz guļamistabu. Menandrs izteiksmīgāk atklāj guldīšanas runas funkciju, veidojot to krasi atšķirīgu no kāzu runas (iespējams, tas ir viens no iemesliem, kāpēc Menandra „Rētorikā” veidojas tik uzskatāma klasifikācija), tikmēr Pseudodionīsijs vienkārši norāda, ka guldīšanas runa saistāma ar dzimšanu: šis aspekts tiek uzsvērts, gan iesākot runas raksturojumu, gan arī to noslēdzot (UR, 270, 271).

Panegīriks jeb svētku runa, kā arī pamudinājuma runa atlētiem Menandra „Rētorikā” tiešā veidā nav sastopama, taču, vērtējot runu Smintietim kā svētku runu (arī saistība ar agonu), rodamas dažas paralēles. Turpretim Pseudodionīsijs precizē, ka jebkuru svētku iedibinātājs un vārda devējs ir kāds no dieviem, piemēra labad minot Olimpieti Zevu un Apollona saistību ar Pītiskajām spēlēm (UR, 256). Pseudodionīsijam panegīriks paredz svētku un pilsētas slavinājumu (UR, 255–257), kura izvērsumam Menandrs no savas puses arī pievēršas atsevišķu slavinājuma veidu raksturojumā. Veidojas tematiskais pārklājums, tiesa, ne vienmēr ļaujot novērot vienotu un *gatavu* runas veidu. Zīmīgi, ka Pseudodionīsija izklāstā panegīrika kulminācija paredz imperatora slavinājumu (UR, 259), tomēr, salīdzinot ar Menandru, kurš imperatora slavinājumam velta pat atsevišķu runu, Pseudodionīsija ieteikumi vērtējami kā pieticīgi (bet, protams, jāņem vērā arī raksturotās runas specifika). Saskaņā ar Pseudodionīsija norādījumiem, panegīrikā imperators slavināms kā vispārēja miera iedibinātājs un īstenais svētku rīkotājs (UR, 259). Šīs kvalitātes, ja līdzstatījumā izvērtējam arī Menandra runu Smintietim, kontekstuāli attiecināmas gan uz dievu (Apollons), gan arī uz imperatoru.

Vēršanās runa gan Pseudodionīsija raksturojumā, gan Menandra uzskatos paredz gubernatora slavinājumu. Tiesa, Pseudodionīsija tekstā vērojama arī neliela atkāpe no tēmas, kas gan lielākā mērā saistāma ar teorētiku uzrunu savam skolniekam Ehekrātam: tiek

---

³⁶⁹ RW, 370. lpp.

uzsvērta draudzības un viesmīlības nozīme (UR, 272). Menandrs neiesaista šāda veida atkāpes, visu uzmanību veltot gubernatora slavinājuma sastādīšanai.

Pseudodionīsija izšķirtie epideiktisko runu veidi līdzās Menandra piedāvātajam runu dalījumam apliecina attiecīgā laikposma teorētiskās domas virzību. Apzinot Pseudodionīsija tekstus, jāsecina, ka tie neveido sistemātisku izklāstu. Ja Menandra epideiktisko runu dalījums tiecas aptvert pēc iespējas plašāku tematisko lauku, turklāt lielākā daļa tekstu (epideiktiskās runas) veltītas vārda mākslas realizācijai sabiedriski politiskajā telpā, Pseudodionīsijam tā atklājas margināli.

No mūsu ēras 2.–5. gadsimta līdz mūsdienām nonākuši četru autoru teksti, kas veltīti rētorikas mācību vai, precīzāk, mācīšanas procesam. Tie ir tā sauktie *progymnasmata* (*προγυμνάσματα*) teksti – rētorikas mācību grāmatas. Dž. Kenedijs šīs grāmatas dēvē par sagatavošanās vingrinājumiem vārda mākslā, kurus, mācoties rētorikas skolās, izmantoja zēni no divpadsmit līdz piecpadsmit gadu vecumam³⁷⁰. Tāad mācību grāmatu uzdevums bija sniegt pamatzināšanu kopumu vārda mākslas jomā. Likumsakarīgi, ka šie mācību grāmatu teksti veidojās atšķirīgi no Menandra, kā arī Pseudodionīsija piedāvātās epideiktisko tekstu analīzes. Atšķirīgais izpaužas noteiktu teorijas jautājumu koncentrētā un, domājams, arī vienkāršotā izklāstā. Ja Menandra „Rētorikā” paustās atziņas tveramas kontekstuāli, mācību grāmatu teksti tiecas sniegt definīcijas, kas mūsdienu pētniekiem ir visai pateicīgs materiāls. Tiesa, uzreiz jāmin arī cits aspekts. Šāda veida izklāsts rada konspektīvu iespaidu, ne vienmēr ļaujot pilnā mērā novērtēt teoriju un termina nozīmē lietotās leksikas savstarpējo mijiedarbi, līdzās pastāvēšanu, kā arī dzīvotspēju. Mācību grāmatu teksti zināmā mērā apkopo vārda mākslas tendences dažādos antīkās pasaules kultūrkontekstos, sociāli politiskās situācijās, tādējādi veidojot kaleidoskopisku ainu. Tajā pašā laikā mācību grāmatu tekstos atrodamas ziņas par epideiktisko vārda mākslu, atsevišķām tās izpausmes likumsakarībām un raksturlielumu skaidrojumiem. Atsevišķos gadījumos tiek norādīta arī epideiktisko tekstu vieta kopējā rētorikas sistēmā.

Agrīnākais šādu mācību grāmatu autors ir Ailijs Teons (*Αἴλιος Θέων*), pazīstams arī kā Teons (*Θέων*), kura dzīves laiks saistāms ar 2. gadsimtu. Teona mācību grāmatas³⁷¹ īpatnība ir tajā, ka pretstatā vēlīnākajiem tekstiem ar tādu pašu apzīmējumu *progymnasmata* tā lielākā mērā veltīta skolotāja, nevis skolnieka vajadzībām³⁷². Otrs autors, kam tiek

---

³⁷⁰ *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Translated with introductions and notes by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, p. x.

³⁷¹ Teksta apjoms Sp2 izdevumā (*Teubner*) – 71 lappuse (bez komentāriem).

³⁷² *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Translated with introductions and notes by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, pp.1–2.

piedēvēti rētorikas mācību grāmatu teksti, ir jau minētais Hermogēns (skatīt arī 89. – 89. lpp.), kuru Filostrāts (*Φλάβιος Φιλόστρατος*) savā darbā „Sofistu dzīves” (*Βίοι σοφιστῶν*) raksturo kā ļoti apdāvinātu jaunekli, kurš savas gudrības dēļ jauniešu vidū būtu noturams par vecu vīru, bet vecu vīru pulkā izskatās kā jauneklis (2.7.)³⁷³. Dž. Kenedijs uzsver Hermogēna devuma³⁷⁴ autoritāti vēlākajos gadsimtos, proti, ievērojamais 5. gs. romiešu gramatiķis Prisciāns (*Priscianus Caesariensis*) savus novērojumus (*Institutiones grammaticae*) lielā mērā balsta tieši Hermogēna atzinumos³⁷⁵. Vēlīnāki autori ir Aftonijs (*Ἀφθόνιος*)³⁷⁶ un Nikolajs Sofists (*Νικολαὺς Σοφιστής*)³⁷⁷. Aftonija dzīves laiks attiecināms uz 4. gs., bet Nikolaja Sofista mūžs – pat uz 5. gadu simteni (par viņa dzimšanas gadu uzskatot 410. gadu)³⁷⁸.

Teons, ievadot savu mācību, žēlojas lasītājam par rētorikas skolnieku steidzību, proti, netiek pietiekami labi apgūtas pamatlietas, bet jaunie runātāji jau steidz uzstāties publiski (Sp2 59, 4–11). Iesaistot šādu argumentu, Teons uzsāk rētorikas izklāstu no pašiem sākumiem: tādējādi noteikts teksts (proti, šajā kontekstā – runa) netiek raksturots kā vesela vienība, priekšplānā izvirzoties atsevišķiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Tostarp Teons min arī enkomiju, slavinājumu (*ἐγκώμιον* Sp2, 61, 20), kas tiek nosaukts *εἶδος ὑποθέσεως* (Sp2, 61, 20–21), ko, ņemot vērā Ernesti leksikona dotās nozīmes leksēmai *ὑπόθεσις*³⁷⁹, varētu tulkot kā ‘izklāsta / argumentācijas veids’. Teona atzīst, ka enkomijs ir pielīdzināms tam, ko Aristotelis sauca par epideiktisko runu. Tādējādi trīs Aristoteļa runu veidi Teona izklāstā pārtop par *τρία εἶδη ὑποθέσεως* (Sp2, 61, 21) – trijiem izklāsta veidiem. Turklāt atlikušos divus – tiesu (*δικανικόν* Sp2, 61, 23) un politisko (*συμβουλευτικόν* Sp2, 61, 23) – Teons arī neaizmirst nosaukt. Menandra „Rētorikas” kontekstā jau novērots, ka enkomijs ir uztverams ne tikai kā slavinājums (raksturlielums epideiktiskajā runā), bet arī kā atsevišķa runa. Šādu atziņu piedāvā arī Hermogēna teksti

---

³⁷³ *Philostratus and Eunapius: The Lives of the Sophists (Greek and English)*. Translated by W. C. Wright. London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam’s Sons, 1922, pp. 205–206.

³⁷⁴ Hermogēna rētorikas mācību grāmatas apjoms ir salīdzinoši vismazākais, Sp2 izdevumā (*Teubner*) – 15 lappušu (bez komentāriem).

³⁷⁵ *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Translated with introductions and notes by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, p. 73.

³⁷⁶ Aftonija mācību grāmatas apjoms Sp2 izdevumā (*Teubner*) 35 lappuses (bez komentāriem).

³⁷⁷ Nikolaja Sofista mācību grāmatas apjoms Sp2 izdevumā (*Teubner*) 49 lappuses (bez komentāriem).

³⁷⁸ *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Translated with introductions and notes by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, pp. 89, 129.

³⁷⁹ Ernesti leksēmu *ὑπόθεσις* rētorikas kontekstā latīņu valodā nosauc (1) *dissertatio*; (2) *argumentum*. Johann Christian Gottlieb Ernesti. *Lexicon technologiae Graecorum rhetoricae*. Sumtibus Caspari Fritsch, 1795, pp. 363–364.

(89.–89. lpp.). Kā redzams, Teona uzskati atklājas līdzīgā veidā. Tāpat Teons arī izvērš enkomija skaidrojumu, ļaujot novērtēt to dalījumu pēc adresāta:

*Enkomiji ir tāds izteiksmes veids, kas atklāj paveikto darbu diženumu tikumiskā ziņā, kā arī pārējo krietno īpašību atbilstību kādai personai, bet par enkomiju tiek saukts tas, kas ir īpaši attiecināts uz dzīvajiem, bet mirušajiem par godu tiek teikta bēru runa, savukārt dieviem – himna. Tomēr, lai arī kāds izvēlētos slavēt dzīvos vai arī mirušos, kā arī varoņus un dievus, [visiem gadījumiem] ir viens un tas pats izteiksmes veids.*³⁸⁰

Rezumējot Dž. Kenedijs norāda, ka nav zināms, vai Teons bija piedāvājis arī pilnu enkomija raksturojumu. Ņemot vērā, ka enkomiji nosaukts par *εἶδος ὑμοθέσεως*, būtu sagaidāms, ka Teons vēstītu arī par to, kā sastādāms enkomiji, piemēram, valdniekiem vai amatpersonām, bet tas, domājams, nebija paredzēts attiecīgā līmeņa skolēnu mācību programmā³⁸¹.

Hermogēna sniegtais enkomija skaidrojums pēc būtības tuvs Teona piedāvātajam, tiesa, netiek uzsvērts enkomija adresāts (dievi vai mirstīgie), tādējādi netiek pieminēta arī himna, taču arī Teonam himnas teorija netiek izvērsta: norādīts, ka tā attiecināma uz enkomiju ar dievišķu adresātu, bet nekas vairāk. Sacerot pilsētas slavinājumu, jāievēro tie paši priekšraksti, kas dievu un mirstīgo slavinājuma procesā. Zīmīgi, ka, skaidrojot pilsētas slavinājuma veidošanu, Hermogēns min piemēru, sakot, ka attiecīgās pilsētas iedzīvotāji var būt autohtoni (*αὐτόχθονες* Sp2, 14, 2), respektīvi, iezemieši jeb pirmiedzīvotāji, kas antīkajā pasaulē pārlicinoši kalpo par Atēnu kultūrvidi raksturojošu iezīmi³⁸². Teorētiskis pēc analogijas aicina rētorikas apguvēju izmantot šādas identificējošas iezīmes slavinājuma sastādīšanai: tārad būtiska loma ir noteiktu aspektu atpazīstamībai un spējai saskatīt

---

³⁸⁰ *Ἐγκώμιόν ἐστι λόγος ἐμφανίζων μέγεθος τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν περὶ τι ὀρισμένον πρόσωπον, τοῦτο δὲ τὸ μὲν εἰς τοὺς ζῶντας ἰδίως νῦν ἐγκώμιον καλεῖται, τὸ δὲ εἰς τοὺς τεθνεῶτας ἐπιτάφιος λέγεται, τὸ δὲ εἰς τοὺς θεοὺς ὕμνος, ἀλλ' εἴτε ζῶντας, εἴτε τελευτήσαντες, ἢ καὶ ἥρωας καὶ θεοὺς τις ἐγκωμιάζει, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῶν λόγων ἔφοδος.* (Sp2, 109, 20–25)

³⁸¹ *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric.* Translated with introductions and notes by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, p. 5.

³⁸² Sk., piemēram, Isokrāta „Panegīriku” (24), Atēnu klasiskā perioda bēru runas *ἐπιτάφιος* (Menandra „Rētorikas” kontekstā – kapu runas) tekstus (Līsijs (*Λυσίας*), 17; Dēmostens, 4; Tukidīds II, 36: *Lysiae Orationes.* Rec. T. Thalheim. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1913; *Demosthenis quae supersunt.* Ed. J. J. Reiske. Vol. I. Londini: Black, Young et Young, 1822; *Thucydides Historiae.* Rec. C. Hude. Vol. I, libri I–IV. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1901). Saistībā ar atēniešu autohtono izcelsmi tiek īpaši akcentēts mīts par Erihtoniju (*Εριχθόνιος*), kas dzimis no Atikas zemes, uz kuras nokļuva dievieti Atēnu iekārojušā Hēfaista sēkla (*Mythologies.* Vol. 1. Compiled by Y. Bonnefoy, translated under the direction of W. Doniger. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1991, p. 341). Antīkie mitoloģijas pētnieki mēģinājuši skaidrot Erihtonija vārda izcelsmi: *χθόνιος* – zemes dēls, no zemes cēlies; *ἔριον* – vilna, ar kuru Hēfaista vajātā Atēna no savas kājas noslaucīja dieva izlieto sēklu un nometa vilnas gabaliņu zemē; vai arī vienkārši abu dievu mīlas cīņa – *ἔρις*. Šo mītu raksturo arī Apollodors (3.14.6.).

līdzības. Menandra raksturoto epideiktisko tekstu sastādīšanas priekšrakstu izvērtējums liecina, ka šī ir vispārīga iezīme.

Aftonija rētorikas mācību grāmatā arī rodamas norādes par slavinājuma klasifikāciju atkarībā no tā adresāta. Autors raksta:

*Enkomijis (slavinājums) ir tāds izteiksmes veids, kas izceļ kādam piemītošās labās īpašības. Tas [par enkomiju] tiek saukts no senāk [piekoptās] dziedāšanas ciematos (komās), bet par komām sauca šauras vietas. Himna no „epainos” atšķiras ar to, ka himna ir dievu slavinājums, bet „epainos” ir mirstīgo slavinājums, tāpat „epainos” kā slavinājums ir īss, bet enkomijis tiek mākslinieciski veidots. Ar enkomiju ir jāslavē personas un lietas, laiki un vietas, ar runātprasmi neapveltītie dzīvnieki, tāpat arī augi. [Jāslavē tādas] personas kā Tukidīds vai Dēmostenis, [tādas] lietas kā taisnīgums un saprātība, laiki kā pavasaris vai vasara, ar runātprasmi neapveltītie dzīvnieki kā zirgs vai vērsis, augi kā olīvkoks vai vīnogulājs. Enkomijis var būt kopīgs vai individuāls: kopējais enkomijis būtu tāds, kas visiem atēniešiem veltīts, turpretim individuālais – tikai kādam vienam atēniešiem.*³⁸³

Šādā Aftonija izvērtējumā pēc būtības saskatāma Menandra slavinājuma kā epideiktiskās rētorikas raksturlieluma klasifikācija, kurai teorētiskis pakļauj arī visu epideiktisko tekstu klasifikāciju. Tiesa, pretstatā Aftonija mācību grāmatai, kurā autors pievēršas dalījumam tikai pēc slavinājuma, Menandra izklāstā vērojams solis uz priekšu, proti, funkcionālā identifikācija, kas ir būtiska attiecīgā teksta noteikšanai un pēc tam arī sastādīšanai. Aftonija tekstā vērojams tas, ko jau norāda Teons un Hermogēns: enkomijis tiecas veidot veselu epideiktiskā teksta vienību, kamēr *epainos* drīzāk pārņem šāda epideiktiskā teksta raksturlieluma funkciju. Himna nepārprotami ir dievam/dieviem adresēts teksts bez skaidras norādes par tās veselumu (šis aspekts arī identisks Teona tekstam). Arī Menandra „Rētorikā”, kur himnas teorētiskais apcerējums tiek piedāvāts daudzkārt izvērstākā veidā, himnas kopējais veidols – nosacītais veselums – atklājas tikai kontekstuāli. Iespējams, vērojums, kas radies, analizējot Menandra „Rētoriku”, attiecināms arī uz rētorikas mācību grāmatām: himna var būt vienots un pabeigts epideiktiskais teksts, kā arī

---

³⁸³ Ἐγκώμιον ἐστὶ λόγος ἐκθετικὸς τῶν προσόντων τινὶ καλῶν, εἴρηται δὲ οὕτως ἐκ τοῦ ἐν κῶμαις ἄδειν τὸ παλαιόν, κώμας δὲ ἐκάλουσαν τοὺς στενοπούς. Διενήνοχε δὲ ὕμνου καὶ ἐπαίνου τῶ τὸν μὲν ὕμνον εἶναι θεῶν, τὸ δὲ ἐγκώμιον θνητῶν, καὶ τῶ τὸν μὲν ἔπαινον ἐν βραχεὶ γίνεσθαι, τὸ δὲ ἐγκώμιον κατὰ τέχνην ἐκφέρεσθαι. ἐγκωμιαστέον δὲ πρόσωπά τε καὶ πράγματα, καιροῦς τε καὶ τόπους, ἄλογα ζῶα, καὶ πρὸς τούτοις φυτὰ πρόσωπα μὲν ὡς Θουκυδίδην ἢ Δημοσθένην, πράγματα δὲ ὡς δικαιοσύνην ἢ σωφροσύνην, καιροῦς δὲ ὡς ἔαρ ἢ θέρος, τόπους δὲ ὡς λιμένας καὶ κήπους, ἄλογα ζῶα, ὡς ἵππον ἢ βοῦν, φυτὰ δὲ ὡς ἐλαίαν καὶ ἄμπελον. ἐγκωμιαστέον δὲ καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕκαστον κοινῇ μὲν ὡς ἅπαντας Ἀθηναίους, ἰδίᾳ δὲ ὡς Ἀθηναίον ἕνα. (Sp2, 35, 25–31; 36, 1–7)

slavinājums dievam, kas pastāv kāda cita teksta ietvaros. Pēdējā gadījumā himna uztverama kā tāds himniskais elements.

Aftonija tekstā rodamas līdzības arī ar Pseudodionīsiņa norādēm. Aftonijs izšķir kopējo un individuālo enkomiju, kas pēc būtības ir kopējā vai individuālā epideiktiskā runa. Pseudodionīsijs šādu dalījumu bija piedāvājis noteikta runas veida ietvaros, proti, izklāstot kapu runas sastādīšanas principus. Menandra „Rētorikā” pretstatījums *kopējais* un *individuālais* plašākā mērogā būtu precīzāk nosaucams par *sabiedrisko/oficiālo* un *privāto*. Visticamāk, Aftonija nošķīrums paredz tieši to pašu, bet mācību grāmatā netiek sniegts detalizētāks izvērsums. Tāpat zīmīgi, ka Aftonija piemērs ar visu atēniešu un viena atēnieša pretstatījumu netiešā veidā rod sasauci ar bēru runu: Pseudodionīsijs saka, ka kopīgās kapu runas ir tādas, kas praktizētas klasiskā perioda Atēnās. Menandrs runā par kapu runas nošķīrumu vēl detalizētāk par Pseudodionīsiņu, turklāt tiek pieminēta arī Atēnās praktizētā runa publiskās ceremonijas laikā, taču nošķīrums *κοινός* – *ιδιός* nav sastopams.

Zīmīga atšķirība no Menandra „Rētorikā” paustajām atziņām veidojas Aftonija piedāvātajā otra epideiktiskā rētorikas raksturojuma – nopēluma raksturojumā. Ja Menandram nopēlums ir nedalāma un pat savrupa vienība, Aftonijs tā dalījumu pielīdzina slavinājumam:

*Nopēlums ir izteiksmes veids, kas izceļ kādam piemītošās negatīvās kvalitātes. [...] nopēlums veidojas vienīgi no pārmetumiem. Tas tiek iedalīts tādās pašās daļās, kādās tiek dalīts arī enkomijis (slavinājums), un tāvad nopelt vajag to pašu, ko arī slavināt: cilvēkus un lietas, notikumus un vietas, ar runātprasmi neapveltītos dzīvniekus, kā arī augus. [Attiecībā uz iepriekš minētajām lietām] nopēlums ir veidojams gan vispārīgā skatījumā, gan arī ņemot katru lietu atsevišķi. Sacerot [runas] ievadu, raksturo izcelsmi, to sadalot tāpat kā slavinājumā, līdzīgi arī audzināšanu, gan veikumus, gan arī salīdzinājumu, un runas nobeigumu veido tāpat, kā [tu to darītu] arī slavinājumos.*³⁸⁴

Tāvad Aftonijs izšķir nopēluma vietnes, kuras uzskatāmi bija vērojamas slavinājuma sastādīšanā. Izvērtējot enkomija raksturojumu vai nosacīto definīciju, kļūst skaidrs, ka nopēlums veidojas kā savdabīga atbalss. Lai parādītu gan slavinājuma (šajā gadījumā enkomija), gan nopēluma spēju būt savstarpēji aizstājamiem, Aftonijs pat piedāvā sacerēt Tukidīda enkomiju (*ἐγκώμιον Θουκυδίδου* Sp2, 36) un Filipa nopēlumu (*ψόγος*

³⁸⁴ *Ψόγος ἐστὶ λόγος ἐκθετικὸς τῶν προσόντων τινὶ κακῶν. [...] τὸν ψόγον ἔχειν μόνην διαβολήν. Διαιρεῖται δὲ τοῖς αὐτοῖς κεφαλαίοις, οἷσπερ καὶ τὸ ἐγκώμιον, καὶ τοσαῦτα δεῖ ψέγειν, ὅσα καὶ ἐγκωμιάζειν, πρόσωπα τε καὶ πράγματα, καιρούς τε καὶ τόπους, ἄλογα ζῶα, καὶ πρὸς τοῦτοις φυτά. Ψεκτέον δὲ καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕκαστον. Καὶ προοιμιαζόμενος ἐποίσεις τὸ γένος, ὃ διαιρήσεις ὁμοίως τῷ ἐγκωμίῳ, καὶ τὴν ἀνατροφήν καὶ τὰς πράξεις καὶ τὴν σύγκρισιν καὶ τὸν ἐπίλογον οὕτω θήσεις, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐγκωμίοις. (Sp2, 40, 6–17)*

Φιλίππου Sp2, 40), pēdējā gadījumā rodot sasauci ar Dēmostena „Filipikām”³⁸⁵. Tiesa, viens slavinājuma veids gan nevar pārtapt par nopēlumu (vismaz apzināto teorētisko tekstu ietvaros). Tas ir dievu slavinājums, kura apzīmēšanai gan Menandrs, gan rētorikas mācību grāmatu autori lieto leksēmu ὕμνος.

Tikmēr vienīgi Nikolaja Sofista mācību grāmatā rodama tieša sasauce arī ar Menandra „Rētorikā” un Pseudodionīsija tekstos izšķirtajiem epideiktisko runu veidiem, tādā veidā izceļoties no pārējām mācību grāmatām, kas uzskatāmas par agrīnākām. Tiesa, arī Nikolajs Sofists pievēršas enkomija nošķīrumam no *epainos* slavinājuma; nošķīruma princips paliek nemainīgs. Ja enkomijs vēršas plašumā, precīzāk, garumā (*μῆκος* Sp2, 478, 27) tiek risināts vērienīgi (*διεξοδικῶς* Sp2, 478, 26), *epainos* ir slavinājums, kas tiek izteikts/izstrādāts dažos vārdos (*ἔπαινος τὸ δι' ὀλίγων κατασκευαζόμενος* Sp2, 478, 30–31). Taču Nikolajs Sofists savā skaidrojumā sper soli tālāk. Lai gan tiek norādīts, ka enkomijs ir garāks un izvērstāks, jēdzieniski to var iedalīt divos veidos. No vienas puses, enkomijs paredz šo veselumu – tā ir pabeigta (*ὅλος* Sp2, 478, 7) un izvērsta vienība, no otras puses, enkomijs ir uztverama kā daļa (*μέρος* Sp2, 478, 7) citos rētorikas veidos (ne epideiktiskajā jeb, kā to nosauc Nikolajs Sofists, panegīriskajā – *πανηγυρικός* Sp2, 477, 29, 30). Respektīvi, enkomijs kā daļa ir vērojams tiesu runā un arī politiskajā runā, lai gan neviena no tām netiek detalizētāk komentēta. Izvērtējot šo apgalvojumu, saskatāma līdzība arī ar Kvintiliāna atziņu, tiesa, Kvintiliāns nerunā par enkomiju, bet gan raksturlielumiem – slavinājumu un nopēlumu (skatīt 1.2. nodaļu). Arī Nikolajs Sofists uzsver, ka rētorika dalāma trijās daļās. Šādas Aristoteļa teorētiskās domas saglabāšana ir raksturīga ne vien mūsu ēras 5. gadsimtam, bet, kā tas bija redzams, pat vēl vēlīnākos tekstos (skat. 51.–52. lpp.). Rētorikas mācību grāmatas autors norāda, ka enkomijs ir dažādi skaidrojams, tādējādi atkal nonākot pie enkomija klasifikācijas:

*Enkomija izvērtēšana vairs nav vienkārša, tā ir dažādi dalāma un uz daudzām lietām attiecināma: proti, ir gan ierašanās runas, gan vēršanās runas, gan kāzu runas, gan kapu runas, un, protams, dieviem veltītas ir himnas [...].*³⁸⁶

Nikolajs Sofists tikai nosauc šos runu veidus un himnas, nepievēršoties to raksturojumam. Viņa tekstā sastopams arī viens Smintietim veltītas runas pieminējums

---

³⁸⁵ Dž. Kenedijs norāda arī tekstoloģiskas līdzības ar Dēmostena tekstu. *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Translated with introductions and notes by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, p. 112.

³⁸⁶ ἔστι μὲν ἀπλοῦς οὐκέτι ὁ περὶ τοῦ ἐγκωμίου λόγος, ἀλλὰ πολυσχιδῆς τε καὶ εἰς πολλὰ διαιρούμενος· καὶ γὰρ οἱ ἐπιβατήριοι καὶ οἱ προσφωνητικοὶ καὶ οἱ ἐπιθαλάμιοι καὶ οἱ ἐπιτάφιοι καὶ μέντοιγε καὶ οἱ εἰς τοὺς θεοὺς ὕμνοι [...]. (Sp2, 477, 20–23)

(*σμιυθιακόζ* Sp2, 479, 8), taču arī tas beidzas līdz ar šīs leksēmas iesaisti. Šādai izvēlei Nikolaja Sofista pamatojums ir gaužām vienkāršs: tas nav vārda mākslas pamatprasmju jautājums (Sp2, 479, 10–11).

Aplūkotie teorētiskie teksti apliecina interesi tieši par epideiktisko rētoriku un pat vēl plašāk – par epideiktisko vārda mākslu, kurai veltīta īpaša uzmanība jau rētorikas mācību grāmatās skolniekiem. Proti, teorija ir jāapgūst tam, kas vēlāk būs praktisku izmantojams. Šāds rosinājums arī atbilst Teona rakstītajai mācību grāmatas ievaddaļai. Paustās idejas veiksmīgi rezumē 2. gadsimta autora Frontona (*Marcus Cornelius Fronto*) vērojums: „Frontons, vienīgais Antonīnu laikmeta autors, kas raksta latīņu valodā, savās vēstulēs [Markam Aurēlijam – *I. G.*] sniedz liecības par izmaiņām, ko piedzīvo rētorika Romā. Vēstulēs atklājas epideiktiskā rētorika, ko lielākā vai mazākā mērā teorētiskā doma līdz šim bija atstājusi novārtā.”³⁸⁷ Lai gan tradīcija atsaucas uz trejādo rētorikas dalījumu, teorētiskā doma sliecas atainot tikai vienu tās daļu, turklāt epideiktiskās rētorikas raksturlielumi arī teorētiskās domas līmenī vairs nav attiecināmi tikai uz epideiktiskajiem tekstiem.

Kopsavilkums un secinājumi

Vārda mākslas teorētiskā doma imperatoru Romā pievēršas epideiktisko tekstu un raksturlielumu apcerējumam. Vērojama teorētiskās domas interese par šo jautājumu, kas diemžēl ne vienmēr ir rezultējiesies sistemātiskos tekstos, kas būtu pieejami arī mūsdienu lasītājam. Pseudodionīsijs un Nikolaja Sofista izšķirtās runas līdzās Menandra „Rētorikai” norāda, ka šāds runu dalījums ir bijis aktuāls. Patiesi, sastatot tekstus, tajos novērtējamās vērā ņemamas līdzības, kas rosina domāt par attiecīgajam laikposmam raksturīgo teorētisko domu: lai gan Menandra „Rētorika” ir plašākais un sistemātiskākais materiāls par epideiktiskajiem tekstiem imperatoru Romā, tas nav uztverams savrupi un izolēti kā vienreizējs gadījums. Menandra „Rētorika” pārstāv noteiktu teorētiskās domas tradīciju, kas turpmākajos gadsimtos tiek papildus noslīpēta un attīstīta (Nikolaja Sofista rētorikas mācību grāmatas attiecināmas jau uz 5. gadsimtu). Tajā pašā laikā tekstu līdzstatījums atsevišķos gadījumos ļauj novērtēt to, ko Menandrs, iespējams, ir vēlējies noklusēt vai klusināt savā „Rētorikas” izklāstā.

Vēlīno teorētisko tekstu analīze ir sarežģīts uzdevums, jo tekstu izklāsts ir sadrumstalots. Lai gan rētorikas mācību grāmatas ir vērtīgs materiāls terminoloģijas veidošanās un nostabilizēšanās procesu izzināšanā, tas ir konspektīvs avots. Bieži vien

---

³⁸⁷ Clarke M. L. *Rhetoric at Rome: a historical survey*. London, NY: Routledge, 1996, p. 131.

pietrūkst visaptveroša vārda mākslas izvērtējuma. Šāds vērojums, protams, skaidrojams ar tekstu virsuzdevumu: tie paredzēti skolēnu mācīšanās procesam, tādējādi zīmīgie rētorikas kopsakares jautājumi netiek skarti. Uz vēlīno teorētisko tekstu fona Menandra „Rētorika” izceļas kā vienīgais sistemātiskais darbs, kas pievēršas epideiktisko tekstu raksturojumam: ne tikai nosaucot šādu tekstu veidus vai atsevišķus raksturlielumus, bet arī sniedzot šādu tekstu sastādīšanas paņēmieni kopumu un saturiskās nianšes. Tāpat vērojama arī vēlīnajiem teorētiskajiem tekstiem raksturīga tendence: lai gan tiek nosaukts rētorikas trīskāršais dalījums, priekšplānā izvirzās tieši epideiktiskās rētorikas aspekti.

Galvenie pētījuma rezultāti un perspektīvas

Rezumējot paveikto, oriģinālvalodā ir pilnībā apzināti Menandra „Rētorikas”, Pseudodionīsijsa, rētorikas mācību grāmatu (*progymnasmata*) teksti. Strādājot ar Menandra „Rētoriku”, ņemti vērā paralēlie lasījumi un piedāvātie komentāri, kuru izpēte bija laikietilpīgākā un skrupulozākā pētījuma daļa. Menandra „Rētorika” skatīta arī citu antīko teorētisko tekstu līdzstatījumā, tādējādi ļaujot novērtēt teorētiskās domas attīstības tendences, kā arī terminoloģijas formēšanās procesus.

Darba rezultātā gūtas vērā ņemamas iestrādes Menandra „Rētorikas” zinātniski komentēta tulkojuma izdošanai latviešu valodā. Komentāros iestrādājami gan paralēlie lasījuma varianti, gan arī vēlīno teorētisko tekstu atziņas, kas noteiktās pozīcijās bagātina Menandra „Rētorikas” izpratni (vai otrādi). Ņemot vērā Menandra „Rētorikas” gaužām pieticīgo tulkojumu aprobāciju, būtu vēlams izdevums ar tulkojumu latviešu valodā un paralēlo oriģināltekstu; tā kā pieejams teksta tulkojums arī latīņu valodā, paveras iespēja izdevumā veidot Menandra „Rētorikas” paralēltekstu abās klasiskajās valodās. Menandra „Rētorikā” izklāstītais materiāls ļauj jaunā pacēlumā, apzinot teorijas veidošanās procesu diahroniskā aspektā, izvērtēt, piemēram, enkomija attīstību Eiropas literārajā telpā, tostarp arī Baltijas reģionā.

Jaunlaiku zinātniskā doma, neraugoties uz Menandra „Rētorikas” potenciālu, šos tekstus pētījusi fragmentāri, turklāt ļaujoties šauram pētījuma aspektam (piemēram, viena runas veida komentāram), neizmantojot teksta sniegtās privilēģijas, proti, autora sistemātisko teorijas izvērtējumu un detalizētu katra teorētiskā teksta raksturojumu – padomu kopumu tā veiksmīgai sastādīšanai. Šajā pētījumā uzsvars likts uz Menandra „Rētorikas” visaptverošu izvērtējumu, apzinot epideiktisko tekstu līdzāspastāvēšanu un iekšējo mijiedarbi, nozīmju un funkciju nianšes, tādējādi sniedzot plašāku izvērtējumu arī epideiktisko tekstu raksturlielumiem, kas tiek nosaukti jau Aristoteļa „Rētorikā”. Apzinot Menandra „Rētoriku” kā kopumu, epideiktiskie teksti arī mūsdienu vērtētāja uztverē veido vienotu ainu, ļaujot saskatīt paralēles arī ar jaunlaiku praksi un tendencēm vārda mākslas jomā. Pēdējais aspekts savukārt rosina domāt par antīkās pasaules nezūdošo vērtību un recepciju Eiropas kultūras telpā. Tāpat, runājot par Eiropas kultūras telpu, Menandra „Rētorika” ir pirmais zināmais teksts, kas pievēršas himnas teorētiskam izvērtējumam. Šis aspekts, pirmkārt, liek jo sevišķi domāt par tulkojuma nepieciešamību, otrkārt, tā kā himna/himniskais elements Menandra skatījumā tiek izvērtēts kā slavinošs teksts, kas veltīts dieviem, tas paver jaunas perspektīvas antīkās mitoloģijas / mītiskās domāšanas aspektu pētniecībā.

Atskatoties uz pētījumā aptverto materiālu, var novērot, ka antīko teorētisko tekstu apzināšana ļauj novērtēt ne tikai teorētiskās domas briedumu attiecīgajā kultūrtelpā, bet arī paver iespēju ielūkoties to jautājumu kopumā, kas dažādos līmeņos nodarbinājis un izaicinājis cilvēka prātu. Teorija tiecas gan sagatavot noteiktai praksei, gan arī atvieglot to, rosinot domāt, ka teorijas rašanos sekmē kāda dziļa un „taustāma” nepieciešamība. Menandra teorētiskie vērojumi gan izstrādā izvērstu epideiktisko tekstu klasifikāciju, gan arī piedāvā konkrētu padomu kopumu, kā sacerēt epideiktisku tekstu – slavinājumā un / vai nopēlumā balstītu prozas vai dzejas sacerējumu, kas var funkcionēt gan kā patstāvīgs un neatkarīgs teksts, gan arī kā kāda cita teksta daļa. Ja tieksme pēc klasifikācijas sakņojas antīko teorētisko tekstu tradīcijā, kam par uzskatāmu piemēru kalpo teorētiķu piedāvātais rētorikas dalījums, tad vēlme sniegt konkrētu padomu kopumu, atbildot uz pavisam pragmatisku jautājumu *kā sacerēt epideiktisko tekstu?*, vērojama vien vēlīnajos traktātos. Neraugoties uz šādu pragmatismu, Menandra teorētiskās domas virzība nav taisnvirziena – tā paredz gan apvedceļus un atkāpšanās iespējas, gan arī skaidri pasaka, kur iespējams ļauties iztēli rosinošanai brīvībai. Rētorikas priekšraksti kļūst par savdabīgu dzīves vērojumu alegoriju, kas paredzēta viedam lasītājam.

Secinājumi

1. Antīkā teorētiskā doma visos tās attīstības posmos tiecas klasificēt vārda mākslas teoriju; klasifikācija vērtējama kā attiecīgās jomas sakārtošanas rīks. Tajā pašā laikā teorētiskā doma, lai gan tajā var būt vērojamas tipoloģiskas līdzības, neveido vienotu rētorikas ainu. Tā pieskaņojas vārda mākslas praktiskajām izpausmes iespējām, kas savukārt lielā mērā atbilst sabiedriski politiskajam fonam. Tādējādi teorija reflektē vārda mākslas praksi.
2. Jo vēlīnāki teksti, jo lielākā mērā tos raksturo normatīvisms, atkāpšanās no vispārīgu pārspriedumu iesaistes; izņēmuma gadījumi arī ir funkcionāli noteikti: visam ir savs mērķis un pamatojums. Neraugoties uz to, teorētisko tekstu apzināšana ļauj novērot termina nozīmē lietotās leksikas sinonīmiju. Turklāt jēdzienu skaidrojumi tverami kontekstuālā izvērtējumā, kas attiecīgā teksta ietvaros objektīvu iemeslu dēļ var būt arī ierobežots. Atsevišķos gadījumos jēdzienu skaidrojumi izsecināmi no tekstos iesaistītajiem piemēriem bez jebkāda papildu skaidrojuma, tādējādi ievērojami apgrūtinot antīko teorētisko tekstu interpretācijas iespējas.
3. Aristoteļa piedāvātais trejādaļais rētorikas dalījums antīkajā pasaulē kļūst par aksiomu. Apzinot antīkos teorētiskos tekstus, vērojama tendence, ka, neraugoties uz to, vēlīnā teorētiskā doma (sākot ar 2./3. gs.) pastiprināti pievēršas epideiktiskās rētorikas skaidrojumam un klasifikācijai, tādējādi jēdzieniski mainot tās funkcionālo lomu rētorikas trīskāršā dalījuma ietvaros.
4. Menandra (Menandra Rētora) „Rētorika” ir vienīgais pieejamais sistemātiskais materiāls – traktātu kopums –, kas pilnībā veltīts epideiktiskās rētorikas izpētei un klasifikācijai. Menandra „Rētorika” pārstāv vēlīno teorētisko domu (3. gs., imperatoru Roma, teksti sarakstīti sengrieķu valodā), kas, lai gan atsaucas uz Aristoteļa piedāvāto trejādo rētorikas dalījumu, norobežojas no politiskās un tiesu rētorikas. Menandra piedāvātā epideiktiskās rētorikas klasifikācijas sistēma, kā arī praktisko padomu kopums attiecīgā epideiktiskā teksta sastādītājam atklāj vārda mākslas izpausmes iespējas un lietojumu imperatoru Romā.
5. Menandra „Rētorikā” tiek izvirzīti vairāki epideiktisko tekstu klasifikācijas līmeņi. Lai gan epideiktiskās rētorikas raksturlielumi ir slavinājums un nopelums, tikai slavinājums tiek uzskatīts par klasifikācijas kritēriju. Pirmais klasifikācijas līmenis ir slavinājuma adresāta noteikšana: vērojams dievišķās un mirstīgo pasaules nošķirums. Otrais līmenis saistāms ar epideiktiskā teksta funkcionālo identifikāciju: attiecīgā notikuma ietvaros epideiktiskajam tekstam tiek piemērots konkrēts uzdevums, bet teksta sacerēšanas priekšnoteikumi ir tam pakārtoti. Šāda pieeja īstenota saskaņā ar

vēlīnajiem teorētiskajiem tekstiem raksturīgo normatīvismu: tā ietvaros atkāpēm no pieteiktās klasifikācijas sistēmas skaidrojums meklējams, rodot iespējamus modeļus teksta sastādīšanas motivācijai. Gan normatīvisms, gan atkāpes no tā nosaka vēlīnajiem teorētiskajiem tekstiem raksturīgo zinātnisko pieeju (mācītais, gudrais dzejnieks / *poeta doctus*), kas sakņojas hellēnisma tradīcijā.

6. Menandra „Rētorika” ir pirmais zināmais teorētiskais teksts Eiropas literārajā telpā, kas pievēršas himnas klasifikācijas un analīzes jautājumiem. Vēlīnie teorētiskie teksti apliecina, ka slavinājums, kas veltīts dieviem, tiek saukts par himnu. Himna var būt gan vesels un vienots teksts, gan arī kontekstuāli vērtēts kā himniskais elements. Himna / himniskais elements var tikt sacerēts gan prozā, gan dzejā; tiesa, saskaņā ar Menandra teorētiskajiem uzskatiem, dzeja atrodas privileģētā pozīcijā attiecībā pret prozu: prozas tekstu raksturo stilistiski ierobežojumi, kas nav attiecināmi uz dzejas tekstu. Raksturojot himnu dzejas formā, Menandra „Rētorikā” metrikas jautājumi netiek skarti. Kontekstuāli himnas tekstam netiek noteikti nekādi ierobežojumi, izņemot tā adresātu.
7. Menandra „Rētorikā” mirstīgo pasaulei veltītais slavinājums nosaka epideiktisko runu klasifikāciju. Piedāvātā epideiktisko runu klasifikācija, kā arī katras atsevišķas runas raksturojums norobežo vārda mākslas izpausmes iespējas tā, ka epideiktisko tekstu jēdzieniskais segums ietiecas arī politiskajā vārda mākslā (runā). Šādā perspektīvā epideiktiskā rētorika asimilē tās raksturlielumus. Epideiktisko tekstu saturs apliecina, ka politiskā runa pēc būtības zaudē savu valenci imperatoru Romā, tikmēr epideiktiskās runas valence, atļautajās robežās uzņemoties arī sabiedriski politiskā aspekta īstenošanas funkcijas, pieaug. Politiskā runa formāli tiek nosaukta, bet praktiskā izmantojuma iespējas tai tiek liegtas. Teorētisko tekstu autori tiešā veidā neatklāj šo atzinumu: teorijas izklāsts tiek ievirzīts epideiktiskajā rētorikā, ļaujot tai būt daiļrunīgai pašai par sevi. Politiskā runa līdzīgi Atēnu klasiskā perioda bērū/kapu runai tiek saglabāta kā cēla artava tradīcijai un realizējama vārda mākslas vingrināšanas nolūkos.
8. Vēlīnajā vārda mākslas teorijā epideiktiskās rētorikas priekšrocība paveras spējā pielāgoties ierobežotās vārda brīvības apstākļos, ko nosaka impērijas realitāte. Šo spēju galvenokārt nodrošina prasmīgs epideiktiskās rētorikas raksturlielumu (slavinājums un nopelums) lietojums. Slavinājuma funkcionalitāte ir maināma – tas ir gan paplašināms, gan sašaurināms. Teorētiskā doma īpaši novērtē improvizācijas spējas; izdomājums noteiktos apstākļos tiek vērtēts augstāk par kādas pieņemtas patiesības postulējumu. Saskaņā ar Menandra paustajām atziņām, epideiktiskā rētorika

var lietot arī tiesu runas paņēmienus, tomēr jāpieņem, ka tiesu runas funkcija ir pārāk specifiska un profesionāli noteikta, lai epideiktiskā rētorika varētu asimilēt tās funkcijas.

9. Menandra „Rētorikā” epideiktiskie teksti nepastāv izolēti. Neraugoties uz izvērsto klasifikāciju, katra atsevišķā teksta vienība nav pašpietiekama. Epideiktiskie teksti savstarpēji mijiedarbojas un papildina cits citu: katrs teksts (gan kā pilnīga un pabeigta vienība, gan kā elements) atrod savu vietu kopējā sistēmā un vērtējams sasaistē ar pārējiem. Epideiktiskie teksti raksturo cilvēka darbību sabiedrībā, kā arī pavada individuālo dzīves ritējumu, tādējādi savijot nosacītu stāstu par cilvēka dzīves gājumu un vārda mākslas lomu tajā.

Bibliogrāfija

Avoti (antīkie oriģinālteksti un to tulkojumi)

Primārie avoti

1. Caffiaux H. *De l'oraison funèbre dans la Grèce paienne*. Valenciennes Lemaitre, 1861.
2. *Der Rhetor Menandros und seine Schriften von Conrad Bursian*. München: Akademische Buchdruckerei von F. Straub, 1882.
3. *Menandri Rhetoris commentarius de encomiis ex recensione et cum animadversionibus A.H.L. Heeren*. Goettingae: Dieterich, 1785.
4. *Menandri Rhetoris de genere demonstrativo libri duo a Natale de Comitibus translati*. Venetiis apud Petrum Bosellum, 1558.
5. *Menander Rhetor*. Edited with translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson. Oxford: Clarendon Press, 1981.
6. *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Vol. IX. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1836.
7. *Rhetores Graeci ex recognitione Leonardi Spengel*, Vol. III. Lipsiae sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1861.
8. *Rhetores Graeci*. Vol. I: *Aldus Pius Manutius*. Venetiis: Aldus, 1508.
9. The Cairo Codex of Menander (P. Cair. J. 43227).

Sekundārie avoti

10. *Ad C. Herennium de ratione dicendi with an English translation by Harry Caplan*. London: Heinemann, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1964.
11. *Anaximenis Ars Rhetorica quae vulgo fertur Aristotelis ad Alexandrum*. Edidit M. Fuhrmann. Lipsiae in Aedibus B.G. Teubneri, 1966.
12. *Aristotelis Ars Rhetorica*. Cum adnotatione L. Spengel. Vol I. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1867.
13. *Aristotelis Ars Rhetorica*. Ed. A. Roemer. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1885.
14. Aristotelis. *Poētika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008.
15. Cicero. De Inventione. *The Latin Library*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/inventione.shtml> [skatīts 1.06.2012].

16. Cicero. De Oratore. *The Latin Library*. Pieejams tiešsaistē: <http://thelatinlibrary.com/cicero/oratore1.shtml> [skatīts 1.06.2012].
17. Demosthenes Philippic. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0070:speech%3D4> [skatīts 1.02.2013].
18. Demosthenis quae supersunt. Ed. J. J. Reiske. Vol. I. Londini: Black, Young et Young, 1822.
19. Dionysii Halicarnasei quae exstant. *Dionysii Halicarnasei opuscula*. Vol. II. Ediderunt H. Usener et L. Radermacher, editio stereotypa editionis prioris (1904–1929). Stutgardiae: Teubner, 1965.
20. Gorgias. Encomium of Helen. In: Diels H. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1922. Pieejams tiešsaistē: <http://www.classicpersuasion.org/pw/gorgias/helenuni.htm> [skatīts 1.06.2013].
21. Hēsiods. *Teogonija. Darbi un dienas*. A. Ģiezena atdzejojums. Rīga: Zinātne, 1998.
22. Homer. *Odyssey*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0135> [skatīts 14.04.2013].
23. Homērs. *Īliada*. A. Ģiezena tulkojums. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961.
24. *Incerti auctoris de ratione dicendi*. Ad C. Herennium libri IV, ed. F. Marx. Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri, 1894.
25. Lysias. *On the Murder of Eratosthenes etc.* Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0154:speech%3D1> [skatīts 1.02.2013].
26. Malcolm Heath's Translation of Aphthonius Progymnasmata. Pieejams tiešsaistē: <http://www.rhetcomp.gsu.edu/~gpullman/2150/Aphthonius%20Progymnasmata.htm> [skatīts 7.02.2012].
27. OVIDII NASONIS METAMORPHOSEN LIBER SEXTVS. Pieejams tiešsaistē: <http://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.met6.shtml> [skatīts 14.05.2013].
28. Plato. *Platonis Opera*. Ed. John Burnet. Oxford: Oxford University Press, 1903. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DGorg.%3Asection%3D453a> [skatīts 16.07.2012].
29. Philostratus and Eunapius. *The Lives of the Sophists (Greek and English)*. Translated by W. C. Wright. London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons, 1922.
30. *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus*

- emendatiores et auctores*. Vol. II. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1835.
31. *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Vol. III. Edidit Christianus Walz. Londini: Firmin, Didot, 1834.
32. *The Institutio Oratoria of Quintilian*. Books I–III. With an English translation by H. E. Butler. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1920.
33. The works of Callimachus, translated into English verse. The hymns and epigrams from the Greek; with the Coma Berenices from the Latin of Catallus: with the original text, and notes carefully selected from former commentators, and additional observations, by H. W. Tytler. London: T. Davison, 1793.
34. *Thucydidis Historiae*. Vol. I, libri I–IV. Rec. C. Hude. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1901.
35. Аполлоний Родосский. *Аргонавтика*. Москва: Научно-издательский центр Ладомир, 2001. (Apollonij Rodoskij. Argonavtika. Moskva: Nauchno-izdatel'skij centr Ladomir, 2001.)
36. Геродот. *История*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.bookmate.com/r#d=F7eiP8Sb> [skatīts 14.05.2013]. (Gerodot. Istorija. Pieejams tiešsaistē: <http://www.bookmate.com/r#d=F7eiP8Sb> [skatīts 14.05.2013].)
37. Гесиод. Каталог женщин. *Эллинские поэты VIII–III вв. до н. э.* Москва: Ладомир, 1999. Перевод О. П. Цыбенко по изданию: *Hesioda*. Ed. R. Merkelbach et M.L. West, Oxford, 1967. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/hesiod/women-f.htm> [skatīts 14.05.2013]. (Gesiod. Katalog zhenshhin. Jellinskie pojety VIII–III vv. do n. je. Moskva: Ladomir, 1999. Pervod O. P. Cybenko po izdaniju: Hesioda. Ed. R. Merkelbach et M.L. West, Oxford, 1967. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/hesiod/women-f.htm> [skatīts 14.05.2013].)
38. Гигин. *Мифы*. Пер. с лат. Д. О. Торшилова, под общ. ред. А. А. Тахо-Годи. СПб: Алтейя, 2000. (Gigin. Mify. Per. s lat. D. O. Torshilova, pod obshh. red. A. A. Taho-Godi. SPb: Altejja, 2000.)
39. Гораций. *Собрание сочинений*. СПб: Биографический институт, Студия биографика, 1993. Pieejams tiešsaistē: http://www.lib.ru/POEEAST/GORACIJ/hor1_3.txt [skatīts 13.09.2013]. (Goracij. Sobranie sochinenij. SPb:

- Biograficheskiĭ institut, Studija biografika, 1993. Pieejams tiešsaistē: http://www.lib.ru/POEEAST/GORACIJ/hor1_3.txt [skatīts 13.09.2013].)
40. Катулл. *Книга стихотворений*. АН СССР (Литературные памятники). Москва: Наука, 1986. Перевод С. В. Шервинского. Примечания М. Л. Гаспарова. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/catullus/catul-f.htm> [skatīts 13.05.2013]. (Katull. *Kniga stihotvorenij*. AN SSSR (Literaturnye pamjatniki). Moskva: Nauka, 1986. Perevod S. V. Shervinskogo. Primechanija M. L. Gasparova. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/catullus/catul-f.htm> [skatīts 13.05.2013].)
41. Новоаттическая комедия. Менандр. Подготовлено по изданию Чистякова Н. А., Вулих Н. В. *История античной литературы*. 2-е изд. Москва: Высш. школа, 1971. Pieejams tiešsaistē: <http://www.sno.pro1.ru/lib/chistyakova/35.htm> [skatīts 1.06.2012]. (Новоаттическая комедия. Менандр. Подготовлено по изданию Чистякова Н. А., Вулих Н. В. *История античной литературы*. 2-е изд. Москва: Высш. школа, 1971. Pieejams tiešsaistē: <http://www.sno.pro1.ru/lib/chistyakova/35.htm> [skatīts 1.06.2012].)
42. Парибок А. В. *Вопросы Милинды*. Москва: Наука, 1989. (Paribok A. V. *Voprosy Milindy*. Moskva: Nauka, 1989.)
43. Плутарх. *Избранные жизнеописания*. Том первый. Москва: Правда, 1987. (Plutarh. *Izbrannye zhizneopisanija*. Tom pervyj. Moskva: Pravda, 1987.)
44. Эллиј Лампридий. *Антонин Гелиогабал. Властелины Рима*. Москва: Наука, 1992. Перевод С. П. Кондратьева под редакцией А. И. Доватура, комментарий – О. Д. Никитинского. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/sha/lampgeli.htm> [skatīts 1.08.2013]. (Jellij Lampridij. *Antonin Geliogabal. Vlasteliny Rima*. Moskva: Nauka, 1992. Perevod S. P. Kondrat'eva pod redakciej A. I. Dovatura, kommentarij – O. D. Nikitinskogo. Pieejams tiešsaistē: <http://ancientrome.ru/antlitr/sha/lampgeli.htm> [skatīts 1.08.2013].)

Zinātniskā literatūra

45. Argetsinger K. Birthday Rituals: Friends and Patrons in Roman Poetry and Cult. *Classical Antiquity*, Vol. 11, No. 2, 1992.
46. Beale W. Rhetorical Performative Discourse: A New Theory of Epideictic. *Philosophy & Rhetoric*. Vol. 11, No. 4, 1978, pp. 221–246.
47. Beihammer A., Constantinou S., Parani M. G. *Court Ceremonies and Rituals of Power in Byzantium and the Medieval Mediterranean: Comparative Perspectives*. Leiden and Boston: Brill, 2013.

48. Burgess T. C. *Epideictic Literature*. New York: Garland Pub., 1902.
49. Cameron A. Long J. *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1993.
50. Cameron A. *Wandering Poets: A Literary Movement in Byzantine Egypt*. Historia, Steiner, 1965.
51. Caplan H. Introduction. *Ad C. Herennium de ratione dicendi with an English translation by Harry Caplan*. London: Heinemann, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1964.
52. Chase J. R. The Classical Concept of Epideictic. *Quarterly Journal of Speech*. Nr. 47, 1961, pp. 293–300.
53. Clarke M. L. *Rhetoric at Rome: a historical survey*. London, NY: Routledge, 1996.
54. Condit C. M. The Functions of Epideictic: The Boston Massacre Orations as Example. *Communication Quarterly*, Vol. 33, Nr. 4, 1985, pp. 284–299.
55. Corbett E. P. J. Introduction. *The Rhetoric and Poetics of Aristotle*. New York: The Modern Library, 1984.
56. Cribiore R. Menander the Poet or Menander the Rhetor? An Encomium of Dioscoros Again. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, No. 48, 2008, pp.95–109.
57. *Critical Studies and Sources*. Ed. M. Ballif, M. G. Moran. USA: Greenwood Publishing Group, 2005.
58. Dugan J. *Cicero's Rhetorical Theory*. The Cambridge Companion to Cicero. Ed. by Catherine Steel. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
59. Finkelberg M., Stroumsa G. G. (eds.). *Homer, the Bible, and Beyond. Literary and Religious Canons in the Ancient World. (Jerusalem Studies in Religion and Culture, 2)*. Leiden and Boston: Brill, 2003.
60. Fordyce W. M. Megacles. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 88, 1957.
61. Foss S. K. *Rhetorical Criticism: Exploration and Practice*. Prospect Heights, IL: Waveland Press, 2004.
62. Foster E. S. *De Rhetorica ad Alexandrum. The Works of Aristotle*. Oxford: Clarendon Press, 1951.
63. Forsythe G. E. Gracchi And Their Reforms. *Ancient Rome*. Pieejams tiešsaistē: http://history-world.org/gracchi_and_their_reforms.htm [skatīts 1.06.2012].
64. Gorņeva I. Publiskās bērū runas tradīcija antīkās pasaules kultūras telpā. Pieejams tiešsaistē: http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/vesture_kulturvesture/Gorneva.pdf [skatīts 1.03.2013].

65. Harris W. *Aelius Aristides between Greece, Rome, and the Gods. Columbia Studies in the Classical Tradition*. Ed. B. Holmes. Leiden, Boston: Brill, 2008.
66. Harsting P. *More Evidence on the Earliest Translation of Menander Rhetor on the Monody*. Pieejams tiešsaistē: <http://cimagl.saxo.ku.dk/download/70/70Harsting3-12.pdf/> [skatīts 13.09.2013].
67. Harsting. P. The Golden Method of Menander Rhetor. The Translation and the Reception of the *περὶ ἐπιδεικτικῶν* in the Italian Renaissance. *Analecta Romana Instituti Danici*, No 20, 1992, pp. 139–157.
68. Harsting P. *Two Renaissance Translations of Menander Rhetor on Monody*. Pieejams tiešsaistē: <http://cimagl.saxo.ku.dk/download/67/67Harsting13-32.pdf/> [skatīts 13.09.2012].
69. Harwood E. *A view of the various editions of the Greek and Roman classics: with remarks*. London: G. Robertson, 1782.
70. Heath M. *Menander. A Rhetor in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
71. Henrichs A. Writing Religion: Inscribed Texts, Ritual Authority, and the Religious Discourse of the Polis. *Written texts and the Rise of Literate Culture in Ancient Greece*. Edited by Harvey Yunis. Cambridge: Rice University, Cambridge University Press, 2003.
72. Herrman J. Introduction and Notes. *The Athenian Funeral Orations*. Newburyport, MA: Bowdoin College, 2004.
73. Hinks D. A. G. *Tria Genera Causarum*. *The Classical Quarterly*, Vol. 30, No. 3/4 (Jul.–Oct., 1936).
74. Hofmann J.B. *ETYMOΛΟΓΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ*, 1974.
75. Honeycutt L. *The History of Quintilian's Text*. Pieejams tiešsaistē: <http://eserver.org/rhetoric/quintilian/history.html> [skatīts 1.06.2012]
76. Gill N. S. Marcus Fabius Quintilianus. *Classical History*. Pieejams tiešsaistē: <http://ancienthistory.about.com/od/romans/p/mquintilian.htm> [skatīts 1.06.2012].
77. Kennedy G. A. *A New history of Classical Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
78. Kennedy G. A. Introduction: Preliminary Exercises attributed to Hermogenes. *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Translation and commentary by G. A. Kennedy. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003.
79. Kennedy G. A. *The Art of Persuasion in Greece. A History of Rhetoric*. Vol. 1. Princeton: Princeton University Press, 1963.

80. Kennedy G. A. *The Art of Rhetoric in Roman World 300 BC–AD 300. A History of Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press, 1972.
81. Kennedy G. A. *Oratory. The Cambridge History of Classical Literature*. Vol. I: *Greek Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
82. Kennedy G. A. Review Article: The Present State of the Study of Ancient Rhetoric. *Classical Philology*, Vol. 70, No. 4, 1975, pp. 278–282.
83. Korenjak M. Ps.-Dionysios „Ars Rhetorica” I–VII: One complete treatise. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 105, 2010.
84. Laizāns M., Lāms O. Aristoteļa „Runas mākslas” (Rētorikas) latviskošanas pieredze – sengrieķu substantivējumu tulkošana. *Valoda: nozīme un forma 4. Kategoriju robežas gramatikā*. LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums, red. A. Kalnača, I. Lokmane. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 93–101. lpp.
85. Lauer M. L. *Ceremonial and Religious Functions of Epideictic Genres*. Pieejams: https://getd.libs.uga.edu/pdfs/lauer_maceio_i_200705_phd.pdf [skatīts 11.04.2014].
86. Maehler H. Menander Rhetor and Alexander Claudius in a Papyrus Letter. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 1974, pp. 305–311.
87. Mirhady D. Aristotle, the *Rhetorica ad Alexandrum* and the *tria genera causarum*. In: Fortenbaugh W., Mirhady D. (eds.) *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, *Rutgers University Studies in Classical Humanities*, Vol. VI, 1994.
88. Nitsche W. Der Rhetor Menandros und die Scholien zu Demosthenes. *Jahresbericht über das Köllnische Gymnasium für das Schuljahr*. Berlin: Gaertner, 1882–1883.
89. Nordquist R. *What is Rhetoric? Definitions of Rhetoric in Ancient Greece and Rome*. Pieejams tiešsaistē: <http://grammar.about.com/od/rhetoricstyle/a/clasdefrhetoric.htm> [skatīts 11.02.2014].
90. Oravec C. Observation in Aristotle's Theory of Epideictic. *Philosophy & Rhetoric*. Vol. 9, Nr. 3, 1976, pp. 162–174.
91. Panella J. R. *Rhetorical Exercises from Late Antiquity: A Translation of Choricus of Gaza's Preliminary Talks and Declamations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Pieejams tiešsaistē: <http://www.nnrh.dk/RR/rr-pdf/82.7-11.pdf> [skatīts 7.02.2012].
92. Pepe C. *The Genres of Rhetorical Speeches in Greek and Roman Antiquity*. Leiden, Boston: Brill's Publishing House, 2013.
93. Rūmniece I. Antīka teorētiska teksta termini latviešu valodas vidē (tulkojot Aristoteļa „Rētoriku”). *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV*

- kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”. Valodniecības raksti. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2012, 308.–317. lpp.*
94. Russell D. A. *Criticism in Antiquity*. London: Bristol Classical Press, 2001.
  95. Russell D. A., Wilson, N. G. Commentary. *Menander Rhetor*. Translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson. Oxford: Clarendon Press, 1981.
  96. Russell D. A., Wilson N. G. Epideictic Practice and Theory. *Menander Rhetor*. Translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson. Oxford: Clarendon Press, 1981.
  97. Selby J. *Aphthonius' Progymnasmata as a Means to Preparing Innovative Communicators*. Pieejams tiešsaistē: <http://classicalcomposition.com/wp-content/uploads/2010/12/Aphthonius%20Progymnasmata%20as%20a%20Means%20to%20Preparing%20Innovative%20Communicators.pdf> [skatīts 1.03.2012].
  98. Soffel J. *Die Regeln Menanders für die Leichenrede, in ihrer Tradition dargestellt, herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Meisenheim am Glan: Hain, 1974.
  99. Sundermeier M. *On Reading Ancient Literature: The Text and the Context*. Pieejams tiešsaistē: http://efremov.professorjournal.ru/c/document_library/get_file?p_l_id=23938&folderId=70748&name=DLFE-2993.pdf [skatīts 11.02.2014].
  100. Swain S. Themistius, Julian, and Greek Political Theory under Rome. *Texts, Translations and Studies of Four Key Works*. Cambridge: Cambridge University Press, University printing House, 2013.
  101. Volkmann R. *Die Rhetorik der Griechen und Römer in systematischer Übersicht*. Leipzig: Nachdruck Hildesheim, 1885.
  102. Volt I. *Character Description and Invective: Peripatetics between Ethics, Comedy and Rhetoric*. Tartu: Tartu University Press, 2007.
  103. Ziolkowski J. E. *Thucydides and the Tradition of Funeral Speeches at Athens*. New York: Arno Press, 1981.
  104. Zulick M. D. *The Art of Speech: Rhetoric in the Ancient World, Two Rhetorical Handbooks*. Pieejams tiešsaistē: <http://users.wfu.edu/zulick/300/COM300.html> [skatīts 23.12.2012].
  105. Аваринцев С. С. Аристотель и античная литература. *Риторика*. Книга III. Перевод С. С. Аваринцева. Москва: Наука, 1987. (Avarincev S. S. Aristotel' i antichnaja literatura. Ritorika. Kniga III. Perevod S. S. Avarinceva. Moskva: Nauka, 1987.)
  106. Аполлодор. *Мифологическая библиотека*. Ленинград: Наука, 1972. Pieejams tiešsaistē: http://www.globalfolio.net/classicist/_texts/apollodor-mifologicheskaya-

- biblioteka055.pdf* [skatīts 13.05.2013]. (Apollodor. Mifologičeskaja biblioteka. Leningrad: Nauka, 1972. Pieejams tiešsaistē: http://www.globalfolio.net/classicist/_texts/apollodor-mifologičeskaya-biblioteka055.pdf [skatīts 13.05.2013].)
107. Арутюнова Н. Д. *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры, 1999. (Arutjunova N. D. Jazyk i mir cheloveka. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury, 1999.)
108. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. *Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика*. Учебник. Практикум. Москва: Наука, 2004. (Babenko L. G., Kazarin Ju. V. Lingvističeskij analiz hudozhestvennogo teksta. Teorija i praktika. Uchebnik. Praktikum. Moskva: Nauka, 2004.)
109. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. *Филологический анализ текста: практикум*. Москва: Академический проект, 2004. (Babenko L. G., Kazarin Ju. V. Filologičeskij analiz teksta: praktikum. Moskva: Akademičeskij proekt, 2004.)
110. Веселовский А. Н. *Историческая поэтика*. Ред., вступ. ст. и прим. В. М. Жирмунского. Ленинград: Гослитиздат, 1940. (Veselovskij A. N. Istoričeskaja pojetika. Red., vstup. st. i prim. V. M. Zhirmunskogo. Leningrad: Goslitizdat, 1940.)
111. Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва: КомКнига, 2007. (Gal'perin I. R. Tekst kak ob"ekt lingvističeskogo issledovanija. Moskva: KomKniga, 2007.)
112. Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, 2000. (Gasparov M. L. Antichnaja ritorika kak sistema. Ob antichnoj poezii. Poety. Pojetika. Ritorika. SPb: Azbuka, 2000.)
113. Гаспаров М. Л. Топика и композиция гимнов Горация. *Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика*. СПб: Азбука, 2000. (Gasparov M. L. Topika i kompozicija gimnov Goracija. Ob antichnoj poezii. Poety. Pojetika. Ritorika. SPb: Azbuka, 2000.)
114. Дьяков Л. Эллинистический мир. *Искусство*, № 07/2006. Pieejams tiešsaistē: <http://art.1september.ru/article.php?ID=200600704> [skatīts 1.02.2012]. (D'jakov L. Jellinističeskij mir. Iskusstvo, № 07/2006. Pieejams tiešsaistē: <http://art.1september.ru/article.php?ID=200600704> [skatīts 1.02.2012].)
115. Дилите Д. *Античная литература*. Pieejams tiešsaistē: <http://antique-lit.niv.ru/antique-lit/dilite/katull.htm> [skatīts 13.05.2012]. (Dilite D. Antichnaja literatura. Pieejams tiešsaistē: <http://antique-lit.niv.ru/antique-lit/dilite/katull.htm> [skatīts 13.05.2012].)

116. Жирмунский В. М. К вопросу о формальном методе//Вальцель. Проблема формы в поэзии. Пг.: Academia, 1923. (Zhirmunskij V. M. K voprosu o formal'nom metode//Val'cel'. Problema formy v poezii. Pg.: Academia, 1923.)
117. Лосев А. Ф. *История античной эстетики. Ранний эллинизм*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.davidsbuendler.kz/node/132> [skatīts 3.01.2013]. (Losev A. F. Istorija antichnoj jestetiki. Rannij jellinizm. Pieejams tiešsaistē: <http://www.davidsbuendler.kz/node/132> [skatīts 3.01.2013].)
118. Лосев А. Ф. *История античной эстетики*. Том V, кн. 2. Москва: Мысль, 2002. Pieejams tiešsaistē: <http://philosophy.ru/library/losef/iae9/index.htm> [skatīts 14.02.2013]. (Losev A. F. Istorija antichnoj jestetiki. Tom V, kn. 2. Moskva: Mysl', 2002. Pieejams tiešsaistē: <http://philosophy.ru/library/losef/iae9/index.htm> [skatīts 14.02.2013].)
119. Лосев А. Ф. *Мифология греков и римлян*. Сост. А. А. Тахо-Годи; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. Москва: Мысль, 1996. (Losev A. Ф. Mifologija grekov i rimljan. Sost. A. A. Taho-Godi; obshh. red. A. A. Taho-Godi i I. I. Mahan'kova. Moskva: Mysl', 1996.)
120. Лосев А. Ф. *О калокгатии*. Pieejams tiešsaistē: <http://kalokagathia.ru/science1.asp> [skatīts 15.06.2013]. (Losev A. F. O kalokagatii.. Pieejams tiešsaistē: <http://kalokagathia.ru/science1.asp> [skatīts 15.06.2013].)
121. Мокрушина О. Ю. *Алкмеониды и тирания* (VI в. до н. э.). Публикации Центра антиковедения СПбГУ. Pieejams tiešsaistē: <http://centant.spbu.ru/centrum/publik/confcent/1995-05/mokrush.htm> [skatīts 14.05.2013]. (Mokrushina O. Ju. Alkmeonidy i tiranija (VI v. do n. je.). Publikacii Centra antikovedenija SPbGU. Pieejams tiešsaistē: <http://centant.spbu.ru/centrum/publik/confcent/1995-05/mokrush.htm> [skatīts 14.05.2013].)
122. Николина Н. А. *Филологический анализ текста*. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2003, стр. 5. Pieejams tiešsaistē: http://efremov.professorjournal.ru/c/document_library/get_file?p_l_id=23938&folderId=70748&name=DLFE-2993.pdf [skatīts 14.05.2014]. (Nikolina N. A. Filologicheskiy analiz teksta. Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. Moskva: Akademija, 2003, str. 5. Pieejams tiešsaistē: http://efremov.professorjournal.ru/c/document_library/get_file?p_l_id=23938&folderId=70748&name=DLFE-2993.pdf [skatīts 14.05.2014].)
123. Петрова Н.В., Е.Б. Лашина Эккурс в историю интертекстуальности. *Язык, культура, коммуникация*. Вестник ИГЛУ 2012 №2. Pieejams tiešsaistē:

- http://www.islu.ru/files/rar/2012/vestnik_2012_219_el_bib.pdf [skatīts 01.10.2013]
(Petrova N.V., E.B. Lashina Jekskurs v istoriju intertekstual'nosti. Jazyk, kul'tura, komunikacija. Vestnik IGLU 2012 #2. Pieejams tiešsaistē: http://www.islu.ru/files/rar/2012/vestnik_2012_219_el_bib.pdf [skatīts 01.10.2013])
124. Рабинович Е. Г. *Жизнь Аполлония Тианского Флавия Филострата, Флавий Филострат. Жизнь Аполлония Тианского*, издание подготовила Рабинович Е.Г., Москва: Наука, 1985. (Rabinovich E. G. Zhizn' Apollonija Tianskogo Flavija Filostrata, Flavij Filostrat. Zhizn' Apollonija Tianskogo, izdanie podgotovila Rabinovich E.G., Moskva: Nauka, 1985.)
125. Рубцова, Н. В. Менандр Лаодикейский и его сочинение „О торжественном красноречии. *Античная поэтика*. Москва: Наука, 1991. (Rubcova, N. V. Menandr Laodikejskij i ego sochinenie „O torzhestvennom krasnorechii. Antichnaja pojetika. Moskva: Nauka, 1991.)
126. Тахо-Годи А. Античная гимнография. Жанр и стиль. *Античные гимны*. Москва Издательство Московского Университета, 1988. (Taho-Godi A. Antichnaja gimnografija. Zhanr i stil'. Antichnye gimny. Moskva" Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1988.)
127. Тюпа В. Металингвистика как новая риторика. *Интеллектуальный язык эпохи*. Редактор С.Н. Зенкин. Москва, Новое литературное обозрение, 2011. (Tjupa V. Metalingvistika kak novaja ritorika. Intellektual'nyj jazyk jepohi. Redaktor S.N. Zenkin. Moskva, Novoe literaturnoe obozrenie, 2011.)
128. Шаблага И. *Славься, император! Латинские панегирики от Диоклетиана до Феодосия*. Pieejams tiešsaistē: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shaba/index.php [skatīts 16.07.2013]. (Shabaga I. Slav'sja, imperator! Latinskie panegiriki ot Diokletiana do Feodosija. Pieejams tiešsaistē: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shaba/index.php [skatīts 16.07.2013].)
129. Шаблага И. Эпитет как средство создания хвалебного портрета императора. *Труды Исторического факультета МГУ*. Под редакцией С. П. Карпова. Москва: Индрик, Москва, 2012. (Shabaga I. Jepitet kak sredstvo sozdanija hvalebного portreta imperatora. Trudy Istoricheskogo fakul'teta MGU. Pod redakciej S. P. Karпова. Moskva: Indrik, Moskva, 2012.)
130. Ярхо Б. И. *Послегомеровский эпос*. Pieejams tiešsaistē: <http://feb-web.ru/feb/ivl/v11/v11-3282.htm> [skatīts 14.05.2013]. (Jarho B. I. Poslegomerovskij jepos. Pieejams tiešsaistē: <http://feb-web.ru/feb/ivl/v11/v11-3282.htm> [skatīts 14.05.2013].)

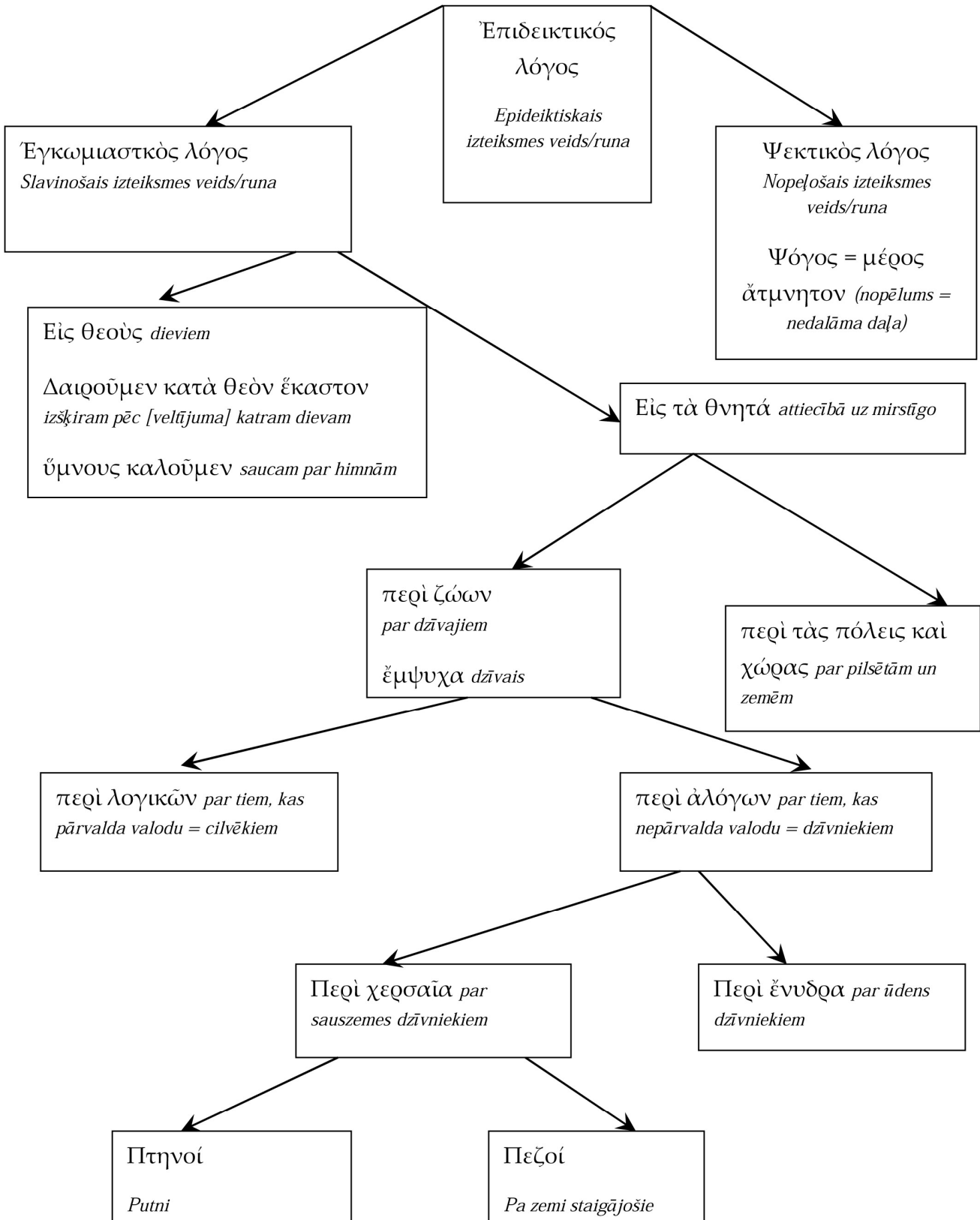
Vārdnīcas, leksikoni, uzzīņu literatūra

131. Beare E. (ed.). *501 Must-Know Speeches*. London: Bounty Books, 2009.
132. *Catholic Encyclopedia*, 2009. Pieejams tiešsaistē: <http://www.newadvent.org/summa/index.html> [skatīts 1.03.2013].
133. *Dictionary of Greek and Latin: Authors and Texts*. Edited by: in collaboration with Manfred Landfester, Brigitta Egger. Pieejams tiešsaistē: http://www.blon-line.nl/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-2/rhetorica-ad-herennium-COM_0194 [skatīts 1.06.2012].
134. *Greek-English Lexicon*. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. Oxford: Clarendon Press, 1855.
135. *Encyclopaedia Britannica*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/529059/Scipio-Africanus-the-Younger> [skatīts 1.06.2012].
136. Ernesti J. C. G. *Lexicon technologiae Graecorum rhetoricae*. Sumtibus Caspari Fritsch, 1795.
137. Montefjors S. S. *Runas, kas izmainīja pasauli*. Rīga: Avots, 2011.
138. *Mythologies*. Vol. I. Compiled by Y. Bonnefoy, translated under the direction of W. Doniger. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1991.
139. Peck H. T. *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*, 1898. Pieejams tiešsaistē: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062> [skatīts 6.06.2011].
140. *Suda On Line and the Stoa Consortium*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.stoa.org/sol/edinst.shtml> [skatīts 7.02.2012].
141. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press. Pieejams tiešsaistē: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100149786> [skatīts 13.04.2014].
142. Вейсман А. Д. *Греческо-Русский словарь*. Репринт 5-ого издания, 1899. Москва: Наука, 2006. (Vejsman A. D. *Grechesko-Russkij slovar'*. Reprint 5-ogo izdaniija, 1899. Moskva: Nauka, 2006.)
143. Дворецкий И. Х. *Древнегреческо-русский словарь*. Под ред. В 2 томах. Москва: Советская энциклопедия, 1958. (Dvoreckij I. H. *Drevnegrechesko-russkij slovar'*. Pod red. V 2 tomah. Moskva: Sovetskaja jenciklopedija, 1958.)

Pielikums

1. *pielikums*. Epideiktisko tekstu klasifikācija Menandra „Rētorikā”

Autores piezīme. Šāds shēmveida daļjums tika izveidots, izstrādājot maģistra darbu, kur tas pirmo reizi arī tika uzrādīts (Maģistra darbs „Slavinājums un nopēlums Menandra retorikā” 2009. gadā aizstāvēts LU Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļā, darba autore Ilona Gorņeva). Tulkojot, pētot Menandra tekstus pilnā apmērā un jaunā pacēlumā, kā arī skatot epideiktisko tekstu klasifikāciju, uzrādītais daļjuma princips nezaudē savu aktualitāti, tiesa, tulkojumos/leksikā ieviesti precizējumi.

2. pielikums. Epideiktisko tekstu saraksts Menandra „Rētorikā”

Himnas

1. Piesaucošās himnas (*κλητικοὶ ὕμνοι* (ChW9) / *hymni vocantes* (NC))
2. Pavadošās himnas (*ἀποπεμπτικοὶ ὕμνοι* (ChW9) / *hymni dimittentes* (NC))
3. Dabas parādību jeb zinātniskās himnas (*φυσικοὶ ὕμνοι* (ChW9) / *hymni naturales* (NC) / *hymni physici* (ChW9))
4. Mītiskās himnas (*μυθικοὶ ὕμνοι* (ChW9) / *hymni fabulosi* (NC))
5. Ģenealoģiskās himnas (*γενεαλογικοὶ ὕμνοι* (ChW) / *hymni genealogici* (NC))
6. Izdomātās jeb fiktīvās himnas (*πεπλασμένοι ὕμνοι* (ChW) / *hymni ficti* (NC))
7. Atlūgsmes un pielūgsmes himnas (*ἀπευκτικοὶ καὶ προσευκτικοὶ ὕμνοι* (ChW) / *hymni deprecantes et precantes* (NC))
8. Jauktās himnas (*μικτοὶ ὕμνοι* (ChW) / *hymni micti* (NC))

Runas

Runas veids (oriģinālval., ievērojot ChW izkārtojumu)	Latīņu valodā (NC)	Latviskojums	Piezīmes
Βασιλικὸς λόγος	De regum laudibus	Impēriskā runa (Par imperatoru/valdnieku slavinājumu – lat. val.)	Runas veids, kas uzskatāms par imperatora cildinājumu
Περὶ πράξεων	De rebus gestis	Par veikumiem (Par paveiktajiem darbiem – lat. val.)	RW interpretācijā tā netiek uzskatīta par atsevišķu runas veidu, bet gan piekļauta kā viens no topiem valdnieka runas ietvaros
Περὶ ἐπιβατηρίου	Divisio regiae orationis	[Runa] par ierašanos jeb ierašanās runa (Valstiskās/impēriskās	Ierašanās runas pēc būtības saistās ar gubernatoru

		runas dalījums – latīņu val.)	sagaidīšanu provincē, iespējams, arī tāda interpretācija latīņu tekstā
Λαλιά	De lalia. Est autem declamationum genus ad delectandos auditores	Sarunveida [runa] (Par sarunu. Tas ir deklamatorais veids klausītāju izklaidei)	Nav skaidrs, vai piezīme, kas uzrādās latīņu tekstā, rodama arī grieķu pirmizdevumā. Tas lielā mērā atklātu šī runas veida izpratni Menandra skatījumā
Προεμπτική λαλιά	De lalia premittente	Pavadīšanas runa	Visai grūti tulkojams runas veids, saglabājot leksēmas <i>lalia</i> izpratni, precīzāk runas noskaņu varētu izteikt ar vārdiem „pavadīšanas parunāšanās”
Ἐπιθαλάμιος λόγος	De epithalamiis	Kāzu runa	
Κατευναστικός λόγος	–	Guldīšanas runa	Runa par godu jaunlaulātajiem, tos pavadot uz guļamistabu
Γενεθλιακός λόγος	De genethliaca oratione	Dzimšanas dienas runa	Runa par godu gaviļņiekam
Παραμυθητικός λόγος	De oratione consolatoria	Mierinājuma runa	Viens no trijiem bērū runas veidiem, ko piedāvā Menandrs
Προσφωνητικός λόγος	–	Vēršanās runa	NC izdevumā netiek uzrādīts atbilstošs

			teksts latīņu valodā
Ἐπιτάφιος	De oratione funebri	Kapu runa	
Στεφανωτικὸς λόγος	De coronaria	Vainaga runa	Runa, kas apliecina imperatora militāro varenību: vainaga dāvināšana kā pagodinājums uzvarētājam
Πρεσβευτικὸς λόγος	De oratione legationis	Vēstnieka runa	
Κλητικὸς λόγος	De advocante oratione	Ielūguma runa	
Συντακτικὸς λόγος	De adiungente (Oratio valedictoria ChW9, 309)	Atvadīšanās runa	
Μονωδία	De monodia seu lamentatione funebri	Sēru (raudu) runa	Trešā un pēdējā no Menandra bērnu runu „cikla”
Σμινθιατικὸς λόγος	De prooimio	Runa Smintietim (Par ievadu – latīņu valodā)	Smintietim – Smintas Apollonam veltītā runa. Nav skaidrs šim runas veidam latīņu valodā dotais nosaukums

Atsevišķi slavinājumu veidi (ChW9)

1. ΠΩΣ ΧΡΗ ΧΩΡΑΝ ΕΠΑΙΝΕΙΝ – kā pieklājas zemi slavināt
2. ΠΩΣ ΧΡΗ ΠΟΛΕΙΣ ΕΠΑΙΝΕΙΝ – kā pieklājas pilsētas slavināt
3. ΠΟΣ ΔΕΙ ΛΙΜΕΝΑΣ ΕΓΚΩΜΙΑΖΕΙΝ – kā vajag ostas cildināt
4. ΠΩΣ ΔΕΙ ΚΟΛΠΟΥΣ ΕΠΑΙΝΕΙΝ – kā vajag līčus slavināt
5. ΠΩΣ ΔΕΙ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΕΓΚΩΜΙΑΖΕΙΝ – kā vajag akropoli cildināt
6. ΠΩΣ ΔΕΙ ΑΠΟ ΓΕΝΟΥΣ ΠΟΛΙΝ ΕΓΚΩΜΙΑΖΕΙΝ – kā vajag cildināt pilsētu par tās izcelsmi
7. ΠΩΣ ΔΕΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΗΔΕΥΣΕΩΝ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ ΕΓΚΩΜΙΑΖΕΙΝ – kā vajag cildināt pilsētas par to sasniegumiem
8. ΠΩΣ ΔΕΙ ΑΠΟ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ ΕΓΚΩΜΙΑΖΕΙΝ – kā vajag cildināt pilsētas par to darbiem

3. *pielikums. MENANDROU RHETOROS PROS GENETHLION DIAIPEZIS TON
EPIDEIKTIKON*

Menandra Rētorā epideiktiskās daiļrunas daļjums Genetlijam

Caput I – pirmā nodaļa

<p>^{Ald.594} Τῆς ῥητορικῆς ἀπάσης τριχῶς διαίρουμένης, ὡς μέρεσιν ἢ εἶδεσιν, ἢ ὅπως δεῖ καλεῖν, εἰς τοὺς λόγους τοὺς ἐν δικαστερίοις ὑπὲρ κοινῶν ἤτοι δημοσίων,³⁸⁶ ἢ ἰδίων, καὶ οὖς ἐν ἐκκλησίαις ἢ ἐν βουλαῖς διατίθενται, καὶ εἰς τρίτους τοὺς ἐπιδεικτικούς, οὖς δὴ ἐγκωμιαστικούς ἢ ψεκτικούς καλοῦσιν, [26] ἀπολογεῖσθαι συμβαίνει ὑπὲρ τούτων τῶν τὴν τρίτην τάξιν εἰληφότων διδάσκουσιν ὀρθῶς.³⁸⁷ Μὴ τοίνυν περὶ ῥητορικῆς προσδόκα μόνον ἀκροᾶσθαι ἐξ ἀρχῆς, κἂν ἄνωθεν ὑπὲρ πάντων μέρος³⁸⁸ διεξιέναι σοι ἐν βραχυτάτῳ προαιρήσωμαι. Σκεψώμεθα τοίνυν τὴν μέθοδον, εἰ καθ' ὁδὸν χωρήσει.</p> <p>Τῶν δὴ ἐπιδεικτικῶν τὸ μὲν</p>	<p>^{Ald.594} Visa rētorika ir iedalāma trijās daļās vai veidos, vai, kā [šīs daļas] pieklājas saukt, tādās runās, kas tiek teiktas tiesvedībā par kopīgām jeb valstiskām lietām vai arī personīgiem jautājumiem, kā arī tādās runās, kuras tiek teiktas tautas sapulcēs vai padomēs, treškārt, epideiktiskās runās, kuras patiesi dēvē par cildinošām vai nopeļošām; [26] bet tam, kurš [vēlas] mācīt, kā piedienas, vajag iestāties par tiem, kas darbojas ar trešo no minētajiem veidiem.³⁹³ Tāpēc neceri dzirdēt par rētoriku no paša sākuma, vienīgi vispirms tev īsumā pastāstīšu par kopuma daļījumu. Tātad aplūkosim metodi,³⁹⁴ pa kuru ceļu doties.</p> <p>[Tādējādi] svinīgā daiļruna ir vai nu nopēlums, vai slavinājums. Bet svinīgās uzstāšanās ar politiskajām runām, ko sacer tā sauktie sofistī, mēs saucam [drīzāk] par sacensību vingrinājumiem, nevis par [patiesu] uzstāšanos [ar epideiktisko runu].³⁹⁵ Patiesi, nopēluma daļa ir nedalāma.</p>
---	---

³⁸⁶ RW izdevuma grieķu teksta redakcijā šī vieta tiek apzīmēta šādi: [ἤτοι δημοσίων], tādējādi norādot uz rekonstruētu formu iespraudumu.

³⁸⁷ ὀρθῶς – neskaidra vieta. RW izdevums to apzīmē ar *locus desperatus*. ChW9 izdevumā arī tiek norādīts uz vairākiem lasījumu veidiem (ὀρμησθαι, ὀπιμισθαι, τοῖς διδάσκεσθαι ὀρμωμένοις), taču komentētājs kā „gala” variantu izvēlas tieši ὀρθῶς formu, tāda pati grieķu teksta redakcija izmantota arī Sp3 izdevumā.

³⁸⁸ ὑπὲρ πάντων μέρος – šāds rakstības varinats grieķu tekstā ievērots ChW9 un Sp3 izdevumā. RW redakcijā šī tekstvieta parādās šādā veidā: ὑπὲρ παντὸς μέρους. Tādējādi RW izdevumā tiek akcentēta rētorikas dalāmība.

<p>ψόγος, τὸ δὲ ἔπαινος. Ἄς γὰρ ἐπιδείξεις³⁸⁹ λόγων πολιτικῶν οἱ σοφισταὶ καλούμενοι ποιοῦνται, μελέτην ἀγώνων εἶναι φασί, οὐκ ἐπίδειξιν. Τὸ μὲν τοῦ ψόγον μέρος ἄτμητον. Ἐπαινος δὲ τις γένηται, ὅτε μὲν εἰς τὰ θεῖα, ὅτε δὲ εἰς τὰ θνητὰ· καὶ ὅτε μὲν [27] εἰς θεοὺς, ὕμνους καλοῦμεν. Καὶ τούτους αὖ διαιροῦμεν κατὰ θεὸν ἕκαστον· τοὺς μὲν γὰρ εἰς Ἀπόλλωνα Παιᾶνας καὶ Ὑποχρήματα νομίζομεν, τοὺς δὲ εἰς Διόνυσον Διθυράμβους καὶ Ἰοβάκχους, καὶ ὅσα τοιαῦτα εἴρηται Διονύσου, τοὺς δὲ εἰς Ἀφροδίτην, ἐροτικούς. Τοὺς δὲ τῶν</p>	<p>Bet kaut kāda veida slavinājums rodas, kad [tas tiek veltīts] vai nu dievam, vai arī ar mirstīgo pasauli saistītām lietām; kad slavinājums tiek veltīts [27] dieviem, mēs to saucam par <i>himnām</i>. Un tās mēs iedalām attiecīgi pēc katra dieva: Apollonam [veltītās himnas] mēs saucam par <i>paiāniem</i> vai <i>hipohrēmām</i>, Dionīsam [veltītās himnas] dēvējam par <i>ditirambiem</i> vai <i>iobakhiem</i>, kā arī viss tamlīdzīgais tiek saukts ar dionīsisko, [bet] Afrodītei veltītās himnas saucam par <i>erotiskajām</i>. Citiem dieviem [veltītās himnas] vai nu ar vispārīgo nosaukumu par <i>himnām</i> dēvējam, vai arī īpaši nosaucam, [piemēram], [<i>himna Zevam</i>]. Bet, kādam pieklājas būt katram no šiem veidiem un visumā, vai atbilst tiem, kas sacer prozu, vai arī, cik lielā mērā atbilst vai</p>
--	--

³⁹³ *bet tam, kurš [vēlas] mācīt, kā piedienas, vajag iestāties par tiem, kas darbojas ar trešo no minētajiem veidiem (burt. tulk. – bet tiem, kas māca pareizā veidā, vajag iestāties par tiem, kas darbojas ar trešo no minētajiem veidiem) – grūti interpretējama tekstvieta, piedāvātais tulkojums oponē RW izdevumā piedāvātajam skaidrojumam un tulkojumam (If one is teaching about those which occupy the third class, it falls to one to make an apology ... (4. lpp.)). Uzrādītajā angļu valodas tulkojumā διδάσκουσιν tiek saistīts ar ὑπὲρ τούτων τῶν τὴν τρίτην τάξιν εἰληφότων. Tāpat angļu valodas tulkojums nesniedz nekādu variantu ὀρθῶς tulkojumam vai skaidrojumam (vai arī iespējamajām paralēlajām formām). Arī jēdzieniski īsti netop skaidrs, kā šāds tulkojums saprotams tāda darba kontekstā, kas ir pilnībā veltīts svinīgajai jeb epideiktiskajai daiļrunai, ko Menandrs arī min kā trešo (angļu tulkojumā *the third class*) rētorikas sistēmā.*

Autore piedāvā saistīt verbu ἀπολογεῖσθαι ar ὑπὲρ τούτων τῶν τὴν τρίτην τάξιν εἰληφότων, tādējādi, izmantojot shēmu ἀπολογέομαι ὑπὲρ τινος, iegūstot nozīmi 'aizstāvēt kādu, iestāties par kādu', ko norāda, piemēram, Veismana vārdnīca (170. lpp.). Tas, ka Menandrs īpaši akcentē tieši epideiktisko daiļrunu, ir zīmīgi, turklāt šī ir pirmā un vienīgā vieta Menandra „Rētorikā”, kur teorētiskis min visus daiļrunas veidus, sekojot Aristoteļa trīskāršajam runu dalījumam.

³⁹⁴ *metodi [...] pa kuru ceļu doties – oriģināltekstā Menandrs iesaista vārdu spēli, jo leksēma μέθοδος ietver arī ceļu, virziena nozīmi, vēlāk iegūstot atvasinātu nozīmi, ar ko tiek apzīmēts paņēmieni, veids noteikta mērķa sasniegšanai, respektīvi, metode. Šī tekstvieta ir īpaši zīmīga, jo norāda, no vienas puses, uz zināmu vārdu spēli, no otras puses, nosacītās terminoloģijas trauslo robežšķautni ar tēlaino pasaules uztveri, kas neapšaubāmi raksturīga antīkajiem tekstiem.*

³⁹⁵ [ar epideiktisko runu] – visdrīzāk šis pretstatījums tiek veidots tieši ar epideiktisko daiļrunu. RW tulkojums arī piedāvā šādu interpretāciju, tiesa, atzīmējot vietas šaubīgumu.

³⁸⁹ Leksēmas ἐπίδειξις lietojums šajā fragmentā, visticamāk, nav nejaušs. Vērojama saistība ar Aristoteļa un Anaksimena traktātiem.

<p>ἄλλων θεῶν ἢ τῷ λόγῳ τοῦ γένους ὕμνους καλοῦμεν³⁹⁰, ἢ ἰδικώτερον, ὡς πρὸς Δία. Ὅπως δὲ χρὴ μετιέναι τούτων τῶν εἰδῶν ἕκαστον, καὶ εἰ ἀρμόττει ὅλως τοῖς καταλογάδην συγγράφουσιν, ἢ πόσα μὲν ἀρμόττει, πόσα δ' οὐ, ἢ πόσαι μέθοδοι καθ' ἕκαστον, ἢ τίνες οἱ τρόποι, ἐπειδὴν τὸ ὅλον διελοίμεθα,³⁹¹ τηνικαῦτα καθ' ἕκαστα ἐργασόμεθα.</p> <p>Τῶν δ' αὖ περὶ θνητῶν οἱ μὲν περὶ πόλεις γίνονται ἔπαινοι, οἱ δὲ περὶ [28] ζώων. Τὸ μὲν δὴ περὶ τὰς πόλεις καὶ χώρας ἄτμητον, διὸ τὰς διαφορὰς ἐν ταῖς τεχνικαῖς μεθόδοις ἐπιδειξόμεθα. Οἱ δὲ περὶ ζώων, οἱ μὲν περὶ ἀθανάτων, οἱ δὲ περὶ θνητῶν, οἱ μὲν περὶ λογικῶν, οἱ δὲ περὶ ἀλογῶν γίνονται ἔπαινοι. Καὶ τὸν μὲν περὶ τὸν ἄνθρωπον μεθῶμεν τῶν δ' αὖ περὶ τὰ ἄλογα οἱ μὲν περὶ χερσαῖα, οἱ δὲ περὶ ἔνυδρα ἔπαινοι γίνονται καὶ τὸ μὲν περὶ τῶν ἐνύδρων πάλιν ἀποτιθέμεθα. Τῶν δ' αὖ, τῶν ἐγγείων, μέρος διττὸν,</p>	<p>neatbilst, kādas metodes katrā no veidiem [ir jāievēro], kādi tropi, kad kopumu noteiksim, tad arī izstrādāsim katru daļu atsevišķi.</p> <p>Bet mirstīgo [pasaules] slavinājumi var būt veltīti vai nu pilsētām, vai arī [28] dzīvām būtnēm. Slavinājums pilsētām un valstīm ir nedalāms, tāpēc mēs parādīsim atšķirības tehniskajos norādījumos.³⁹⁶</p> <p>Slavinājumi dzīvām būtnēm var būt veltīti gan nemirstīgajiem, gan arī mirstīgajiem, gan valodu pārvaldošām būtnēm, gan arī nerunājošām.³⁹⁷ Izlaidīsim cilvēkam [veltīto] slavinājumu; ar valodu neapveltīto būtnu slavinājumi var būt [veltīti] gan sauszemes zvēriem, gan arī tiem, kas mīt ūdenī. Un atkal ūdenī mītošos atliksim malā. Uz zemes mītošie savukārt dalāmi divās daļās: spārnotie un [četr]kājainie. Un, ievērojot šādu lietu secību [arī ar] ziediem un augiem, virzāties no dzīvā pie nedzīvā.</p> <p>Šādi dalījumi ir visam epideiktiskajam³⁹⁸ veidam. Es labi zinu, ka daži amatu [29] un mākslu slavinājumus ir rakstījuši, bet mūsu gadījumā, [kad] runa ir par cilvēku, visas šīs lietas būs aptvertas, jo [tie] rakstnieki nemanīja, ka, sacerot kādu slavinājuma daļu, to par pilnīgu slavinājumu uzskatīja. Tāpat arī skaidri zinu, ka daži no</p>
--	--

³⁹⁰ τῷ λόγῳ τοῦ γένους ὕμνους καλοῦμεν – BR izdevumā šī tekstvieta tiek uzrādīta šādi: τῷ [τῶν] λόγον γένει [ὁμονύμως] ὕμνους καλοῦμεν.

³⁹¹ RW grieķu teksta redakcijā uzrādās šāda vārdforma διελώμεθα.

<p>ἢ πτηνὸν ἢ πεζόν. Εφ’ ἅπασι δὲ τούτοις ἐξῆς ἀνθῶν καὶ φυτῶν,³⁹² μέτιμεν γὰρ ἀπὸ τῶν ἐμψύχων ἐπὶ τὰ ἄψυχα.</p> <p>Αἱ μὲν διαίρεσεις οὖν τοῦ ἐπιδεικτικοῦ μέρους παντὸς πᾶσαι αὐται. Οὐκ ἀγνοῶ δ’ ὅτι ἐπιτηδευνάτων [29] καὶ τεχνῶν ἤδη τινὲς ἐγκώμια γεγράφασιν, ἀλλ’ ἀφ’ οὐπερ ἡμῖν ὁ λόγος γίνεται περὶ τὸν ἄνθρωπον, πάντα ταῦτα δείξει, ὥστε λελήθασιν αὐτοὺς οἱ σθνγγράφοντες μέρος τι τοῦ παντὸς ἐγκωμίου ὡς ὅλον ἐγκώμιον συνθέντες. Οὐ μὴν οὐδ’ ἐκεῖνο ἀγνοῶ, ὅτι καὶ τῶν ἀλῶν καὶ τῶν τοιούτων ἤδη τινὲς τῶν πάλαι σοφιστῶν ἐπαίνους συνέγραψαν· ἀλλ’ ἀφ’ οὐπερ ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἐμψύχων ἐπὶ τὰ ἄψυχα μεταβέβηκεν ἡ διαίρεσις,</p>	<p>senajiem sofistiem sāls un tamlīdzīgu lietu slavinājumus ir rakstījuši, bet šo daļu mums ir aptvēris dzīvo un nedzīvo lietu dalījums. Bet, kā būtu katra no šīm daļām jāiedala un kādām jābūt katrai no sadaļām, kas katrai atbilstoši piedien, to visu pēc kārtas mēs parādīsim.</p>
--	--

³⁹⁶ tehniskajos norādījumos – tekstvieta, par kuras tulkojumu vēl var diskutēt; pašlaik autores piedāvātais tulkojums frāzei ἐν ταῖς τεχνικαῖς μεθόδοις.

³⁹⁷ *gan runu pārvaldošām būtnēm, gan arī nerunājošām* – tulkojums frāzei οἱ μὲν περὶ λογικῶν, οἱ δὲ περὶ ἀλογῶν, kas paver iespēju piedāvāt arī šādu tulkojumu: *saprātīgās būtnes* un *nesaprātīgās būtnes*, taču, tā kā runa ir par rētorikas jautājumiem, turklāt, kā to norāda arī saknes λογ- klātesamība, saprāta esamību, domāšanu nosaka valodas prasme vai arī – gluži pretēji – neprasme.

³⁹⁸ *epideiktiskajam* – svinīgajam (?), joprojām jādomā par šī grieķisma veiksmīgu atveidojumu latviešu valodā.

³⁹² ἀνθῶν καὶ φυτῶν – šī frāze RW izdevumā uzrādīta šādi: [ἀνθῶν καὶ φυτῶν], tāpat izteikts pieņēmums par vēlāku laiku „mākslīgu” iespraudumu. Arī angļu valodas tulkojumā šī frāze nerod savu atspoguļojumu. ChW9 izdevums šajā vietā nenorāda nekādus alternatīvus lasījumus, izņemot nomena ἀνθῶν rakstību (piedāvātais alternatīvais variants ἀνθέων). NC latīņu valodas tulkojums arī saglabā šo tekstvietu pilnā apmērā, kas liek domāt, ka tā bijusi klātesoša arī Menandra teksta pirmizdevumā grieķu valodā, uz kuru balstoties tika veikts tulkojums latīņu valodā.

Domājot par darba saturu, jāsaka, ka šī frāze būtiski neietekmē kopējo teksta izpratni. Būtībā tā kārtējo reizi apstiprina Menandra ārkārtīgi pedantisko attieksmi rētorikas klasifikācijas jautājumos, jo, ja šī frāze tiek izņemta, Menandra shēmā iztrūkst augu valsts pieminējuma, bet, ņemot vērā, Menandra pamatīgo pieeju, tas, visticamāk, tomēr neatbilstu viņa izklāsta stilam.

<p>ἤδη περιείληφεν καὶ αὐτὸ τὸ μέρος. Ὅπως δὲ τούτων ἕκαστον τμητέον, καὶ ὅπη ταῦτα τὰ κεφάλαια πᾶσιν ὑπεσιν, καὶ ὅπη ἑκάστῳ ἀρμόττει χρησασθαι, ἐφεξῆς καὶ δὴ δείκνυμεν.</p>	
---	--

Caput II – otrā nodaļa

<p>[30] Πρωτων μὲν οὖν, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς διειλόμεθα, περὶ τῶν ὕμνων ἐπισκεψώμεθα τῶν εἰς τοὺς θεοὺς. Αὐτῶν γὰρ δὴ τῶν ὕμνων οἱ μὲν κλητικοὶ, οἱ δὲ ἀπομπεμπτικοὶ, καὶ οἱ μὲν φυσικοὶ, οἱ δὲ μυθικοὶ, καὶ οἱ μὲν γενεαλογικοὶ, οἱ δὲ πεπλασμένοι, καὶ οἱ εὐκτικοὶ, οἱ δὲ ἀπευκτικοὶ, οἱ δὲ μικτοὶ, ἢ δύο τούτων, ἢ τριῶν, ἢ πάντων ὁμοῦ. Κλητικοὶ μὲν οὖν ὅποιοι εἰσιν οἱ πολλοὶ τῶν τε παρὰ τῇ Σαπφοῖ ἢ Ἀνακρέοντι ἢ τοῖς ἄλλοις μετρικοῖς, κλῆσιν ἔχοντες πολλῶν θεῶν. Αποπεμπτικοὶ δὲ, ὅποιοι καὶ παρὰ τῷ Βακχυλίδῃ ἔνιοι εὖρονται, ἀποπομπήν, ὡς ἀποδημίας τινὸς γενομένης,</p>	<p>[30] Tātad vispirms saskaņā ar mūsu sākotnējo dalījumu aplūkosim dieviem [veltītās] himnas. Pašas himnas tādējādi var būt piesaucošās vai pavadošās, dabas parādību himnas⁴⁰⁰ un mītiskās himnas, ģenealogiskās⁴⁰¹ un izdomātās himnas, pielūgsmes un atlūgsmes himnas, kā arī jauktās himnas, kuras [var sastāvēt] no diviem, trijiem vai pat visiem [iepriekš uzskaitītajiem himnu veidiem]. Piesaucošās himnas, kuras ir bieži sastopamas Sapfo un Anakreonta [dzejā] vai arī pie citiem meliķiem, sevī iekļauj daudzu dievu piesaukumu. Pavadošās himnas, kuras var tik rastas pie Bakhilīda, satur atvadu vārdus aizceļojot. Bet dabas parādību himnas, kuras sacerējis Parmenīds⁴⁰² un Empedokls, līdzās sastata, kāda ir Apollona daba, kāda Zeva. Tāda veida [31] ir arī daudzas Orfeja⁴⁰³</p>
--	---

⁴⁰⁰ *dabas parādību* – tāds tulkojums piedāvāts grieķu leksēmai φυσικοί. Būtībā šāds tulkojums, skaidrojums ir tikai viens no iespējamajiem variantiem šī himnu veida apzīmējumam (respektīvi, dabas parādība kā izejas punkts tālākai pētniecībai un skaidrojumam-interpretācijai izglītota cilvēka skatījumā). Grieķu leksēma φυσικός vēlīnajā periodā iegūst arī nozīmi „zinātnisks, uz pētniecību balstīts”, kas varētu arī atbilst Menandra izpratnei par himnu dalījumu, ļaujot uzlūkot arī savādākā šķērsgriezumā orfisko himnu korpusu, iespējams, tās neinterpretējot tikai kā piesaukumu.

⁴⁰¹ *ģenealogiskās* – izvairoties no grieķu cilmes vārda lietojuma, iespējama tulkojums izcelšanās himnas (?).

⁴⁰² Zīmīgi, ka Ald. izdevumā šajā tekstvietā Parmenīda pieminējums vispār neparādās. Tā vietā grieķu tekstvieta ir sekojoša πᾶν μέρος (tulkojumā *visa daļa, katra daļa*). HR izdevums (30.lpp.) norāda, ka Ald. uzrādītajai teksta versijai nav jēgas (*nullo sensu*). Jāatzīst, ka Ald. piedāvātajam teksta lasījumam πᾶν μέρος un Parmenīda vārdam Παρμενίδης vērojama zināma fonētiska līdzība. Tādējādi, iespējams, ka pirmizdevumā tikusi pieļauta kļūda.

⁴⁰³ *Orfeja* – t. i., orfiskās himnas. Respektīvi, Menandrs orfiskās himnas interpretē kā dabas parādību (zinātniskās (?) himnas). Krievu literatūrzinātniece N. Rubcova (*Н. В. Рубцова*) norāda, ka orfiskās himnas ir invokācija (tātad piesaucošās himnas Menandra dalījumā), kas tiek pavadītas ar upurēšanu un kvēpināšanu. Šajā gadījumā, kā norāda literatūrzinātniece, atsauce uz Orfeju ir daudz plašāka un vispārīgāka, ar to apzīmējot orfisko literatūru kā tādu (Рубцова Н. В. Менандр Лаодикейский и его сочинение „О торжественном красноречии”. *Античная поэтика*. Москва: Наука, 1991, стр. 177). Šobrīd diez vai būs iespējams viennozīmīgi izskaidrot orfisma vai orfisko himnu interpretāciju tieši Menandra saktījumā, taču, ja pieņemam, ka šajās pozīcijās patiesi tiek domāta visa orfiskā literatūra, kas ir visai vilinošs pieņēmums, tas kārtējo reizi apstiprina neviennozīmīgo himnas interpretāciju Menandra skatījumā.

<p>ἔχοντες. Φυσικοί δέ τοι, ὅσοι Παρμενίδην καὶ Ἐμπεδοκλέα ἐτίμησαν, τίς ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος φύσις, τίς ἢ τοῦ Δίος, παρατιθέμενοι. Καὶ [31] οἱ πολλοὶ τῶν Ὀρφέως τούτου τοῦ τρόπου. Μυθικοὶ δὲ οἱ τοὺς μύθους ἔχοντες, κατ' ἀλληγορίαν προιόντες ψιλὴν, οἷον Ἀπόλλων ἀνωκοδόμησε τεῖχος, ἢ ἐθήτευσεν Ἀδμήτῳ ὁ Ἀπόλλων ἢ τὰ τοιαῦτα. Γενεαλογικοὶ δὲ, οἱ ταῖς τῶν ποιητῶν θεογονίαις ἀκολουθοῦντες, ὅταν Λητοῦς μὲν τὸν Ἀπόλλωνα, Μνημοσύνης δὲ τὰς Μούσας καλῶμεν. Πεπλασμένοι δὲ, ὅταν αὐτοὶ σωματοποιῶμεν καὶ θεὸν καὶ γονὰς θεῶν ἢ δαιμόνων, ὥσπερ Σιμονίδης τὴν αὔριον δαίμονα κέκλησε, καὶ ἕτεροι Ὀκνον, καὶ ἕτεροι ἕτερον τινα. Εὐκτικοὶ δὲ, οἱ ψιλὴν εὐχὴν ἔχοντες ἄνευ τῶν ἄλλων μερῶν ὧν εἶπομεν, καὶ ἀπεθκτικοὶ οἱ τὰ ἐναντία ἀπευχόμενοι ψιλῶς. Καὶ παρὰ τούτους τοὺς τρόπους οὐκ ἂν ὕμνοι</p>	<p>himnas. Bet mītiskās himnas satur mītus, veidojot vienkāršu alegoriju,⁴⁰⁴ piemēram, Apollons ir uzcēlis mūri vai Apollons kalpoja Admētam, vai tamlīdzīgā veidā. Bet ģenealoģiskās himnas atbilst dzejnieku teogonijām, kad mēs saucam Apollonu par Lēto dēlu, bet mūzas par Mnēmosines meitām. Izdomātās himnas [veidojas tad], kad mēs paši dievam vai dievu vai daimonu atvasēm piešķiram ķermenisku veidolu,⁴⁰⁵ līdzīgi kā Simonīds Rītu⁴⁰⁶ ir kā daimonu piesaucis, bet citi Vilcināšanos,⁴⁰⁷ daži vēl kaut ko citu. Pielūgsmes himnas satur vienu vienīgu lūgšanu bez citām daļām, kuras mēs minējām, bet atlūgsmes himnas pretēji lūdz tikai par kaut kā novēršanu. Patiesi, ārpus šādas tematikas himnas dieviem nevarētu veidoties. Parasti izmanto gan mitoloģisko, gan ģeneoloģisko veidu, vēstot par ikkatru aizsākumu, un, [32] ņemot par pamatu mītu, [stāsta], kuri [dievi] ir vaininieki vienu vai otru labumu sagādāšanā cilvēkiem.</p> <p>Bet arī tas būtu izpētes vērts, kā es domāju, vai vienmēr viens no šiem veidiem ir jāizmanto vai [var izmantot] arī visus, vai tikai dzejniekiem piedien [šāda] atļautība, bet uz prozas rakstniekiem un oratoriem [šī</p>
---	---

⁴⁰⁴ *vienkāršu alegoriju* – nav īsti skaidrs, ko Menandrs šajā gadījumā saprot ar alegoriju. Minētajos piemēros, kas sakņojas Homēra „Iliadas” 7. grāmatā (Apollons un mūru celšana), kā arī Eiripīda traģēdijā „Alkestīda” (Admēta mīts), nav acīmredzamas alegorijas, tāpēc tā skaidrojumam, domājams, būtu vajadzīgs plašāks konteksts.

Menandra tekstā lietvārdam *alegorija* pieskaņots īpašības vārds *vienkārša* jeb *vienkāršā*. Domājot par alegorijas apzīmētāju *vienkāršā* (ψιλῆ), iespējams, saskatāmas paralēles ar Kvintiliāna izpratni par alegorijas nosacītajiem veidiem (*Habet usum talis allegoriae frequenter oratio, sed raro totius, plerumque apertis permixta est* – Quintilianus, *Institutio Oratoria*, XL, XLVII): (i) *allegoria tota*, (ii) *allegoria permixta*). Jāpiebilst, ka NC izdevumā šī tekstvieta tulkota kā *nuda allegoria*, tādējādi burtiski sekojot grieķu tekstam.

⁴⁰⁵ *piešķiram ķermenisku veidolu* – acīmredzot t. i. – personificējam.

⁴⁰⁶ *Rītu* – saglabājot grieķu cilmes vārdu, Auriju.

⁴⁰⁷ *Vilcināšanos* – saglabājot grieķu cilmes vārdu, Oknu.

<p>γίγνονται εἰς θεούς. Τῷ δὲ μυθικῷ γένει καὶ γενεαλογικῷ τὰ πολλὰ εἰώθασιν χρῆσασθαι ἅπαντες γενέσεις διεξιόντες, καὶ ὅσοι ἀγαθῶν ἀνθρώποις αἴτιοι κατέστησαν, [32] ἀπὸ μύθων λαμβάνοντες.</p> <p>Ἔστι δὲ τοῦτο ὡς ἐγὼ φημι καὶ ζητῆσαι ἄξιον, πότερον ἐνὶ τούτων ἀεὶ χρηστότερον, ἢ πᾶσιν ἕξεστιν, ἢ τοῖς μὲν ποιηταῖς ἐξεῖναι χρῆ νομίζειν, τοῖς δὲ συγγραφεῦσιν ἢ λογοποιοῖς³⁹⁹ τοῦτο μηκέτι ἐξεῖναι, εἰ μὴ ἓνα καὶ ἀπλοῦν ὄρον, ὅτι πλείονα τὴν ἐξουσίαν τὴν περὶ ταῦτα ποιήσει μὲν παρέχει ἢ περὶ τὸ θεῖον μερὶς, ἀφορμὴ δὲ πλείστη ὑπόκειται τῇ συγγραφῇ ἢ περὶ τὸν ἄνθρωπον. Χρηστότερον γε μὴν καὶ τῷ συγγραφεῖ καὶ τῷ λογογράφῳ καὶ τούτων ἑκάστῳ εἶδει, καὶ ὁμοῦ πᾶσιν, ὅπη καὶ τὸν Πλάτωνα περὶ τὴν γραφὴν</p>	<p>lieta attiecas] tikai tādā mērā, lai netiktu pārķapta pieļaujāmā robeža, jo dzejai pieder plašākas iespējas un tā [saistāma] ar dievišķo izpausmi, kamēr prozas rakstniekiem atspēriena punkts lielākā mērā attiecināms uz cilvēku pasauli. Patiesi, prozas rakstniekiem un logogrāfiem pieklājas izmantot katru no šīm formām un visas kopā, kā Platons, kuru mēs uzskatām par patiesi izcilāko [personu] rakstniecībā, tā nu mēs redzam, ka viņš vienā vai otrā brīdī gandrīz visus veidus ir izmantojis un lielākoties visus vienā grāmatā, tāpat Simpozijā⁴⁰⁸. Tas, ko Fedrs par Erotu runā, tas būtu ģenealģiskais tips, Aristofana [runa] grezni caur mītu veidota, tāpat tas ir mitoloģiskais [tips], arī Agatona [runa] līdzīgi mītā [balstīta], savukārt Sokrats to caur izdomājumu⁴⁰⁹ [parāda], jo gandrīz kā tāds zinātnes vīrs izdomā taču Bagātību un [35]⁴¹⁰ Nabadzību. Kad viņš piesauc mūzas Fedrā, piesaucošo tipu izmanto, bet, kad pielūdz Pānu, – pielūgsmes.</p>
--	---

³⁹⁹ συγγραφεῦσιν ἢ λογοποιοῖς – prozas rakstniekiem un oratoriem. Šī tekstvietā nav viennozīmīgi tulkojama. Iespējamais tulkojums arī vēsturniekiem un prozas rakstniekiem. Ivo Volts (Ivo Volt) par leksēmu λογοποιός raksta: „Leksēma λογοποιός, burtiski tulkojot, nozīmē vārdu veidotājs, kas apzīmē kreatīvu procesu. Parasti šī leksēma tika attiecināta uz prozas rakstniekiem. Tā, piemēram, Hērodots nosauc par λογοποιός savu izcilāko priekšteci Hekateju (2.143, 5.36, 125. Tomēr tad, kad rētorika un runu sastādīšana ieguva lielāku sociālo nozīmi, vārds sāka apzīmēt tos, kuri sacerēja runas citu vajadzībām (sinonīms leksēmai λογογράφος/logographos). Šādu cilvēku darbības galvenais mērķis, protams, bija iegūt labvēlīgu lēmumu tiesā. Lai to panāktu, viņi izmantoja dažādus rētorikas paņēmienus un trikus, dažreiz arī falsifikāciju. Šī iemesla dēļ leksēmai λογοποιός radās arī negatīva nozīmes nokrāsa.” Volt I. Character Description and Invective: Peripatetics between Ethics, Comedy and Rhetoric. Tartu University Press, 2007, p. 85.

⁴⁰⁸ tāpat Simpozijā – Menandrs piedāvā prozas un dzejas tekstu vienlaidu analīzi, himniskie elementi (veidi) analizēti viena prozas darba ietvaros, kas ir slavenais Platona dialogs (protams, tas var kalpot kā pieņēmums, bet dialoga tuvība sarunai nosaka formu dažādības izmantošanu iespējas un ceļ daiļdarba vērtību, respektīvi, lalina (sarunveida runa) kā runas veids).

⁴⁰⁹ caur izdomājumu – tāpat ar Sokrata palīdzību tiek iesaistīts izdomātās himnas elements.

⁴¹⁰ [35] – ChW9 izdevumā 32. paragrāfam seko 35., kamēr 33. un 34. izkārtoti pārējā tekstā, sistematizējot līdz šim saglabājušos Menandra tekstu rokrakstu un izdevumu tradīciju.

<p>ἄκρον καὶ ἄριστον εἶναι πεπιστεύκαμεν. Ὅρωμεν δὲ σχεδὸν τοῦτον πᾶσι τοῖς εἶδεσι κεχρημένον, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλοις, καὶ ἐν ἐνὶ βιβλίῳ τοῖς πλείστοις αὐτῶν, ἐν τῷ Συμποσίῳ. Ἄ μὲν γὰρ ὁ Φαῖδρος περὶ τοῦ Ἑρωτος λέγει, γενεαλογικοῦ τύπου ἂν εἴη, ἃ δὲ Ἀριστοφάνης κομψεύεται διὰ μύθου, τοῦ μυθολογικοῦ, ἃ δὲ Ἀγάθων, ὡσαύτως τοῦ μυθικοῦ, ὁ δ' αὖ Σωκράτης, αὐτὸ τοῦτο κατὰ πλάσιν πλάττει γὰρ Πόρον καὶ [35] Πενίαν, ἐγγυτάτω τοῦ φυσιαλογικοῦ. Καὶ μὴν ἐν οἷς μὲν καλεῖ τὰς Μούσας, ἐν τῷ Φαίδρῳ, τὸν κλητικὸν τύπον δείκνυσιν, ἐν οἷς δ' αὖ εὔχεται τῷ Πανί, τὸν εὐκτικόν. Καὶ ζητῶν ἂν εὖροις πανταχοῦ κεχρημένον. Εἰ δὲ μὴ πρὸς κόρον, μηδ' ἐπ' ἀκριβείας, λογιστέον, ὡς ἐξ ἐλάττονος ἐξουσίας μέτεστι τῇ συγγραφῇ. Τέως δὲ ἕκαστον τούτων τῶν εἰδῶν μετιτέον τε. Καὶ μέχρι τινὸς προσακτέον, καὶ τίς ἐρμηνεία πρέπουσα, ἐξῆς λέγειν πειράσομαι.</p>	<p>Papētot tu redzēsi, ka [Platons] visur izmanto [dažādus tipus], bet, ja ne pilnīgā un pamatīgā veidā, tad tikai tāpēc, ka prozai ir ierobežotākas iespējas.</p> <p>Kā pieklājas katru no veidiem izmantot, kā arī cik lielā mērā, kāds stils ir atbilstošs, mēģināšu pēc kārtas izstāstīt.</p>
--	---